

Hans-Dieter Otto

KATONAI TÉVEDÉSEK LEXIKONA

A szalamiszi csatától az iraki háborúig

CANISSA

Hans-Dieter Otto
Katonai tévedések lexikona
A szalamiszi csatától az iraki háborúig

CANISSA

*Anitának, Thomasnak és Norah-nak, valamint
Andrénak és Alexandernek*

„Beszélhetsz háborúról, csak bele ne keveredj!”
(SPANYOL KÖZMONDÁS)

A fordítás alapjául szolgáló mű:
Hans-Dieter Otto
Lexikon der militärischen Irrtümer

Langen Müller in der R. A. Herbig Verlagsbuchhandlung GmbH,
München

Fordította: Regényi Bt.

Szerkesztette és az eredetivel egybevetette: dr. Bahér Piroska

© Canissa Kiadó

ISBN 963 9379 52 2

Minden jog fenntartva. Jelen könyvet vagy annak részeit tilos reprodukálni, adatrögzítő rendszerben tárolni, bármilyen formában vagy eszközzel - elektronikus, mechanikus, fénymásoló vagy más módon - közölni a kiadó engedélye nélkül.

Felelős kiadó:
a Magyar és Társa Kft. ügyvezető igazgatója, Magyar Tibor
canissa@axelero.hu
Tel./fax: 93/310-968
www.canissa.com

Nyomdai előkészítés: Szücs Bt., Dunakeszi
Nyomta és kötötte: az Alföldi Nyomda Rt., Debrecen
Felelős vezető: György Géza vezérigazgató

Tartalomjegyzék

Minden dolgok atyja	4
Tévedések Kr. e. 500. és Kr. u. 1000. között	7
„Holtak lepik a partot, a sziklát” (<i>Szalamisz, Kr. e. 480. szeptember 28.</i>)	7
A gaugamélai csata (<i>A Tigris folyó mentén, Kr. e. 331. október 1.</i>)	9
A cannae-i félhold (<i>Cannae, Kr. e. 216. augusztus 2.</i>)	11
A bíbor vitorlás hajó (<i>Actium, Kr. e. 31. szeptember 2.</i>)	12
Arminius diadala (<i>Teutoburgi erdő, Kr. u. 9 október</i>)	14
„E jelben győzni fogsz!” (<i>Milvius-híd, 312. október 28.</i>)	16
I. Ottó harca a magyarok ellen (<i>Lech-mező, 955. augusztus 10.</i>)	18
Tévedések 1000-tól 1700-ig	20
Istenítélet (<i>Róma, 1167. május-augusztus</i>)	20
Egy ostrom furcsa vége (<i>Gaillard vára, 1204 tavasza</i>)	21
A mongolok rohama (<i>Liegnitz, 1241. április 10. és Muhi, 1241. április 11.</i>)	23
A crécy-i katasztrófa (<i>Crécy, 1346. augusztus 26.</i>)	24
Az Armada támadása (<i>La Manche-csatorna, 1588. július-augusztus</i>)	26
Elmaradt találka (<i>Kinsale, 1601. december 24.</i>)	29
„Elöl egy lovas fehér paripán” (<i>Lützen, 1632. november 16.</i>)	31
Tévedések 1700-tól 1914-ig	34
Az oppelni lovaglás (<i>Mollwitz, 1741. április 10.</i>)	34
Ferde hadrend, merész szárnymenet (<i>Leuthen, 1757. december 5.</i>)	35
Az „osztrák faló” (<i>Hochkirch, 1758. október 14.</i>)	38
Egy legendás erőd (<i>Kolberg, 1758, 1760, 1807, 1945</i>)	39
Napóleon a Nílus torkolatánál (<i>Abukir, 1798. augusztus 1.</i>)	41
„Bárcsak leszállna az éj!” (<i>Waterloo, 1815. június 18.</i>)	43
A gyorsaság diadala (<i>Königgrätz, 1866. július 3.</i>)	47
Fordított arcvonal (<i>hionville, 1870. augusztus 16.</i>)	49
Az orosz flotta halálos útja (<i>Csuzima, 1905. május 27-28.</i>)	52
Tévedések 1914 és 1938 között	55
Véletlen hőstett (<i>Liége, 1914. augusztus 6.</i>)	55
A marne-i csoda (<i>Franciaország, 1914. augusztus 24.-szeptember 10.</i>)	56
Halál Tannenbergnél (<i>Kelet-Poroszország, 1914. augusztus 17.-31.</i>)	58

Az emberevő szörnyeteg (Verdun, 1916 február-szeptember)	61
A történelem legnagyobb tengeri csatája (Skagerrak, 1916. május 31.)	64
A legsötétebb óra (Franciaország, 1917 április)	66
Tévedések 1939 és 1945 között	68
Tévedések a „Fall Weiss”-szel kapcsolatban (Berlin, 1939. augusztus 31.-szeptember 1)	68
A „sarlóvágás” (Észak-Franciaország, 1940. május 10.-18.)	69
A legyőzöttek diadala (Dunkerque, 1940. május 19. június 4.)	72
A „Battle of Britain” (Anglia, 1940. július 10.-október 31.)	74
A „Barbarossa”-hadművelet (Szovjetunió, 1940. december 18.-1941. június 22.)	76
Egészen Moszkva kapujáig (Szovjetunió, 1941. június 22.- december 31.)	80
Hadüzenet az Egyesült Államoknak (Berlin, 1941. december 11.)	83
A hatodik hadsereg pusztulása (Sztálingrád, 1942. június 28.-1943. február 3.)	84
Az „Overlord” hadművelet (Normandia, 1944. június 6.)	87
Fedőneve: „Wacht am Rhein” (Ardennek, 1944. december 16.-28.)	89
Tévedések 1945 után	92
Lehetetlen győzelem (Inchon, 1950. szeptember 15.)	92
Meglepetés a Jalu folyónál (Korea, 1950 november -1951 január)	93
Dien Bien Phu pokla (Vietnam, 1954. március 13. - május 7.)	95
Kudarac a Disznó-öbölben (Kuba, 1961. április 17.-20.)	97
A Jom Kippur-i háború (Izrael, 1973. október 6.-24.)	98
Tévedések az első Öböl-háborúban (Irak, 1991. január 17. február 28.)	101
Az „Iraqi Freedom”-hadművelet (Irak, 2003. március 19. - május 1.)	102
Hadi eseményekkel kapcsolatos tévedéselv a forrásokban és a köztudatban	107
A háborús tévedések leggyakoribb okai	110
Felhasznált irodalom	117

Minden dolgok atyja

Évszázadokkal, évezredekkel Krisztus születése előtt az emberek nemcsak egyetlen Istenben hittek: sok istenük volt, köztük istennők is. Ok nem mindig voltak egy véleményen, vitatkoztak, sőt harcoltak egymással, amint az például a görög mitológiában látható. Az emberek pedig utánozták az isteneket, és maguk is háborúztak. Nem csoda, hogy a görög filozófus, Hérakleitosz arra a felismerésre jutott, hogy a háború minden dolgok atyja és mindenek királya. „Az egyikből istent csinál, másiból embert. Az egyiket rabszolgává teszi, a másikat felszabadítja. Talán az is igaz, hogy az élet folyamán minden jelentős dolog vereségből vagy győzelemből születik, mint ahogy azt a német történelemfilozófus, Oswald Spengler „A Nyugat alkonya” című könyvében véli. Bizonyos, hogy a háborúkat az ősi időkben táplálékért vívták. Később az okok elsősorban ideologikus természetűek - mint például az a megállapítás, hogy az ellenség csökkenteni kívánja életterünket, vagy nem akar nekünk helyt adni a Nap alatt.

Az emberi történelem tele van veszekedéssel, emberöléssel és gyilkossággal. Ez nem változott azóta a nap óta, melyen Káin agyonütötte testvérét, Ábelt, legfeljebb csak rosszabbodott. Képes az ember egyáltalán arra, hogy békében éljen és teljes mértékben lemondjon a háborúról? Ha hihetünk kortársának, J. Bertraut-nak, akkor Bonaparte Napóleon a háborúban egyfajta természetes állapotot látott, „a civilizáció ólomköpenyétől való megszabadulást”. Borzalmas gondolat. Legyünk inkább egy véleményen Arisztotelésszel, aki azt mondta, háború csak azért van, hogy béke lehessen.

Szorosabban véve, mi is a történelem és a hadtörténelem egyáltalán? Sokféle választ adhatunk erre a kérdésre. Goethe kortársa, a nagy német költő, Johann Gottfried Herder a történelmet az emberi nem nevelőjének nevezte. A filozófus Hegel a világszellem kibontakozásának tekintette. Vajon létezik-e sorsszerűség a történelem, illetve a történések mélyén, mely ott lebeg az élet árjában, a tettek viharában? - e kérdést veti föl Goethe Faust című művének kezdetén. Faust csodálkozva és meghatottan ismeri föl, „hogyan szövődik minden egybe az egészben, hogyan él, hogyan hat egyik a másikában!” Vajon a történelem „sajátos forma, mely élőként fejlődik?” Van-e valamiféle belső logikája? Oswald Spengler úgy hitte, minden történelmi mögött egyfajta életrajzi jellegű ősi forma található. Ebben látta az örök formálás és átalakítás képét, a keletkezés és elmúlás csodáját, mely fáradhatatlanul újabb és újabb korszakokat kezd meg.

Amint a háború része az emberi történelemnek, úgy része a tévedés is. Goethe Faust című művében az Úristen szájába adja, hogy „az ember ameddig él, addig téved!” A háborúban ezért fordulnak elő tévedések, meglehetősen gyakran. Minden bizonnyal azért, mert a háború a bizonytalanság birodalma - mint ahogy azt Clausewitz 1832-ben „A háborúról” című híres, alapvető művében írta, mely befolyást gyakorolt minden stratégiai gondolkodóra, Moltkétől Schlieffenig és Ludendorffig. A mű Hitler is lebilincselte. És ha „háromnegyed részben bizonytalan mindaz, melyre a háborúban cselekvésünket építjük”, akkor különösen nagy tér jut a tévedéseknek. Újra meg újra előfordulnak minden oldalon, minden időben. Egyszer furcsák és különösek, másszor kézenfekvőek és jól érthetőek.

Ez a könyv a hadtörténelem tévedéseiről szól, melyek befolyásolták vagy megfordították egy csata vagy akár egy háború sorsát. Hűen a forrásanyaghoz, negyvenhat esettanulmányban számolunk be kisebb és nagyobb, ismert és kevésbé ismert tévedésekről. Ezzel bepillantást nyerünk a legkülönbözőbb korszakok színes történetébe, és mindenekelőtt azokba az egyes emberekbe, akik kiemelkedően teljesítettek. Annak érdekében, hogy a különböző földrészekről és korszakokból származó nagyszámú eset felett megtartsunk egy bizonyos áttekintést, a tévedéseket hat időbeli szakaszra osztottuk, az antikvitástól a legújabb korig. Ezen belül az egyes esetek időrendi sorrendben követik egymást. A katonai tévedések lexikona nem a teljesség igényével készült: gyűjtőköre a legkiemelkedőbb és legérdekesebb esetekre korlátozódik.

A XXI. század első háborúja igazolja, hogy a katonai tévedések nagyon is időszerűek. A 2003 márciusa és májusa között dúló iraki háborút - melynek e könyv végén külön fejezetet szenteltünk - tévedések sokasága kíséri. Alapvető tévedéssel kezdődik, hiszen nem találták meg azokat a tömegpusztító fegyvereket, melyek Szaddam Husszein és az al-Kaida terroristáinak állítólagos kapcsolatán túl a háború tulajdonképpeni okát képezték. A háború után kártyavárként omlott össze a vegyi fegyverek köré felépített, a preventív háborút igazolni hivatott propaganda, és az amerikai elnök, George W Bush kínos magyarázkodásra kényszerült. Az amerikai ellenzék áttekinthetetlen és kaotikus háborús politikáról, a nemzetközi jog durva megsértéséről beszél. Hibásnak bizonyult a villámháborús stratégia is. Hiszen az irakiak tovább harcolnak a megszálló hatalom ellen, melyet nem látnak szívesen országukban. Véres gerillaháború körvonalazódik, mely szinte naponta amerikai katonák életét követeli. Az Egyesült Államokban új életre kel a múlt egyik nagy traumája: Vietnam.

A könyv súlypontját a II. világháború történései képezik. Nem véletlen, hogy itt találkozhatunk a legtöbb tévedéssel - jelentőséssel és kevésbé jelentőséssel -, mind a szövetségesek, de mindenekelőtt a tengelyhatalmak (Németország és Olaszország) oldalán. A folyamatok összetett és drámai volta, az eseményekben résztvevő fegyvernemek sokasága esetenként hajmeresztően téves döntésekhez vezetett. Mindegyikük felsorolása meghaladná ennek a könyvnek a kereteit. Így csak azokat a kiemelkedő példákat említjük, melyek lényegesen befolyásolták a háború menetét. Nagyszámú további hibát külön kötetben, „A II. világháború katonai tévedéseinek lexikonában” említünk meg.

A modern történettudomány klasszikusának, Leopold von Rankénak hitvallása szerint a történetírásnak azt kell mutatnia, „ahogy a dolgok tulajdonképpen történtek”. Úgy tűnik, ez nem könnyű. Újra és újra megállapítható, hogy a történelmi eseményeket egészen másként mesélik el, mint ahogy azok megestek. Az írott világtörténelem, benne a háborúk története tele van legendákkal és anekdotákkal, csúsztatásokkal és hazugságokkal. E tévedések tovább élnek a közgondolkodásban. Így például egyáltalán nem került sor a Bastille ostromára, és Martin Luther sem szegezte ki téziseit. A betlehemi kisdedek meggyilkolását szintén az irodalom és a képzelet szülte. Hasonló esetek a hadtörténelemben is előfordulnak, és nem hiányozhatnak a katonai tévedések lexikonából sem. A könyv végén külön fejezetben soroljuk fel azokat a példákat, melyekről a feljegyzések és a források téves tájékoztatást adnak, illetve amelyekről a köztudatban olyan elképzelések vertek gyökeret, melyek nem felelnek meg a tényeknek. Esetenként csupán részletekről, epizódokról van szó. Máskor azonban olyan általá-

nosan ismert jelentős történésekről, melyekről mindenki azt véli, tudja, hogyan játszódtak le, azonban a valóságban egészen másként történtek meg.

Clausewitz szerint a háború nem csupán „a politika folytatása más eszközökkel”, hanem „erőszakos aktus, annak érdekében, hogy az ellenséget saját akaratunk teljesítésére kényszerítsük”. Célja, hogy „az ellenséget legyőzzük és ezáltal képtelenné tegyük a további ellenállásra”. Kemény és kegyetlen ügy. Vezérelve nem a jóindulat, a mértékletesség vagy a tapintat, hanem a harcképtelenné tétel és a teljes megsemmisítés. Clausewitz szerint nagy tévedés azt feltételezni, hogy a hadművészet valójában az ellenfél lefegyverzésére vagy legyőzésére irányul, anélkül, hogy különösebb sérüléseket okoznánk. „Mert oly veszélyes dolgokban, mint amilyen a háború is, a legrosszabb tévedéseket a jóindulat szüli.”

De miért is foglalkozunk újra és újra háborúkkal, hadtörténelemmel, egyáltalán a történelemmel? Friedrich Schiller, aki a történelemnek is professzora volt, 1789-ben Jénában tartott székfoglaló előadásában egyértelmű választ ad: mert tanulhatunk belőle. A történelem tanít és szórakoztat, kellemes és lebilincselő módon. Ez a hadtörténelemre is igaz. „A történelem a tettek emberének utánzásra érdemes csodás példákat ad, a filozófusnak fontos tanulságot, s ezen felül a legnemesebb szórakozás gazdag forrása mindenkinek, különbség nélkül.” Ez ma is így van. Ezen nem változtatott sem a haladás, sem a tudomány, sem pedig a modern és már-már felfoghatatlan technika. Az elmúlt idők színes képei még mindig képesek arra, hogy megindítsanak minket, annak ellenére, hogy az úrhajózás, a számítógépes szimulációk és a szórakozás eltompult társadalmának korában élünk. Érdekel bennünket, hogyan harcoltak egymással az emberek, és milyen tévedéseket követtek el eközben.

Mert minden változás ellenére az ember alapjában mindig ugyanaz. Ugyanúgy gondolkodik, érez, szeret, gyűlöl, ugyanúgy visel háborút, mint elődei. Cselekedeteit ma is ugyanazon mechanizmusok, ugyanazon kényszerek határozzák meg, mint egykor. Napjaink történései felett ott lebeg a múlt történelme. Vagy, Schiller szavaival fogalmazva: „Az emberi nem létének kezdetét a jelennel események láncza köti össze, melyen egybefonódik az ok és az okozat.”

Mindez megragadható az iszlámmal folytatott jelenlegi küzdelemben. Okai a távoli múltba nyúlnak vissza. A XXI. század globális háborúja a nemzetközi terrorizmus elleni harc. Ennek egy részét közvetlen közelről, mégis kényelmes körülmények között, a televízió színes képernyőjén éljük meg. A New York-i World Trade Center elleni támadás 2001. szeptember 11-én megváltoztatta a világot. Ezt az eseményt is megelőzi egy téves gondolat, mégpedig az a hamis feltételezés, hogy ilyesmi nem történhet meg, és nem is fog megtörténni soha.

Ami igaz a történelmi események láncolatára, érvényes a velük kapcsolatos tévedésekre is. Gyakori, hogy egyik tévedés vonja maga után a másikat, s ezek alig változnak. Új köntösben lényegében régi hibák bukkannak föl újra meg újra, melyek szerkezetükben, okaikban és kihatásaikban szinte azonosak. 2500 év dokumentált hadtörténete ezt világossá teszi majd. A háborúban elkövetett tévedések leggyakoribb okait a zárófejezetben külön összefoglaltuk. Ha a kutatás során furcsa és meglehetősen sokra bukkanunk, nem szabad csodálkoznunk: ez a téma természetéből adódik. Tekintettel arra, hogy azonos tévedések gyakran megismétlődnek, természetesen mindig más helyzetben - „*semper idem, sed aliter*”, mindig ugyanaz, de másként, mint Cicero mondta a történelemről -, kézenfekvő a feltételezés, hogy az emberek semmit sem tanultak ezekből a hibákból. Abban sem lehetünk biztosak, hogy vajon a történelem egészéből ténylegesen tanultunk-e valamit.

A halállal és a romlással történő folyamatos szembesülés, a velük összefüggő tragikus és végzetes, nem ritkán teljességgel felfoghatatlan tévedések láncolata révén senkiben nem keletkezhet az a benyomás, hogy a háborút kívánnánk dicsőíteni. Éppen ellenkezőleg. Azáltal, hogy az esettanulmányokban világossá tesszük az ítéletek hamisságát, a következtetések téves voltát, a maga teljes tisztaságában mutatjuk be a mélységek borzalmát, a megvetésre méltó vérontás értelmetlenségét. Mindent egybevéve könyvünk háborúellenes mű.

E meggyőződésünk ellenére, a történettudomány módszertani, gyakran felszínes vitáitól távol, mindenekelett szórakoztatni szeretnénk a hadtörténelmi tévedések és bukások e színes kaleidoszkópjával. Az ábrázolás során gyakran nem térünk ki a történészek kedvenc kérdése elől sem: hogyan folytatódott volna a történelem, ha a tévedésekre nem került volna sor. A lehetséges válaszokon való elmélkedés képezi e könyv további vonzerejét. A háborús cselekményeket tudniillik érdekes és izgalmas történetek formájában ábrázoljuk, követve ezzel Schiller egy másik felismerését, melyet „Hollandia hanyatlásának története” című műve első kiadása előszavának végén fogalmazott meg: „a történelem anélkül kölcsönözhet egyet s mást egy bizonyos rokon művészettől, hogy szükségképpen regényé válna”.

Tévedések Kr. e. 500. és Kr. u. 1000. között

„Holtak lepik a partot, a sziklát”

(Szalamisz, Kr. e. 480. szeptember 28.)

Csaknem fél évezreddel Krisztus születése előtt Aiszkhülosz mondta e szavakat, akit Homérosz után a legnagyobb görög költőnek tartunk. Egy athéni hajó fedélzetén volt szemtanúja annak a drámai történetnek, melyet feljegyzései alapján „A perzsák” című tragédiájában örökített meg. Darabját ma is játsszák a világ számos színpadán. Az esemény minden kétséget kizáróan világtörténelmi jelentőségű. Szinte soha máskor, sem előtte, sem utána nem dőlt el ily rövid idő alatt ily sok minden. A történelemben - ahogy Hegel, a filozófus véli - soha többé nem ragyogott ily tisztán a szellemi erő fölénye a tömeg felett. Ragyogás? Valóban, e fény, mely nélkül mai nyugati civilizációnk talán nem is létezne, csak azért tudott felragyogni, mert a görögöknek sikerült ellenségeiket megtéveszteni, és olyan téves döntésre készíteni, mely eldöntötte a csata kimenetelét is.

Ha Athéntől nyugatra az országúton Pireuszba megyünk, onnan tíz kilométerrel tovább, az öblöktől tagolt partvonalon egy Peraura nevű kis helységbe jutunk, melyet szűk szoros választ el az előtte elterülő Szalamisz nevű szigettől. Itt áll az Aegaleusz, egy kis domb, melynek tetejéről a turistáknak csodálatos kilátás nyílik az öbölre és a mélykék tengerre. Kr. e. 480-ban, szeptember 28-án ezt a panorámát olyan valaki élvezte, aki a távoli Perzsiából jött ide, hogy szemtanúja legyen egy grandiózus színjátéknak. Mivel ez a valaki nem egy egyszerű utazó, hanem király, sőt, „a királyok királya, az országok és minden törzsek, a föld végtelen messzeségeinek ura” ezért gazdagon díszített trónuson ül. A férfi nem más, mint Xerxész, I. Dareiosz fia.

Azért jött, hogy seregével és hatalmas flottájával kiigazítsa a történelem tévedését, megbosszulja azt a vereséget, melyet apja tíz évvel azelőtt, Marathonnál az athéniektől elszenvedett. Most neki kell olyan tettet véghez vinnie, mellyel egyenrangúként állhat nagy elődei, a birodalmat megalapító Kurosz és Dareiosz mellett, és mellyel kivívhatja a világhuralmat. Mindehhez már csak egy utolsó parányi lökés hiányzik. Úgy tűnik, Athén sorsa megpecsételődött. Itt ül tehát Xerxész, arany trónusán a parton, hogy páholyból figyelhesse a győzelmet. Megcsodálja a felkelő napot és óriás hajóinak végtelen sorát, melyek délkelet felől a Saroni-öbölből a pireuszi kikötő bejáratát megkerülve három oszlopra tagozódva, szorosan egymás mellett behatolnak a Szalamiszi-szorosba.

Mi minden történt Görögországban Miltiádész marathoni győzelmét követő évtizedben? Meglepő módon eleinte szinte semmi. A politizálás ugyanúgy megy tovább, mintha Marathonra nem is került volna sor. A görögök fejében nem kristályosodott ki az a gondolat, hogy a perzsákkal történő fegyveres összetűzésnek még nincs vége. Ez csak akkor változik, mikor Miltiádész a Phárosz szigete elleni balszerencsés zsákmányszerző hadjáratot követően megbukik, és Athénben egy 45 éves férfi, Themisztoklész kerül hatalomra. Kr. e. 481 tavaszán rémisztő hírek érkeznek Perzsiából. Ekkor mutatkozik meg, Athén számára szerencsésen, hogy Themisztoklész, ez a karizmatikus, már-már drámai személyiség, mily rendkívüli szuverén és ügyes. A hír úgy szólt, hogy Xerxész, a perzsák királya összehívta birodalma hadseregét azzal a céllal, hogy a Dardanellákra épített két hajóhídon görög szárazföldre vonuljon. A hatalmas sereget a part mentén óriási, több mint ezer hajóból álló flotta követi majd. Minden jel arra mutat, hogy jól előkészített megsemmisítő hadjáratra készül.

Themisztoklész lefejezti a perzsa király követét, aki átadta ura „földet és vizet követelő” üzenetét. Ezt nem azért tette, mert behódolást vártak tőle, hanem mert a követ annyira arcátlan volt, hogy az üzenetet görögül, nem pedig saját barbár nyelvén mondta el. Számos város és tartomány behódol: Aitólia, Epeirosz, ÉszakEuboia, Lokrisz, a keleti Kükládok, Thesszália, Théba, valamint Akhaia és Argosz a Peloponnészoszi-félszigeten. De Athén elutasítja ezt a követelést, éppúgy, mint Spárta, Elisz, Phokisz, Theszpiiai, Platea, Megara, valamint Agina szigete.

A felháborodott Xerxész parancsot ad a hadjárat megindítására, melytől azt várja, hogy dicsőséges diadalmenet lesz. Annak ellenére, hogy a nagy király nem rendelkezik katonai képességekkel, maga is részt kíván venni a hadjáratban. Nagy gonddal, körültekintően végezték el az előkészületeket, úgy tűnik, hogy ez önmagában biztosítja a sikert. A perzsák túlereje annyira nyomasztó, hogy a hadjárat már az előtt eldöntöttnek tűnik, hogy elkezdődött volna. Minden úgy történik, mint egy színdarabban, melyet sokat próbáltak. A mintegy 200 ezer fős szárazföldi hadsereg - a létszámot már az ókori források is jelentős eltérésekkel adják meg - idővesztés nélkül átkel a Boszporusz fölé vert hajóhídon, és állandó kapcsolatban van az őt kísérő flottával. A hajóhad számára a keleti Khalkidiké-félszigeten át csatornát ástak, hogy ne kelljen vízi úton megkerülni az Athosz előhegyeit.

Mit tehetnek a görögök? A perzsákkal szemben álló városok vezetői Kr. e. 481-ben először is találkoztartanak Korinthoszbán, hogy tanácskozzanak a közös védelmi intézkedésekről. Általános békét hirdetnek, felfüggesztenek minden ellenségeskedést egymás között, hogy teljes mértékben a háborús

előkészületekre összpontosíthatnának. Ez szinte hihetetlen! Görög földön ilyesmire még soha nem volt példa. De hogyan szálljanak szembe a perzsa fenyegetéssel?

Spárta mellett érvel, hogy a teljes katonai erőt csoportosítsák át északra, hogy elzárhassák a szárazföld felé vezető hegyszorosokat. Themisztoklésznek azonban más a terve. Tisztában van azzal, hogy egy szárazföldi háborúban a maroknyi görög seregek esélye sincs a perzsa túlerővel szemben. Ezért egy radikális, forradalmian új ötlet mellett érvel. Polgártársait szakadatlanul arról próbálja meggyőzni, hogy „Jövünk a tenger! A lehető leggyorsabban hajókat kell építenünk. Legalább kétszáz hadihajóra van szükségünk, valamint dokkokra és egy nagy hadikikötőre Pireuszban.” A laureioni ezüstbánya kincsét ki kell termelni, az állam teljes vagyonát erre a célra

kell fordítani. Ezen túlmenően a jómódú polgárok mindegyike „fogadjon örökbe” egy hadihajót, és fizesse annak felszerelését. Mindenki, aki nem szolgál a hadseregben, jelentkezzen a flottába, matrózként vagy evezősként. A bérmunkások „negyedik rendje” kapja meg a teljes polgárjogot, melyről oly régen álmódott.

Az athéniak hitetlenkedve rázták fejüket. Képtelenségnek tűnik, amit Themisztoklész javasol. „Borzalom!” Kacagnak a spártaiak. „Egy valódi görög nem evezővel és nem vitorlával, hanem lándzsával és karddal harcol.” Mivel Themisztoklész nem tudja meggyőzni őket, azt javasolja, hogy tegyék azt, amit a görögök a létüket érintő fontos kérdésekben mindig is tettek, azaz kérjék ki a szent Delphoi jósa jóvendölését. A válasz homályos és lesújtó, mint még soha. Hellaszra és Athénre borzalmas szerencsétlenség vár, a polgárok minél előbb hagyják el földjüket.

A büszke athéniak számára ez szóba sem jöhet. Nem elégednek meg ezzel a jóvendöléssel, és arra kérik Püthiát Delphoiben, hogy kérjen Apollóntól egy kedvezőbb jóslatot. Ez tulajdonképpen arcátlanság. És a második jóslat igazán kemény dió. „Athéné nem engesztelheti ki az Olümposzi Zeuszt, bárhogy, bármilyen sokszor is kéri. De nektek azt mondom: ha lehullik is minden, mely a határt körbeveszi, akkor a tiszta tekintetű istenség, Zeusz fából épített falat ad lányának, Athénének. Mindent szétrombolnak, csak a fából épített falat nem! Ó isteni Szalamisz, te veszíted el, te döntöd romlásba az asszonyok gyermekeit.”

Az athéniak tanácstalanok. Egyesek úgy vélik, hogy a fából épült falak az Akropolisz cölöpkerítését jelentik. Mások úgy látják, hogy ez nem más, mint azoknak a hajóknak a körülírása, amiket Themisztoklész követelt. Igen, így kell, hogy legyen, a jóslat a hajókban látja az egyetlen esélyt. A görögök tehát szélesebben flottaépítésbe kezdenek. 480 júliusára, mikor Xerxész szárazföldi hadserege eléri a görög föld északi részét, Athén 147 hajó fölött rendelkezik. Ehhez társul még 40 korinthoszi, 20 megarai, 18 aiginai, 12 szüleioni, 10 spártai gálya és még néhány másik a kisebb városokból, összesen 270 nagy és nehéz hajó.

Tekintettel arra, hogy szét kívánták választani a legnagyobb kontingenst a főparancsnoki tiszttól, a parancsnokságot a spártai Eurübiadészra bízják. Neki sejtelve sincs a haditengerészetről és a tengeri harcászatáról. Szerencsére Themisztoklészt választják első hadműveleti tanácsadónak. Eurübiadész még mindig meg van arról győződve, hogy a döntést csak a szárazföldön lehet kivívni, mindenekelőtt Thermophülánál, Közép-Görögország kénes hőforrásoktól körülvett, alig tizenöt méter széles hágójánál, mely elválasztja a partvidéket a tengertől. Itt talán fel lehet tartóztatni a perzsákat.

Themisztoklész nem így hiszi. Azt javasolja az athéniaknak, hogy hagyják el városukat, adják fel szárazföldi területeiket, vonuljanak vissza más városokba, illetve hajóikra. A döntést a szalamiszi öbölben kell kicsikarni. Leonidász spártai király hiába próbálja a hágót tartani. Maroknyi spártai harcosával feláldozza magát. A perzsák egy titkos hegyi ösvényen a spártaiak hátába kerülnek. A görög föld középső része, benne Delphoi elveszett. Egész Attikát elpusztítják, Athén is a perzsák kezére jut, de csak mint kísértetváros. Xerxész parancsot ad a város és az Akropolisz felperzselésére. A nyugati kultúra vége közvetlenül fenyeget.

Eljött tehát az ideje, hogy létrehozzanak egy olyan tévedést, mely mindezt megakadályozza. Themisztoklésznek van egy ötlete, és cselre készül. Hasonló cselre, mint amivel már Odüsszeusz is bevette Trója falait. A görög történetíró, Hérodotosz tudósítása szerint Themisztoklész egy éjszaka Szikinnosz nevű rabszolgáját elküldi a perzsák királyához, javasolja, hogy kezdjenek titkos tárgyalásokba a megadásról és értésére adja, hogy a görög flottán a széthúzás szelleme lett úrrá, és ami megmaradt belőle, az észak felé menekül. Pontosan ez a gondolat a zseniális terv központi része. A perzsa hajókat a szűk szalamiszi öbölbe kell csalni, ahol a görög hajóknak jobb esélye van a számbeli fölényben levő ellenséggel szemben, mint a nyílt tengeren. Itt nehezebben keríthetik be és manőverezhetik ki őket.

A hiszékeny perzsa nagy király nem tud ellenállni a kísértésnek. Kézpénznek veszi mindazt, amit a görög flotta széteséséről és meneküléséről mondanak, és ezzel csapdába esik. Ugy hiszi, hogy a görög hajók elhagyták a Szalamiszi-öblöt. Ezért a tévedésért drágán megfizet majd. Tengernagyainak tanácsa ellenére parancsot ad a görög hajók üldözésére és megsemmisítésére. Így megnyerhetné a háborút és a perzsák visszavonhatatlanul úrrá lehetnének a görög föld egészén. Kr. e. 480. szeptember 28-ának reggelén a perzsa flotta megjelenik a Szalamiszi-öbölben. A sziget keleti partjánál, a szoros legkeskenyebb részén várnak a görög hajók harcra készen, életre-halálra. A trónján ülő Xerxész látja, hogyan bontakoznak szét harci alakzatba, sűrűn egymás mellett, ív formába büszke hajói.

Ez az a pillanat, melyre zászlóshajóján Themisztoklész várt. A görög hajók hirtelen kitornek fedezékükből, és a meglepett ellenfelet egy lendületes manőverrel a szárnyán támadják meg. A robosztus görög trierák hegyes megerősített orrtőkékjükkal belerohannak a perzsa hadrend első elemének hajóiba és a tenger fenekére küldik azokat. Az utánuk következő perzsa úszóegységeknek nincs tere a manőverezésre. Kölcsonösen akadályozzák egymást, a hajók egymásba akadnak és egyik a másikat süllyeszti el. Xerxész dühödten felugrik. Minden egyes görög hajóra négy perzsa jut, ez le kell hogy hengerelje, meg kell hogy semmisítse a görögöket. A tapasztalt perzsa tengerészek a hajók fedélzetén vívott kézi tusában bátran, bravúrosan harcolnak. Vérük vörösre festi a tenger vizét, melyet ellepnek a hajók roncsai.

Déltájban feltámad a szél, szinte terv szerint, ahogy Themisztoklész is számított vele. A fuvallat kisebb viharra fejlődik és az intenzív, mind erősebb, mind magasabb hullámok jelentős nehézséget okoznak a perzsa kötelék evezőseinek. Az alacsonyabb, laposabbra épített görög hajók sokkal tengerállóbbak, jobban boldogulnak a hullámzással. Egyik hajót a másik után süllyeszti el. Délutánra a perzsák megkísérik félbehagyni a csatát, megpróbálnak megfordulni és elmenekülni az öbölből. Ezt a görögök azonban nem engedik. 12 órás harcban az öblöt hajótemetővé változtatják, ahol a világ addig legnagyobb flottája nyugszik. Mintegy 100 ezer perzsa katona marad örökre a tengerfenéken. A görögök mindössze 40 hajót veszítenek.

Aiszkhülosz szerint az egész napos, sorsszerű harc drámai véget ér: „Holtak lepik a partot, a sziklát. Minden hajó menekül, ahogy csak tud, evezni kezdenek - de jajkiáltás száll a sós tenger árján, míg a sötét éj árnyat borít szemükre.” A görögök győztek. Xerxész feladja a harcot, hadserege visszavonul. Dávid legyőzte Góliátot, amennyiben olyan tényeket sugallt, melyek nem feleltek meg a valóságnak. Ha a megtévesztés nem lett volna sikeres, ha Xerxész nem tévedett volna, Görögország nagy valószínűséggel perzsává vált volna, Nagy Sándor meg sem születhetett volna és nem létezett volna az akkor ismert világ egészében elterjedt hellenisztikus kultúra sem. Így viszont Themisztoklész vált a haza megmentőjévé, a szalamiszi diadal híre szélesebben bejárja a görög föld egészét. A Szalamiszi-szorosban nemcsak a perzsa flotta süllyedt el - elsüllyedt egy tökéletes világbirodalom látomása is.

A gaugamélai csata

(A Tigrisfolyó mentén, Kr. e. 331, október 1.)

Hihetetlen, hogy meg merte tenni! Nagy Sándor kis seregével, 35 ezer gyalogosával és 7 ezer lovasával a perzsa birodalom szívébe nyomul előre. Igaz ugyan, hogy a Granikosz mellett győzött, és két évvel korábban az isszoszi csatában diadalt aratott a perzsa nagy király, Dareiosz felett. Most azonban az óriási birodalom mélységébe vonul, átkel Mezopotámia forró és száraz sztyeppéin, sivatagjain, Kr. e. 331. szeptember 19-én pedig rettenthetetlen bátorsággal átkel a sebes sodrású Tigris folyón és egyenesen a perzsa sereg felé vonul. Sándort megerősítették eddigi hihetetlen eredményei: most már döntő csatára vágyik, mellyel végleg eldöntheti heroikus harcát Dareiosszal - vagyis az Azsia és Hellász közti háborút. Saját magát a görög hősi regék legnagyobb hőroszai leszármazottjának látja, olyan valakinek, aki egyenlő Héraklésszal és Akhilleusszal. Dareiosz felajánlotta neki, hogy legyenek szövetségesek és barátok. Felajánlotta lánya kezét és fele birodalmát az Eufráteszig, beleértve Egyiptomot is. A büszke hódító azonban mindezt elutasítja, és azt üzeni, hogy ő maga Azsia ura. Ha Dareiosz ezt nem ismeri el, akkor meg kell küzdenie vele.

Dareiosz tudja, hogy most egész birodalma sorsáról van szó. Neki, a királyok királyának, a világ urának nincs más választása, mint hogy megsemmisítse az orcátlan behatolót. Hatalmas sereget állít fel, és gondosan felkészül a csatára. A nagy király birodalmának az Eufrátesztől keletre húzódó minden tartományából, még a távoli Indus mellől is seregek jönnek, melyek egy 24 nemzetből álló, erejét és számát tekintve hihetetlen haderővé állnak össze, olyanná, amelyet a világ még addig nem látott. A haderőben megtalálhatók a görög hoplita zsoldosok éppúgy, mint olyan harci kocsik, melyeknek sarlók vannak a kerekein, és ide tartozik a rettegett elit csapat, a királyi gárda. De legerősebb a lovasság. Harcban edzett perzsa és méd lovasok, lovuk szügyén és horpaszán páncél, továbbá kappadókiaiak és örmények Anatóliából, párthusok a Kaszpi-tenger mellől, bátor bagdiaiak és szogdiaiak a Hindukustól északra fekvő sztyeppékről. Mindez kiegészül szövetséges csapatokkal a középázsiai sivatag tapasztalt szkütha lovasnomádaival, akik ijakkal, hajító- és döfőlándzsákkal vannak felfegyverzve, továbbá Pandzsáb tartomány indusaival, harci elefántjaikon.

III. Dareiosz nagy király főparancsnoksága alatt állnak a birodalom legjobb csapattisztjei és parancsnokai. A szárnyakat a baktriai szatrapa, Besszosz, valamint a szíriai szatrapa, Mazaiosz vezeti. Gaugaméla mellett a Tigristől keletre fekvő tágas síkságon hihetetlen nagy létszám, kétszázezer katona és negyvenezer lovas áll készen, hogy az utolsó emberig felmorzsolja a macedón sereget. Dareiosz nem kételkedik abban, hogy tekintettel több, mint hétszeres számbeli fölényére, ez sikerülni fog. Nem történhet semmi váratlan. A csatamezőt magát is bejárták a perzsák, elegyengették, előkészítették a harcra. Itt a síkság tágas laposán érvényesülni fog a számbeli fölény - mindenekelőtt a lovasság

terén -, és a halálos sarlós kocsiknak lesz helye a manőverezéshez. Csak amiatt aggódnak, vajon eljön-e idáig az ellenség, miután sikerült oly mélyen becsalni a birodalomba.

Nagy Sándor jön. Mintegy tizenegy kilométerre már megközelítette a perzsa sereg már-már áttekinthetetlen tömegét, de a terep szélén található dombok még eltakarják. Végre Kr. e. 331. szeptember 30-án megpillantja a harci alakzatban, 4 kilométer széles és mélységében tagolt hadrendben álló perzsákat a sík csatamezőn, mely számukra kedvező. Látja az ellenség nyomasztó számbeli fölényét. Átlátja a részletesen kidolgozott, de könnyen felismerhető ellenséges haditervet, melynek központi eleme a lovassággal végrehajtott átkarolás. Nyilvánvaló, hogy a súlypont a jobbszárnyon található, csak ide 9 ezer baktriai lovast csoportosítottak, többet, mint Sándor teljes lovassága. Sándor ekkor olyan tesz, amivel a perzsák egyáltalán nem számoltak: időt hagy magának. Néhány lovas egységével behatóan tanulmányozza a terepet és az ellenséges csatarendet. Gyorsan rájön, hogy övé a kezdeményezés előnye. Igaz, hogy a perzsák választották ki a csatamezőt, most azonban várniuk kell, míg az ellenség támad. Mialatt az óriási perzsa sereg az október 1-jére virradó éjszakát harcállásban, fegyverek alatt kénytelen tölteni, ami már előre kimeríti őket, Sándor csapatait nyugodtan pihenteti. Ő maga mélyen alussza az igazak álmát, egészen reggelig - alig bírják felébreszteni.

Serege mindössze negyvenezer gyalogosból és hétezer lovasból áll. Mégis ez a legerősebb, melyet eddig vezetett. Tekintettel az ellenség átlátszó haditervére, Sándor védelmi harcrendet választott. Lovasságát, éppúgy, mint az ellenség, a szárnyakra csoportosítja. A súlypont a balszárnyon található, ahol Parmeniosz tábornok a parancsnok, aki már Fülöp király alatt bizonyított. Itt állnak a thesszáliai síkság lovagi szellemű, nagy harcerejű lovasai. Ok is tagjai a korinthoszi szövetségnek, mint ahogy más görög államok is. A jobbszárny lovasságát Philotasz tábornok vezeti. Előtte vonultak harcállásba a gerelyhajtók és a macedón íjászoknak mintegy fele. A középen Sándor falanxát mélyen tagozva hat négyszögben állította fel és a harcvonal mögött képzett egy második, görög hoplitákból álló falanxot. E nehéz fegyverzetű gyalogosok feladata, hogy az ellenséges átkarolás esetén hátraarcot csináljanak, védjék a harcrend hátát és ellenlökést hajtsanak végre. A koncepció eredeti és igen rugalmas, olyan, amilyen még nem fordult elő a hadtörténetben. A védelmi terv jól átgondolt, de lehetőséget nyújt egy gyors és merész támadásra.

Október 1-jének reggelén Sándor lóháton végigvonul az arcvonal előtt. Fehérbe öltözött, arany koszorút hordó látnoka, Arisztandrosz kíséri. Sándor buzdítja katonáit, és az istenekhez imádkozik. A nap ezüstösen csillog vassisakján és vasból készült drágakövekkel kirakott nyakékén. Értékes lepel fedí a kettős lenpáncélját, jobb kezében ragyog remekművű könnyű acél kardja, a ciprusi király, Kition ajándéka.

A csatát a perzsa lovasság támadása nyitja, mely Sándor leggyengébb pontjára, a jobbszárnyra irányul. Kemény harc alakul ki, mely Sándort arra kényszeríti, hogy újabb és újabb csapatokat vessen harcba, egészen addig, míg lovassága meg tudja állítani az ellenség rohamát, lándzsásai pedig végleg visszaverik azt. Most ütött a perzsa harci kocsik órája, akik rávetik magukat az ellenséges lovasokra. Dareiosz előtt már a csata legelején felrémlik a dicsőséges győzelem. Ki tarthatná föl ezt a tomboló, őrült rohamot? De Sándor gyorsan kitér jobb felé, és gyalogságát veti harcba.

S most bekövetkezik valami, amire Dareiosz egyáltalán nem számított. A síkság csontszáraz. A lovasok és harci kocsik sokasága hihetetlen tömegű port kavart, úgyhogy a látótávolság csupán néhány méter. Ez kihat a perzsa kommunikációra és a csapatok vezetésére. Az egyes alegységek elszakadnak egymástól, és nem látják át a helyzetet. Mindez Sándor csapatait alig érinti, mivel ezek kisebbek, önállóan és rugalmasan, sokkal rövidebb parancsnoklási láncsal hajtják végre hadműveleteiket. Teljes kudarcba fullad a harci kocsik támadása, melynek sikerében Dareiosz úgy reménykedett. Tévesnek bizonyult az a feltételezés, hogy a harci kocsik képesek összpontosított és célzott támadásra. A fogatok csakhamar már tájékozódó képességüket is elvesztve jobbra-balra rohannak, hajtógerelyek záporába kerülve nagy veszteséget szenvednek. A lovak megbokrosodnak, számos kocsihajtó elesik. Kis részüknek azonban sikerül áttörniük egészen a falanxig. És ekkor újra valami váratlan történik. A gyalogosok megnyitják soraikat, kitérnek a kocsik elől és hagyják, hogy azok vágtában átvonuljanak a réseken, egészen a második falanxig, melyet a hosszú lándzsával felszerelt hopliták alkotnak. Egyik harci kocsit a másik után semmisítik meg, egy sem marad.

A perzsa lovasság a Sándor jobbszárnya ellen végrehajtott támadás során nagymértékben balra sodródott. Sándor rögtön felismeri a rést, mely ezáltal a perzsa közép és balszárny között keletkezett. A macedón hadrend közepének gyalogságával, mindeddig tartalékban tartott lovasaival és elit egységeivel éket képez, saját maga áll az élre, és hangos harci kiáltással hirtelen összpontosított ellenlökést hajt végre a leggyengébb pont ellen, közvetlenül a nagy király felé. A vállalkozás amennyire bátor, annyira kockázatos, de eredményes. A görög zsoldosok oldalba kapják és lerohanják a perzsa gárdát. Midőn Sándor néhány méterre megközelíti a nagy király harci kocsiját, Dareiosz megfordul, és északra kelet felé a méd hegyvidék irányába menekül. Sándor vágtában követi, úgy hiszi, a csata már el is dőlt.

A vég azonban még távol van. Hiszen a macedón hadrend első falanxának négy négyszöge, melyek követték a lovasságot, szintén rést hagytak a görög harcvonalon. A perzsa jobbszárnyon Mazaiosz átkaroló támadásba kezd, mely a végsőkéig megszorítja Nagy Sándor balszárnyát, és eljut

egészen a görögök ütközetvonaláig. A macedón és görög arcvonal a legkeményebb harc ellenére sem képes feltartóztatni a támadást. Visszavonulnak, a csata sorsa megfordul. Mazaiosz úgy véli, hogy közel a győzelem. Ekkor jelenik meg Sándor csapataival hirtelen Mazaiosz szárnyán, hogy segítséget vigyen saját, nehéz helyzetben levő balszárnyának. Félbeszakította a nagy király üldözését, amikor egy Parmeniosz által küldött lovas futár eljuttatta hozzá tábornoka segítségkérését. Most mutatkozik meg, mennyire egybeforrtak Sándor tisztjei és katonái, ellentétben a perzsa parancsnokok hadműveleti irányításával. Sándor azonnal megfordítja csapatait, és a perzsa hadrend közepét kikerülve a csatamező másik oldalára vezeti őket.

Itt megrohanják a perzsa lovas gárdát, valamint a parthus és indiai lovasságot. Most kerül sor a csata leghevesebb lovassági ütközetére, melynek Sándor három magas rangú tisztje is áldozatul esik, köztük legfelsőbb barátja, Hephaisztion. Sándor több mint ezer lovat veszít. Ekkor előrenyomulásba kezdenek a thesszáliaiak, melyek balszárnya korábban vereséget szenvedett: látják, hogy a macedón király segítségükre jött. A perzsa jobbszárny katonái ezzel szemben kénytelenek rádöbbsenni, hogy Dareiosz cserbenhagyta őket. Bátorságukat veszítve ők is menekülésre adják fejüket. A perzsa balszárnyon Besszosz is visszavonul, megpecsételvén a vereséget.

Sándor még 55 kilométeren át, egészen Arbeláig üldözi a perzsa sereget, csupán éjjélkor tart rövid pihenőt. Csapatai már a harcmezőn úgy éltetik, mint Ázsia királyát. Gaugamélánál, a történelem egyik legnagyobb csatájában valóban eldőlt a perzsa birodalom sorsa, hála Sándor katonai géniuszának, mellyel ügyesen ki tudta használni az ellenség téves helyzetértékelését s a perzsa fél súlyos tévedéseit. Sándor beveszi Babilont, Szuzát, Perszopoliszt - és Ázsia urává válik.

A cannae-i félhold

(*Cannae, Kr. e. 216. augusztus 2.*)

A karthágói hadvezér, Hannibál a második pun háborúban, Kr. e. 218-ban hadseregével átkelt az Alpokon; ezt követően 217-ben maga hála is hadszíntérré vált. Fosztogatva járja az országot, de nem Róma felé menetel, hanem az adriai tengerpart, Umbria felé. Itt pihenőt engedélyez mozgékony és jól tagolt seregének, mely kizárólag hivatásos katonákból áll, akik évek óta közösen teljesítenek szolgálatot, jó a felszerelésük, kiváló a kiképzésük és nagyszerű az együttműködésük. Pihenjenek és töltődjenek fel. Ezalatt Hannibál győzelmi híreit tengeri úton juttatja el Karthágóba.

Majd felkerekedik, és a part mentén lassú menetben levonul Itália déli részébe, hogy döntő csatát vívjon. Apuba tágas mezei erre különösen alkalmasnak tűnnek, mivel lehetőséget adnak számára, hogy érvényesítse lovasságának teljes fölényét. Hannibál serege nem különösebben nagy, mintegy negyvenezer gyalogosból áll és összetételére nézve is heterogén, hiszen líbiaiak, numídiiaiak és punok vállalva harcolnak az ibérekkel, baléáriakkal, keltákkal, liguriaiakkal, italfikusokkal és görögökkel, de tízezer lovasa az egyik legjobb lovas hadsereg, melyet a világ valaha látott. Abban a reményben, hogy a rómaiak elvállalják a csatát, Hannibál Cannae mellett az Aufidus folyócska jobb partján táborút.

A római szenátus szintén úgy véli, hogy immár döntő csata szükséges Hannibál győzelmi sorozatának megállításához. A római sereget a két újonnan választott konzul, Lucius Emilius Paullus és Gaius Terentius Varro vezeti. A Kr. e. 216. év nyarának elején mindketten a római sereggel tartanak, mely Apuliába vonul. A seregben csak hatezer lovas van, de 80 ezer gyalogos, fele római legionárius, másik fele szövetséges. A sorozások révén a haderő szokásos létszámának duplájára emelkedett. Ez a legnagyobb sereg, melyet Róma mindaddig kiállított, de tisztán milícia jellegű, melyet csak háború idején állítanak fel. A római vezetés bízik a római gyalogság tömegében és ütőerejében. Meggyőződésük, hogy a légióknak sikerül majd egyszerűen legázolni a számszerűen jelentős hátrányban lévő ellenfelet. Hatalmas tévedés s az együgyűség téves helyzetmegítélés, mint ahogy az események menete mutatja. A római hadvezérek és katonák remélik, hogy jelentős győzelmet arathatnak a karthágói behatolók felett. Reményük abból is táplálkozik, hogy hitük szerint az eddigi vereségek révén pontosan megismerték az ellenséget és hadműveleti módszereit. További tévedés. Hannibál meglepetésre készül, és zseniális haditervet készít a csata megvívására.

Három nappal a csata előtt a rómaiak táborút ütnék az Aufidus nyugati partján, mely ebben az év-szakban igen sekély. Csapataik egyharmada a túlsó keleti parton táborozik, hogy biztosítsa a nagyobb tábor ellátását és sakkban tartsa Hannibált, aki szintén a keleti parton ütött táborút. Azonban ő még aznap áttelepíti táborát a folyó nyugati partjára. Másnap csapatait hadrendbe állítja, a rómaiak azonban nem veszik föl a kesztyűt. Hannibál erre kibontakoztatja numídiiai lovasait akik a kisebb római táborút elvágják a víztől. A rómaiaknak immár cselekedniük kell.

A régi római naptár szerint a dátum 216. augusztus 2. E napon Varro a főparancsnok. Napkeltekor mindkét táborból felvonultatja csapatait, és arccal dél felé hadrendbe állítja őket. Jobbszárnyán a folyóparton áll a római lovasság, Paullus konzul parancsnoksága alatt. A balszárnyat Varro vezetésével a szövetségesek képezik. Köztük helyezkedik el a gyalogság, egyenes vonalban, az előző év konzulja, Servilius Geminus parancsnoksága alatt. Varro a legionáriusok hadrendjét mélyebben lépcsőzi mint máskor, úgy hogy az arcvonal szélessége sokkal kisebb, mint a mélysége. Úgy véli, ezáltal a

hadrend közepén jobban feltartóztathatja majd az ellenség lökéseit és megakadályozhatja az áttörést. Súlyos tévedés, komoly stratégiai hiba, mely szinte bűnös mértékben korlátozza a gyalogság mozgékonytársát. A szokatlan mélységi tagozás azt is meggátolja, hogy a harccselekményekben a lehető legtöbb katona részt vegyen. A légiók előtt a könnyű fegyverzetűek képeznek egy vékony vonalat.

Mikor Hannibál felismeri, hogy a rómaiak ebben a helyzetben kínálják fel neki a csatát, egész haderejével átkel a folyón, hogy azt a római arcvonalától délre és Cannae-tól keletre állásba vigye. Balszárnyán, közvetlenül a folyó mellett, szemben a római lovassággal, ibériai és kelta lovassága áll fel Hasdrubal parancsnoksága alatt, jobbszárnyon pedig numidiai lovasai, akiket Hanno vezet. A hadrend közepére a nehéz fegyverzetű gyalogságot, a líbiaiakat, az ibériaiakat és a keltákat állítja. Itt maga Hannibál és testvére, Mago parancsnokol. És most jön a terv rendkívüli vonása. A hadrend centrumában a középső alegységek kissé előrenyomulnak, és a továbbiak jobbra-balra lépcsőzve felzárkóznak úgy, hogy félhold képződik. A római hadrend első vonalának könnyű fegyverzetű gyalogosai lövedékek záporával nyitják meg a csatát. Ezt Hannibál balszárnya kelta és ibér lovasainak rohama követi. Ők ütköznek meg a római lovassággal, melynek vezetői tévedésben vannak. Azt hiszik, hogy a harc a megszokott séma szerint zajlik majd, rohammal, fordulással és az ezt követő újabb rohammal. De meglepetésükre Hasdrubal lovasai ezúttal egész másként küzdenek. Az első támadás során lerántják a rómaiakat a lovukról, és gyalogszerrel, ember ember ellen vívnak meg velük. Ily módon jobban érvényesül számbeli fölényük. A mindössze fele olyan erős római lovasság teljesen megsemmisül.

Azonban a centrumban a római legionáriusok előretörnek. Hannibál csapatai súlyos veszteségeket szenvednek, visszavonulnak úgy, hogy az íves félhold forma eltűnik. A rómaiak azt hiszik, közel a győzelem. Üldözik a rendezetten és fegyelmezetten visszavonuló karthágói zömöt. További tévedés, mely eldönti a csatát. Hiszen a római gyalogság halálos csapdába fut, melyet Hannibál állított fel. A szorosan és mélyen lépcsőzött római alegységek fékevesztetten rohamoznak, s immár ők képeznek egy félholdat. Ebben a pillanatban a középtől jobbra és balra líbiai katonák vonulnak, és átkarolják a római légiókat. Ez megállítja a római előrenyomulást, hiszen a legionáriusoknak ki kell védeniük a szárnyaik ellen indított támadást, mely teljes bekerítéssel fenyeget.

A rómaiak balszárnyán a szövetséges lovasság kivédte a numidiai lovasrohamokat. Itt a csata döntetlenre áll. Hasdrubal azonban, miután legyőzte a rómaiak jobbszárnyát, átvonul a hadrend másik szárnyára, és a numidiak segítségére siet. A római lovasság menekülésbe kezd, a numidiak üldözik őket. Hasdrubal lovasaival újra tovább vonul, vissza a centrumba, és több oldalon hátba támadja a római légiókat. Ennek során elesik Emilius Paulus konzul, Varronak egy gyors lovon sikerül elmenekülnie. Nem sokkal korábban a szenátusban még pimasz beszédeiben azt ígérte, hogy' alkalmatlan elődeivel ellentétben a háborút az ellenséggel vívott első csata napján eldönti majd. Most bekövetkezett a katasztrófa - és Terentius Varro, aki alkalmatlannak bizonyult, egyedül viseli a felelősséget. „Elviselte, hogy életben maradt” - írja találón Theodor Mommsen.

A rómaiak veresége teljes. Csapataikat teljesen katlanba zárták és megsemmisítették, csak nagyon kevesen tudtak elmenekülni. Hannibál ragyogó győzelmének mértéke még ma is lenyűgöző. Theodor Mommsen így ír: „Ekkora sereget talán soha nem semmisítették meg ily tökéletesen és ily alacsony saját veszteség árán csatamezőn, mint a rómaiakat Cannae-nál. Hannibál vesztesége alig éri el a hatezer főt, melynek kétharmadát azok a kelták teszik ki, akiket a légiók első rohama ért.” Ezzel szemben abból a hetvenhatezer rómaiból, akik harcvonalban álltak, hetvenezer a csatamezőn marad.

E példa nélküli győzelemben döntő szerepet játszottak a katasztrófális tévedések és hibák. Cannae ennek ellenére nem lett döntő csata. Hannibál ugyanis lehengerlő diadalát követően nem él az alkalommal. Nem használja ki a győzelmet, nem vonul Róma ellen. Így történhetett, hogy a csatát ugyan megnyerte - a háborút pedig elveszítette.

A bíbor vitorlás hajó

(*Actium, Kr. e. 31. szeptember 2.*)

Miután a philippi csatában legyőzték Caesar gyilkosait, Brutust és Cassiust, Antonius és Octavianus - a későbbi Augustus császár uralják a római világot. Kr. e. 40-ben felosztják egymás között a birodalmat: Octavianus birtokolja a nyugati tartományokat, Antonius pedig a keletieket. Itt találkozik a vazallus fejedelmek tarzosi összejövetelén Kleopátrával, Egyiptom királynőjével, Caesar egykori szeretőjével. A királynő felismeri, hogy feltehetőleg Antonius lesz az első ember Rómában, és ezzel az ő kezében lesz Egyiptom, illetve az ő királyságának sorsa. Sikerül Antonius olyannyira megnyernie magának - a szerelem eszközeivel is -, hogy az meghívásának eleget téve követi őt Egyiptomba, s ott nyíltan együtt él vele, noha van egy felesége: Octavia, Octavianus testvére. Antonius számára Kleopátra - aki három gyereket szül neki - kulcs a gazdag Egyiptomhoz és annak jelentős anyagi eszközeihez.

Ezáltal azonban tekintélye Rómában jelentősen csökken. Octavianus igyekszik saját javára kihasználni a helyzetet. Amikor Kr. e. 33-ban konzul lesz, Antonius a római állam elárulásával vádolja.

Magánéletét veszi célba, kipellengérezve az iszákos Antonius kicsapongó életét a boszorkány Kleopátra oldalán, aki varázslattal vetette ki rá hálóját. Octavianus jogsértéstől sem riad vissza, hogy Antonius erkölcsileg ellehetetleníthesse. 32 júliusában feltöri Antonius Rómában letétbe helyezett magánvégrendeletét, és nyilvánosságra hozza, hogy ebben komoly hagyaték jut azoknak a gyermekeknek, akiket Kleopátra ajándékozott neki. Abban az esetben, ha Rómában hunyna el, holttestét Egyiptomba kell vinni. Ez Octavianus számára egyértelmű bizonyíték arra, hogy Antonius Rómát Egyiptom alá akarja rendelni. Midőn Antonius a feleségének küldött levélben kimondja a válást, s ezzel véglegesen Kleopátra mellett dönt, a római szenátus hadat üzen neki.

Az elmúlt éveket Antonius arra használta, hogy haderejét fejlessze, különös tekintettel a kisebb és nagyobb hadihajókra. Azok a nehéz úszóegységek, melyeket 31 őszén bocsátottak vízre, hajítógépekkel vannak felfegyverezve, melyek nagyméretű köveket vetnek. A flotta a dalmát partok előtt gyülekezik, és Korfu szigetétől délre az Arabrakiai öbölben vet horgonyt, mely az Actium nevű kisváros előtt helyezkedik el. Ide vonul Antonius szárazföldi hadserege is, mely a tengerből bejáratától délre üti fel első táborát. Egy igen keskeny, csupán 600 méter széles helyen parti erődítményeket építtet, melyeket hajítógépekkel szerel fel. Actium kikötőjét és a fő tábor két megerősített fallal köti össze.

Octavianus seregével észak felől közelíti meg az öblöt. Plutharkosz szerint serege csupán 80 ezer gyalogosból és mintegy tizenkétezer lovasból áll, így számszerűleg jelentős hátrányban van Antoniuszal szemben. Ezzel szemben négyszáz hajójával Octavianus rendelkezik nagyobb flottával. A parancsnokságot Marcus Agrippa látja el, aki ragyogó stratégia és Octavianus bizalmasa, s aki már arról is gondoskodott, hogy az új hajókat az illír kalózhajók mintájára építsék. Ezek a liburnák kisebbek, könnyebbek, gyorsabbak, de mindenekelőtt jobban manővereznek, mint Antonius nehéz, nagy hadihajói. Kétszázhatvan modern vitorlásával, fedélzetükön mintegy nyolc és fél légiónyi katonával Agrippa lezárja az arabrakiai öblöt. Az elavult hajók maradványát nem is vitte magával, annyira bízik az új egységek fölényében. Eközben Octavianus az öböl bejáratától északra a félszigeten tábort üt. Antonius abból indul ki, hogy Octavianus a szárazföldön keresi majd a döntést, így seregét ő is átcsoportosítja a félsziget északi részére és ott felkínálja a csatát. Octavianusnak azonban esze ágában sincs ezt elfogadni. Arra számít, hogy Agrippa tengeri blokádjá révén, mely mind jobban megnehezíti Antonius csapatainak ellátását, felfelmorzsolhatja ellenfelét.

Antonius így arra kényszerül, hogy teljes flottájával vállaljon döntő csatát. Ez, beleértve a hatvan egyiptomi hadihajót is, mintegy kétszáz úszóegységből áll. Személyi állományát jelentősen csökkentették a járványok és a tömeges dezertálás, így kénytelen volt mintegy nyolcvan-kilencven hajóját felégetni, mivel nem tudta legénységgel ellátni azokat. Tágas hajóinak fedélzetén mintegy húszezer katonát és kétezer íjászt helyezett el a tengerész legénységén túl. Antonius parancsot ad a kormányosoknak: vigyék magukkal a vitorlákat, hogy senki se menekülhessen el az ellenség elől. Vagy talán saját menekülésére gondol, az ellenséges záróvonal áttörésére? Harc közben a kötélzet a fedélzeten nehézséget okoz, ráadásul növeli a tűz veszélyét, ezért Octavianus a csata előtt a fő vitorlát a szárazföldön hagyta.

Kr. e. 31. augusztus 29-én a két flotta sodorvonalban egymással szemben áll, harcra készen. De a tenger annyira viharos, hogy a csatát újra és újra el kell halasztani. Csak szeptember 2-án délben csökken annyira a szél, hogy megkezdődhet a küzdelem. Octavianus flottája három kötelékre oszlik. A jobbszárnyat maga vezeti, a balt Agrippa és a centrumban Arruntius a parancsnok. Kb. egy tengeri mérföldnyire kedvező, enyhén konkáv vonalban található Antonius flottája. O szintén a jobbszárnyat irányítja, a balt Caelius, a középsőt Octavius. A közép mögött közvetlenül az öböl bejárata előtt helyezkednek el az egyiptomi hajók. Kleopátra zászlóshajójának, az Antoniasnak bíbor vitorlái messziről láthatóak.

Octavianus túlságosan kockázatosnak tartja a frontális támadást, így egy ravasz manőver mellett dönt. Teljes jobbszárnyát váratlanul és pusztán az evezők segítségével visszavonja a nyílt tengerre. Caelius feltételezi, hogy ezzel kezdetét veszi az ellenség visszavonulása és hajóival üldözésre indul. Hagyja, hogy mind messzebb kicsalogassák a nyílt tengerre. A visszavonulás azonban csak látszólagos, célja, hogy felborítsa az ellenfél hadrendjét. Ez sikerül is. Mert mikor Agrippa is kezdi visszavonni a másik szárnyat, Antonius akit az újra feltámadó parti szél is segít - hajóival szintén követi. Ily módon megszűnik az összeköttetés flottájának két szárnya és a centrum között, a harcvonal felbomlik. Ez az a pillanat, amire Octavianus várt, hogy számbeli és tengerészeti fölényét érvényesíthesse. Olyan csata alakul ki, amely - Plutharkosz szerint - leginkább szárazföldi ütközetre vagy egy fal megrohanására hasonlít.

A hajók ökleléssel történő elsüllyesztésére egyik oldalon sem kerül sor. Antonius hajóinak hosszabb nekifutásra van szükségük, hogy a döfőkosok lökéseinek kellő nyomatókat adhassanak. Rövid távon mindehhez túl nehezek. Octavianus könnyű liburnái nem kockáztathatják meg az ellenség hajói első részének felöklelését, mivel itt található az éles és erős fém döfősarkantyú. A hajók oldala sem kínál alkalmas célt, mivel a törzs vastag gerendákból áll, melyet vaskapcsok tartanak össze. Így a csatát a behajózott gyalogság vívja meg. Octavianus hajói hármásával, négyesével bekerítik Antonius úszóegységeit, majd a pajzzsal, gerellyel, csákyával és tüzes nyilakkal felszerelt katonák megrohamozzák az ellenséges gályákat, melyek fabástyákon elhelyezett hajítógépeik tüzével védekeznek.

A harc egész nap folyik, de nem születik döntés. Mikor Agrippa balszárnyát egyre jobban kiterjeszti, Antonius hadrendjének közepén a legénység megijed egy oldalsó átkarolás veszélyétől: elhagyják a hadrend közepét, hogy a fenyegetett jobbszárny segítségére siessenek. Ezzel egyidőben Arruntius megtámadja a közepet. Ekkor valami teljesen váratlan dolog történik. Kleopátra hatvan hajója, melyek a közép nagy hajói mögött helyezkednek el, hirtelen felvonja vitorláját, és a harcolók között áttörve a nyílt tengerre menekül. A pánikszerű menekülés oka egyszerű tévedés. Kleopátra azt hiszi, hogy a csata elveszett, ez azonban távolról sincs így. Agrippa és Octavianus ugyan előnyt szerzett, az összecsapás sorsa azonban késélen táncol. A győzelmet még mindkét oldal kivívhatja, Antonius flottáját korántsem győzték még le. Most azonban, hogy az egyiptomi hajók a hadrenden keresztül vonulnak, azt össze is kuszálják. Plutarkhosz így vélekedik: „Az ellenséget is nagyon megdöbbentette e hajók látványa, melyek dagadó vitorlákkal siklottak a Peloponnészosz felé.”

E gyáva tett nagymértékben befolyásolja Antonius katonáinak harci kedvét, és egyben győzelemre sarkallja Octavianus csapatait. A győzelem azonban még most sem biztos, Antoniusnak még mindig van esélye. Ezt saját maga játssza el, mikor úgy dönt, hogy követi Kleopátrát. Mikor látja eltűnni a messzeségben a királynő hajójának bíbor vitorláját, elhagyja katonáit, akik érte harcolnak és halnak, s szeretője után siet. Plutarkhosz így ír: „Követte a nőt, mely először romlásba döntötte, majd pedig a vesztét okozta.” Katonái küzdenek még ugyan, de harci kedvük végleg oda, és a bátor tengerészek közül sokan megadják magukat. Néhány hajónak sikerül elmenekülnie, mintegy negyven-ötven elsüllyed, a rajtuk lévő ötezer katona életét veszti. Fél ötre a csata eldőlt. Néhány nappal később Antonius teljes szárazföldi hadserege Actium mellett harc nélkül leteszi a fegyvert, Octavianus pedig megszállja Görögországot, Kis-Ázsiát és Szíriát. Kr. e. 30 augusztusában Alexandriába megy, ahova Antonius és Kleopátra menekült. Mindketten öngyilkosságot követnek el, miután a lovasság és a flotta átállt Octavianushoz. Egyiptom római tartomány lesz - Octavianus pedig a Római Birodalom egyedüli uralkodója.

Arminius diadala

(Teutoburgi erdő, Kr. u. 9. októbere)

A teutoburgi erdőben Kr. u. 9-ben vívott csata egyike a történelem legismertebb és leghíresebb csatáinak. Németországban szinte mindenki hallott már róla. Kimenetele is messzemenőig ismert. Arminius - helytelenül Hermannak is nevezik - vezetésével a cheruskok legyőzték Quintilius Varus római légióit, lerombolván ezzel győzhetetlenségük mítoszát. A csata éppen annyira a német történelem része, mint ahogy a római történelemé, mivel a cheruskok germánok. Ebben az időben természetesen még nem létezik Német Birodalom, még germán államiság sem, csupán egyes, egymás között is vetélkedő törzsek vannak. Az esemény színhelye azonban ősi német területen, a Weser-menti dombvidék erdőiben terül el. A teutoburgi erdőben vívott csata nemcsak valódi megsemmisítő ütközet, hanem kimenetelére nézve is döntő jellegű. Arminius totális diadala megakadályozza, hogy Galliához hasonlóan Germánia is rómaivá váljon. A legtöbb történelem iránt érdeklődő ezzel is tisztában van, mikor erről a csatáról esik szó. Kevéssé köztudott azonban az a tény, hogy a rómaiak katasztrofális veresége kapitális hibákra vezethető vissza.

Kr. e. 12 körül a római világbirodalom északi határát a Duna és a Rajna képezi. A birodalom a Rajna torkolatától a Szaharáig, az Atlanti-óceántól az Eufráteszig terjed. Azonban egyetlen határvidék sorsa sem annyira bizonytalan, mint az északi területé. A Duna és a Rajna közti mély kiszögellésben a germán törzsek újra és újra támadnak. A kiszögellés olyan, mint egy tőr, mely az impérium szívére fenyegeti. Rómának nehéz dolga van a germánokkal, akik Caesar galliai győzelme óta a rómaiak szomszédai. Augustus császár ezért úgy dönt, hogy megszünteti ezt a kiszögellést és az északi határt előretolja kelet felé négyszáz kilométerre, az Elbáig. Az így kialakuló viszonylag egyenes folyami határ az Elba torkolatától Vindobonáig, a mai Bécsig terjed és lényegesen könnyebben védhető. Nyíltan fogalmazva ez annyit tesz, hogy 'Germánia egészének be kell tagozódnia a Római Birodalomba. A germánokat éppúgy romanizálni kell, mint egykor a gallokat. Micsoda nagyvonalú terv!

A hadjárat parancsnokságát Augustus Gallia helytartójára, mostohafiájára, Drususra bízta. A nagy anyag- és eszközráfördítással vezetett hadjárat teljes sikert arat. Mikor Drusus leesik a lováról, és váratlanul meghal, a hadjáratot idősebb testvére, Tiberius folytatja tovább. A germán törzsek térdre kényszerülnek. Miután sikerül leverni a cheruskok újra és újra fellángoló lázadásait, Kr. u. 6-ban Tiberius elhagyja Germánfát, hogy más, fenyegetőbb hadszínterekkel törődjön. A rómaiak rajnai hadseregének főparancsnokságát Quintilius Varus veszi át, aki azt megelőzően szíriai helytartóként vérbe fojtja a zsidók első nagyobb lázadását. Kinevezését nem annyira katonai képességeinek, mint a császári udvarhoz fűződő kiváló összeköttetéseknek köszönheti: feleségül vette a császár unokahúgát.

Azonban még nem sikerült megtalálni a megoldást az újonnan kialakított ütközőzóna hatékony ellenőrzésére. A terület mocsaras, dombos-dombos, és a végeláthatatlan erdőségekben fékezhetetlen félnomád törzsek élnek „termetük magas, hajuk vöröses, szemük vadul csillog”, amint kilencven évvel később a római történetíró, Tacitus tájékoztat. A rómaiak nem uralnak összefüggő területet. Birtokukban csupán egyes megerősített helyek vannak, ahol csapataik áttelelnek. E helyeken városias jellegű

települések alakulnak ki, melyekben a germánok megismerkednek a római berendezkedéssel. Hozzászoknak a kialakult piacokhoz és azon vannak, hogy békében éljenek együtt a rómaiakkal és lassacskán lépésről lépésre hozzászokjanak az újhoz. Elevenen él bennük azonban velük született jellemük, régről kialakult életmódjuk és szokatlan mértékben, szabadságuk tudata.

Egy kortársa így jellemzi Varust: „Nyugodt és lágyszívű férfi, testben és lélekben is kissé lassú, aki jobban ismeri a tábor kényelmes életét, mint a tulajdonképpeni háborús szolgálatot.” E kevésbé rátermett parancsnok teljesen hamisan ítéli meg a germánokat. Nem ismeri fel, hogy teljesen mások, mint a szírek, melyek Nagy Sándor óta alávetettként élnek, melyekhez szegény emberként érkezett, de gazdagon távozott. Varus önkényesen pénzt követel a germánoktól, mintha alávetett népek lennének, és parancsokat ad nekik, mintha a rómaiak rabszolgái volnának. A jog és a törvény eszközével engedmességre akarja szoktatni őket. A római jogrend bevezetése, valamint az aranyban és ezüstben elvárt adófizetés mindenekelőtt a törzsi előjárókat dühítik fel. Germánfában tudniillik a nemesfémeket főleg a társadalmi rangot kifejező díszek előállítására használják, és e vidéken ritkák azok a luxuscikkek, melyek eladásával aranyra és ezüstre lehet szert tenni. A germánok kezdik visszasírni korábbi életmódjukat. Mivel azonban jól ismerik a római csapatok erejét, elégedetlenségüket nem mutatják nyíltan. Ellenkezőleg, Varust mindenütt kitárt karokkal fogadják, és úgy tesznek, mintha a legteljesebb összhangban élnének vele és a csapatok nyomása nélkül is alávetnék magukat. Valójában azonban összeesküvést terveznek.

Az összeesküvők feje Arminius, Varus közvetlen közelében él, gyakran asztalánál étkezik. Fiatal, tehetséges és bátor fiatalember, aki nemes nemzetségből származik, Semiger törzsi előjáró fia. Gyors felfogóképessége és esze már korán feltűnik. Részt vesz a rómaiak hadjárataiban, huszonhat éves korában hosszú időt tölt Varus főhadiszállásán és kinevezik a római gárda lovas tisztjévé. Közvetlen közlelől, pontosan tanulmányozza a rómaiak, de mindenekelőtt a főparancsnok jellemét és sajátos vonásait, s gyorsan átlátja, hogy csapataikat csak nyílt terepen tudják hatásosan alkalmazni. Arra is rájön, hogy leginkább azt lehet legyőzni, aki gondatlan, és a fenyegető rosszat még csak nem is sejtí. Ravasz tervének mind több törzsi előjárót nyer meg. Mozgósítja a germán törzseket, és titokban állandó hadsereget állít fel, melyet a rómaiak mintájára jól kiképez és tökéletes fegyelemben tart.

A 9. év nyara e vidéken teljes nyugalomban telik. Varus azt hiszi, hogy Germánfát végérvényesen megbékítette, Arminius pedig hű követője. Azonban mindennek az ellenkezője igaz, Arminius gyűlöli és megveti őt. Varus nem tudja, még csak nem is sejtí, hogy háborúra készül. Az összeesküvésben még akkor sem hisz, mikor azt egy nagy tekintélyű és a rómaiakhoz hű cherusk, Segestus elárulja. Nem fogadja el azt a tanácsot, hogy Arminiust veresse láncra, mivel a vádak mögött családi ellentétet sejtí. Segestus tudniillik nem sokkal korábban megtagadta Arminiustól leánya, Thusnelda kezét, így a szerelmespárnak menekülnie kellett. Mikor Varust a 9. év szeptemberében elérik a cherusk felkelésről szóló első hírek, éppen a Weser-menti Mindennél állomásozó három légiójának téli szálláshelyre, a felső Lippe vidékére, Aliso (Haltern) mellé történő átvonulását készíti elő. Varus úgy dönt, hogy kisebb kerülőt tesz és leveri a lázadást, nem sejtí, hogy az állítólagos felkelés egy kifinomult terv része, melynek célja, hogy a rómaiakat becsalogassák az erdők mélyére. Varus október elején indul el Mindennél három légióval, kb. húszezer emberrel és elindul azon az úton, melyen közvetlenül az Ems és a Weser között elhelyezkedő, szinte áthatolhatatlan erdőségekbe és mocsarakba vezet. A római főparancsnok annyira jóhiszemű, annyira nem sejtí semmit, hogy maga Arminius kíséri, aki még saját harcosainak egy részét is magával viszi. Aztán a cheruskok arról biztosítják, hogy további segélycsapatokat mozgósítanak számára, melyekkel a lehető leghamarabb csatlakoznak hozzá. Varus egyedül vonul tovább, míg a cheruskok titokban egyesülnek azokkal a fegyveresekkel, melyek a tervbe vett rajtaütésre készülve a közelben várakoznak.

A római légiók rendezetlen, laza alakzatban vonulnak, mintha a legnagyobb békében lennének. Számos kocsit és teherhordó állatot visznek magukkal, továbbá nőket és szolgákat is. Varus megengedte katonái hozzátartozóinak, hogy a hosszú hadtáposzlophoz csatlakozzanak. A rómaiak arra kényszerülnek, hogy a végtelen ütközetvonattal utat keressenek a hegyvidék völgyei és szurdokai között, fákat kell kivágniuk és hidakat verniük. A menetet megzavarja egy hirtelen vihar, mely heves esővel jár. A katonák elcsúsznak a síkos talajon, a kidőlt fák elzárják az utat, helyzetük tovább rosszabbodik.

Arminius nem is választhatott volna kedvezőbb pillanatot arra, hogy a mai Detmold közelében megtámadja a római menetoszlopokat. A lesállítás pontos helyét a tudomány máig nem tudta meghatározni. A római sereg 20 kilométerre elnyúló menetoszlopát teljes hosszában megtámadják Arminius harcosai, melyek a sűrű bozótban rejtőznek, és minden oldalról rávetik magukat a mit sem sejtí legionáriusokra. Gerelyüket a sűrű tömegbe hajítják, és sok rómaint megölnék. Újra meg újra megtámadják, lemészárolják az egyes alegységeket. A rómaiak súlyos veszteségeket szenvednek. Mikor a negyedik napon újra esni kezd az eső, bőrből készült pajzsaik teleszívják magukat vízzel. Fegyvereiket nem tudják hatékonyan alkalmazni. Ebben az időben, ezen a terepen lehetetlen íjjal és nyíllal hatékonyan löni. Arra sincs hely, hogy a legionáriusok szétbontakozzanak, és harcrendbe álljanak. A germánok túlnyomórészt csak könnyű fegyverzettel rendelkeznek, kitérnek a csata elől, újra meg újra bekerítik az egyes alegységeket, és egyik harcost a másik után ölik meg. Varus és magas rangú tisztjei attól

félnek, hogy élve esnek fogságba és aztán kínhalált hálnak. Kardjaikba dőlve követnek el öngyilkosságot. Varus csontjait azóta sem találták meg.

A vérfürdőből csak néhány római tudott elmenekülni. Akik megadták magukat, beleértve a nőket és gyermekeket is, azokat megkínózták, aztán keresztre feszítették, élve eltemették vagy feláldozták az isteneknek. A germánok sikert arattak, Arminius és a vezetése alatt egyesült törzsek tartós győzelmet arattak egy virágzó világbirodalom felett, mely fordulópontot jelent a római történelemben és a németiség előtörténetében is. Arminius német nemzeti hőssé válik, annak ellenére, hogy győzelmét a hűtlenség és az árulás tette lehetővé.

A katasztrófa hírére egész Róma pánikba esik. Ily súlyos veszteségekre a Hannibáltól elszenvedett cannae-i vereség óta nem volt példa. Vajon a germánok zúgó viharként zúdulnak majd egész Galliára? Augustust lesújtja csapatai vereségének híre. Feladja az elbai határra vonatkozó terveit, lemond a Rajna jobb partján fekvő területek visszahódításáról. Suetonius, római történetíró így ír: „Ruháját megszagatva, mély gyászba borult. Haját és szakállát hónapokon át nem nyírta. Fejét az ajtófélfába verve újra meg újra így kiáltott - Varus, add vissza a légióimat!”

„E jelben győzni fogsz!”

(*Milvius-híd, 312. október 28.*)

Sötét szemei nagyok, teste erőteljes, termete magas. A tiszteletére emelt hatalmas ülő szoborból nem maradt más, mint a két láb, a jobb lábszár, a jobb kéz - melynek mutatójája felfelé mutat-, a jobb felkar és a mellkas egy kis része. Megmaradt továbbá a nagy, erőt sugárzó fej, feltűnően nagy orral és sima, energikusan fölszegett állal. A szobrot 1486-ban találták meg a római Basilica Nova nyugati apszisában, és azt az embert ábrázolja, aki élete során e templomot felépíttette. E kolosszális szobor torzójának köszönhető, hogy legalább nagyjából tudjuk, milyen volt a férfi, akit a bizánciak „Megas”-nak, Nagynak neveznek. Hullámos, művészi elrendezett haja koszorúként veszi körül magas homlokát - ebből is sejthető, hogy főnemesi rendű férfiről, magáról a császárról van szó: Konstantinoszról vagy Konstantinról. Se goromba borosta, se sötét tekintet, melyek nélkül korábban egyetlen katonacsászárt sem ábrázoltak. Karizmatikus feje már-már klasszikus formában ábrázolja nemes kedélyét és szigorát. Úgy tűnik, mintha e nagy uralkodó szemei belülről világítanának.

Konstantin, aki a mi kultúrkörünkben is megkapta a „Nagy” melléknevet, olyan kiemelkedő, már-már mitikus alakká vált, akit legendák özöne vesz körül. Valójában azonban fattyú, aki valamikor 270. és 288. között a moesiai Naissusban, a mai szerb Nisben született. Anyja istállószolga, aki prostituálódott. Konstantin szülei nem házasodtak össze. Apja az Imperium Romapum társ-császára, melyekből Diocletianus császár uralma, a tetrarchia idején több is volt.

Kifogásolható származása ellenére Konstantin csodálatos mértékben fölemelkedett. Diocletianus idején kapja meg katonai kiképzését és tribunussá emelik. Nem sokkal ezután eléri a császári rangot, és ő az egyetlen a 311-ben uralkodó öt társ-császár közül, aki eredményesen meg tudja valósítani céljait. Először a Nyugat uralkodójává válik, majd 13 évig egyedül uralkodik egy óriási birodalom fölött, melynek megszilárdította határait. Példátlan pályafutásával, harminc évet meghaladó uralkodásával felülmúlja minden elődét, Augustus császár kivételével. Egy kortárs felirat úgy említi, mint „a legszerencsésebbet, a legjámorabbat, a legdiadalmasabbat, aki felülmúlta a korábbi császárok mindegyikét”. Konstantint siker és szerencse kísérte, húsz évre nyúló háborúiban éppúgy, mint egyeduralma alatt. Nagy szüksége volt katonai és politikai képességeire, hogy mindezt elérje. Egyeduralkodóvá válása mindezen túl egy tévedésnek is köszönhető, mely Rómában, 312-ben esett meg, s amiről részletesebben is szólunk.

Rómában hat éve bizonyos Maxentius uralkodik: kéjenc, a legrosszabb fajtából. A nép és a pretoriánus gárda támogatásával császárrá kiáltotta ki magát. Ha hihetünk a kortárs egyházi történetírónak, Eusebiusnak, úgy Maxentius kedvenc foglalatossága abból állt, hogy a legmagasabb körökből származó, tisztességes asszonyokat elszakította családjuktól, ocsmányul megbecstelenítette, aztán visszaküldte őket férjeikhez. Mikor pedig a nép lázongani kezdett, a császár parancsára a pretoriánusok vérfürdőt rendeztek az egyszerű nép körében: több, mint hatezer férfit és nőt lemészároltak.

A társ-császárok egyike sem tekinti Maxentiust legitim uralkodónak. Konstantin sem, aki ebben az időben mindössze a nyugati tartományok, Britannia, Hispánia és Gallia uralkodója, székhelye egy ideje a mai Trier. 312 tavaszán Konstantin felkerekedik, és maroknyi seregével átkel az Alpokon, mint ötszáz évvel korábban Hannibál. Konstantin hadjárata nem vallási természetű, mivel Maxentius, eltérően számos korábbi császártól, nem üldözi a keresztényeket.

Konstantin serege ugyan kicsi, de gall és germán elit katonái kiválóan képzettek és nagy harcértékűek. Kemény harcokban sikerül meghódítania Észak-Itáliát. A jól megerősített Róma azonban még messze van, és az oda vezető út korántsem veszélytelen. Nem sokkal korábban került sor az ún. aurelianusi városfalak felépítésére. Maxentius jelentős gabonataralékokat halmozott fel, hogy egy hosszú ostromot is kivédhessen. Utasítására lerombolták a Tiberisen átívelő Milvius-híd középső ívét, melyet egy ideiglenes fa-építménnyel pótolnak, ami könnyűszerrel eltávolítható. Róma valójában erős, már-már bevehetetlen erődítmény.

A védelmi koncepciónak minden esélye megvan a sikerre. Konstantin erői távolról sem elégségesek egy hosszadalmas ostromhoz. Egyáltalán nem állnak rendelkezésére olyan hajító- és ostromgépek, melyekkel leküzdhetné a kapukat és a vastag falakat. Utánpótlási vonalai pedig igen hosszúak. Konstantin stratégiai helyzete minden nappal romlik, melyet az ellenséges földön tölt. Személyes törzsének tagjai és alparancsnokai nyomatékosan azt tanácsolják, mondjon le a Róma ellen vezetett hadjárat kalandjáról. Félnék a vereségtől. A jósök sem találnak kedvező előjeleket. Konstantin azonban akkor sem adja fel tervét, mikor tisztjei hangosan elégedetlenkednek. Eddig mindig ügyelt arra, hogy összhangban cselekedjen velük, mindenekelőtt Bonitusszal, a frankok vezetőjével és Chrocusszal, az alemannok királyával. Most azonban nem törődik az aggodalmakkal, és maga dönt. Serege Róma ellen vonul, és 312 őszén eljut a Tiberishez.

312. október 28-ának reggelén, közvetlenül a mindenki által várt csata előtt Malborghetto melletti táborában Konstantin parancsot ad katonáinak, hogy pajzsaikra fessék fel Krisztus monogramjának mágikus jelét. Katonáinak azt mondja, a déli nap fölött az égen saját szemével látta a kereszt fénylő győzelmi jelét, mely kiegészült egy felirattal: „Ezzel győzz!” vagy kissé módosított latin változat szerint: „E jelben győzni fogsz” - „*In hoc signo vinces*”. Megesküdött, hogy keresztény hitre tér, ha a csatában győzelmet arat.

Róma bevételére azonban Konstantinnak rosszak az esélyei. Egy hosszú ostromra egyáltalán nem készült fel. Minden adu Maxentius kezében van, aki csapataival együtt vastag falak mögött sáncolta el magát. Ekkor azonban meglepő és váratlan dolog történik. Maxentius hirtelen elhagyja a főváros védelmező erődítéseit és nyílt mezőn Konstantin ellen vonul. Ezzel - amire senki nem számított - megadja neki az esélyt, hogy hódító hadjáratát sikerrel fejezze be. Miért nem tartott ki védelmi koncepciója mellett? Mi készítette Maxentiust arra, hogy hirtelen elhagyja bevehetetlen menedékét? Már a kortárs történetírók is sokat törték a fejüket azon, hogy miért tette ezt. Tulajdonképpen nem találhatunk rá értelmes magyarázatot, ha csak azt nem, hogy tévedésnek esett áldozatul. Titkos rendőrségének legfrissebb helyzetjelentéséből azt olvasta ki, hogy a város lakossága egyáltalán nem támogatja. Könnyen konfliktusokhoz vezet, ha egy városba a polgári lakosság közé jelentős haderőt összpontosítanak. Maxentius lázadástól tart, mely azonban közvetlenül nem fenyeget. Természetesen eleven még a hatezer római férfi és nő lemészárlásának emléke. A cirkuszban szórványosan Konstantin melletti rokonszenv-tüntetésekre kerül sor. Azonban semmi konkrétum nem utal népfelkelésre vagy árulásra, melyre a hatalmas méretű védőfal számos lehetőséget ad. Lehetséges, hogy kétes pogány jóslatok is hozzájárultak Maxentius tévedéséhez, és megerősítették döntésében, hogy a fenyegető veszélyt megelőzve Róma falain kívül nyílt tábori csatában szálljon szembe Konstantinnal. A szemlélő szinte kiáltani akar, mint Schiller Johannája az „Orleans-i szűz”-ben: „Nem tévedés, hanem végzet!”

Konstantin a Via Flaminian nyomul előre, de tizenhárom kilométerrel északra a Milvius-hídnál, az ún. Vörös Sziklánál - a Saxa Rubránál - feltartóztatják. Itt azonban Maxentius haderejének csak egy része vonul fel, melyet Konstantin képes legyőzni. A csapatok a Milvius-hídig menekülnek. Ekkor elit csapatainak élén maga Maxentius is elhagyja a várost. Azért talán, hogy Konstantint bekerítse? Vagy azért, hogy visszaáramló katonáinak nyitva tartsa az átkelőhelyet a folyón? A két sereg a Rómától mindössze három kilométerre levő hídnál ütközik egymásba. Maxentius hátát a folyónak vetette, katonáinak nincs lehetősége menekülni. A visszavonulás egyetlen útja a hídon keresztül vezet. Maxentius bízik abban, hogy az utasítására épített faszervezet, mely úgy készült, hogy szükség esetén gyorsan el lehessen távolítani, elbírja menekülő csapatainak súlyát, de ebben is téved. A faszervezet összeomlik a hadoszlopok lépései alatt.

A felek elkeseredett keménységgel harcolnak a híderért. A katonák elszántan vívják az ütközetet. A pajzsokra festett Krisztus monogram segíti Konstantin csapatait, hogy e vad zűrzavarban megkülönböztessék a barátot az ellenségtől. Miután Maxentius testőrsége szinte az utolsó emberig elesett, beletörődik a vereségbe. Menekülés közben át akar kelni a folyón, leesik a lováról, és belefullad a Tiberisbe. Konstantin felkutatja a holttestet. Mikor a győztesek bevonulnak a meghódított városba, a katonák lándzsahegyére tűzik Maxentius levágott fejét, és diadalkiáltások közepette végighordozzák az utcákon.

Konstantin ekkor megszerzi Itáliát és az észak-afrikai tartományokat is. Állja szavát: keresztény hitre tér. 357-ben meg is keresztelkedik, s ezzel egy teljes világ számára előképpé válik, rajta méri magát az utókor: Chlodwig, Nagy Károly és III. Ottó. Életművével, a római állam krisztianizációjával Konstantin új korszak kezdetét testesíti meg. Erre nem került volna sor, legalábbis nem ebben az időben, ha Róma visszaverte volna az ostromot, és visszavonulásra kényszerítene volna nehezen védhető állásaiból Konstantint, aki gyakorlatilag el volt vágva az utánpótlástól. Így Maxentius téves helyzetértékelése nem csupán egy csatát döntött el a Milvius-hídnál - megváltoztatta a világtörténelmet is.

I. Ottó harca a magyarok ellen

(Lech-mező, 955. augusztus 10.)

Amióta 936-ban Aachenben királlyá koronázták, I. Ottó arra kényszerült, hogy állandóan harcoljon a hatalomért. Apja, Henrik király őt, második házasságából származó legidősebb fiát választotta utódául, nem pedig Thankmart, első, felbontott házasságából származó fiát. És Henriket sem, az öccsöt, noha ő „bíborban született”, azaz akkor jött világra, mikor apja már király volt. Így Ottó kiválasztása kezdetektől fogva kétségekkel volt terhelt, sőt jogsértőnek tűnhetett. Testvéreivel folytatott vitája évekig húzódozó politikai harccá vált, mely nagymértékben igénybe vette a királyság erőit.

Mindehhez társultak a törzsekkel vívott küzdelmek. Mikor I. Ottó kísérletet tesz arra, hogy a kelet-frank birodalomban, a leendő Németországban erős és központosított hatalmat építsen ki, a törzsi fejedelmek ellenállásába ütközik. Mindenekelőtt öccse, Henrik, Bajorország hercege lázad fel ellene, újra meg újra. Miközben Keleten Ottó a szláv törzsekkel harcol, püspökségeket és örgrófságokat hoz létre, megvalósítva a krisztianizációt és a német uralmat. Az elkövetkező években nagyraágó terveibe bevonja Burgundiát, a frank birodalmat és Itáliát is. Ezzel a történelemben első ízben jelenik meg a közép-európai vezető szerep gondolata.

Ez a vezető szerep azonban csak akkor válhat valóra, ha Ottónak sikerül úrrá lenni egy további keletről érkező fenyegetésen, azaz sikerül legyőznie legveszélyesebb ellenségét: a magyarokat. 937. és 941. között a kalandozók újra meg újra behatolnak a birodalomba, és ezzel Ottó birodalmának idegközpontját ostromolják. A helyzet akkor válik kritikussá, mikor 954-ben a lázadó törzsek szövetséget kötnek a magyarokkal. Ottó a Fürth melletti Langenzennben tartott birodalmi gyűlésen így panaszkodik: „Fiam és a többi összeesküvő kínzó haragját még elviseltem volna, hiszen az eddig csupán nekem fájt. Immár azonban minden keresztény nép veszélybe került, sőt gaztetteikbe bevonták Isten és az emberiség ellenségeit (a magyarokat). Ime, pusztasággá változtatták birodalmamat; elfogták és megölték népemet, lerombolták városaimat, felégették templomaimat és megfojtották papjaimat. El sem tudom gondolni, milyen gyalázatos tette, micsoda hűtlenségre kerülhet még sor.”

Ügyes húzás. Ottó e szavaival vallásos síkra helyezi a problémát, melyen ellenfeleivel egy véleményen van. Felhívása nem marad hatás nélkül. Vörös Konrád, Lotharingia hercege, Frigyes, a mainzi érsek és a sváb Liudolf, Ottó fia hódolnak a király előtt. Midőn a magyarok 955-ben újra betörnek Bajorországba, már egyesített seregre törnek, melyben az összes törzs közösen áll készen a csatára.

A birodalom egész területéről rövid négy hét alatt mintegy tízezer páncélos lovas gyűlt össze Ulm térségében.

955 augusztusában a magyar csapatok Augsburg előtt állnak. Ulrik püspök személyesen vette át a város védelmének irányítását, mely nincs kellőképpen megerősítve, és úgy tűnik, hogy az ellenség kezébe kerül. A magyarok azonban váratlanul félbeszakítják a támadást, visszavonulnak, és a Lech-mezőn gyülekeznek. Árulóktól megtudták, hogy egy nagy birodalmi hadsereg vonul feljűk - a történelem első össznémet hadereje. Ottó páncélos lovasai egynapos böjtöt tartanak, másnap reggel, 955. augusztus 10-én pedig megáldoznak. Ezt követően csatarendbe állnak, melyet a történetíró szerzetes, Corvey-i Widukind „Szászok története” című művében részletesen ábrázol.

Az élen három hadoszlopukkal a bajorok menetelnek, akik nélkülözni kényszerülnek Henriket, Ottó öccsét, hercegüket, aki súlyos beteg, és röviddel a csata után meg is hal. Őket a frankokból álló negyedik hadoszlop követi, melyet Vörös Konrád vezet. I. Ottó király a válogatott csapatokból álló, igen erős ötödik hadoszlop élén lovagol, követve a Szent Mihály képevel díszített zászlót. III. Burkhard irányításával a svábok képezik a hatodik és hetedik oszlopot, a menetoszlopot pedig mintegy ezer cseh katonával és az ütközetvonattal a nyolcadik hadoszlop zárja. Az utóvédet úgy tekintik, mint ahol biztonságban van a hadsereg málhája, és élelmiszertartaléka.

Annak érdekében, hogy kitérjen a rettegett magyar íjászok elől, és védve legyen nyilaitól, valamint azért, hogy menedéket leljen a nap perzselő melegétől, Ottó úgy dönt, hogy nyolc hadoszlopával az erdőben vonul Augsburg felé. Ez természetesen a látótávolságra is kihat. A királyi felderítők jelentik, hogy a magyar sereg a menetoszlop előtt, a Lech-mezőn gyülekezik. Ottó tehát azt hiszi, hogy akkor bukkan a magyarokra, és akkor ütközhet meg velük, ha tovább nyomul Augsburg felé. Feltételezi, hogy a teljes ellenséges haderő még előtte található. Súlyos tévedés, mely hajszál híján eldöntötte a csatát, még mielőtt elkezdődhetett volna. Felderítésének hiányosságai miatt Ottó figyelmét elkerülte, hogy a magyarok megosztották csapataikat, erős alegységekkel átkeltek a Lech folyón, és megkerülték a német sereget. Ottó katonái egyenesen egy csapdába vonulnak.

Nagy a meglepetésük, mikor hátulról hirtelen támadás éri őket. Az ütközetvonatot és a cseh hadoszlopot velőtrázó kiáltásokkal megtámadják és lerohanják a magyar lovasok. Elvész a teljes málha, kitör a pánik. Sok katona fogságba esik, körvonalazódni látszik a magyarok győzelme. A zűrzavarban azonban valaki megőrzi nyugalmát: Vörös Konrád, aki még néhány héttel korábban is Ottó legelkeseredettebb ellensége volt. Elszánt bátorsággal szembeszáll az ellenséggel, kardjával számos magyart tesz harcképtelenné. A negyedik frank hadoszlop követi példáját, és szétbontakozik, hogy bekerítse az ellenséget. Konrád hercegnek és a frankoknak merész ellentámadásukkal sikerül kiszabadítani a

foglyokat és visszaszorítani, menekülésre kényszeríteni a magyarokat. Mikor azonban Konrád a harc rövid szünetében megoldja sisakjának pántjait, hogy kifújja magát, torkán találja egy halálos nyílveszsző. Konrád még a csatamezőn életét veszti. Nagy tisztességgel felravatalozzák, és Wormsba viszik. Vakmerő beavatkozásával elhárította a veszélyt.

Mikor Ottó hadoszlopai kijutnak az erdőből és rábukkannak a magyar seregek derékhadára, I. Ottó megragadja a szent lándzsát, és rövid beszédet mond katonáinak. Királyi öltözetében, nagy természetvel, mellkasáig érő vörös szakállával távolról is jól látható. Az ellenség számszerűleg ugyan fölényben van - mondja -, de ez nem mondható el sem felszereléséről, sem bátorságáról, legkevésbé pedig az isteni gondviselés védelmébe vethető reményéről. „Ha meg kell halnunk, haljunk meg inkább dicsőségesen a harcban, minthogy ellenségeink igájában szolgaként éljünk.” Ezután megragadja pajzsát, és lovát megfordítva elsőként indul támadásra.

A magyar könnyűlovasság nem tud ellenállni a dühöngve rohamozó nehéz páncélos lovasság lehangoló erejének. Vörös Konrád példáján lelkesülve mindenkit lemészárolnak, aki csak útjukba kerül. A Lech folyót vörösre festi a magyarok vére. Az addigi szokásokkal ellentétben Ottó parancsot ad a menekülő magyarok üldözésére és teljes megsemmisítésére. Néhány magyar alegység a környező falvakban keres menedéket és a lángba borított épületek között lelték halálukat. Sokan megfulladnak, mikor megpróbálnak átúsztatni a Lechen. Sikerül bevenni az ellenség táborát és kiszabadítani a foglyokat. Három magyar törzsfőt azonnal kivégeznek. Csak igen kevés magyarnak sikerül elmenekülnie.

Teljes a diadal, de nem adták ingyen. A tulajdonképpeni győzön, Konrád hercegen kívül elesett a nemesség nagy része is. Corvey Widukind, római mintára, a következő mondattal zárja csataleírását: „A diadalmas hadsereg a csodálatos győzelmet ünnepeelve a Nyugat atyjának és császárnak nevezte a királyt.” XII. János pápa ugyancsak 962-ben koronázza császárrá Ottót Rómában, ám a nép már most „Nagy”-ként emlegeti. Ottó életében fordulóponthoz ért a magyarokkal vívott csata. Birodalma megszabadul egy súlyos gondtól, s a német délkelet fejlődését immár semmi sem akadályozza. Véget érnek a magyarok hatvan éve tartó zsákmányszerző, fosztogató kalandozásai: letelepednek, és fölveszik a kereszténységet. Immár senki sem vonja kétségbe Ottó uralmának legitimitását - hatalom iránti erősen fejlett érzékével és méltóságával I. Ottó immár Nagy Károly örökébe léphet.

Tévedések 1000-tól 1700-ig

Istenítélet

(Róma, 1167, május-augusztus)

A legnépszerűbb német császárnak, Rófszakállú Frigyesnek, aki már-már jelképévé vált a németek nagyságának és hatalmának, 1165-től kezdve (tíz évvel azután, hogy Rómában császárrá koronázták) fokozódó nehézségekkel kellett szembenéznie. Észak-Itáliában, ahonnan a birodalom pénzbevételeinek legfontosabb része származik, mind erősebb fenyegetéseknek van kitéve a császár uralma. Különösen Lombardiában keltenek erős nyugtalanságot a kibocsátott rendeletek, illetve az a mód, ahogy a császári uralommal szembe helyezkedő városokat térdre kényszerítenék, ami részben - például 1162-ben Milánóban - teljes elpusztításukat jelentette. A császári csapatok által véghezvitt kegyetlen elnyomás átmenetileg ugyan biztosította Észak-Itália békéjét, de engesztelhetetlen gyűlöletet szított.

Mindehhez társul az egyházszakadás. Egyszerre két pápa uralkodik. Van egyfelől egy császárhű pápa, akit Frigyes nyomására egy 1160-as zsinat választott, másfelől pedig van III. Sándor, aki 1162-ben biztonsági okokból Franciaországba helyezte székhelyét, és aki kiátkozta a császárt pápájával együtt. III. Sándort Anglia, Írország, Franciaország, Magyarország, Aragónia, Kasztília és a latin rítusú kelet támogatja, így kétségbe vonja a németek jogát arra, hogy tetszésük szerint iktassák be a kereszténység fejedelmét. Az egyházszakadással elkecsereedett harcok kezdődnek, melyek összesen tizenhét évig tartanak. III. Sándor 1165-ben visszatér Rómába, és azt tervezi, hogy fellázítja a lombardokat az idegen német uralom ellen. Veronában súlyos zavargások törnek ki, melyet az ott állomásozó császári csapatok nem tudnak leverni. Rófszakállú Frigyes úgy dönt tehát, hogy német lovagokból álló serege élén Itáliába vonul. A sereget azonban először fel kell állítani, s ez időbe telik.

1165-ben a würzburgi birodalmi gyűlésen a választófejedelmeknek, közöttük elsősorban Oroszlán Henriknek esküvel kellett fogadniuk, hogy nem ismerik el III. Sándor pápát s hogy vállalják a hadba vonulást. Rófszakállú Frigyes, a jog és a törvény embere, szigorúan jár el azokkal a püspökökkel - például Konrád salzburgi püspökkel - szemben, akik megtagadják az esküt: birodalmi átokkal sújtja őket. Hú emberét Christian von Buchot ülteti a mainzi érseki székbe. Így aztán csupán 1166 késő nyarára gyűlik össze elegendő katona, és kezdetét veszi a felvonulás. A német lovagok 1166 októberében az Alpok hágóin keresztül két hadoszlopban vonulnak Itáliába, hogy eljussanak Rómaig. Közöttük menetel Brabant mintegy ezer, harcban edzett katonája, a rettegett „brabanconok”. A rendkívül kemény, hideg tél lassítja a felvonulást.

1167. május végén Reinald von Dassel, a császár bizalmasa, birodalmi kancellár kis létszámú előőrsével eléri Róma városát, és a közelben fekvő Tusculumnál táborot ver. Abban bízik, hogy hadicsellel beveheti Rómát. III. Sándor azonban megerősítette a várost, és felszólítja lakóit, hogy elkecseredden védekezzenek. Mintegy 30 ezer katonából álló hadserege kb. hússzor olyan nagy, mint a maroknyi császári előőrs. A nyomasztó túlerőre való tekintettel Reinald von Dassel úgy dönt, hogy Tusculum falai mögött marad, és bevárja az erősítést, mely Christian von Buch vezetésével közeledik.

A rómaiak azonban meg vannak győződve arról, hogy fölényben vannak és övük a győzelem, elhagyják tehát a megerősített Rómát, rohamra indulnak Tusculum ellen, hogy elfogják a gyűlölt birodalmi kancellárt. Abban a pillanatban, mikor megkezdődik a támadás, az ostromlók szárnyán megjelennek Christian von Buch csapatai. A rómaiak félbeszakítják az ostromot, lerohanják az erőltetett menetben kimerült mainzi katonákat, és áttörik soraikat.

Reinald felismeri, hogy a helyzet kritikus, és csapatainak élén vad harci kiáltással az ellenségre veti magát. Bekövetkezik, amit senki sem tartott lehetségesnek: a római katonák menekülnek, mivel páni félelem fogja el őket a német lovagok ellenállhatatlan erejétől, rettenthetetlen bátorságától, ráadásul úgy vélik, hogy az Úr is az ő oldalukon áll. A németek példátlan győzelmet aratnak, kifosztják és lerombolják Róma környékét, a földeket és a szőlőhegyeket, majd körülzárják a várost. Beinald az alábbi jelentést küldi Kölnbe: „Egyetlen embert sem veszítettünk, győzelmi zsákmányként megszereztük a rómaiak összes sátrát, fegyverét, páncélját, ruháját, lovát, szamarát és aranyát, melyeket apródainknak és zsoldosainknak adtunk ajándékba. Nekünk, lovagoknak elég a tisztesség és a dicsőség.”

Frigyes császár éppen bevette Anconát, mikor értesül a győzelemről. Erőltetett menetben vonul Róma felé, és 1167. július 24-én meg is érkezik. A pápai gárdát lerohanják. Miután árulók kinyitották a kapukat, a lovagok tűzcsóvát vetnek a Szent Péter Székesegyházra, melynek udvarában lángba borul egy ősi kápolna, minden ékességével egyetemben. A lángok már-már Szent Péter sírját, a kereszténység egyik legszentebb helyét fenyegetik. Ezt látva július 29-én Sándor utolsó katonái is megadják magukat, és a győzők megkezdik a tűz oltását. Az éj leple alatt a barátcsuhába bújt császár a Tiberisen evezős csónakban elmenekül. Rófszakállú Frigyes már másnap győzelmi ünnepet ül a szintén elpusztított Szent Péter templomban. Magával hozta saját pápáját, III. Paszkált, akit a szent helyen

újra beiktatott hivatalába. III. Paszkál augusztus 1-jén a főoltár még izzó romjai előtt másodszor is római császárrá koronázza Frigyeset, feleségét, Beatrixet pedig császárnővé. Hadd lássa az egész keresztény világ, hogy sikerült helyreállítani a szent egyház egységét és hogy I. Frigyes császár Isten kegyelméből ura ennek a világnak.

A diadal akkora, hogy a császár nem is kívánhatott volna nagyobbat. Róma meghódítása és a pápa menekülése demoralizáló hatással van a lombard városok szövetségére. Rótszakállú Frigyes biztos abban, hogy hosszabb időre biztosította Itáliában saját uralmát és a békét. A lassan beköszöntő fülledt, forró nyárban Campagna sirokkótól kiszikkadt vidékén megmutatkozik majd mekkorát tévedett.

A város feletti dombokon szorosan egymás mellé felvert sátrakban egy lovász hirtelen lázgörcsökhöz esik. Mikor lehullik a trópusi eső, és víz alá kerülnek a sátrak, a Tiberis síkságának fülledt, szinte melegházi klímájában mind többen betegszenek meg. A katonák habzó szájjal roskadnak össze. El kell temetni őket, de a sírásók is elhullanak. A lovagok megrémülnek: csak nem pestis tört ki a táborban? A mai napig nem tudjuk, milyen betegségről van szó. A régi források pestist emlegetnek, de akkoriban mindennemű járványos betegséget így neveztek. Akárhogy is, pár nap alatt mintegy kétezer katona leli halálát, köztük hercegek, grófok, csapattisztek, Frigyes megannyi bizalmas embere. Nem segít az érvágás, a haj lenyírása, nem segít, hogy elégetik ruháikat, és meztelenül tartózkodnak a táborban. Egy szemtanú így emlékezik: „A betegek körül elviselhetetlen bűz terjeng. A fertőzést ellepte az emberek, a paripákat és a ruhákat. Minden ház, minden szoba, minden ösvény az éjig bűzlött.” 1167. augusztus 14-én az a Reinald von Dassel is áldozatul esik a járványnak, aki ügyes diplomataként és harcos kancellárként csaknem tíz éven át irányította a politikát a császár nevében.

A császáron úrrá lesz a levertség. Hatalma teljében érte a hirtelen és borzalmas katasztrófa, melyet sokan az Úr jogos ítéletének tekintenek. Sándor hívei így emlékeznek: „Íme, az isteni hatalom, íme karjának ereje! Az Úr szétzúzta Frigyeset, az istentelenség pörölyét.” Ha a császár meg akar menteni valamit a katasztrófából, úgy azonnal fel kell adnia Rómát, és csapatainak maradékával távoznia kell.

A jelentősen csökkent létszámú sereg a legnagyobb nehézségek árán jut el Paviába. Lombardia lázong, a 16 várost magába foglaló lombard szövetség nyíltan a császár ellen fordul, és harcol szabadságáért. Rótszakállú Frigyes kétségbeesve könyörög segítségért Németországba küldött levelében: „Csodálkozok az ég, reszket a föld, minden eleme lázad. Ez az alantas lázadás nem egyedül a mi személyünk ellen irányul, hanem a német nép hatalma ellen is, hiszen mindenütt azt kiáltozzák, hogy elégünk van a németek uralmából. Mi azonban inkább elpusztulunk az ellenségeinkkel vívott tisztességes harcban, de amíg élünk, nem tűrjük, hogy a birodalom megsemmisüljön.”

A császár Németország fejedelmeihez, hercegeihez és püspökeihez fordul, fegyveres segítséget kér tőlük. Meggyőződése, hogy ezt meg is kapja majd. Újabb tévedés, hiszen senki sem segít neki. Frigyes kénytelen felismerni, hogy cserbenhagyták, hogy egyedül van, s hogy tizenöt év alatt, négy hadjárat során, nagy fáradtsággal létrehozott itáliai uralma semmivé foszlott. A lombardok megszállták az Alpok hágóit, Frigyesnek immár saját élete is veszélyben forog. Mikor 1168 márciusában maroknyi emberével Susaba ér, a városi polgárok az éjszaka során foglyul akarják ejteni. Tudomást szerez a tervről, és utolsó hívei egyikének, Hermann von Siebeneichen lovagnak lehetősége nyílik, hogy megmentse ura életét. O fekszik a császár ágyába, hogy megtévessze a polgárokat - közben a szolgának öltözött Frigyes öt emberével kionson a városból, és a Mont Cenis-a keresztül Burgund irányába elmenekül.

Egy ostrom furcsa vége

(Gaillard vára, 1204 tavasza)

Erődítmények ostromára az ókorban éppúgy sor került, mint a középkorban és az újkorban. Igen ritka azonban, hogy egy ostrom sikeres, különösen ritka a középkorban. Mivel magyarázható mindez?

A XI. század közepén a normannok újfajta erődítési módszert fejlesztenek ki: a fallal és árokkal körülvett kőből épített várat. A kővár a lovagi rend és a hadviselés alapjává válik. Az erődépítés hihetetlen mértékben fellendül, a várak egyre nagyobbak és egyre díszesebbek. A védőfalak mind erősebbek, megjelennek az elővárok. A tornyokat és a falakat lőrészekkel látják el, melyeken keresztül a támadókat úgy lehet kőhajító gépekkel és mind fejlettebb íjakkal tűz alá venni, hogy a védőket nem látják, s nem is tudnak sérülést okozni nekik. Ezzel szemben a támadó fegyverek és az ostromgépek nem fejlődnek. Megmaradnak a Kómai Birodalomban elért szinten, és tulajdonképpen még mindig csak a faltörő kosokat, az ostromlétrákat, az ostromtornyokat, a hajítógépeket és a mozgatható mellvédeket sorolhatjuk közéjük.

Így aztán egyre nehezebbé válik egy vár meghódítása. Legjobb fegyvernek még mindig a kiéhezetés, az aknaásás és az árulás bizonyul. A védelem a hatékonyabb harcmódot. Jobb megmaradni a vár védelmében, mint nyílt tábori csatában szembe szállni az ellenséggel. És aki várak egész hálózatával rendelkezik - mint például az angol királyok -, kiváló stratégiai helyzetben van.

Gaillard vára egyike ezen angol erődöknek. Építését 1198-ban I. Richard fejezi be. A vár a francia szárazföldön található, egy magas szikla-sarkantyún, száz méterrel a Szajna fölött. A lejtőn egymás mögött három udvar található, melyek az egyedül lehetséges támadási irányt mélyen tagozva egymástól falakkal elválasztva zárják le. A vár belső udvarát és a lakótornyot közvetlenül a sziklákba vájták. Az épületet kétsoros mellvédekkel erősítették meg, és mély alapfalai védenek az aláaknázás ellen. A mellvédek alatt nyílásokon keresztül forró szurkot lehet önteni a támadók faltörő kosaira, vagy hajítógépekből lehet tűz alá venni azokat. A középső, illetve külső várudvar hatalmas falai és magas tornyai tovább növelik az erődítmény ellenálló képességét. Úgy tűnik, hogy nem lehet bevenni, és akinek az az ötlete támad, hogy véghez visz egy oly nehéz vállalkozást, mint ennek a várnak az ostroma, az elejétől fogva csúfos kudarccal kell, hogy számoljon.

Mégis van valaki, akinek pont ez jár a fejében. O nem más, mint Fülöp Ágost, 1180 óta Franciaország királya. A Capetingdinasztiából származik, abból az uralkodói családból, mely Hugo Capet 987-es trónra lépése óta megszakítás nélkül egészen a XIV századig meghatározza Franciaország sorsát, és azon van, hogy megerősítse a királyi hatalmat, létrehozva egy központosított nemzetállamot. E gondolat megvalósítását nagyban akadályozzák az európai kontinensen található angol birtokok, melyek az akkori Franciaország jó részére kiterjedtek. Az angol jelenlét szálka Fülöp Ágost szemében; okos politikusként tartományok nagy gyűjtőjeként lehetőséget keres, hogy megváltoztassa ezt az állapotot és szétzúzza az angol birtokokat francia földön 1202-ben lehetősége nyílik erre. Ekkor francia bárók megvádolják hűbérurukat, hogy megszegte hűbéri kötelességét. Hűbéruruk nem más, mint I. János, aki II. Henrik ifjabb fiaként, testvére, I. Oroszlánszívű Richárd utódként 1199 óta Anglia királya. János ezzel együtt Aquitania hercege is, és mint ilyen a francia korona hűbérese. Fülöp Ágost tehát udvari bírósága elé idézi. János nem tesz eleget az idézésnek, ezért francia hűbérbirtokainak elvesztésére ítélik. Fülöp Ágost tehát háborúba indul I. János ellen, hogy érvényt szerezzen az ítéletnek, és 1206-ig meghódítja az összes angol birtokot a Loire folyótól északra.

Ettől fogva az angolok királyukat John Lacklandnak, Földnélküli Jánosnak nevezik. Nevét az a Magna Charta örökíti meg, melyet az angol nemesség zsarolt ki tőle. A Great Chapter garantálja a személy és a tulajdon szabadságát, és ezzel az angol alkotmányosság alapjává válik.

Fülöp Ágost eredményes hadjáratot folytat Földnélküli János ellen, de egy dolog mégis nyugtalanítja. Gaillard vára Normandia legfontosabb erődítménye, nem és nem akar meghódolni. 1203 késő nyarán megkezdődik az ostrom. Két mély árkot ásna, hogy ezzel megakadályozzák a vár vízellátását, közöttük néhány fatorony épül, melyeket katonákkal raknak meg. Fülöp Ágost három hónapot vár, de a vár nem adja meg magát. Parancsnoka Roger de Lacy négyszáz asszonyt, gyermeket és beteg férfit kiküld a várból, amikor az élelmiszer-tartalékok fogyásnak indulnak. A francia sereg azonban nem engedi elvonulni őket, és mivel az erődítmény védő őrsége is zárva tartja a kapukat, arra kényszerülnek, hogy a zord telet a két harcvonal között töltsék el. A borzalmas éhségtől kényszerítve előbb kutyákat, majd gyermekeiket is megeszik. Sokan meghalnak vagy öngyilkosságot követnek el.

Újabb ostromtornyok épülnek, és nagy lőtávolságú hajítógépek vonulnak föl. 1204 tavaszán Fülöp Ágost parancsot ad a rohamra. A vár külső udvarának fő tornyát aláaknázzák, és a katonák a külső udvaron át egészen a középső védőfalakig nyomulnak előre, melyet mély árok választ el a vár többi részétől. Tovább azonban nem jutnak. Roger de Lacy sziklaszilárdan meg van győződve arról, hogy számszerű hátrányban levő védő csapataival ellen tud állni az ostromnak. A támadók mindent megtettek, amit tehettek, lehetőségeikre kimerítették, és el kell, hogy vonuljanak. Kiderül azonban, hogy tévedett. Ennek oka annyira sajtáságos, hogy az embernek kedve lenne fintorogni vagy befogni az orrát.

Amikor a francia király már-már azt fontolgatta, hogy félbeszakítja a hosszadalmas és nyilvánvalóan eredménytelen ostromot, egy francia tisztnek eszébe jut valami, amit Nagy Frigyes ötszázötven év múlva fog tábornokai lelkére kötni: figyelmét az apró dolgokra fordítja. Közelebről szemügyre veszi a vár árkat, és eljut egy olyan helyre, mely szörnyen bűzlik. A katona felfedezi, hogy ott egy latrina kiöntése található, mely láthatóan felülről, a középső várudvar egyik épületéből indul. A férfi magára erősít egy kötelet, bemászik a szűk lefolyócsőbe, felkúszik az épület földszintjére, mely tele van latrinákkal. E felett egy kápolna található. A kápolna ablaka alatt kimászik a szabadba, és alig hisz a szemének: a középső várudvar közepén áll. A kötél segítségével néhány bajtársát is felhúzza. Az erősítéssel együtt megrohanják a kápolnát, de nem ütköznek ellenállásba. A meglepett és legyengült védők a legbelső udvarba menekülnek. A győzelem immár kéznyújtásnyira van. A franciák aláaknázzák az utolsó védőfalat, és hajítógépeikkel lerombolják. Az őregtorony őrsége megadja magát.

Château Gaillard sajátos eselével Földnélküli János immár Normandiát is elvesztette, de még tíz évig tart, mire végérvényesen sikerül legyőznie az angolokat. Fülöp Ágostnak csak az 1214-es Bouvines-i csatában sikerül döntő vereséget mérnie az angol seregére, melyet IV Ottó német császár is támogatott. Franciaország immár nagyhatalom. Ha kiélezve fogalmazunk, úgy is mondhatnánk: az ehhez vezető úton fontos előrelépést köszönhet egy kevéssé dicséretes, sőt megvetésre méltó tárgynak - a latrinának.

A mongolok rohama

(*Liegnitz, 1241. április 10. és Muhi, 1241. április 11.*)

Az emberiség történelmében számos nagy birodalommal találkozhatunk. Közülük a legnagyobb a mongolok középkori birodalma volt, mely mindössze száz évig volt hatalma csúcsán. Korábban azonban a civilizált világnak soha nem kellett hasonló nagyságrendű kihívással szembenéznie.

1200 körül a mongol lovas népek szinte ismeretlenek. Közép-Ázsia füves síkságain, sivatagjaiban és hegyvidékeiben élnek, távol a civilizált világtól. A harcosokat rnedgedzi a rendkívüli hőmérséklet-ingadozásokkal járó éghajlat és az élet, mely sátrakban és lóháton zajlik. Az egyes törzsek és népcsoportok állandóan keresik az új legelőket, s közben egymással is harcolnak. Ez 1206-ban változik meg, mikor Temudzsin fejedelem lesz, aki 44 évesen borzalmas kemény módon jogara alatt egyesíti a kezdetleges és barbár nomád törzseket. Kitanulta a kovácsmesterséget is; igen erős, bátor és ravasz, mint minden honfitársa. Ettől fogva Szürke Farkasnak, Dzsingisz kánnak nevezi magát. Ugyanebben az évben kibocsátja az ún. Jassa-törvényt, mely egységbe fogja az egyes törzsek által kiállított fegyveres csoportokat. A mongol hadsereg szinte kizárólag lovasokból áll. A haderőt 130 „ezredre” tagolja. A haderő legerősebb egységei a tízezer főből álló ún. tyumenek. Dzsingisz kán a hadtörténelem egyik legnagyobb hadvezére. Ezzel együtt kegyetlen hódító, aki szemrebbenés nélkül megsemmisíti mindazt, amiből nem húzhat hasznot.

1209-ben fékezhetetlen lovas csapatai megrohanják Észak-Kínát, és egészen a Csendes-óceánig meg is hódítják. Miután lerombolták a városokat és falvakat, a kétszázötvenezer fős mongol lovashadsereg 1209 tavaszán délnyugatnak fordul, és megtámadja a Himalája alatt elterülő hatalmas iszlám birodalmat. Az iszlám hatalma csúcsán van, a nyugati kereszties lovagok visszavonulnak. Mohamed sah maga is hódít. Parancsnoksága alatt négyszázezer fős hadsereg található és egy olyan birodalmon uralkodik, mely a világ legmagasabb hegyétől a Perzsa-öbölíg és Bagdadig terjed. A mongolok példátlan módon, lóháton kelnek át a négyezer méter magasán fekvő behavazott hágókon. Magukkal viszik tevéiket, jakjaikat és kocsijaikat, átkelnek a Hindukuson és Karakorumon, és sáskahadként zúdulnak Perzsia termékeny síkságaira. Elpusztítják az országot, megsemmisítik kultúráját, és rémuralmat vezetnek be a meghódított területeken. Dzsingisz kán parancsára a mecsetekben azt hirdetik, hogy ő isten ostroma.

Szamarkand is a kezére kerül. A mongolok fosztogatnak, gyilkolnak és lerombolják a várost. Amikor továbbvonulnak, háromszázezer halott koponyájából épített piramist hagynak hátra. Ugyanerre a sorsra jut 1219. április 11-én a virágzó kereskedőváros, Buhara is, számos híres könyvtárával és egyetemével együtt. Kortárs feljegyzések szerint Nisapurban egymillió-hétszáznegyvenhétezer halnak meg. A megvert sah nyugatra menekül. A mongolok lerombolják azt a fejlett földalatti öntözőcsatorna-hálózatot is, melynek köszönhetően a kultúra régi idők óta virágzik. A mongolok pusztító szenvedélye leírhatatlan. Azokat a városokat is kifosztják és lerombolják, melyek megadják magukat. A lakosokat kiüldözik a városokból és lemészárolják. Dzsingisz kán kiadja a parancsot: „Öljétek meg őket mind egy szálig!” Megerősíti a mongolokban azt a hitet, hogy az isteni gondviselés szándéka szerint az egész világon uralkodniuk kell.

A lovasok az ősi selyemúton továbbvonulnak nyugat felé, majd elérik a Kaszpi-tengert és a Fekete-tengert. Volga menti hadjárataiknak köszönhetően kedvező kiinduló helyzetben vannak ahhoz, hogy Oroszországot is meghódítsák. 1227-ben azonban meghal Dzsingisz kán, így a vállalkozást elhalasztják. Négy fia felosztja a birodalmat. Utóda, unokája Batu kán lesz, aki 1237-ben kiváló tábornoka, Szubotáj által készített tervek alapján megtámadja Oroszországot, és porig rombolja városait, köztük 1240-ben Kijevet.

A mongol sereg erőssége a gyorsaság, a mozgékonyaság, a fegyelem és a nagyhatású fegyverek. Kiváló a tisztikara, nagyszerűek felderítői és lovas futárai is. A kötelékek mozgását jelzésekkel irányítják, napközben zászlójelekkel, éjszaka fényjelekkel. Minden lovasnak négy-öt lóva van. Visszacsapó íjikkal a katonák nagy pontossággal nyilazhatnak mintegy háromszáz méter távolságra. Nem viselnek nehéz páncélzatot, csupán bélelt bőrruhát és farkasbundát. Fő fegyverük az íves hegygel ellátott lándzsa, mellyel döfni és vágni úgy tudnak, mintha az görbe kard lenne. Derékszíjukba még betűznek egy csatabárdot és egy kötelet, mellyel lovaikat éppúgy meg tudják kötni, mint az ellenséges foglyokat. Minden egyes katona rendelkezik még egy abrakos zsákkal, egy főzőedénnyel, tartalékkészletként némi füstölt hússal és szárított túróval. A mongolok általában télen indítják hadjárataikat, mikor a nyári takarmánytól lovaik kellően feltápláltak.

Ki tartóztathatja fel ezt a félelmetes mongol sereget? Az uralmuk alatt lévő terület India határától az észak-szibériai tajgáig, Kína Csendes-óceáni partvidékétől a Kárpátokig és a Földközi-tengerig terjed. 1240 telén az európai fejedelmek és országok beleremegnek a rémítő hírbe, hogy a mongolok, akiket a kortársak tatároknak hívnak, Kelet-Európa felé vonulnak, betörték Erdélybe, Havasalföldre és Lengyelországba. A kereszténység vezetői II. Frigyes császár és IX. Gergely pápa annyira el vannak foglalva elkeseredett dühvel folytatott hatalmi harcukkal, hogy erőiket nem tudják felszabadítani és szembe fordítani a veszéllyel, mely a nyugati keresztény világ egészét fenyegeti. Így a sziléziai hercegre, II. Jámbor Henrikre marad a feladat, hogy a német lovagrenddel együtt felállítson egy len-

gyel-német hadsereget, mely Sziléziában az Elba folyó közelében készül megütközni a mongolokkal. Hadereje létszámát tekintve felülmúlja a mongolokét.

1240. április 9-én Breslau-tól hatvan kilométerre észak-nyugatra, Liegnitz mellett döntő csatára kerül sor. A mongol lovasok első ízben kerülnek szembe az ellenség nehéz páncélos lovasságával. A templomosok és a német lovagok, bátran, bravúrosan harcolnak. Nem várják meg az ellenség rohamait, hanem maguk indulnak támadásra, és úgy tűnik, hatalmas lendülettel vezetve lökéseik megtörik a mongolok harci kedvét, hiszen ezek megfordulnak, és menekülni kezdenek. A lovagok győzelmi kiáltások közepette megbontják harcrendjüket, és üldözőbe veszik a menekülő mongolokat. Mire föl ismerik tévedésüket, már késő: gondosan kivitelezett csapdába kerülnek. A mongolok megvalósították a parthusok ősi hadicselét: menekülésüket csupán színlelték. A lovagok seregét minden oldalról bekerítik, és utolsó emberig megsemmisítik. Henrik herceg fogságba esik, lefejezik, levágott fejét karóra tűzik, és a diadal jeleként magukkal viszik. Liegnitz teljesen megsemmisül, de alapítója II. Boleszláv herceg a következő évtizedben újra felépíti majd.

Azonban az elbai előrenyomulás csupán nagyvonalú elterelő manőver volt. A hadsereg fő erői ezalatt Szubotáj parancsnok vezetésével átkelnek a Kárpátok behavazott hágóin, átkelnek a sebes folyókon, és betörnek a magyar Alföldre. Ez megfelel a mongolok általános harcmodorának, akik lehetőség szerint mindig egyszerre több helyen indítottak támadást. Szubotáj három nap alatt négyszáz kilométert nyomul előre. IV Béla magyar király csapataival egy nappal a liegnitzi csata után, április 10-én hadrendbe áll a Sajó mentén, a muhi pusztán, hogy megütközzön Batu kán lovasaival. A mongolok megpróbálják megszerezni a folyón átívelő hidat, de visszaverik őket.

Csapataival most maga Béla rohanja meg a hidat, megerősíti mind a két hídfőt, és nehéz kocsijait egymás mellé felállítva erős körkörös védelmet alakít ki. Ugy véli, hogy vissza tudja verni Batu harcosainak rohamát és meg tudja tartani állásait. Nem tudja, hogy az éjszaka folyamán nagy erejű mongol kötelékek a folyó sodrát követve egy gázlót találtak, átkeltek a folyón és hátulról közelednek hozzá. Batu kán a hajnali szürkületben arcba támadja a magyar szekérvárat. Mikor a magyarok védekezni próbálnak, Szubotáj lovasai hátba támadják, és harapófogóba szorítják őket. A véres kézitusában szinte az összes magyar elesik, csak néhányan tudnak elmenekülni - köztük Béla király, aki egy dalmát szigetre menekül, és onnan próbálja újraszervezni a védelmet. A Szicíliában tartózkodó II. Frigyes német császártól is segítséget kér, és egész Magyarországot felajánlja hűbérbirtok gyanánt. Minden hiába, Magyarország védtelen marad, és porig rombolják. Lakosait lemészárolják vagy elhurcolják rabszolgának.

A mongolok felépítik jurtáikat a füves síkságon, ahol lovaik is jó legelőre találnak. Bécs és más városokat előnti a rettegés. Félt, hogy télen a barbárok Nyugat-Európát is meghódítják, és ott folytatják véres gyilkosságaikat. Elpusztulnak majd a német, holland és itáliai városok, nem lesz többé Róma és Párizs. IX. Lajos kétségbeesetten próbálkozik Párizsban egy lovagi hadsereg felállításával, de néhány ezer embernél többet nem tud összegyűjteni. Maroknyi serege nem tudja majd feltartóztatni a mongolok hordáit. Nyugat-Európa újra vad erdősség lesz, mert a következő télen a tatárok megindulnak, és mindent megsemmisítenek - legalábbis így vélekedik mindenki Bécs és Párizs között.

Véleményük azonban tévedésnek bizonyul. Szinte csoda, de 1242 elején a mongolok hirtelen-váratlan visszavonulnak. A távoli Ázsiában meghal Dzsingisz kán harmadik fia, Ügedei, a nagykán. A mongol törvény megköveteli, hogy a nagykán halálakor a tatár fejedelmek személyesen térjenek vissza hazájukba, ott válasszák meg az új nagykánt. Visszafordulnak tehát, és elindulnak a Közép-Ázsiába vezető hosszú úton. Követik őket a vezéreikhez hű csapatok is. Nyugat-Európát egyetlen ember halála mentette meg a katasztrófától, aki több ezer kilométeres távolságban élt - a mongolok nem térnek vissza soha többé.

A crécy-i katasztrófa

(Crécy, 1346. augusztus 26.)

A német birodalomban a legfőbb uralkodói méltóság viselőit, a királyokat vagy a császárokat egészen 1806-ig választás útján határozták meg. Ez Angliában és Franciaországban másként van, ezekben az országokban öröklődik a királyi méltóság. Ha a királyi atya meghal, legidősebb gyermeke akkor is követi a trónon, ha még kiskorú. Így mindkét országban gyakran előfordul, hogy gyermekek ülnek a trónon.

III. Edward csak tizennégy éves, amikor 1327. január 13-án korrupt és kicsapongó apja elveszíti az angol trónt s nercsokkal később az életét is. Edward a francia Capeting-dinasztiából származik, mint ahogy Hugo Capet 987-es halála óta az összes francia király is. Ez a körülmény vezet egy százéves konfliktushoz, mely véres háborúba dönti mind a két országot. 1328-ban tudniillik a francia korona a Capetingek oldalágára, a Valois-kra száll, és VI. Fülöp lesz a király. Ekkor Edward, illetve anyja Izabella kifogást emel, és a maga számára követeli a trónt.

Pusztán jogilag ez rendben is van. De hogyan tudja érvényesíteni trónigényét III. Edward? Hadse-
rege számát tekintve reménytelen hátrányban van a franciákkal szemben. Ezen túlmenően Franciaor-

szág rendelkezik egy páncélos nehézlovakból álló lovagi hadsereggel is. A francia nemesség színevirága, nyolcezer lovag páncélozott paripákon készen áll, hogy minden támadóval szemben megvédje a királyt és az országot.

A páncélat jelentős fejlődésen ment keresztül a kereszties hadjáratok óta. A rövid páncélinget felváltotta a hosszú ing, a sisak immár az egész arcot eltakarja, és ellenzővel is felszerelték. Láncszövetből áll a nadrág, a harisnya, a bakancs és a kesztyű. Ez alatt a lovag nadrágot és inget, valamint bélelt zekét visel. Mellvértje fölé zsinórokkal egy fémlemezekkel megerősített bőrzekét erősít. A vasba öltözött emberek összesen mintegy 20 kilónyi terhet hordoznak magukkal. Ehhez társul még a kopja, a pajzs, a harci bárd, a buzogány, a harminc centiméter hosszú tőr és a kétkezes kard. Rémséget keltő, majd három méter magas kolosszus rohan előreszegezett lándzsákkal, kentaurként, azaz félig emberként, félig lóként vágatva az ellenségre, lehetetlenné téve a közelharcot. Igen korlátozott azonban a mozgékonyosság és a fordulékonyosság. Ha a lovagot kivetik nyergéből, nagyon nehezen tud újra felállni.

A vért és a harci paripa azonban igen drága, mint ahogy a több éves kiképzés is. Ha mai viszonyokra vetítjük a költségeket a lovagi élet kb. negyedmillió euróba kerül. Ha nyolcezer lovaggal számolunk, úgy a hadi beruházások mintegy kétmilliárd euróra rúgnak, ami hihetetlen összeg az akkori viszonyok között. Semmilyen más ország nem képes arra, hogy hasonló sereget állítson fel.

Van egy további körülmény is, mely szinte a nullával teszi egyenlővé Edward király esélyeit arra, hogy győzelmet arasson Franciaország felett. A négyezer francia gyalogos között számos Genovából toborzott elit számszeríjász található. A számszeríj hangtalan, veszélyes, gyilkos fegyver. Több, mint fél méter hosszú, hegyes vas nyílvevesszői hatvan méter távolságból is átütik a legerősebb páncélt. A kisujj vastagságú húrt csörlővel húzzák fel. A számszeríj egyesíti az íj és a puska tulajdonságait. Ráadásul igen pontos is. A lovagok aljas, ördögi, becstelen fegyvernek tartják, használatát az 1139-es II. lateráni zsinaton be is tiltják. Hasonlóképpen tilalmazza az angol Magna Charta is. Annak ellenére, hogy egyházi átok fenyeget mindenkit, aki számszeríjat használ, VI. Fülöp mégis a rettegett genovai számszeríjász zsoldosokkal erősítette meg lovagi seregét.

A hatalmas és ötször akkora népességű Franciaországhoz viszonyítva Anglia kicsi és gyenge. A fiatal Edward elég okos ahhoz, hogy e körülményből helyes következtetéseket vonjon le. 1329-ben hódol a francia király előtt, hiszen Edward Aquitánia hercege is, mint ilyen VI. Fülöp hűbérese, helyzete így nehéz, sőt voltaképpen megoldhatatlan. Ebből adódik a háború kitörésének tulajdonképpeni oka, midőn Edward megtagadja, hogy hűbéresként a francia király segítségére siessen.

Eleinte azonban azon van, hogy saját országában megszilárdítsa helyzetét. Lovagi eszméket hirdet, feléleszti Arthur király és a kerekasztal lovagjainak legendáját, megalapítja a Térdszalag-rendet. Ezzel magához köti a nemességet. Edward legszívesebben lovagi tornákkal tölti az idejét. Jó érzéke van a ragyogáshoz és a pompához, az ünnepélyes lakomákhoz, a hatalmas vadászatokhoz és a pompás hadijátékokhoz. Ezáltal a lovagi életmód fényes mintaképévé válik. Az angol parlamentet is sikerül rábírnia arra, hogy jelentős összegeket juttasson a hadsereg felszerelésére és a későbbi háborúra. Páncélos lovasok az ő seregében is találhatóak. Edward azonban a könnyebben felfegyverzett és mozgékonyabb lovasságot kedveli, ennél is jobban bízik a hosszú íjakkal felszerelt walesi íjásokban, akiket következetesen megerősít. A walesi íjások kétméteres tiszafa íjokkal, egy méter hosszú vashegyű nyilukkal háromszáz méteres távolságban is pontos találatot tudnak elérni. A gyakorlott lövész percenként tizenkét nyilat tud kilőni, sokkal többet, mint egy számszeríjász, aki legfeljebb két nyilat tud kilőni percenként. Egy ily sűrű nyílzápor demoralizálja és megsemmisíti az ellenséget.

Pár év elteltével Edward elég erősnek érzi magát ahhoz, hogy érvényesítse igényét a francia trónra, és hadjáratot indítson Franciaország ellen. Eleinte sikeres lovas járőrözésre korlátozza magát, az ún. chevauées-re, melynek során katonái fosztogatva és gyújtogatva vonulnak fel s alá Flandriában, Bretagne-ben és a francia tartományokban. 1346 nyarán döntő csatár szánja el magát. tízezer fős seregével partra száll a Cotentin-félszigeten, és augusztusban átkel a Somme-on, melyet a francia sereg is megközelített.

Edward olyan csatamezőt keres, mely a leginkább megfelel csapatai harcmodorának. Meg is találja a Somme folyótól északra, Picardia tartományban egy erdő mellett, a csatorna partjától nem messze, Abbéville városától pár kilométerre észak-keletre egy kis falu, Crécy-en-Ponthieu közelében. A széles, teraszos lejtőn haderejét három csoportra osztva állítja fel. Mintegy nyolcszáz lovagot és ezer pikást a walesi herceg parancsnoksága alatt a lejtő jobb szélén állít fel; ugyanennyi lovagot helyez el a bal szélén, őket a northamptoni gróf vezeti. Edward maga hétszáz lovagjával közepén, a Crécy szélmalom mögött áll fel, itt üti fel főhadiszállását is. Haderejének e hátsó része mögött kétezer íjászt állít fel, a fennmaradó három ezredet pedig a két szárnyon helyezi el úgy, hogy előremutató tölcser formában helyezkedjenek el. Edward árkokat ásatott és cölöpöket veretett a talajba, hogy walesi íjászként jól védett helyen állhassanak; mélyen a hadrend mögött egy bekerített helyen gyűjti össze az összes lovat, poggyászszekeret, valamint a segéderőket. Összességében véve jó védelmi állást alakított ki, melynek során számításba vette, hogy a francia lovagok becsület-kódexükhöz hűen csakis szemből fognak támadni.

1346. augusztus 26-ának reggelén Edward király végiglovagol az arcvonal előtt, bátorítva embereit. Erre szükség is van, mivel Abbéville felől csaknem harmincezer francia közeledik, élükön lobogó zászlókkal, lóháton 8 ezer páncélos lovag, mögöttük pedig Odone Doria és Carlo Grimaldi vezetésével a genovai számszeríjászok. VI. Fülöp hadseregének önmagában a mintegy háromszoros számbeli fölény is kedvez, a francia király azonban felpuhult talajon menetel, olyan csapatokkal, melyek a hosszú menetben kimerültek. Hajnalban tudniillik megeredt az eső, és immár patakokban ömlött a genovaiak bőrzekéire s a lovagok lemezpáncéljaira.

Fülöp felderítőket küld ki, akiktől megtudja, hol és mennyire kedvező helyzetben álltak fel az angolok, ezek után tanácsosnak véli megállni, és seregét felzárkóztatni. Büszke és hiú lovagjai azonban nem tartják be parancsát. Meg akarják mutatni hatalmukat és fontosságukat: rendezetlenül, az alakzatot elhagyva, fegyelmezetlenül tovább nyomulnak előre, égve a harci vágytól. Fülöpnek nem marad más hátra, mint hogy azonnal megkezdje a csatát. A biztos győzelemben bízva parancsot ad tehát a támadásra, előre vonva számszeríjászait. A genovaiak a várakozó angol csapatokat lőtávolságig megközelítik, hogy halálos lövedékeikkel utat nyissanak az őket követő lovagok rohamának. Meg vannak győződve arról, hogy mint gyakran, most is megalapozhatják a győzelmet, és biztosak abban is, hogy nyilaik nem tévesztik el az ellenséget. Nagy tévedés, melynek súlyos következményei lesznek. Vállhoz emelik számszeríjasaikat, céloznak és lőnek. A vasnyilak első sorozata immár úton van az angolok felé.

Az aggódo makacssággal várakozó angolok ösztönösen földre vetik magukat, majd csodálkozva veszik észre, hogy egyiküket sem érte találat. A megkönnyebbülés sóhaja száll több, mint ezer torokból. A nyilak röppályája túlságosan rövid. Nem érik el céljukat, hanem jóval előttük hatástalanul belefűrődnek a bozótos lejtőbe. Vajon a hosszú menet annyira kimerítette a genovaiakat, hogy nem képesek elég messze és elég pontosan lőni? A zavarodott számszeríjászok újratöltenek, és további sortüzeket adnak le. Azonban ezek sem érik el az angol állásokat. A heves esőzésekben átnedvesedtek a számszeríjászok húrjai. Ez hatással van a feszítőőrrre, és hátrányosan befolyásolja a lőtávolságot. Egyes hurok el is szakadnak.

Most az angolok feszítik meg hosszú íjait, és gyors egymásutánban kilövik nyilaik sortüzét. Hatásos lőtávolságuk valamivel nagyobb. Nyílzápor borítja a genovaiakat, egyik sor a másik után esik el. A számszeríjászok megdöbben kétségbeeséssel elhagyják fegyverüket, és menekülni kezdenek. Nem jutnak azonban messzire. Mögöttük ott rajzanak a francia lovagot, akik lándzsájukkal törnek utat maguknak. Lóhátról legázolják saját zsoldosaikat, és szemből megrohamozzák az angol állásokat, különösen az angol jobbszárnyat, mely a walesi herceg parancsnoksága alatt áll. Az angol íjászok a lovakra céloznak. Nyilak tízezei törnek át a vértetket, és földre döntenek a harci paripákat. Az első támadó hullámból szinte egyetlen lovag sem marad életben.

Anélkül, hogy harcrendet formálnának, a franciák fékezhetetlen vadsággal újabb és újabb hullámokban rohamoznak a délután hátralévő részében, míg csak le nem száll az este. Összesen tizenöt-ször rohamoznak, helyzetük azonban immár reménytelen. Crécy lejtőin elvérzik a francia nemesség színe-virága. Fülöp királyt tarkóján találja egy nyíl, de sebesülten el tud menekülni a csatamezőről. Ezeröttszáz lovag azonban ott leli halálát, közöttük számos gróf és herceg. A menekülő franciákat rangjukra való tekintet nélkül könyörtelenül lemészárolják. Ez ugyancsak felbosszantja Edward királyt, mivel így nem tud a lovagokért váltságdíjat követelni.

A crécy-i csata nemcsak a franciák katasztrófája, hanem a lovagság alkonya is. A lovagi harcmodor koncepciója elavulttá vált és helyt kell adjon az újabb, modernebb fegyvereknek. Az angol oldalon a veszteség még a száz főt sem éri el. A franciák megsemmisítő vereségének több oka van. Legfontosabb közülük talán a genovai számszeríjászok tévedése - rosszul ítélték meg fegyvereik hatékony lőtávolságát.

Az Armada támadása

(La Manche-csatorna, 1588. július-augusztus)

A kis kápolna falára kísérteties fényt vetnek a gyertyák táncoló lángjai. A terem félhomályában közepeán térdre hullva imádkozik egy feketébe öltözött férfi. A gazdagon díszített imahelyet egyedül neki építették, mivel a férfi király: spanyolországi II. Fülöp, az első világbirodalom ura, ahol „soha nem megy le a nap”. A kápolna a királyi palota-komplexum közepén, az Escorialban, Madrid közelében áll. Úgy tűnik, soha nem lesz vége a suttgó imáknak, melyben a hatalmas király tanácsért és segítségért könyörög. Arra kéri az Urísten, áldja meg megváltoztathatatlant döntését. Elszánta magát ugyanis, hogy 1587 nyarán partra száll Angliában. Megbünteti I. Angliai Erzsébetet végtelen orcátlanságáért, és meghódítja országát. Ez az eretnek asszony anglikán egyházával együtt elszakadt Rómától, hasonlóan apjához, VIII. Henrikhez. E szűz királynő hátrányos kiinduló helyzete ellenére ösztönösen, mesteri módon képes az angol nép támogatásának és együttműködésének megnyerésére. Ravasz terveket szövö ellenfél, aki attól sem riadt vissza, hogy kesztyűt dobjon II. Fülöp arcába - avval sem törődve, hogy Fülöp az igaz hit védője és a kontinens leggazdagabb és legnagyobb hatalmú uralkodója.

Valóban, Erzsébet nem akarja tétlenül nézni, ahogy Fülöp hódítói, a konquistadorok összeharáscolják a mindössze néhány évtizeddel korábban felfedezett új világ aranyát és ezüstjét, valamint Isten nevében rettegéssel töltik el a népet. Erzsébet is szeretne egy szeletet a nagy tortából kis királysága számára, mely a XVI. században alig több, mint négymillió lakossal bír, és az akkoriak számára a lakott világ peremén fekszik. Erzsébet fontolóra veszi, miként tudna előnyt kovácsolni abból, hogy tengerészeti szempontból peremhelyzetben van. Flottája mintegy 30 hajóból áll, nyílt harcot tehát nem vállalhat. Új tengeri harcmodort választ tehát: a „királyi kalózkodást”. „Öfelsége kalózzai” a királynő tisztí kinevezésével a zsebükben vonulnak zsákmányszerző útjukra. Céljuk: a spanyol gályák, melyek kincsekkel megrakodva úton vannak az óhaza felé. Francis Drake és Walter Raleigh különösen rettegett tengeri rablók, azonban Európa legismertebb tengerészei lesznek, Angliában pedig valóságos népi hősök. Drake kalandos útján vitorlás hajóján megkerüli Dél-Amerikát, a későbbi Kaliforniát angol gyarmatnak nyilvánítja, és Magellánt követően másodikként a Molukkai-szoroson át tér vissza hazájába.

Erzsébet, „alattvalóinak édesanyja” uralma alatt lassacskán létrejön a nemzeti önazonosság, az együvé tartozás érzése, a páratlan és felülmúlhatatlan Anglia látomása. Bátor vállalkozó szellem társul az egyén tetterejéhez. Erzsébet a spanyol aranyat flottájának fejlesztésére fordítja, hogy legalább ezáltal védve legyen fölényben lévő ellenségétől. Hajói még sohasem vettek részt tengeri ütközetben. Angliának nincs Spanyolországhoz hasonló szárazföldi hadserege. Mind többen teszik fel az aggódó kérdést: meddig tűri mindezt tétlenül a kifosztott és megalázott Fülöp?

Már nem sokáig. Fülöp bosszút forral, és cselekedni készül. Két évig tart, míg felállítja fegyveres erejét, az armadát, a világ legnagyobb hadiflottáját. A pápa nagyvonalú pénzügyi támogatást nyújt és megígéri, hogy a vállalkozás minden résztvevője búcsút nyer. Fülöp pénzzel teszi családi ékszereit, és óriási összeget, tízmillió aranydukátot fordít az armadára. A 130 hajóból álló győzhetetlen flotta főparancsnoka Medina Sidonia herceg, aki semmiféle tengerésztapasztalattal nem rendelkezik. Fülöp úgy véli, erre nincs is szükség. Ha kell, a matrózok katonaként is tudnak harcolni, míg az ellenkezőjére még nem volt példa. Medina Sidoniának az a feladata, hogy mintegy húszezer emberrel a fedélzeten biztosítsa a spanyol szárazföldi hadsereget, mely huszonhétezer veterán katonájával a lázongó Németalföldön állomásozik a pápurai herceg, Alexander Famese parancsnoksága alatt. A spanyol haderő túlnyomórészt német, olasz és vallon zsoldosokból áll. A herceg háromszáz kisebb teherhajóval rendelkezik, melyek Dunkerque és Nieuwpoort kikötőjében állomásoznak, készen arra, hogy fedélzetükre vegyék a szárazföldi hadsereget. A két főparancsnoknak a nyílt tengeren Calais és Ostende között kell találkozni, mivel a kikötők túlságosan kicsik ahhoz, hogy befogadják az Armada összes hajóját. Antwerpen nagy és jól használatos kikötője pedig túl messze van.

Az eredeti inváziós terv másként festett. Fülöp tanácsadói arra tettek javaslatot, hogy az Armada Írország déli részén tegye partra a katonákat, s csalja oda az angol flottát. Ezalatt a pápurai herceg hadseregével együtt meglepetésszerűen keljen át a csatornán, szálljon partra Kent térségében, az angolok hátában. Az átkaroló hadműveletnek jó esélye lett volna a sikerre. Fülöp azonban fél kockáztatni és megváltoztatja a tervet. Az Armada nem Írországba vitorlázik, hanem a La Manche-csatornán keresztül a több, mint ezer tengeri mérföldre fekvő Flandriába, hogy fedezze a pápurai herceg átkelését és egyesüljön a szárazföldi hadsereggel. A király nem tűri, hogy zseniális stratégiáját bárki is bírálja vagy kétségbe vonja. Tábornokaitól és tengernagyaitól megköveteli: „higgyék el, tökéletes ismeretekkel rendelkezem a dolgok jelen állásának minden részterületéről.”

A birodalom távoli részeiből Lisszabonba vonják össze a flottát, mely még nem talált legyőzőre. Nem sokkal korábban, 1571-ben szövetségeseivel együtt vereséget mért Lepanto térségében a török flottára. Harcmódora alapvetően az ellenséges hajók megcsákyázásából áll. A spanyolok kedvelik az ember ember elleni harcot. Ezzel szemben az angolok hajói kisebbek, fordulékonyak, jobban vitorlázhatók és legénységük létszáma is alacsonyabb, így a harcot távolról kívánják megvívni, bízva ágyúik tűzerejében és lőtávolságában. Ez új típusú harcmodor. Vajon beválik-e a túlerővel szemben?

A spanyolok rendelkeznek a kezdeményezés stratégiai előnyével. Menetvonalaik azonban hosszúak. Az Armada túlnyomórészt lassú és nehézkes felfegyverzett kereskedelmi hajókból áll, melyek csapatszállítóként és ellátó hajóként teljesítenek szolgálatot. Csupán mintegy huszonnégy hajóból áll az Armada magja, ezek kétszáz tonnát meghaladó vízkiszorítású hadihajók, három- és ötárbocos gályák és galleonok, mindösszesen kétezer-hatszáz löveggel a fedélzetükön. Hét nehéz fegyverzetű galleas vízkiszorítása meghaladja az ezer tonnát. Rettenetes ránézni ezekre a hatalmas úszóerődökre, illetve -kaszárnyákra, azonban igen nehéz kiszolgálni azokat. A hatalmas flotta több mint harmincezer emberrel a fedélzetén bont vitorlát észak felé, ebből tízezer főre rúg a tengerész és az evezős legénység létszáma és húszezer a behajózott gyalogságé. Fedélzetre vettek még valami fontos dolgot: tizenkét negyven fontos ostromlöveget s a hozzá tartozó felszerelést.

Fülöpnek nem kellett választania. Szemében Anglia nem tengeri hatalom, nincs ráutalva a tengerentúli kereskedelemre sem, mint Spanyolország. Az angol hajók legyőzése még nem jár az ország legyőzésével. Így a hadműveleti terv nem is számol döntő tengeri ütközetrel. Fülöp flottája tulajdonképpen a partraszállásra készül. A katonák feladata, hogy partra szálljanak a Temze torkolatában, lendületesen átvonuljanak Kent grófságon és kevesebb, mint hét nap alatt érik el a mintegy száz-

harminc kilométerre fekvő Londont. Ezután a párurai herceg tapasztalt katonái rohammal beveszik az elavult erődítések és falak mögött meghúzódó fővárost, foglyul ejtik az angol királynőt, és letaszítják a trónról. Nehézségektől nem kell tartani, hiszen Londonban csupán néhány kényszersorozott katona és kis létszámú, rosszul felszerelt milícia állomásozik. Egész Angliában mindössze négyezer katona található. Tekintettel a küszöbön álló invázióra sokan dezertálnak. Úgy tűnik, a spanyol király karnyújtásnyira van a győzelemtől.

Sok értékes időbe telik azonban, míg a „Felicissima Armada” 1588 májusában vitorlát bont Lisszabon kikötőjében. A flottát a teljes katolikus világ imái és körmenetei kísérik az Anglia déli partjai felé vezető útján. Erzsébet jól használta ki ezt az időt. Flottája, mely Plymouth kikötőjében John Hawkins tengernagy parancsnoksága alatt várakozik, immár százötven hajóból áll. Csupán kis részük tekinthető modern, valódi hadihajónak, ezeket bronz ágyúkkal, az ún. kulverinekkal szerelték fel, melyek lőtávolsága megközelíti a kétezer métert. A „hajózúzó” rövid csövű, könnyű és mozgatható lövegek, melyek mintegy harminc font súlyú golyókat lőnek, illetve mozsarak, melyek ugyanilyen súlyú köveket vagy kartácsot küldenek az ellenségre. A kartácsok puszkagolyói és repeszei vérbe borítják majd a spanyol hajók fedélzetén zsúfoltan álló katonákat.

Fülöp büszkesége, a félelmetes Armada 1588. július közepére éri el a La Manche-csatornán Anglia délnyugati csücskét, és immár látható Plymouthból. Arcvonal tizenegy kilométer. A hajók fegyelmezetten haladnak egymás mellett, zárt, sarló formájú, fordított félholdra emlékeztető alakzatban. A legerősebb hajók biztosítják a szárnyakat, a gyengébbeket középre csoportosították. A sarló csücsainak tágra nyitott fogóhoz hasonlóan körbe kell majd zárniuk a támadó ellenség hajóit, hogy aztán megcsákyázzák, és közelharcban elfoglalják azokat. A lassú kísérehajókra tekintettel azonban a flotta kényelmes séta-tempóban mindössze három csomó sebességgel halad előre. A parancsnokok betartják Fülöp nyomatékos utasítását, mely kimondja: csak akkor bocsátkozhatnak harcba, ha megtámadják őket az angol hadihajók.

Az időközben lovaggá ütött és altengernaggyá előléptetett kalóz, Sir Francis Drake úgy véli, hogy egyetlen esélyük a teljes angol flotta összpontosított támadásában van. Legjobb védekezés a gyors támadás - mondja, s az a szándéka, hogy valamennyi úszó egységgel vitorlát bont a nyílt tengeren vállalva a harcot. Erzsébet azonban tévovázik. Mi lesz Angliával, ha Drake minden ötlete kudarcot vall, és rámenős vakmerősége hibának bizonyul? Ekkor a sziget ki lesz szolgáltatva a spanyolok kényének kedvének. Angliának csak a flottája van, melyet Erzsébet nem akar „mindent vagy semmit”- alapon kockára tenni. Szemei előtt a több, mint kétezer évvel korábban zajlott szalamiszi csata képe lebeg: parancsnokaival kompromisszumot kötve olyan harcmodort választ, melynek több esélye van a győzelemre.

Július 19-én az angolok kihasználják a kedvező parti szelet, és megindítják első támadásukat. Sir Francis Drake vezetésével szélesebben, nagy mozgékonyssággal törnek előre, és kisméretű, gyors és fordulékony hajóikkal üldözőbe veszik az Armadát. Váratlan módon azonban nem a központot, hanem a balszárnyat célozzák meg. A lomha spanyol kolosszusokat lerohanják, és tűz alá veszik. Miután sikerül néhány találatot elérniük az angolok éppolyan gyorsan vonulnak vissza, mint ahogy érkeztek. A tüzszűráshoz hasonló rajtaütésekből és újszerű tüzérségi távolharcból összetevődő felmorzsoló harcmodor eredményesnek bizonyul. A spanyoloknak hét napon keresztül nagy nehézséget okoz, hogy a La Manche-csatorna hullámos vizén, lassú menetben is megtartsák zárt alakzatukat, de sikerrel járnak. Tengerészeti tudásukat az ellenség is elismeri. Mikor azonban a spanyolok július 27-én Calais sekély öblében horgonyt vetnek, már több úszó egységüket elvesztették, köztük zászlóshajójukat, a Rosariót, fedélzetén ötvenezer arany dukáttal. Összességében véve azonban az Armada nem szenvedett lényeges veszteséget, és az inváziós tervet semmi sem veszélyezteti.

A terv azonban magában hordja a tévedés magját. Ha az Armada, fedélzetén mintegy húszezer spanyol katonával nem Calais, hanem közvetlenül Kent felé vitorlázott volna, és ott partra tette volna a szárazföldi haderőt, a vállalkozást valószínűleg siker koronázta volna. Ez természetesen az anglikán egyház végét jelentette volna: Anglia újra katolikusá vált volna. Medina Sidonia herceg azonban pontosan tartja magát a királyi utasításokhoz, és a lehető legnagyobb sebességgel Calais felé vitorlázik. Szilárdan hiszi, hogy Parma herceg szárazföldi hadserege készenlétben vár rá. Súlyos tévedés, melyel kezdetét veszi a katasztrófa. Amikor Medina Sidonia Calais-ba ér, a párurai herceg nincs ott. Hatvan kilométernyire, a szép Brügge városában tartózkodik, és egyáltalán nem készült föl a harcra. Nincs tudomása az Armada közeledtéről, s az angol hajókkal vívott harcról a csata kezdetét a szó szoros értelmében átaludta. Hadserege Dunquerque-ben állomásozik kényelmesen beszállásolva. A csapatok összpontosítása és behajózása időbe telik. Ez alatt az Armada Calais kikötőjében várakozik kiszolgáltatva a szeszélyes szeleknek, védtelen hátában harcra szomjazó angol hajókkal. Veszélyes helyzet!

A július 29-re virradóra éjszakán heves szél támad, mely - az angol hajóknak kedvezve - pontosan a horgonyon fekvő Armada irányába fúj. Drake és Howard felismerik, hogy az erős hátszelet kihasználva esélyük van a spanyol flotta gyors megközelítésére. Hat úgynevezett gyújtóhajót vetnek be, melyeket megraknak könnyen lángra kapó anyagokkal, szurokkal és lőporral. Kikötözött kormányukkal a lángoló hajók tüzes golyóbisként pokoli lángokkal sodródnak a spanyol gályák felé. A tengerész

legénység pánikba esik, midőn meglátja az első „fireship”-et. Csupán tétlenül szemlélik, amint szép hajók lángba borulnak, és hatalmas robajjal a levegőbe repülnek. Kisebb bárkák megpróbálják ugyan a veszélyes gyújtóhajókat kötelek segítségével a főerőtől távolabb vontatni, de mindhiába. A gályák legtöbbször kapkodva elvágja horgonyláncát. A szél viharossá válik. Mikor kibontják a vitorlát, a kötélzet összegabalyodik, a hajók egymásnak ütdnek - egyik elsüllyeszti a másikat. Tökéletes a zűrzavar. Az Armada hadrendje felbomlott, a hajók szétszóródtak.

Mikor felvirrad július 29-e, a spanyolok megpillantják a nyugat felől rájuk leső szürke angol tengeri farkasokat, melyek széllel szemben, szoros fordulókkal egyre közelebb jönnek, tűzértségük egyik sor-tűzet a másik után lövi ki. Az Armada nagy veszteségeket szenved. Vállalnia kell a csatát, ha nem akar Zeeland homokpadjaira sodródni. A szűk helyen azonban nem sikerül felvenni a harcrendet. Mikor a szél iránya egyszer csak nyugat-délnyugatra fordul, egyes hajóknak sikerül az északi tenger felé elmenekülnie. Mivel azonban az angolok lezárták a csatornát, az Armada szomorú maradéka Skóciát megkerülve az Orkney- és Shetland-szigetek között próbál hazatérni. Fáradtságos és nélkülözésekkel terhelt útvonal, hiszen fogytán a víz és az élelem. A matrózok és a katonák az éhség és a szomjúság áldozatává válnak.

Augusztus 20-án a flotta eléri az Atlanti-óceánt. Orkánszerű szélvihar keletkezik, mely szétszórja és veszélyes sziklákra szorítja a hajókat. A vereség katasztrófává fokozódik. Húsz hajó zúzódik szét a skót és ír sziklákon. Elsüllyed a Gran Grifon, a Bark von Hamburg, a Trinidad Valencera, sőt a Girona nevű büszke Galerise is (melyet 1967-ben fedeztek fel Írország sziklás északi partjai előtt, s amelyet részben sikerült kiemelni). A flotta gyászos maradványait - ágyúgolyókat, aranydukátokat, puskákat, tálakat, csészéket, fehérre kopott emberi csontokat - időnként még ma is partra mos a tenger az ír partokon.

A flottát még egyszer szétverik. Az utolsó hajók nyomorúságos állapotban, eredeti legénységüknek kevesebb, mint harmadával szeptember végén érik el a spanyol partokat. A nagy vállalkozás kudarcot vallott. Az angolok egyetlen hajót sem veszítettek. Trónra lépésének évfordulóján, 1558. november 17-én Erzsébet a Szent Pál székesegyházban pompás díszmenettel ünnepli a győzelmet - és vele ünnepel egész Anglia.

Elmaradt találka

(Kinsale, 1601. december 24.)

Az angol korona számára Írország évszázadokon át megoldhatatlan problémának bizonyult, mely jelentős vérvesztést is okozott. Írország egykor a keresztény kultúra és vallás fellegvára volt, a középkor során azonban politikai és gazdasági szempontból egyaránt széthullott. Az angolok makrancos vadembereket látnak az állandóan újabb és újabb harcokat kezdő kelta törzsekben, akiket észhez kell téríteni, és be kell tagozni az angol uralom alá. Ez azonban sehogy sem akart sikerülni, noha sok angol uralkodó tett rá hiábavaló kísérletet.

Az angol király névleg Írországban is uralkodik. Befolyási övezete azonban néhány déli kikötővárosra, mindenképp Corkra és Waterfordra, valamint Dublinnal mint központtal mintegy negyven kilométer széles parti sávra korlátozódik. Ez a terület az úgynevezett Pale, azaz a kerítés, illetve körberkerített terület: egy kis Anglia az idegen és megközelíthetetlen világban. A korona súlyos dilemma előtt áll. A végérvényes gyarmatosítás nem sikerült, de mégsem kíván visszavonulni. I. Erzsébet nem szándékozik szabad akaratából lemondani „Britannia második szigetéről”. Mitévő legyen tehát?

A királynő tudja, hogy nem hagyhatja annyiban a dolgot. Írország stratégiai helyzeténél fogva fenyegetést jelent. Ideális hely tudniillik arra, hogy csapatokat toborozzanak, vagy előkészítsenek egy inváziót. Ráadásul az ír törzsek állandóan lázonganak az idegen uralom ellen - vagy éppen egymással vívnak háborút. A háború és a terror normálisnak számít ebben az országban, mely Erzsébet uralma alatt is kormányozhatatlan marad. A királynő eleinte a kisháború eszközeivel próbálkozik: kis létszámú alakulatok hajtanak végre korlátozott hadműveleteket. Abban bízik, hogy sikerül Írországot lassacskán megbékíteni és elangolosítani. Később azonban arra kényszerül, hogy feladja a minimális beavatkozások politikáját. Ennek nem más az oka, mint Tyrone Hugh O'Neill gróf, az északi Ulster egyik hatalmas ír nemzetségének feje.

O'Neill gyermekkorában az angol udvarban nevelkedett, jól ismeri az angol főnemességet. Most azonban maga köré gyűjti az ír önkénteseket és szabads csapatokat, hadsereget formál belőlük, mely nagyon is ért ahhoz, hogy megtizedelje és lassacskán felmorzsolja az országban tartózkodó angol csapatokat. Erzsébetnek válaszolnia kell, mert a lázadás szemmel láthatóan össz-ír mozgalommá, háborúvá kezd válni.

A helyzet fenyegető és veszélyes. Skóciában I. Jakab van hatalmon, akinek anyját, Stuart Máriát Erzsébet harminc évvel korábban kivégeztette. A skót zsoldosok csapatostul vonulnak Írországba, hogy támogassák ír testvéreik szabadságharcát. Az sem zárható ki, hogy a spanyol király kísérletet tesz arra, hogy megvesse lábát Írországban, és onnan új inváziót kezdjen Anglia ellen. Ezért tehát Erzsébet 1599 áprilisában tizenhétezer fős hadsereget küld Írországba, melynek parancsnokságát

Essex grófjára, a mindössze 32 éves Robert Devereux-re bízta. Ez a sereg - legalábbis papírforma szerint - a korszak legnagyobb és legerősebb hadereje, s minden bizonnyal a legdrágább is: fönntartása évente háromszázezer fontba kerül.

Devereux teljes kudarcot vall. Mindent megtett, hogy megkapja a megbízást, azonban semmilyen tapasztalattal nem rendelkezik az írországi hadviselés terén. Kitér a harc elől, hónapokon át föl-alá menetel az országban, míg a szökések és betegségek haderejét eredeti létszámának negyedére apasztják. A hadjárat kudarcba fullad, s ez Essex grófjának a fejébe kerül. Mivel összeesküvést szőtt a korona ellen, Erzsébet a Towerbe veti, majd lefejezteti. Utódjául Mountjoy lordját, Charles Blountot nevezi ki.

Jól választott. Lord Mountjoy tapasztalt katona, aki hallgat a kíséretébe tartozó írek tanácsaira. Maradék csapataival azonban számszerű hátrányban van, ezért kerüli a döntő csatát. Sokkal inkább azon van, hogy módszeresen elpusztítsa azokat a területeket, melyekről a lázadók utánpótlása származik, s így gyengíti az ellenfelet. Nem rossz a harcmodora, viszont cselekvésre kényszeríti az írek vezetőjét, Tyrone O'Neill gróft. Kézenfekvő, mi módon ragadja meg a kezdeményezést O'Neill: biztosítja magának Spanyolország segítségét. A fiatal spanyol király, III. Fülöp igen becsvágyó. Az ország még nem heverte ki a Győzhetetlen Armada tizenegy évvel korábbi megsemmisülésének traumáját, és bosszút szomjaz. Fülöp kötelezettséget vállal, hogy felállít egy felmentő sereget, s azt hajón Írországra küldi. Ha ez a csapat egyesül Ulsterben Tyrone alakulataival, az angolok helyzete kilátástalanná válik. Ilyen túlerővel nem tudnak szembeszállni.

Amikor 1601 őszén a spanyolok flottája valóban Írország felé közeledik, úgy tűnik, megpecsételődött az angol katonák sorsa. O'Neill biztos a győzelemben. Miután egyesülnek a spanyol expedíciós hadtesttel, vereséget mérnek az angolokra: Írország végre szabad lehet. Ezt hiszi, ebben bízik O'Neill számos ír honfitársa is. Azonban mindannyian tévednek: a két hadsereg egyesülésére nem kerül sor. Mint ahogy tizenhárom évvel korábban Medina Sidonia vezetésével az Armadának nem sikerült találkoznia a páurair herceg Flandriában állomásozó szárazföldi hadseregével, úgy most Hugh O'Neill marad el a Don Juan del Aguila által vezetett spanyol csapatokkal tervezett találkáról.

O'Neill Ulsterben, északon áll. Abból a téves feltételezésből indul ki, hogy a spanyolok ott szállnak majd partra. Ám a spanyol invázióra Írország déli részén, a Bandon River torkolatánál, a Kinsale-i öbölben kerül sor. A találkozó rosszul egyeztetett, összehangolatlan, szervezetlen. Az ír csapatoknak nincs más választásuk, mint hogy azonnal fölkerelkedjenek dél felé, hogy az egyesülés valamilyen módon létrejöhessen. Ez hosszú és nehézkes meneteléssel jár, keresztül egész Írországon, ráadásul a tél kelles közepén. Mikorra megközelítik Írország déli partvidékét, Kinsale bájos kis kikötőjét, teljesen kimerültek, legyengültek és elbátortalanodtak. Vajon a spanyolok már rég vitorlát bontottak, vajon végleg elmúlt az esély?

A spanyolok még ott vannak, de harci kedvük nullára csökkent az idegen és zord vidéken. Mountjoy lordja azonnal felismeri a kínálkozó esélyt, és habozás nélkül megragadja azt. Mint tizenhárom évvel korábban Calais-nál Francis Drake, merészen a támadás mellett dönt. Hadseregével az írek felé vonul, és 1601. december 24-én el is éri őket, még mielőtt azok egyesülhettek volna Kinsale-ben a spanyolokkal. Mivel Angliában a karácsony egy nappal később kezdődik, még nincs ünnep, még nincs Szenteste, így a csatát gyorsan megvívják és meg is nyerik. A jelentősen legyengült ír hadsereg nem állja az angolok rohamát. Hugh O'Neill csapatainak maradványaival Ulsterbe menekül.

És a spanyolok? Ők 1602. január másodikán harc nélkül megadják magukat. Két hónappal később az angolok hazabocsátják őket. Az expedíció teljesen hiábavalónak és elrontottnak bizonyult. Spanyolország egyszer s mindenkorra elveszti érdeklődését Írország iránt. Az angol haderő megmenekült. Az írek úgy látják, eddig oly elkeseredetten vívott szabadságharcuknak immár nincs esélye sikerre. 1796 telén az United Irishmen Theobald Wolf Tone vezetésével még egyszer megpróbál fellázadni az angol uralom ellen, ezúttal ötven francia hadihajó és tizenötezer francia katona támogatásával. Az íreknek azonban nincsen szerencsájük az idegen segédcsapatokkal. Még nem készültek fel a harcra, és felszerelésük is hiányos, amikor a franciák partra szállnak Írország délnyugati részén, Bantry térségében. Ráadásul egy vihar szétzilálja a francia flottát, így ez a vállalkozás is kudarcba fullad.

Mi történt volna, ha 1601-ben egy tévedés nem gátolta volna meg a spanyol és ír csapatok egyesülését? Nagyon valószínű, hogy ebben az esetben Kinsale-nél - vagy másutt - győzelmet arattak volna, mindörökké kiűzve az angolokat. Másként alakult volna az ír történelem. Négyszáz évvel később nem létezne sem az IRA, sem pedig két ír állam. További vérontásra nem lett volna szükség.

Így azonban Hugh O'Neill számára nem marad más hátra, mint hogy 1603-ban megkösse a Mellifont-i békét, és behódoljon Angliának - az angol uralom végérvényesen gyökeret vert az ír szigeten.

„Elöl egy lovas fehér paripán...”

(Lützen, 1632. november 16.)

Sokunk számára ismerős Theodor Fontane nagyhatású balladájának kezdete, melynek a költő nemes egyszerűséggel az „1632. november 16.” címet adta: „Svéd tájak csöndje, november bújja, szürke köd borul mindenre újra...” A XIX. századi Németországban ez a ballada híressé tette a Lipcse közelében lévő kisváros, Lützen mellett vívott csatát éppúgy, mint a svéd királyt, aki a protestáns oldalon harcolt. A balladában egy svéd paraszt kétkerekű kocsiján utazik a pusztán, s miközben Szászországban tombol a csata, szeme előtt megjelenik a király, Gusztáv Adolf. „Zendül az ég és a föld is - no lám: elöl egy lovas fehér paripán.” Csapatai élén maga a király harcol Wallenstein tábornoszernagy császári csapataival. Mindenáron meg kell őrizni Svédország - a német protestantizmus támasza helyzetét, tehát Gusztáv Adolfnak győznie kell. „Csattanó villám hasít a ködbe, fénye világít: a lovas sehol. Paripája riadt, száját hab veri, kényes fehér szőrét már vörös vér lepi.” Fontane sejteni engedti a szomorú folytatást: „Véres lett a nyerge, véres a sörénye - látta e paripát svédek büszke népe.” A ballada elárulja a király sorsát, de elhallgatja, mi lett a csata végkimenetele, és nem tesz említést a tévedésekről sem, melyek döntően befolyásolták annak kimenetelét.

A svéd hadsereg nem nagy. 1630 júniusában mindössze tizennégyezer katona kel át Németországba és száll partra Peenemündénél. Később további erősítések érkeznek, de a királynak sosincs több embere, mint húszezer fő. Svédországban és Finnországban összesen mintegy másfél millióan élnek, ezzel szemben a német birodalomnak tizenhétmillió lakosa van. Így a svéd hadseregben számos zsoldos szolgál, közöttük németek és katolikus vallásúak is. Gusztáv Adolf tudja, hogy hosszú háborút nem engedhet meg magának. Így a lehető leghamarabb döntő csatát készül vívni. Szüksége van szövetségesekre is. Ezekre akkor tesz szert, amikor 1631 májusában a császár hadvezére, Tilly meghódítja és kifosztja a protestáns Magdeburgot, lemészárolva lakosainak jó részét. Ez félelemmel és rettegéssel tölti el Szászország weimari hercegét, Bernátot, valamint a hessen-kasseli tartományi grófot, Vilmost; nem habozik tovább Berlinben György Vilmos sem: a svédek oldalán belépnek a háborúba.

Gusztáv Adolf nemzeti hadserege kicsi ugyan, de kiválóan képzett. A király több harcászati újítást is bevezetett. A császári hadseregben a gyalogos muskétások spanyol mintára harminc sor mélységű, nehézkes terziókban harcolnak, melyeket pikásoknak kell védeni, míg azok újratöltik tűzfegyvereiket; ezzel szemben a király kisebb és könnyebb egységekre osztja csapatait. A főparancsnokok közül elsőként arra utasítja katonáit, hogy soronként löjjenek. A lövés leadása után az a sor, mely kilötte fegyverét, az alakzat hátsó részére menetel és megnyitja az utat a következő sor tüzének. Ezen túlmenően a veszélyes kanócos závárt, mely megköveteli, hogy a lövész égő kanócot tartson a löpor közvetlen közelében, felváltja a keréklakatos závár. Ezekben, mint a mai öngyújtóban, a kova egy gyorsan forgó kerék közvetítésével szikrát vet, s ez a szikra gyújtja meg a löport. A lovasságban kizárólag önkéntesek szolgálnak: a király tetteje, hadi génusza és karizmatikus vezetői stílusa ezt a fegyvernemet is könnyen átformálhatja. A lovasság zöme lovasított gyalogságként harcol, azaz nem szálfegyverekkel, hanem pisztolyokkal van felszerelve. A dragonyosok mellett vértések is harcolnak, akiknek a szablya és a lándzsa az elsődleges fegyvere, és csak a közelharcban használják pisztolyukat. Gusztáv Adolf szívesen alkalmazta lovasságát a csata korai szakaszában; közvetlenül azután küldte rohamra őket, hogy a tüzéség megnyitotta tüzét, így a gomolygó füstfelhők némi védelmet nyújtottak.

1631 szeptemberében a svéd hadsereg a szászországi Breitenfeld mellett vereséget mér Tillyre. A győzelem azonban nem elég a háború eldöntéséhez. A Szent Német-Római Birodalomnak vannak még forrásai és tartalékai. Tilly 1632 tavaszán már újonnan felállított, negyvenezer katonából álló hadserege élén tör be Bajorországba. Miután április 30-án az Ingolstadt-i csatában elesik, a főparancsnokságot Friedland hercege, Wallenstein veszi át. Ő valóságos művésze a védelemnek és ügyesebb, mint Tilly. 1632 szeptemberében Fürth közelében az Alte Veste mellett ügyes taktikával hiábavaló harctámadásokra bírja a svéd királyt, melyek háromezer fős veszteséggel járnak. Wallenstein ezután betör Szászországba, hogy élelmet szerezzen hadseregének.

Októberben Gusztáv Adolf tizenkilencezer katonájával a Naumburg melletti Kösen szorosában sáncolja el magát, és abban bízik, hogy a mintegy kétszeres számbeli fölényben lévő Wallenstein megtámadja. Ő azonban erre nem is gondol: defenzívában marad és arra vár, hogy a svéd király elveszítse türelmét, és támadjon. Midőn erre nem kerül sor, feltételezi, hogy Gusztáv Adolf tanult nagy véráldozatokkal járó hibáiból, melyeket az Alte Veste-nél követett el, így nem lesz hajlandó támadni. Végül ez olyannyira meggyőződésévé válik, hogy összpontosított haderejének jelentős részét elbocsátja. Ez igen meglepő - tekintettel az ellenséges sereg fenyegetésére -, és a későbbiekben igen nagy tévedésnek bizonyul. Wallenstein úgy viselkedik, mintha az ellenség ott sem volna. A lovasság parancsnokát, Pappenheimet nyolcezer fővel Halléba küldi, Hatzfeld ezredest pedig négy ezreddel Eilenburgba. Ezáltal veszélyes rés keletkezik az arcvonalon. A svéd király foglyok kihallgatása során szerez tudomást a császári csapatok hadrendjének megromlásáról. Eleinte el sem akarja hinni a hírt,

később azonban mégis úgy határoz, hogy tizenkilencezer emberével a rés irányába, Lützen felé indul. Hiszen csapatainak létszáma minden jel szerint immár meghaladja Wallensteinét.

1632. november 15-én délután két óra tájban Wallenstein táborában három ágyúlövés dördül. Ez előre megbeszélte jel: annyit tesz, hogy azonnal vissza kell fordulni, és erőltetett menetben gyülekezni kell! A császári hadvezér segédtisztje vágtában viszi Pappenheimnek a levelet: „Az ellenség felénk menetel, az úr tehát hagyjon mindent úgy, amint van. Minden hadinépével és alegységével vonuljon ide úgy, hogy holnap reggelre megérkezzen hozzánk.” Wallenstein tehát egy éjszakányi időt nyer, hogy helyrehozza tévedését. Mindenfelől érkeznek a katonák. Fáklyafénynél előrevonják őket, hogy árkot ássanak, sáncokat, földből védőfalakat emeljenek, és kivágják az útban lévő fákat. E hideg novemberi éjszakán senki sem alhat. Wallenstein merész döntést hoz: csapatait nyugat-keleti irányban állítja hadrendbe. Döntése azzal a veszéllyel jár, hogy a balszárny csapatait megkerülhetik és felgöngyölíthetik úgy, hogy csak Közép-Németország felé vonulhat vissza, elvágva Csehországban állomásozó alakulataitól. A terep azonban kedvező. Jobbszárnyon áll Lützen háromszáz háza, középen a kastéllyal, melyekhez kertek, vályogfalak és a dombtetőn álló szélmalomok csatlakoznak. A város északi peremén postaút vezet Lipcse felé, melyet mindkét oldalon mély és széles árok határol. Ez az árok és az úgynevezett Flossgraben - egy keskeny csatorna, melyen fát szállítanak - kiváló védelmi állást képez. Az arcvonal mintegy két és fél kilométeres. „Egy lépést sem hátrálok!” szól Wallenstein félszemű törzsfőnökéhez, Heinrich Holkhoz.

Wallenstein megmutatja, hogy sokat tanult Gusztáv Adolftól. Eltűntek a terziók hatalmas négyszögei, az alegységek felállításának mélysége sehol sem haladja meg a tíz sort, így mozgékonyabbak. A harcrendi elemek elég távol vannak egymástól ahhoz, hogy közöttük a tartalékok előre vonulhatnak. Középen két lépcsőben ötezer-ötezer fő vonult fel, a két szárnyakon áll a lovasság. A mintegy hatvan ágyút kitevő tüzérséget a lützeni sáncokra támaszkodó megerősített jobbszárnyra csoportosították. Ugyanitt várakozik négy ezrednyi páncélos lovas és további nehéz muskétákkal felszerelt gyalogos egységek, melyek a közép jobboldalának gyalogságát fedezik. A gyenge balszárny horvátjait, magyarjait és lengyeljeit majd Pappenheim erősíti meg, ha megérkezik. Vajon idejében beérkezik-e háromezer lovasával és ötezer gyalogosával?

November 16-ának reggelén Wallenstein mintegy tizenhatezer embert gyűjtött össze, nyolcezer-ötszáz gyalogost és hétezer-ötszáz lovas. Eredetileg ő akarta Szászországba csalni a svéd királyt, hogy ott megsemmisíthesse. Most azonban őt lepték meg. Amikor kissé eloszlott a köd, kiszáll gyaloghintójából, és kimerültségét, kínzó fájdalmát legyőzve belép lova bársonyba burkolt kengyelébe, némán nyeregbe ül, és átveszi a parancsnokságot a jobbszárnyon.

Szokásához híven Gusztáv Adolf felsorakozott csapatai előtt mondott imával kezdi a napot. A sűrű köd nyolc óráig mindenfajta mozgást lehetetlenné tesz. A király felismerte, hogy Wallensteinnek a balszárnya a gyengébb. Számszerű fölényben lévő tüzérségét ide csoportosítja, és itt készül támadni. A csata tizenegy óra körül veszi kezdetét, „furiózus dühvel, amelyet még nem látott a világ” - legalábbis Wallenstein másnapi jegyzetei szerint. A svéd lovasok átugratnak az árkokon, visszaszorítják és lemészárolják az ellenséges katonákat, olyannyira, hogy támadásuk lendülete Wallenstein hadrendjének közepét is veszélyezteti. A csata vereséggel fenyeget - hacsak Pappenheim nem segít. A hadvezér türelmetlenül vár és remél - mint 183 évvel később a waterlooi csatában Napóleon, aki hasonlóan szorult helyzetében hadseregének, harmincezer katonájának megérkezésére vár. Grouchy marsallal ellentétben azonban Pappenheim időben érkezik - ha gyalogságával nem is, legalább lovasságával. Déli tizenkettőre már oda is ér. Vértess ezredei és dragonyosai bal felé bontakoznak szét, levegőbe röpítik az ellenség löszeres kocsijait, és a svédek hátba támadására készülnek. A csata sorsa megfordulni látszik. Miután balszárnya megmenekült, Wallenstein abban bíz, hogy ölébe hullik a győzelem.

Ekkor azonban egy „posta” - összedrótzott durva sörétszemcsék - eltalálja Pappenheimet, felszakítva egész bal oldalát. Trombitása menti ki a zűrzavarból. A vértess mindezt látják és megrettennek. A bátorságukat veszített katonák menekülni kezdenek. „Testvéreim, Isten irgalmas!” kiáltja a haldokló Pappenheim. „Hát senki sincs, aki bátran megvívna a császárárt? Senki, aki bekötné vérző sebem?” Közben Wallenstein balszárnya újra visszavonul, a jobbszárny szilárdan áll. Wallenstein parancsot ad Lützen felgyújtására. A sűrű fekete füst és az újra leszálló köd akadályozzák a svéd lovasságot, mely Bernát szász-weimari herceg parancsnoksága alatt áll. Mikor a közép svéd dandárai bal felé sodródnak, rés keletkezik, melybe Piccolomini vezetésével benyomulnak Wallenstein lovasai. A lovasság bátor tábornoka sebesülései ellenére hét legendás rohamot vezet, és visszaszerzi az elvesztett lövegeket.

Gusztáv Adolf látja a veszélyt, és vágtába hajszolja lovát, hogy a mezőn keresztül lovasságával segítséget vigyen a szorongatott helyzetben levőknek. A testes, világoskék szemű, erősen rövidlátó férfit bal karján golyó találja, így nem tudja tovább irányítani almásderesét. Kísérőjét, Franz Albrecht von Lauenburgot arra kéri, vigye ki a csata forgatagából. E pillanatban azonban bekerítik az ellenséges lovasok, fejét és hátát halálos karddöfések és pisztolylövések találják. Az ellenséges katonák kifosztják a holttestet: elveszik a kalapot, a ruhát, a csizmákat, az ezüst sarkantyúkat, a láncon függő aranyórát, és a meztelen tetemet otthagyják a földön.

A svéd katonák megpillantják a gazdátlanul kóborló almásderest, és rémületbe esnek. A király halálának híre szélvész gyorsasággal járja be a hadseregét. Egynémely tanácsos javaslatot tesz a csata félbeszakítására. Szeretett Gusztáv Adolf királyuk halála egészen másként hat a svéd csapatokra, mint Pappenheim eleste a császári katonákra. Egyetlen gondolatuk a bosszú, rémületük dühbe csap át. Vissza akarják szerezni elhunyt királyuk holttestét, a súlyos vereség ellenére - vagy tán éppen ezért - mindáron meg akarják nyerni a csatát. Bernát szász-weimari herceg több lovas rohamot vezet, és a kellő pillanatban beveti az összes tartalékot, három pihent svéd dandárt. A király tetemét megtalálják és biztonságba helyezik, rohammal beveszik a dombot, rajta a szélalmokat. Hat további órán keresztül tombol a vad harc, egészen addig, míg Wallenstein serege az est leszálltakor a teljes arcvonalon rendezett visszavonulásba kezd. A svéd csapatok túlságosan kimerültek ahhoz, hogy üldözzék őket. Mintegy kétezer katonájuk maradt holtan a csatamezőn; Wallenstein veszteségei ennek a duplájára rúgnak.

Azonban a rajnai hadsereg felett aratott svéd diadal nem hozta magával a háború áhított befejezését, csupán patthelyzetet okozott. Ha Gusztáv Adolf nem esett volna el Lützennél, valószínűleg ki tudta volna használni a győzelmet, meg tudta volna szilárdítani, ki tudta volna bővíteni a protestáns-svéd uralmat a Keleti-tenger térsége és Németország jelentős része felett - így azonban a kegyetlen harmincéves háború még tizenhat évig, az 1648-as vesztfáliai békekötésig húzódik.

Tévedések 1700-tól 1914-ig

Az oppelni lovaglás

(Mollwitz, 1741, április 10.)

Bécsben, Londonban, de mindenekelőtt Párizsban mindenki döbbenet csóválja a fejét. II. Frigyes, a fiatal porosz király, akit néhány hónappal ezelőtt, trónra lépése alkalmából új Marcus Aureliusként emlegettek, elég vakmerő volt ahhoz, hogy megtámadja a kor szuperhatalmát, a Habsburg-birodalmat. Micsoda diliházi komédia! A legvirágzóbb Habsburg tartomány, Szilézia arcátlan és könnyelmű lerohanása mindenkiben megdöbbenést és viszolygást keltett. 1740. december 16-án, a legteljesebb béke idején Frigyes hirtelen, derült égből villámcsapásként huszonhatezer katonájával egyszer csak bevonult a tartományba. Mértéktelen hiúságból, tisztelet- és dicsőségvágyból, amint azt később maga is elismerte. Poroszországnak nagyhatalommá kell válnia. A porosz történelemben azonban még sohasem volt példa arra, hogy kockázatos támadó hadjáratba kezdjenek jelentős számbeli fölényben lévő ellenséggel szemben, pláne, ha a sereg élén egy tapasztalatokkal egyáltalán nem rendelkező király áll. Hiszen mely hadvezér háborúzna télvíz idején? Mindegyik tábornok megpróbálta lebeszélni a királyt kalandor vállalkozásáról.

Frigyes azonban bízik a meglepetés erejében és jól kiképzett csapataiban. Az osztrák haderő zöme Magyarországon állomásozik. Mielőtt a huszonhárom éves császárnő, Mária Terézia reagálhatna, elesik Glogau erődje, és porosz kézre kerül egész Alsó-Szilézia. A sziléziaiak barátságosan fogadják, helyenként felszabadítóként köszöntik Frigyeset, hiszen éppúgy németek, mint Bécs vagy Berlin lakói. Őket senki sem kérdezte, vajon az osztrák vagy a porosz birodalomhoz kívánnak-e tartozni. A népek önrendelkezési jogának eszméjéről még csak nem is hallott senki.

Mikor érdemi harcok nélkül Felső-Sziléziát is sikerül megszállni, a hadjárat sorsa - látszólag - lényegében eldőlt. Úgy tűnik, Mária Terézia beletörődött a helyzetbe, a poroszok legalábbis ezt gondolják. Frigyes nem is várt mást a fiatal és tapasztalatlan női uralkodótól. Ebben a háborúban ez az első tévedése. A látszat ugyanis csal. A császárnőnek eszébe sincs önként lemondani Sziléziáról. 1741. április 10-én a hajnali szürkületben Mollwitz térségében a porosz ezredek rábukkannak az osztrák hadseregre. Ez az első alkalom, hogy a porosz csapatok csatára készülnek a tapasztalt, hadi dicsőségekben gazdag osztrák hadsereggel. Ez lesz egyben Frigyes első ütközete is. Biztos, hogy ekkor még nem is sejtí, hány véres ütközetet kell megvívnia ennek az első csatának a következményeként.

Hideg van, a földek fagyosak. A terep nyílt, csak enyhén fedett, közepén nehezen átgázolható patakok, melyen a Pampitzot Mollwitzsal összekötő út képez átkelési lehetőséget. Frigyes csapatai főparancsnokságát megosztja a nála 28 évvel idősebb Kurt Christoph von Schwerinnal, aki 1730-ban ülnöke volt az ellene folytatott hadbírószági eljárásnak. Frigyes nagyon tiszteli az öreg katonát, röviddel a hadjárat megkezdése előtt tábornoszernagyvá nevezi ki.

Ekkor mindkét oldal tévedések sorozatát követi el. Az osztrák lovasság még mindig szálláshelyén tartózkodik. Nem számol a porosz előrenyomulás gyorsaságával, így teljes a meglepetés, mikor a porosz elővéd dragonyos- és huszárezredei Rotheburg gróf vezetésével tizenegy óra tájban hirtelen felbukkannak a hátuk mögött. Frigyes viszont azt hiszi, hogy az osztrákok jól előkészített állásban várják az ő támadását. E tévedése vezet első hibás döntéséhez. Ahelyett, hogy kihasználná a szerencsés meglepetést, és azonnal támadna, két órát veszít, míg csapatait az iskolás szabályoknak megfelelően körülményesen harcrendbe állítja. Eközben újabb tévedés áldozata lesz: azt hiszi, a terep minderre lehetőséget ad. Pedig mintegy nyolcszáz méter hiányzik ahhoz, hogy fölállhasson a közép- és két szárnyból álló két lépcsőre, az úgynevezett „Treffen”-re tagozódó harcrend. Így a balszárny lovasságának egészét át kell csoportosítani a második lépcső mögé. A jobbszárny viszont, ahol a király is tartózkodik, előrenyúlik, úgy hogy ferde arcvonala alakul ki.

Neippberg gróf, az osztrák hadvezér Mollwitz keleti szegélyén üti fel főhadiszállását. Helyzetét mindkét irányban nagy létszámú lovassága biztosítja. Látva Frigyes ferde hadrendjét, úgy érzi, a helyzet neki kedvez. Frigyes tizenhárom óra körül ad parancsot a támadásra. Harcvonal elé csoportosított lövegei megnyitják a tüzet. Neippberg ügyesen kitér a poroszok előretolt jobbszárnya elől. Saját balszárnyát bal felé terjesztve mintegy ötezer lovasával átkarolja a poroszok jobbszárnyát, és lendületes lovasrohammal kifordítja azt forgáspontjából. Gróf Schulenburg altábornagy lovasezredei szétzúzódnak, pánik tör ki; mindenki fut, amerre lát.

Frigyes a 11. vértés ezred élére áll, és elkeseredett ellenlökéssel próbálkozik. Ám a frontvonal van forgatagában a patak mocsaras partjára sodródik, ahonnan csak nagy nehézségek árán szabadul. Minden löveg az ellenség kezébe kerül, amit az arcvonala elé csoportosítottak. Úgy tűnik, a csata elveszett. Schwerin tábornoszernagy a csata forgatagában rábukkan a porosz királyra, és azt tanácsolja neki, hagyja el a csatamezőt, és meneküljön Oppeln felé, mentse az életét, hiszen ettől függ a hadsereg és az állam sorsa. Frigyes eleinte vonakodik; amikor azonban a helyzet tovább romlik, otthagyja a harcmezőt.

Oppeln felé menekül, közben azon tépelődik, hogy minden elveszett. Az Oppelnbe vezető ötvenkét kilométeres utat vad vágtában, kimerülten, kétségbeesve teszi meg. Inge alatt méreggel teli zacskót visel. Arra gondol, beveszi a mérget - ugyanerre gondol majd, mikor Kunersdorfnál vereséget szenved az oroszoktól. Dicsőséges királyi pályafutása vajon máris befejeződött, mielőtt még elkezdődhetett volna? Hamarosan kiderül, mekkorát tévedett. A sokat gúnyolt „berlini díszőrség”, a porosz gyalogság fordít a csata sorsán.

A gyalogságot minden oldalról körbezárták. Míg a király menekül, Schwerin megszilárdítja az ellenállást. Tábornokai kérdezik, hova vonuljanak vissza. A tábornok erre megragadja az első gárdazászlóalj zászlaját, és így kiált: „Az ellenség húsába!” A sorok nem inognak meg, és nem vonulnak vissza. A magas termetű, kék zubbonyt és csúcsos fémsapkát viselő porosz gránátosok állnak, mint a sziklafal. Töltenek és lönek, újra meg újra. A puskák sortüze oly gyors és pontos, hogy az ellenséges támadás megreked. Ekkor megpördülnek a dobok, fölharsannak a kürtök: lobogó zászlói alatt ellentámadásra indul a porosz gyalogság. Tizenhat óra van. Von Kalckstein tábornok vezetésével az egész balszárny rettenthetetlenül nyomul előre, egyik ember a másik után, lépésről lépésre, mintha csak a gyakorlótéren menetelnének, és átkaroló hadműveletbe kezdenek. Jobb felé messze szétbontakoztatva a szárny megkerüli Mollwitzot, megbontja az ellenséges harcrendet és visszavonulásra kényszeríti az osztrákokat. Neippberg gróf 18 óra tájban parancsot ad a visszavonulásra. Ez a pillanat alapozza meg a porosz gyalogság legendás hírét: ettől fogva a világ legjobbjának tekintik.

A már-már elvesztett csatát sikerül mégis megnyerni. Frigyes azonban erről semmit sem tud. Oppelnbe érve a porosz helyőrségre akarja bízni magát, hogy nyugodt körülmények között dönthesse a további teendőkről. Újabb tévedés, mely úgy hangzik, mint egy ostoba lépcsőházi tréfa. Mikor Frigyes megpillantja Oppeln falait, egyenesen a városkapu felé lovagol, nem tudván, hogy a helységet megszállták az ellenséges katonák. A történelem azonban ezúttal is tart raktáron némi furcsa meglepetést, melyek izgalomban tarják az olvasót. Az osztrák őrség bezárja a kapukat: nem engedi be az idegen lovas! Ennyi tévedés láttán a szemlélő Goethe Faustjának Mefisztójával együtt kiálthatna fel: „Tévedés, ne takard a szemet! Vegyétek észre, mint vigad a sátán!”

Mi járhat vajon e pillanatban az őrkatonák fejében? Mitől félnek ezek a férfiak? Elképzelhető, hogy nem akartak beengedni egy esetleges kémet. Lehetséges, hogy az őrség a kapott parancs értelmében senkit sem engedhetett be. Nem tudták, mekkora hal úszott ki hálójukból, mekkora esélyt szalasztottak el. Hiszen ha beengedték és fogságba ejtették volna Frigyest, azzal elejét vehették volna negyedszázad véres háborúinak. Mária Terézia minden bizonnyal bíróság elé állította volna a gyűlölt agresszort, a bíróság pedig szigorú, talán halálos ítéletet hozott volna. A világ közvéleménye pedig meglepéssel vette volna tudomásul, hogy helyreállt az igazságon esett csorba. Ki tudja, Poroszország sorsa hogyan alakult volna?

Azonban minden másként történt. Frigyes tovább lovagolt, egészen Breslauig. Menekülése köré idővel legendák szövődtek. Egy bizonyos Rosalie Schreier állítólag kukoricagóréba rejtette a királyt, és ezzel megmentette az életét. Mások szerint egy Paul Werner nevű ellenséges huszár segítette menekülését. Más anekdota szerint Frigyes így kiáltott az őket üldöző lovasoknak: „Isten veletek, barátaim! Jobb lovas vagyok, mint ti mindnyájan együttvéve!” Ez a változat ily hosszú és kimerítő lovaglás után meglehetősen valószínűtlen.

Tény azonban, hogy Frigyes Breslauban szerzett tudomást Schwerin győzelméről, s utána még hosszú ideig nem állt szóba tábornokával. Lelkiismeretére súlyos teherként nehezedik a mintegy ötezer porosz s az ennél is több osztrák halott és sebesült. Szégyenletes meneküléséről többé soha nem ejt egy szót sem, tabu lesz Mollwitz neve is. A későbbiekben egy alkalommal azonban elismeri: „Mollwitz volt az én iskolám. Behatóan tanulmányoztam ott elkövetett hibáimat, és ez nagy hasznomra volt a későbbiekben.” Lovasságát pedig így szidta: „A lovasság nem ér semmit - annyit sem, hogy elvigye az ördög!”

Ferde hadrend, merész szárnymenet

(Leuthen, 1757. december 5.)

1757-re a porosz királyság vége közelinek tűnt. A berlini angol követ kormányát az alábbiak szerint tájékoztatja: „Félek, hogy a franciák és az osztrákok karácsonyra nemcsak Berlint veszik birtokukba, de a porosz tartományok túlnyomó részét is.” 1756 óta tart a hétéves háború, melyben Poroszország és Ausztria harmadízben csapnak össze Szilézia gazdag, virágzó tartományáért. Frigyes porosz királyt ezúttal csupa ellenséges ország veszi körül. Délen Ausztria és Szászország, keleten Lengyelország és Oroszország, nyugaton Franciaország és a német birodalom szinte valamennyi tartománya, északon pedig Svédország, mely már birtokba vett egy hídfőállást a Keleti-tenger déli partján, és kezeben van egész Elő-Pomeránia. Poroszországnak Anglia az egyetlen szövetségese, mely azonban tengeri hatalom, így elsősorban a gyarmatokon harcol. 1761-ben majd ez a szövetségese is cserben hagyja.

Frigyes helyzete valóban kétségbeejtő. Hadműveleteit belső stratégiai helyzetben folytatja, csapatainak egy részét hátrahagyja Sziléziában, másik részét Szászországba csoportosítja, hogy szembe szálljon Franciaországgal és a rajnai német államok hadseregével. Rossbach mellett ugyan ragyogó győzelmet arat a kétszeres fölényben lévő ellenség felett, sziléziai csapataira azonban az osztrákok több vereséget mérnek és elfoglalják Schwednitzet, egyik legerősebb támpontját, benne az igen fontos téli készleteket. Frigyes csapatainak egy részét Szászországban hagyja, alig tizennégyezer emberével keletre fordul, és 1757. december 2-án egyesül megvert sziléziai serege tizennyolcezer katonájával. A király jelenléte jótékonyan hat a harci morálra, visszatér a győzelembe vetett hit.

December 3-án Frigyesnek jelentik, hogy az osztrákok váratlanul elhagyták megerősített állásaikat Breslau mellett, és hatvanötezer emberükkel a porosz király felé vonulnak, hogy elvágják Belső-Sziléziától, azaz a téli szállásoktól. Létszámfölényük kétszeres, mivel Frigyes mindössze harminckétezer fővel rendelkezhet. Egyetlen esélyét az azonnali támadásban látja. Hívei előtt így nyilatkozik: „A róka előbújt lyukából, most megbüntetem önhittségéért!” December harmadikán este Parchwitzban a századparancsnokig bezárólag maga köré gyűjti tisztjeit, és fenyegetést biztatással vegyítve beszél hozzájuk. „Lépnem kell, vagy minden elveszett. Meg kell vernünk az ellenséget, vagy ütegei előtt domborulnak majd sírjaink. Így gondolkodom, és így fogok cselekedni.... Ha azonban volna valaki önök között, aki nem így gondolkodik, azt felszólítom, hogy itt helyben mondjon le szolgálati viszonyáról. Nem teszek neki semmi szemrehányást, hanem engedélyezem azt.... Isten önökkel, uraim! Hamarosan megverjük az ellenséget, vagy soha többé nem látjuk egymást!” A porosz csapatokon úrrá lesz a lelkesedés, harsány éljenzéstől hangos a tábor.

A bátor Frigyes úgy indul az osztrák hadsereg ellen, hogy nincs tisztában annak tényleges erejével. Becslése szerint harminckilencezer fővel kell szembe néznie, ami nem sokkal több, mint amennyit ő vezet a harcmezőre. December negyedikén a Neumarkt elleni támadás során a poroszok kezébe kerül az ellenség fő tábori sütődéje. A zsákmányolt kenyérgészlet negyvenezer főnek elegendő - ezzel sikerült biztosítani a teljes porosz sereg ellátását. December ötödikének reggelén eléri Leuthen, e kis falu határának fagyos, hóval borított mezőit. Ezzel kezdetét veszi a csata, melyről Napóleon azt mondta, önmagában is halhatatlanná tette Nagy Frigyes nevét. Mindehhez hozzájárultak az osztrák parancsnokok súlyos tévedései is.

A tévedések sorában az első Lotharingiai Károly herceg főhadiszállásának meggyőződése, mely szerint a porosz király jelentős számszerű hátrányban lévő seregével nem mer majd támadólag fellépni. Ez az oka, hogy az osztrákok nem látták indokoltnak központi tábori sütődéjüket hátravonni Neumarktából Breslauba. A Weistriz bal partján védelmi állásba vonulnak, kipihent és tapasztalt haderejük védelmi vonalainak hossza eléri a kilenc kilométert. Jobbszárnyukat Nyppern falu mellett egy erdő fedezi. Ott áll, hátrafelé lépcsőzve, a lovasság, mögöttük a két gyalogsági lépcső. A balszárny harcvonala Leuthen falu térségében derékszögben megtörik, hogy az uralkodó magaslatot, a sagschützeri dombokat is magába foglalhassa. A harcvonaltól nehézütegek vonultak tüzelőállásba. Károly herceg a katonai erő pusztá demonstrációjával kívánja meggyőzni az ellenséget, hogy nincsenek esélyei. Azt hiszi, ezzel visszavonulásra bírhatja a poroszokat. Hamarosan kiderül majd: ebben is tévedett.

A poroszok már négy órakor, a hajnali ködben és párában táborot bontanak és megkezdik felvonulásukat. A két oszlopban párhuzamosan menetelő gyalogságot két oldalról lovasezredek fedezik. A király haderejének élén tartózkodik, amikor magához szólít egy tisztet ötven huszárral, és megparancsolja: „Ön ötven emberével fedez engem. Nem tágít mellőlem, és ügyel arra, hogy a csirkefogók ne kaparinthassanak kezükbe. Ha elesem, saját köpenyével azonnal betakar, és hozat egy kocsit. A tetemet felrakatja a kocsira, és nem szól senkinek egy szót sem. A csata folytatódik, az ellenséget megverjük.”

Frigyes nyolc óra tájban adja ki a támadási parancsot. A teljes porosz hadsereg az osztrák jobbszárnyra irányul, itt kezdődik az előrenyomulás is, mikor kilenc óra körül huszárok és dragonyosok beveszik Borne falut. Borne-től keletre az oszlopok éle oly módon bontakozik szét, mintha a Leuthentől északra fekvő Frobeltwitz falut akarná megtámadni. A meglepett és izgatott osztrák hadvezetés azonnal reagál: balszárnyáról átcsoportosít néhány lovasszázadot, és a teljes tartalékot harcba veti a jobbszárny megerősítésére, mivel úgy hiszi, ott kerül sor a fő támadásra. Azonban a támadás csupán látszólagos: hadicselről van szó. Hetvenöt évvel később, „A háborúról” című híres könyvében Clausewitz így ír: „A fortélyos hagyja, hogy akit félre akar vezetni, saját maga kövesse el hibáit.” Látszólagos támadását Frigyes kellő időben, fél tizenegy körül megszakítja, elkerülve ezzel azt a hibát, amit Napóleon az 1815-ös waterlooi csatában, balszárnyának Hougoumont tanya elleni látszólagos támadása során követ majd el. Clausewitz tudniillik ezt is mondja: „Jelentős erőket tartósan látszatcélokra használni valóban veszélyes; e veszély pedig az, hogy mindez hatástalan marad, ráadásul a lekötött erők nem állnak rendelkezésre a döntés színhelyén.” Frigyes időben visszavonja balszárnyát; az általános stratégiai koncepciónak megfelelően csoportosítja azokat, hogy a csata csúcspontján mindenképp lovasságával kicsikarja a végső döntést.

Időközben kitisztult az idő. Frigyes és kísérete Schönbergtől és a Breslau felé vezető, az osztrák csapatok által lezárt hadiúttól délre, Gross-Heidau térségében áll, innen tekintik át az ellenség teljes

csatarendjét. A békeidőben korábban itt tartott hadgyakorlatoknak hála Frigyes jól ismeri a terepet. Hamar átlátja, hogy a vele szemben elhelyezkedő jobbszárny elleni támadásra a terep teljesen alkalmatlan. Az arctámadás ki lenne téve a sagschützi magaslatokról vezetett halálos oldalazó tűznek. Nem marad más hátra, mint bevenni ezt a magaslatot és megtámadni az ellenség kevésbé megerősített, gyengébben elsáncolt balszárnyát. Azonban hogyan vonuljanak oda kellő gyorsasággal, az ellenség szeme láttára a porosz csapatok? Hiszen az új harcrend felállítása megköveteli az egységek teljes átcsoportosítását!

Rövid megfontolást követően a király merész manőverre határozza el magát. Hadserege tíz óraker elszakad az ellenséges jobbszárnytól, s gyorsan, példás pontossággal és fegyelemmel jobbra fordul. A hosszú hadoszlop a magaslat részleges takarásában árkon-bokron át menetel öt kilométert az ellenséges arcvonallal párhuzamosan, attól mintegy háromezer méter távolságban. A vállalkozás igen veszélyes. Két órán keresztül tart a szárnymenet az osztrákok szeme láttára, úgy, hogy a négy hadoszlop kettesével, egymást követve hajtja végre a menetet. Az osztrákok nem ismerik fel a támadásra kínálkozó lehetőséget. Tétlenül nézelődnek, mivel azt hiszik, hogy a poroszok elvonulnak, miután szembesültek az ellenséges sereg teljes erejével. Daun tábornok így szól Károly herceghez: „Elvonul a hadnép, ne zavarjuk őket!”

Súlyos tévedés. Frigyesnek esze ágában sincs elhagyni a csatamezőt. Ellenkezőleg, nagy erejű oldaltámadásra készül az osztrák balszárny ellen. Ennek érdekében az alegységeket úgy kell csoportosítani, hogy egymást követően kerüljenek bevetésre és biztosítsák a támadás erejének folyamatos növelését. El kell kerülni, hogy a csapatok az ellenséges harcvonal előtt összezsúfolódjanak. Ez a manőver legnehezebb része. Mikor a porosz haderő éle tizenkét óra tájban eléri az osztrák balszárnyat, hirtelen keletre fordul, elvonul az ellenséges balszárny mellett és annak közepe táján arcot vet az ellenség felé. Balra és hátra lépcsőzve harcrendbe állnak a csapatok, egymástól ötven méterre, összesen ezer méter mélységben húsz zászlóalj, úgy, hogy ferde hadrend jön létre.

Egy órára befejeződött a felvonulás, a király személyesen határozza meg a támadási irányt. Von Wedel tábornok zászlóaljai megrohanják a sagschützeni Kiefernberget és a Judenberget. Az uralkodó magaslatokra felvontatják a nehézlövegeket, köztük egy tizenkét fontos üteget, s innen tüzelnek az osztrákokra. Távollabb előre rohamra indulnak von Meyerinck ezredének lausitzi és pomerániai gyalogosi.

E 26. gyalogezred egységjelzései ma is ott ékeskednek a német tábornokok zubbonyának gallériján. A Nádasdy tábornok vezetésével harcoló osztrák balszárny első lépcsőjét hátraszorítják. A gyalogság kénytelen állva harcolni, hiszen az elöltöltő puskákat térdelve vagy fekvve nem lehet újratölteni. Hamarosan mindent beborít a löporfűst, a katonák még jobb és bal oldalon álló közvetlen szomszédaikat is alig ismerik meg. A füstnélküli lőpor felfedezése még várat magára. A porosz előrenyomulás délután fél három körül éri el a hosszan elnyúló megerősített falut, Leuthent. A csapatokat heves védőtűz fogadja minden udvarból, de különösen a dombon fekvő, fallal körülvett temetőből. Frigyes előrevonja a gárda második és harmadik zászlóalját, de az elit alegységek előrenyomulása is nélkülözi a lendületet, parancsnokuk tévovázik. Ekkor von Möllendorf százados, a későbbi tábornok felkiált: „Fiúk, kövessetek!”, az élre áll és átveszi a vezetést. Belőki a nyugati kaput, úgyhogy az őt követő katonák be tudnak nyomulni a faluba, melyet véres utcai harcokban foglalnak el. A leutheni templomkert megrohanása a későbbi korok katonai emlékezetében időtlen, hazafias tetté magasztosul.

Károly herceg időközben ráébredt tévedésére. Lázás sietséggel újra a jobbszárny csoportosítja tartalékait és néhány lovassági alegységet. Biztos abban, hogy jobbszárnyának hetven intakt lovas századával - Lucchesi parancsnoksága alatt - még megfordíthatja a hadiszerencsét. Lucchesi sebes vágásban, nyugat felől csapjon rá a porosz gyalogság védtelen balszárnyára, és semmisítse meg azt! Az osztrákok ezúttal is tévednek. Abból indulnak ki ugyanis, hogy Frigyes immár az összes tartalékát harcba vetette. E helyzet azonban nem ez. Míg porosz oldalon folyamatos járőrözéssel derítik fel a helyzetet, addig az osztrák oldalon effajta felderítést egyáltalán nem folytatnak. Radaxdorftól északnyugatra von Driesen tábornok parancsnoksága alatt 35 lovasszázad ugrat ki a takarásból, és a huszárok megtámadják a gyanútlan osztrák dragonyosok jobbszárnyát, még mielőtt az teret nyerhetne. Az osztrák lovasságot visszaszorítják egészen a gyalogságig, melynek harci kedve megtörik és menekülni kezd. 16 és 17 óra között besötétedik, az osztrákok ekkor elszakadnak az ellenségtől és megpróbálják Lissa mellett elérni a Weistritzen átívelő, menekülést jelentő hidakat. A leutheni csata eldőlt.

Meglepő győzelem tülerőben lévő ellenség felett. Ezen az estén a tábornokok mellett a porosz gránátosok ajkáról felzeng az ének: „*Nun danket alle Gott!*” A „leutheni kórus” egészen a második világháborúig jelképezi majd a halálra szánt harcos bátorságot, a feltétlen engedelmességet és a tülerőben lévő ellenséggel szembeni töretlen győzni akarást. Az osztrákok veszteségei különösen súlyosak: mintegy huszonhétezer embert, csapataiknak csaknem egyharmadát veszítik el, ehhez társul még tízezer hadifogoly, köztük tizenhét tábornok. A porosz veszteségek érezhetően enyhébbek, de ugyancsak számottevőek: kétszázhuszonhárom tiszt és hatezer-egyszázötvenkilenc legénységi állományú katona. Pár nappal később Frigyes megadásra kényszeríti azt a tizenhétezer osztrákot, akik Breslauba menekültek. December végére újra porosz kézen van egész Szilézia.

1757-ben Leuthen azonban éppoly kevésbé döntötte el a háborút, mint Kr. e 216-ban Cannae vagy 1914-ben Tannenberg. A csata csupán elodázta Poroszország tragédiáját - a háború további hat vérzivataros évig tart.

Az „osztrák faló”

(Hochkirch, 1758. október 14.)

A hétéves háborúban 1758 őszén az osztrák haditerv arra irányul, hogy Daun tábornagy vezetésével egy tábori sereg feltartóztatja a porosz királyt és haderejét, ezalatt másik két osztrák hadoszlop visszafoglalja Szilézia nagy részét, majd ott téli szállásra vonul. Frigyes ezt meg akarja akadályozni, ezért kicsi, mindössze harmincezer fős seregével előrenyomul Sziléziába. Bautzenből indulva 1758. október tizedikén egy lejtő aljában fekvő, hosszan elnyúló faluhoz, Hochkirch-hez ér és elfoglalja azt. Daun, a védekező harcmodor mestere hetvennyolcezer katonájával szintén ide érkezett és nagyszerű védőállásokat épített. Csapatai a Hochkirch környéki magaslatok kiterjedt erdőségeiben sáncolják el magukat.

Ahelyett, hogy kitérne a csaknem háromszoros fölényben lévő ellenség elől, Frigyes tábornokai tanácsa ellenére úgy dönt, hogy Hochkirch mellett, már-már az osztrák ágyúk torkában üt tábor. Midőn a főszállásmester nem hajlandó az ellenséghez ennyire közel kitűzni a tábor helyét, letartóztatják. Végeznek ugyan erődítési munkálatokat a lejtők alján, az ingoványos mezőkön pedig, a tábor két oldalán, nehézütegek foglalnak tüzelőállást. A jobbszárny a jól felismerhető, fallal körülvett templomkertre támaszkodik. A poroszok helyzete ennek ellenére veszélyes, szinte hívogatja a szomszédos dombokról a támadókat. A kedvező helyzetben lévő ellenséges tüzéség rögtön megnyitja a tüzet. A mélyedésben lévő poroszok nem észlelik, mit tesznek az osztrákok, akik viszont pontosan láthatják, mi történik a porosz táborban. Frigyes nemtörődöm módon meg van győződve, hogy Daun semmiféle támadásra nem szánja rá magát. Kizárólag tétovázóként, halogatóként ismerte meg az osztrák hadvezért, és előzetes álláspontjától tisztjeinek bármely tanácsa sem tudja eltéríteni. Csapatainak még arra is engedélyt ad, hogy sátraikban levetkőzve térjenek nyugovóra. Az aggó Keith tábornagy ezt mondja: „Ha az osztrákok itt békén hagynak minket, úgy megérdemlik, hogy felakasszák őket.” Mire a király: „Bízunk kell abban, hogy az osztrákok jobban félnek tőlünk, mint a bitótól.”

Frigyes egy pénzen megvett osztrák tiszt értesüléseire hagyatkozik, és abban a hitben él, hogy kémén keresztül mindentről tudomást szerez, ami az osztrák táborban történik. Leveleit egy kifúrt tojásban kapja, melyet egy tojásokkal teli kosárban rejtenek el. Tojásra azonban az osztrák konyhák is szükség van... A titkos üzeneteket felfedezik, a tisztet elfogják. Daun megkíméli a kém életét, azzal a feltétellel, hogy a porosz királynak írt leveleit ő diktálja. Néhány napja Frigyes tehát csakis olyan híreket kap, melyek az osztrákok küszöbön álló, Csehországba történő visszavonulásáról számolnak be. Daun megtesz mindent, hogy Frigyeset megerősítse tévedésében, és hogy a király biztonságban vélje magát. Mialatt a poroszok azt hiszik, hogy az osztrákok hangos énekszóval erődítéseik részére vágják a fákat az erdős domboldalakon, Daun utakat épít, hogy csapatai akadálytalanul vonulhassanak a völgybe. 1758. október 13-án alkonyatkor négy hadoszlop, összesen harmincöt zászlóalj és hat lovasszáhad indul meg, halkán és óvatosan, a porosz tábor felé. Segítségükre van a csillagtalan éj és az újhold is. A szekerek kerekeit szalmával burkolták, a tábortüzek tovább égnek, a takarodót szokás szerint megtartják. Ezt hallván, nemtörődöm módon, a poroszok is nyugovóra térnek. Mély álom borul az egész táborra.

A háborúkban általában a kicsik és a gyengék nyúlnak kétségbeesésükben végső eszközökhöz, annak érdekében, hogy nehéz, már-már kilátástalan helyzetükből egy csapásra kiszabadulhassanak. A végső eszköz gyakran a csel. Így győzte le Dávid Góliátot, a görögök Tróját, hála Odüsszeusz ötletének, a trójaiak számára „ajándékba” adott falónak. Leuthennél maga Nagy Frigyes is csellet élt. Hochkirchnél azonban nem a gyengébb fél folyamodik a cselhez, hanem a csaknem háromszoros fölényben lévő Daun. Az osztrák tábornagynak az az ötlete támad, hogy hadereje mintegy kétszáz emberének utasítást ad a látszólagos dezertálásra és a porosz táborba való beszivárgásra. Alkonyatkor kétszáz, túlnyomórészt horvát nemzetiségű osztrák katona áll Hochkirch kapujában bebocsátást kérve. Ekkoriban a dezertálás minden hadseregben hétköznapi dolog. A poroszokat ugyan meglepi, mily sok katona jelenik meg egyszerre, felemelt kezekkel, hogy megadja magát. Nem fognak azonban gyanút, s miként egykor a trójaiak, lépre mennek. Bízva fölényes katonai erényeikben, fegyverzetükben, királyuk hadvezéri géniuszában, bebocsátják az állítólagos katonaszökevényeket; felületes moztást és vizsgálatot követően figyelmüket másfelé fordítják.

Mikor a hochkirchi toronyóra elüti az ötöt, a kétszáz osztrák előveszi elrejtett fegyverét, és megrohanja a sátrakban alvó poroszokat. Megnyitják a kapukat, és tüzet nyitnak a porosz őrszemekre. Ezzel egy időben osztrák gránátosok rohanják meg a falut. A meglepett poroszok fegyvert ragadnak, és mezítláb, bornyú nélkül bevetik magukat a harcba. Véres tusa veszi kezdetét. Sötét van, alig lehet megkülönböztetni a barátot az ellenségtől, csupán a fémmel borított porosz sapkák és az osztrákok medveprém süvegei nyújtanak némi támpontot. A Hochkirch előtt tüzelőállásban lévő porosz lövege-

ket, melyeknek a jobbszárnyat kellett volna fedezni, elfoglalják és megfordítják. A Hochkirch felé leadott sortűzek vérfürdőt rendeznek a porosz csapatok soraiban.

Az ágyúdörgés felébreszti a porosz királyt, aki a centrumban, Rodewitz mellett szállt táborba. Még mindig nem hiszi, hogy az osztrákok általános támadást indítottak. Lóra pattan, és néhány dandárt átdob a Hochkirch mellett fenyegetett jobbszárny megsegítésére. A lángokban álló falut még nem foglalták el, egy zászlóalj a kertekben keresett fedezéket, egy további zászlóalj pedig még tartja a templomkertet. Keith tábornagy néhány alegységgel oldalról nyomul előre Hochkirch felé, és visszafoglalja a porosz üteget. A túlerő azonban körülzárja, egy puskagolyó pedig kioltja életét. Halálos sebet kap két további parancsnok, Franz von Braunschweig herceg és Moritz von Dessau herceg is, a bel- és a jobbszárny gyalogezredeinek parancsnoka. Kudarcba fullad Zieten a falutól nyugatra, az ellenség balszárnya ellen indított tehermentesítő lovasrohama. Ennek során elesik von Krockow, a vértések és a karabélyos lövészek parancsnoka. A 19. gyalogezred von Lange őrnagy vezetésével az utolsó emberig tartja a templomkertet. A túlerő legyűri a poroszokat, reggel fél kilencre Hochkirch osztrák kézre kerül.

Frigyes vert seregének maradványával visszavonul. Elvesztette öt legjobb tábornokát, kilencezer emberét, 101 lövegét, 28 csapatzászlóját, összes sátrát és málháját. Daun azonban nem használja ki a győzelmet, nem nyomul előre, elmulasztja a poroszok bekerítését és megsemmisítését. Az ő veszteségei is számottevőek, ha nem is annyira, mint a poroszoké. Frigyes helyzete ismét meglehetősen elgondolkodtató. Külön teherként nehezedik lelkére szeretett testvére, Wilhelmina halála, melyről épp a csata napján kapott hírt. Még súlyosabb a felismerés, hogy e vereség egyedül az ő hibája. Nemtörődömsége, makacssága, könnyelmű tévedései vezettek a rémes vérfürdőhöz - odaveszett csapatainak színe-virága.

Egy legendás erőd

(Kolberg, 1758, 1760, 1807, 195)

Németországban ma alig valaki ismeri a Stettin és Danzig között a Keleti-tenger partján fekvő kikötő- és tengeri fürdőváros, Kolberg (ma: Kolobrzeg, Lengyelország) nevét. Az 1945 előtti időszak hadtörténetében a név, a város ostromai és az azokhoz kapcsolható tévedések miatt bizonyos jelentőségre tett szert.

Kolberg - Greifswald fiújaként - már 1255-ben megkapta a Lübecki jogot, és tengeri kereskedelmének, valamint a tengeri só kitermelésének köszönhetően árokkal és földsáncokkal megerősített várossá, Stettin és Danzig között a legjelentősebb kikötővé, a Hansa tagjává vált. Több mint húsz évnyi svéd megszállást követően 1653-ban a város a Brandenburgi-ház birtokába került. A Nagy Választó 1675-től Kolberget az ország egyetlen hadikikötőjévé építi ki. A hétéves háború alatt, 1758 januárjában egy harmincnégyezer fős orosz sereg vonul Kelet-Poroszországba és meghódítja Königsberget. A tél beállta előtt Kolberget is be kell venni, hogy biztos helye legyen a fegyverzetnek és a raktáraknak. Nagy Frigyes váratlanul éri az orosz betörés. Az erődzászlóalj négyezer emberét a tábori hadseregben vitette be, és visszarendelte a lovasságot is. Kolbergben így csupán hétszáz fős állomány maradt, köztük százharminc száz hadifogoly. Mindössze tizenöt tüzér felelős a falakon elhelyezett 130 lövegért és 14 mozsárért. Parancsnok az 55 éves Sigismund von der Heyde őrnagy, aki kegyvesztett lett Frigyesnél, és a frontszolgálatra alkalmatlannak tekintik. Ezért kapta ezt a beosztást, hiszen pályafutása a jelek szerint befejeződött.

Amikor csaknem nyolcezer orosz megindul Kolberg felé, Heyde úgy látja, lehetősége nyílik megítélésének helyreállítására. Az erődítmény köré sietve cölöpfalakat épít. A város ötezer lakosa közül azonban alig akad valaki, aki úgy vélné, hogy a város kiállhat egy ostromot. A kormány 1758 szeptemberében jelentős lisztartalékok Kolbergből Stettinbe történő átszállításáról intézkedik. Sokak szerint ez nyilvánvaló jele annak, hogy a várost máris elveszítettnek tekintik. Október harmadikán kezdetét veszi a város ötnapos lövetése, mely azonban csak mérsékelt károkat okoz, a keletkezett tüzeket sikerül eloltani. A városi méltóságok a város harc nélkül történő átadása mellett vannak, mivel kilátástalannak ítélik a helyzetet. Von Heyde azonban elutasítja kezdeményezésüket.

Az oroszok biztosak abban, hogy gyorsan bevehetik a várost. 1758. október 21-ről 22-re virradó éjjel, hatalmas tüzéri előkészítést követően rohamra indulnak. Ekkor hirtelen megfordul a szél, a füstöt és a lángnyelveket az oroszok felé fújva. A fényviszonyok miatt az oroszok jól látható célpontot nyújtanak a porosz mesterlövészek és kartácsok számára. Súlyos veszteségeket szenvednek, és kénytelenek visszavonulni. Ráadásul fogyóban van a lőszerük, a hó végére már fából készült tekegolyókkal is lőnek. Az orosz katonák ekkor hirtelen azt az értesülést kezdik terjeszteni, hogy jelentős porosz felmentő sereg közeledik Kolberg felé. Ebből egy szó sem igaz. Az oroszok tévednek, áldozatul esve a hamis hírnek. 1758. október 28-án eredménytelenül elvonulnak. Kolberg - mindössze hat katona és öt városi polgár elvesztése árán - megmenekült. Frigyes belátja, hogy ő is tévedett, és újragondolja az őrnagyról alkotott negatív ítéletét. Egy rendfokozatot kihagyva, ezredessé lépteti elő, és kitünteti a „*Pour la Mérite*” érdemrenddel.

Alig két évvel később az oroszok és a svédek együttesen ostromolják Kolberget. 1760. augusztus 26-án huszonhat sorhajó vet horgonyt a kikötőben, és kezdenek részt löni az erődítmény védőműveiben. A város nagy része lángokban áll. Az ellenséges futóárkok néhány méterre megközelítették a falakat, küszöbön áll a roham. A védősereg mindössze 1250 fős, a helyzet reménytelen, a parancsnok, von der Heyde azonban ezúttal sem hajlandó megadni magát. Kolbergben senki sem hiszi, hogy volna menekvés. 1760. szeptember 18-án a körülzártak hirtelen ágyúdörgést és puskalövéseket hallanak a távolból. Johann Paul von Werner vezérőrnagy ötezer porosz katonával, köztük nyolc század huszárral közeledik, hogy felmentse a várost.

Az oroszok azt hitték, bőségesen jut idejük a város bevételeire. Biztosra vették, hogy győznek. A kozákok természetesen végeztek felderítést, melynek során különös figyelmet fordítottak a Stettin felé vezető útra. Mégsem vették észre a porosz felmentő sereget, mely az úttól jobbra vonult el mellettük. Az oroszokat mehökkenti a porosz csapatok rajtaütésszerű megjelenése, hiszen azokat Alsó-Sziléziában hitték, ami eredetileg igaz is volt. A poroszok tizenhárom nappal korábban indultak Glogauból, és erőltetett menetben, rövid pihenőkkel tették meg a 300 kilométeres utat. Az oroszok lehetetlennek tartották, hogy egy hadsereg ily rövid idő alatt gyalogosan ekkora utat tegyen meg észrevétlenül. Pánikszzerűen menekülnek hajóikra, hátrahagyva ágyúikat, lőszerüket, sátraikat és élelmiszer-raktáraikat. Miután von der Heyde útegeket visz tüzelőállásba a parton, 1760. szeptember 20-án felvonják a horgonyt, és vitorlát bontanak.

Kolberg másodszor is megmenekül. Von Werner vezérőrnagy „Pomeránia felszabadítója” lesz - Lessing „Minna von Barnhelm” című színművében osztályrésze lesz az irodalmi halhatatlanság. Von der Heyde tiszteletére emlékművet vernek. „Nincs részem a pápai csalhatatlanság adományában: ezt a férfit igen rosszul ítéltem meg” - mondja Nagy Frigyes.

1786-ban, alig húsz évvel Nagy Frigyes halála után semmivé lesz hatalmas műve. 1806-ban elkerülhetetlennek tűnik a Napóleon elleni háború. A legtöbb porosz tábornok sziklaszilárdan meg van győződve arról, hogy agyagba döngölik a „szélfúta franciát”. Blücher 1806 tavaszán „legyőzhetetlen hadseregünkről” beszél. Azonban 1806. október 14-én, a jénai és auerstedti kettős ütközetben bekövetkezik a katasztrófa. A porosz hadsereg megsemmisítő vereséget szenved, és a mindaddig rettegett porosz katonáállam, Európa legnagyobb megdöbbenésére, gyakorlatilag ellenállás nélkül, kártyavárként omlik össze. Berlint megszállják, a porosz erődítmények ellenállás nélkül leteszik a fegyvert, még Stettin, Spandau, Küstrin, és - 1806. november 8-án - Magdeburg védőműve is. E napon Kolberg erődjét is felszólítják a megadásra. A franciák ezt pusztá formáságnak vélik, tekintettel arra, hogy az összes többi erősség ellenállás nélkül kapitulált. Ez a város sem tett védelmi előkészületeket. Azonban az erőd hatvanhat éves parancsnoka, Ludwig Moritz von Lucadou ezredes nem hajlandó átadni a várat.

A franciák kezdetben egyáltalán nem veszik komolyan a visszautasítást. Kolberg távol van az Oroszország felé vezető fő összeköttetési útvonalaktól, így Napóleon számára stratégiai szempontból jelentéktelen. Később azonban aggódni kezd összekötő útvonalainak biztonságáért. Schill huszárkapitány ezerkét száz fős szabadcsapatával Kolbergből kiindulva végigportyázza Hátsó-Pomerániát. Napóleon úgy véli, ezek a rajtaütések, egyesülve az esetlegesen partraszálló britekkel, veszélyeztethetik Danzigba vezető fő összeköttetési útvonalát. A helyzet megítélése teljesen téves, hiszen efféle akciókat nem tervez senki. Kolberg éppoly kevésbé veszélyezteti Napóleon utánpótlását, mint oroszországi előrenyomulását. Így tévedésen alapszik Napóleon 1807 áprilisában hozott, Kolberg ostromára vonatkozó döntése. Zavarja az a tény is, hogy e jelentéktelen városka dacolni mer vele. „Gyenge hely ez” - mondja tábornokainak -, „helyőrsége is rosszul szervezett.” Úgy véli, négy-hat héten belül beveszi ezt a „nyomorúságos fészket”, és parancsot ad a város ostromára. Az ostrom 1807. május 19-én veszi kezdetét, egy héttel Danzig kapitulációja előtt.

Számos kolbergi polgár - és nemcsak gazdag kereskedők rosszalta, hogy Lucadou saját elhatározása alapján nem volt hajlandó feladni a várost. A küszöbön álló tüzérségi lövetéstől való félelmükben sokan elmenekültek. A védőőrség létszámát májusban kerek 5600 főre emelték, ám ezek között nem található harci tapasztalatokkal rendelkező tábori csapat, csupán tapasztalatlan pótzászlóalj. A várőrség csupán alig több, mint 150 löveggel rendelkezik. A főfalakat és külső védőműveket 1807 januárjában cölöpfalakkal erősítették meg; az ellenséges futóárkokkal szemben további oltalmat nyújtanak a Persante két partjának mocsaras mélyedései. Mindezek ellenére biztosra vehető, hogy a mintegy 8000 ellenséges katonának és nehéz lövegeiknek könnyű dolga lesz.

1807. április 10-én egy energikus őrnagy, Neidhardt von Gneisenau veszi át Kolberg parancsnokságát, akit a szabadcsapatok parancsnoka, Schill, valamint a polgárság hatvannyolc éves képviselője, Joachim Nettelbeck támogat - utóbbi valódi pomerániai hazafi és öntörvényű gondolkodó. E három férfi szervezi az ellenállást. Gneisenau már az ellenség felvonulása közben felveszi a harcot, túszerűszerű támadásaival mintegy elébe megy az ostromlóknak. Védekező harcászata forradalmi jellegű. A Keleti-tengeren át Angliából és Svédországból érkezik az ember-, fegyver- lőszer- és élelmiszer-utánpótlás. Kolberg kitart, Napóleon pedig arra kényszerül, hogy megkértszerezze ostromló csapatainak létszámát. 1807 júniusában tizenháromezer ellenséges katona áll Kolberg alatt, köztük huszárok és utászok. Június 11-én beveszik a nagy taktikai jelentőséggel bíró wolfsbergi sáncot. Július elsején

az ellenség egész napos folyamatos ágyútűz mellett fellép a még mindig a védők kezében lévő külső őrhelyek ellen, és beveszi a kikötőt. Gneisenau tudja, hogy a város elveszett. Mikor este felkínálják neki a tisztas fegyverletételt, elutasítja azt. Számít arra, hogy a rákövetkező napon Kolberget beveszik, és földig rombolják. A város azonban csodával határos módon újra megmenekül. 1807. július 2-án hatályba lép a porosz fegyverszünet, július 7. és 9. között pedig a tilsi béke. A francia tisztek kapjukat levéve tisztelegnek, midőn Gneisenau száztizenegy napos eredménytelen ostromot követően elhagyja a várost. Így mutatják ki elismerésüket kilátástalan helyzetében tanúsított bátorságért.

Kolberg legendája ezzel nem ért véget. A történelem még egyszer próbára teszi a várost. 1945. január 12-én Konyev és Zsukov hadsereg-csoportjainak offenzívájával a szovjet csapatok Kelet-Poroszországra zúdulnak. Január 31-én az oroszok már az Odera-menti Frankfurtnál állnak, amit alig hatvan kilométer választ el Berlinton. Hogy a szárnyakat biztosítsa, Sztálin parancsot ad Hátsó-Pomeránia meghódítására. Március közepére ez a terület is szovjet kézen van, kivéve Kolberg megerősített városát. A kikötő és a város védelme utolsó reménye az otthonukból elűzötteknek, a sebesülteknek és a katonaság maradékának, hogy a Keleti-tengeren át megmenekülhessenek. Az ellenség túlereje nyomasztó. Amint Napóleon 1807-ben, úgy a szovjetek is alábecsülik a város ellenállóerejét. A nemzetiszocialista propaganda megkísérli Kolberg legendáját s az 1807-es ostrom kudarcát saját javára kihasználni. Goebbels utasítására jelentős ráfordítással elkészítik a „Kolberg” című, végső kitarásra buzdító filmet - rendezte Veit Harlan, főszerepben Heinrich George -, hogy ezzel is igazolják: „a nép, mely hazájában és a fronton összefog, úrrá lesz minden ellenségen.”

A főparancsnoki tisztet 1945. március elseje óta egy ötvenéves ezredes, Fritz Fullriede tölti be. A nemzetiszocialista vezetés elvárja, hogy „kitartson az utolsó lélegzetvételig, az utolsó tőlényig”, Hitler maga pedig bízik abban, hogy Kolbergben „az új Gneisenau” sohasem adja meg magát. Ezzel az utóbbi tévedéssel a város örökre eltűnik a német hadtörténelemből. Nagy titokban, hajókon a nemzetiszocialista vezetők is elhagyják Kolberget, köztük március 16-án a körzeti vezető, Gerriets. A március 17-éről 18-ára virradó éjszakán Fullriede parancsára haditengerészeti naszádokon, evezős- és gumicsónakokon, kenukon a harcoló csapatok ötezer embere is elhagyja a körülvárt és kiürített várost. A legutolsók közt a harccsoport parancsnoka is hajóra száll - véget vetve ezzel Kolberg legendájának, az utolsó emberig tartó védelemnek.

Napóleon a Nílus torkolatánál

(Abukir, 1798. augusztus 1.)

Franciaországot 1795 óta egy ötfős bizottság, az úgynevezett Direktórium kormányozza. A nagyvárú tábornok, Bonaparte Napóleon ragyogó itáliai győzelmeit és Párizsba történő visszatérését követően hiába próbál bejutni e bizottságba, nem sikerül törvényes úton részesülnie az ország politikai irányításából. A nagypolitika felé vezető út zárva marad előtte, mivel a Direktórium nem hajlandó beleegyezni a rendkívüli intézkedésbe. Ehelyett felkínálják neki az angliai hadsereg főparancsnokságát. A tábori hadsereg feladata, hogy partra szálljon a brit szigeteken. A kinevezés felelős, jelentőségteljes megbízatás, hiszen a Campo Formio-i békét követően a köztársaság ellenségei körül egyedül Anglia maradt talpon. A hatalmas Anglia fölötti diadal megsokszorozná Napóleon dicsőségét. A Buckingham-palotára tűzhetné a háromszínű zászlót! Ez csábító lehetőség a tettek szomszomszágában élő hadvezérnek. Napóleon tehát nagy buzgalommal veti magát új feladataiba. Személyesen ellenőrzi a partszakasz kikötőit, és pontosan fölméri a helyzetet.

1797. október 23-án egy memorandumot terjeszt fel a Direktóriumhoz, melyben megindokolja, miért tarja kivitelezhetetlennek az angliai partraszállást. Tekintetbe véve Nagy-Britannia tengeri uralmát, a vállalkozás túlságosan kockázattal jár. „A szándék sikere a véletlen szerencsén múlik” - magyarázza a meglepett Direktóriumnak. „Ily körülmények között nem szándékozom szép Franciaországunk sorsát kockára tenni.” Ugyan amellett van, hogy folytatni kell a harcot Anglia ellen - azonban nem a Temze, hanem a Nílus partján. Hitet tesz egy egyiptomi hadjárat mellett, melynek célja, hogy meggyengítse a földközi-tengeri angol pozíciókat, akadályozza tengeri kereskedelmét, fenyegetse Indiát, és esetleg új szövetségeseket nyerjen meg. A gondolat nem új, a XVIII. század során mindvégig foglalkoztatta Franciaország államférfijait. A Napóleon által beterjesztett terv vakmerő és kétségbeesett. A merész expedíció éppen annyira kockázatos, mint egy angliai partraszállás. Az ellenfelénél lényegesen gyengébb francia flottának ráadásul sokkal hosszabb utat kell megtennie a nyílt tengeren. A Direktórium jóváhagyja a tervet, és 1798 márciusában kinevezi Napóleont a még nem is létező keleti hadsereg élére.

Napóleon rögtön a hadjárat előkészítésébe fog, intézkedései kiterjednek a francia és az olasz Riviéra valamennyi kötőjére. Több, mint háromszáz hajót foglalnak le és vonnak össze, hogy Egyiptomba szállítsanak harmincezer gyalogost, háromezer lovas és lovaikat, több, mint száz löveget, továbbá tüzerütegeket és néhány századnyi árkaszt és utászt. A kíséret tizenhárom elavult sorhajóból, hét fregattból és néhány ágyúnaszádból áll. A hadihajók annyira rossz állapotban vannak, hogy néhány löveget el kell távolítani a fedélzetről, mivel attól tartanak, hogy a korhadat fedélzet nem bírja el azok

súlyát. Napóleon nyomására a negyvenöt éves tengernagyot, Paul Brueyst nevezik ki kötelékparancsnoknak, annak ellenére, hogy nincs flottaparancsnoki tapasztalata. Napóleon úgy hiszi, hogy ennek ellenére megfelel majd a merész vállalkozás támasztotta valamennyi követelménynek. Hamarosan kiderül azonban, mekkorát tévedett.

1798. május 19-én Napóleon, tábornokai és fegyveres kísérői szűk körében Toulonban a „L'Orient” nevet viselő zászlóshajó fedélzetére lép, mely Alexandria felé veszi az irányt. A túlterhelt „L' Orient” - százhusz ágyújával kora legnagyobb harcértékű egysége -, sűrölja a tengerfeneket. Baljós előjel? A britek már rég tudomást szereztek arról, hogy a franciák nagyobb hadműveletet terveznek. Ily nagy-szabású vállalkozás előkészületei nem tarthatók titokban. Horatio Nelson, a harminckilenc éves ellentengernagy már május 2-án parancsot kap, hogy három sorhajóval és három fregattal vitorlázzon Franciaország déli partjai elé. Május 20-án azonban rettenetes viharba kerül, melyben hajszáll híján elveszti zászlóshajóját, a „Vanguard”-ot. A jelentős károkat szenvedett köteléknek javítás céljából vissza kell térnie Gibraltárba. Itt kiegészül néhány fregattal és tíz, hetvennégy ágyús sorhajóval. Nelson újra kifut, és június 17-én eléri Nápolyt. Itt tudja meg, hogy a franciák bevették Máltát. Nelson számára ezzel világossá válik: a francia hajók célja nem más, mint Alexandria.

Nelsonnak szárnyakat ad a vágy, hogy utolérje és megsemmisítse az ellenséget: közvetlen útvonalat választ, abban a biztos reményben, hogy amikor odaér, a francia flottát is ott találja majd az alexandriai kikötőben. Június 26-án meg is érkezik, azonban egyetlen francia hajó sincs ott. Nelson oly gyorsan szelte a habokat, hogy már június 22-én megelőzte a francia köteléket, észrevétlenül keresztezve annak menetvonalát. Csalódottan elhagyja hát az egyiptomi kikötővárost, abban a hitben, hogy Napóleon Konstantinápoly felé vitorlázik. Július 19-én a szicíliai Siracusában feltölti élelmiszerkészleteit, majd a görög partok előtt folytatja a francia hajók utáni kutatást. Mikor megtudja, hogy azok négy héttel korábban, délkeleti irányban elhaladtak Kréta előtt, azonnal visszafordul Alexandria felé. Itt a franciák több, mint negyven napos tengeri út után, július 2-án partra szálltak, és elfoglalták a várost.

Napóleon abban bízott, hogy katonáit Egyiptomban felszabadítóként köszöntik majd, és élére állhat a lázadó arabokból, görögökből, perzsákból és indiaiakból álló, folyamatosan növekvő felszabadító hadseregnek. Egy ilyen lavina legázolhatja Angliát. Napóleon azonban alaposan elszámítja magát. A lakosság egyáltalán nem segíti, semmire nem támaszkodhat, és hamarosan teljesen elszigetelődik. A felszabadítókból megszállók lesznek. Napóleon ennek ellenére újabb ragyogó katonai győzelmeket arat. A sivatagi homokban végrehajtott kimerítő menetet követően csapatai 1798. július 21-én a piramisok lábánál ragyogó harcászattal legyőzik Murad bej negyven ezer mamelukját. A csata előtt Napóleon így biztatja övéit: „Katonák, e csúcsokról negyven évszázad tekint le rátok!” Győztesként vonul tehát Kairóba, miközben Alexandriában a tengerészeknek csaknem a fele kihajózik, hogy feltöltésük az élelmiszer- és vízkészleteket. Brueys tengernagy Korfura szeretne hajózni, hogy biztonságos helyre vigye a flottát. Napóleon azonban azt akarja, hogy hajói a part közelében rendelkezésére álljanak: Alexandriában maradásra ad parancsot.

Ez Brueysnek egyáltalán nem tetszik. Mint minden tengerész, ő is tart attól, hogy hajói vihar esetén zátonyra futhatnak, ha túl közel horgonyoznak a parthoz. Félelme alaptalan, hiszen a kikötő vize 8,2 méter mély, a legnagyobb francia hajó merülése pedig csak 6,1 méter. Ennek ellenére Brueys úgy rendelkezik, hogy hajói a kikötőn kívül, a félkört formázó abukiri öbölben, a parttal párhuzamosan, egymástól két hajóhossznyira vessenek horgonyt. A sor legtávolabbi vége közvetlenül a sziklás abukiri földnyelv sekély vizei előtt található, melyen egyetlen ellenséges hajó sem képes áthajózni - legalábbis így véli Brueys tengernagy. A katasztrofális események azonban megmutatják majd, mekkorát tévedett.

1798. augusztus elsejének késő délutánján Nelson flottája behatol az abukiri öbölbe, és meglátja a franciák tizenhét hadihajóját. Brueys tengernagy biztosra veszi, hogy a britek nem támadnak sötétben, hiszen ilyet még sohasem tettek. A francia kötelékparancsnok így megelégszik avval, hogy köteleket feszítsen ki hajói közé, ezzel kívánva megakadályozni az ellenséges hajók áttörését. További óvintézkedéseket nem tart szükségesnek. Tekintettel arra, hogy legénységének nagyobbik fele nincs a fedélzeten, köteléke egyáltalán nem mondható harcra késznek. Brueys azonban nem aggódik. Ha a britek egyáltalán támadnak, azt másnap teszik majd, a tenger felől, és hagyományos tengeri csatára kerül majd sor, melyben a hajók oldalán elhelyezett ágyúk tüze játszik döntő szerepet. A franciáknak pedig jóval több ágyújuk van, mint a briteknek, még akkor is, ha csak a tenger felé eső oldalt vesszük számításba. Ágyúgolyóik súlya is kétszerese a britekének.

Nelson tengernagy felismeri, milyen lehetőségeket tartogat számára a mozdulatlan francia hajók helyzete, és az azonnali támadás mellett dönt. Hajóparancsnokainak szabad kezet enged, sőt, biztatja őket az önálló cselekvésre. Foley kapitány, a „Goliath” parancsnoka veszi észre elsőként a rést a szárazföldi oldalon, és merész manőverre szánja magát. Ugyet sem vet a veszélyes zátonyokra és parti sziklákra: átoson a résen, melyet a franciák hagytak, és hajóját főhelyzetbe manőverezi. További három hajó követi, melyek harapófogóba szorítják az ellenséges köteléket. A legénység harcra készen kuporog lövegei mellett a vérvörösre festett ágyúfedélzeteken, és várja a tűzparancsot.

Amikor tizennyolc óra körül leszáll az alkony, a „Goliath” tüzet nyit a hozzá legközelebb eső francia hajóra, és súlyos károkat okoz. A négy hajó ezután a part felől együttesen tüzel a francia vonal máso-

dik hajójára, melyet szintén harcképtelenné tesznek. Ekkor a tenger felől Nelson hajói is beavatkoznak a küzdelembe. Zászlóshajója, a „Vanguard” súlyos találatokat kap: el kell árasztani lőporkamráit, majd az ágyúk működéképtelenné tételét követően fel is kell adni. Nelson vak szemét kartácstalálat éri, így több órán át képtelen részt venni a harcban.

A „L'Orient” tüze a „Bellerophon”-t is harcképtelenné teszi; fedélzetén kétszáz brit tengerész esik el. Két további brit hajó tüzét a francia zászlóshajóra összpontosítja, lövéseik lángra lobbantják a „L'Orient”-et. Brueys tengernagy is súlyosan megsebesül. Fején újra meg újra felszakadozó sebével, ellőtt lábakkal, rögtönzött kötésekkel roskad karosszékebe, onnan adja ki az újabb és újabb parancsokat, míg a következő ágyugolyó teljesen szét nem zúzza. A zászlóshajón nem sikerül megfékezni a lángokat, melyek elérik a lőporkamrát. Huszonkét órákor hatalmas robbanás szakítja darabokra a büszke, háromfedélzetű hajót. A robbanás harminckét kilométerre még hallható - tehát a tizenhat kilométerre fekvő alexandriai kikötőben is -, az éjszakai égbolton pedig jól látható. Még a britek is megdöbbennek a véres, megcsönkített és megégett tetemek láttán, ezért öt percre elhallgatnak az ágyúk.

A hosszú védelmi vonal tartópillére a zászlóshajó, elsüllyedtével a csata is eldőlt. Ennek ellenére a harc egész éjszaka folyik. Pirkadatra a franciák tizenegy sorhajót és két fregattot veszítenek, elesik mintegy ötezer tengerész. Egyedül Villeneuve ellentengernagynak sikerül négy hajóval elmenekülnie az öbölből és eljutnia Máltára.

Délután háromra nyilvánvalóan beteljesedik a britek fölényes győzelme. A brit hajókon gyászistentiszteletet mondanak a harcoló felek halottaiért. A Royal Navy ismét uralja a Földközi-tengert, Napóleon keleti hadserege pedig utánpótlás és összeköttetés híján csapdába esett Egyiptomban. Föl kell adni az indiai előrenyomulás tervét. Nagy katonai kudarc, Napóleon első jelentősebb veresége. Már nem álmódozhat arról, hogy Nagy Sándor nyomdokain járjon. Az abukiri vereség híre lesújtja az egész hadsereget. Mikor pedig egy nélkülözésekben gazdag menetet követően a szíriai erődítményeket sem sikerül bevenni, a hadjárat végérvényesen kudarcot vallott. Négy hónap hiábavaló, áldozatos szenvedése után kezdetét veszi a rémséges, huszonöt napig tartó visszavonulás Kairóba a sivatagon keresztül. Napóleon egy fregatt fedélzetén nagy titokban visszatér Franciaországba. Pestistől megtizedelt keleti hadserege egy idő múlva leteszi a fegyvert.

Ha a franciák Abukirnánál győztek volna, valószínűleg siker koronázta volna az egyiptomi hadjáratot is. A katonák valódi elszántsággal harcoltak volna, hiszen a flotta veresége megfosztotta őket a hazatérés lehetőségétől. Szíria és Egyiptom franciává lett volna, Angliát pedig végérvényesen kiűzték volna a Földközi-tenger térségéből. Napóleon elérte volna mindazt, amivel 144 évvel később Hitler és Rommel is hiába próbálkozott. A franciák birtokukba vették volna az Ázsiába vezető szárazföldi útvonalat, s nyitva állt volna előttük a Perzsiába és Indiába vezető út is. Tengerentúli birtokai híján Nagy-Britannia minden biztonnyal elvesztette volna a háborút. Hiszen a földközi-tengeri térségben, illetve a Közel-Keleten kivívott diadalait követően Napóleon bizonyára megkockáztatta volna a partraszállást a brit szigeteken, és egyáltalán nem került volna sor az 1812-es hosszú menetelésre Moszkva felé - az abukiri tévedések tehát tartós hatást gyakoroltak a történelem menetére.

„Bárcsak leszálna az éj!”

(*Waterloo, 1815, június 18.*)

Ha a csaták és a hadjáratok során elkövetett hibákat és tévedéseket rangsorolnánk, Waterloo valószínűleg az első helyre kerülne. E drámai csatának, e világtörténelmi pillanatnak már az előjátéka is egy téves feltételezéssel veszi kezdetét. Bonaparte Napóleon francia császár lemondott a trónról, ezután száműzték Elba szigetére. A szövetségesek azt hitték, hogy ezzel végérvényesen lezárult az európai történelem legvéresebb fejezeteinek egyike. Napóleon azonban alig száz nap múlva, 1815. február 26-án otthagyja törpeállamát, és mintegy ezer hűséges hívével partra száll Franciaország déli partján. Erőltetett menetben vonul észak felé, hadserege néhány nap alatt negyvenezer főre duzzad, és beveszi Párizst. Siker koronázta a „sas röptét”, élete legvakmerőbb és legkockázatosabb kalandját. Visszatért hivatalába, újra ő a franciák császára. A nép éljenzi, katonái diadalkiáltások közepette vállukon viszik fel a királyi kastély lépcsőin, melyből a Bourbon király, XVIII. Lajos alig valamivel korábban menekült el. Bizalmasaival Napóleon új kormányt alakít, és békét ajánl Oroszországnak, Ausztriának, Poroszországnak és Angliának.

Reményeiben azonban csalódnia kell. A győztes szövetséges hatalmak azonnal reagálnak, az emberiség ellenségévé, törvényen kívülé nyilvánítják. Közös szerződésben kötelezik magukat, hogy július végéig az európai országok összesen mintegy egymillió fővel megindulnak Franciaország ellen. Akarva-akaratlan, Napóleon arra kényszerül, hogy szándékai ellenére újra hadat viseljen. Haderejének létszáma kétszázézer fő, hivatásos katonái azonban hosszú évek harci tapasztalatára tekinthetnek vissza. Jelentős számszerű hátrányban van, és ezt pontosan tudja. Rendíthetetlenül bízva szerecsencsillagában, olyan haditervet tár tábornokai elé, mely nem enged időt az ellenségnek a gyülekezésre, erőinek egyesítéséről nem is beszélve. A kétszázézer osztrák még messze van, előbb Elzászba és Lotharingiába vonulnak, s csak utánuk menetel az orosz hadsereg. Északon, a belga kikö-

tők közelében Wellington herceg százezres, brit elitkatonákból álló hadsereget von össze. Dél-Belgiumban formálódik a porosz haderő lándzsahegye. Blücher táborszernagy százezer poroszával Liège felé vonul, hogy egyesüljön Wellingtonnal. Napóleon vajon melyik haderővel ütközik meg először?

Gyors északi előrenyomulás mellett dönt, közvetlenül a poroszok és az angolok közötti rés irányába, hogy feltartóztathassa, majd megverhesse Blüchert. Gneisenau, a porosz törzs főnöke, ezt előre látja. Wellington ezzel szemben úgy véli, Napóleon nem indít támadást, hanem Párizsban marad, és ott munkálkodik hadereje megerősítésén, míg reális esélye nem lesz a szövetséges sereggel szemben. Mire Wellington ráébred, hogy tévesen ítélte meg a helyzetet, már késő. Fő ereje túlságosan távol van ahhoz, hogy segítségére siessen a poroszoknak, akiket Napóleon 1815. június 16-án a Ligny-i csatában meg is ver. A poroszok erőiknek mintegy ötödét veszítik. Amikor elhagyják a csatamezőt, Napóleon úgy véli, hogy kelet felé, hazájuk irányába vonulnak vissza.

Gneisenau és a III. porosz hadtest törzsfőnöke, bizonyos Clausewitz ezredes, másként dönt, melyet jóváhagy a sebesült Blücher is. A hadsereg horogütésszerűen nyugati irányba, az angolok felé vonul, hogy támogassa őket a küszöbön álló döntő csatában. Napóleon nem számol azzal a lehetőséggel, hogy egy megvert sereg másnap újra megjelenik a csatamezőn. Erre a hadtörténelemben még nem akadt példa. Haderejének mintegy harmadát, harmincháromezer katonát és száz löveget mégis Grouchy marsall parancsnoksága alá helyez, s a harccsoportnak parancsot ad a poroszok követésére.

Ney marsallnak az a parancsa, hogy csapataival nyomuljon előre nyugati irányba, az angolok ellen, és a Brüsszel felé vezető úton szállja meg a stratégiai fontosságú Quatre Bras-i útkereszteződést. Ney azonban későn indul, így az angolok elmozdulnak előle, és arra is van idejük, hogy jól kiválasztott helyen erős védőállást foglaljanak a La Belle Alliance és Mont St. Jean közötti dombon. Az első francia hadtest Drouet d' Erlon vezetésével már úton van Ligny felé, hogy részt vegyen a csatában, amikor Ney saját támogatására visszarendeli. Azonban csak akkor érkezik Quatre Bras-ba, mikor a harcok már elmúltak. D' Erlon tehát fél éjszaka feleslegesen bolyongott.

Vasárnapra, 1815. június 18-ára virradó éjszaka heves eső esik. Napóleon csapataival elérte Belle Alliance-t, onnan figyeli az angolok éjszakai táborát. Ahelyett, hogy kora reggel azonnal támadna, majd kitérne Wellington csapatai elől, tétlenül és határozatlanul várakozik, értékes időt pocsékolva el. Azt hiszi, hogy ágyúit a sárban csak lassan és nagy nehézségek árán tudják tüzelőállásba vontatni a dombon. Az angol ágyúk ezzel szemben mozgathatóknak bizonyultak, s már el is foglalták tüzelőállásukat. Napóleon szemlét tart, és egész haderejét felvonultatja maga előtt. 11 óra 35 perckor adja ki a támadási parancsot. Fél órán át pergőtűzben ontják az ágyúk a golyókat és a gránátokat az ellenségére.

Tábornokai azt hiszik, hogy Napóleon, mint szinte mindig, most is a középben indul támadásnak. Ehelyett parancsot ad az angol jobbszárnyhoz vezető menetre és a megerősített támpont, a Hougoumont-udvarház bevétele. Ezt azonban csak tüntetésnek szánta, harcászati remeknek - amint azt Leuthennél Nagy Frigyes bemutatta. Napóleon azt hiszi, Wellington éppúgy áldozatául esik a cselnek, mint Daun, az osztrák táborszernagy, és meggyengíti centrumát annak érdekében, hogy támogassa a fenyegetett jobbszárnyat. Wellington azonban Wellington és nem Daun. Ő csapatait együtt tartja a harcrend közepén és megbízik a Hougoumont felé vezető mélyút előtt a gerincen felállított ágyúiban, a mögöttük várakozó nyolc lovasezredben és abban a tartalékban, mely Mont St. Jean mellett, a francia tüzéség lőtávolán kívül várakozik. Wellington - MacDonell skót alezredes parancsnoksága alatt - mindössze néhány gárdaszázadot, összesen háromezer embert dob át Hougoumont-ba, melyet sikerül megtartania. A tanya hullámtörőként állja a tomboló rohamokat, és a csata végéig brit kézen marad. Ami a tervek szerint csupán tüntetésnek indult, az estébe nyúló, önálló, elkeseredett és véres, külön csatává vált a nagy csatán belül.

Hougoumont nem az egyetlen bosszúság, ami miatt déltájban Napóleon aggodalmaskodhat. Jobbszárnya felé Plancenoit térségében nagyobb csapattestek közelednek. Napóleon úgy gondolja, Grouchy harmincháromezer emberéről van szó, akik időben érkeznek ahhoz, hogy megtámadják Wellington balszárnyát. A brüsszeli főúton azonban nem Grouchy vonul előre, hanem a porosz negyedik hadtest von Bülow tábornok parancsnoksága alatt, amely nem vett részt a Ligny-i harcokban. Napóleon rögtön korrigál: könnyűlovasságának két dandárját, valamint von Lobau tábornok teljes hatodik gyaloghadosztályát a jobbszárnyra csoportosítja. A csapatok hiánya majd érezhető lesz a centrum ellen indított támadás során, Napóleon azonban meg van győződve arról, hogy nélkülük is képes Wellington vonalainak áttörésére. Híradást küld Grouchy marsallnak, egyben utasítja, hogy a lehető leggyorsabban vonuljon feléje, és fedezze megtámadott szárnyát.

A centrumban délután egy órakor kezdődik a támadás, félórás pergőtűzzel, mely hevességével még a reggeli tüzéségi előkészítést is felülmúlja. A dombtetőn álló angol zászlóaljnak súlyos veszteségeket szenvednek. A franciák azt hiszik, hogy az ellenség hanyatt homlok menekül majd a harcmezőről. A férfiak azonban foggal-körömmel befújják magukat a földbe és kitartanak. Ekkor Drouet d' Erlon vezetésével megindul a francia első hadtest négy gyaloghadosztályának előrenyomulása, nem vonalas harcrendben, hanem hatalmas, félelmetes négyszögekben. Középen áll a La Haye Sainte-

tanya, melyet maroknyi hannoveri védőserege hősiesen védelmez a King's German Legion-beli von Baring őrnagy parancsnoksága alatt. Itt akad el d' Erlon bal oldali hadosztályának előrenyomulása. A fennmaradó három azonban feltartóztathatatlanul menetel a letaposott, esőáztatta búzatáblákon át, fel a Mont St. Jean-ra. A magaslaton eléri egy flamand hadosztály védvonalát. Wellington ugyan meghagyta nekik, hogy semmi esetre se vonuljanak vissza, a flamandok a dombtető felé futásnak indulnak, majd a gerinc mögött, az erdő irányába eltűnnek, és a nap hátralevő részében nem is kerülnek elő.

Győzelem! D' Erlon tábornok úgy hiszi, teljesítette a feladatot. A magaslaton már látja a tüzelőállásban lévő brit ágyúkat. Még száz méter, legfeljebb kétszáz, és eldőlt a csata. Ezt Napóleon is így látja, és útba indít egy parancsőr-tisztet Kellermann marsallhoz, a lovasság parancsnokához. Utasítja, hogy azonnali támadással támogassa d' Erlon előrenyomulását. A parancsőr-tiszt azonban soha nem érkezik meg, Kellermann négyezer lovasa pedig továbbra is tartalékban várakozik. A gerincen bozótos sövényvel körülvett mélyút vezet Ohain és Wavre irányába. A sövények mögött rejtőzik az ötödik brit gyalogoshadosztály Picton tábornok parancsnoksága alatt. Mikor d' Erlon négyezőjei a sövényektől mintegy ötven méterre megállnak, hogy vonalas harcrendbe bontakozzanak szét, a semmiből három-ezer vörös kabátos katona bukkan elő kettős vonalban, és háromezer kovás puska zúdít sortűzetet a franciákra. A sorok állják a tüzet, de ekkor brit lovasok ezrei ugratnak át a sövényen. Az Union Brigade nehézlóvasságának ellentámadása Ponsonby vezérőrnagy vezetésével legázolja a franciákat, akik rendezetlen sorokban vonulnak vissza megindulási állásaikba.

Ekkor azonban feldübörög a föld a francia negyedik lovas hadtest patái alatt, amint Milhaud tábornok vezetésével a lejtőn lefelé betör a Hougoumont és La Haye Sainte közötti tölcser formájú mélyedésbe. A lovasok eléri a mélyutat, lerohanják a britek tüzéségét, és birtokukba veszik az ágyúkat. Mihez kezdjenek a zsákmánnyal? Magukkal - alkalmas lószerszám és fogatok híján nem vihetik, még csak tönkre sem tehetik az ágyúkat, hiszen nincs náluk szög, melyet beleüthetnének a lövegek gyújtólyukaiba. A későbbiekben súlyos hibának bizonyul majd, hogy az ágyúkat nem sikerült elvontatni vagy beszegezni. A nehézlóvasság otthagya az ágyúkat, lekaszabolja a kezelő személyzetet és azon van, hogy átkeljen a négy méter széles és ugyanolyan mély mélyúton. Az út mögött sakktáblaszerűen, egymáshoz képest ferdén eltolva állnak a brit gyalogság négyezőjei, melyek célzott puskatűzésben megtörik a francia lovasság támadása. Somerset tábornok testőrsége kezdi a brit ellentámadást: a tizenkettedik ezred - skót szürke dragonyosai kivont karddal rohannak a francia vértések kötelékeire. A kötelékek egymásba gabalyodnak, mozgásuk lelassul, majd megáll. A centrumban vezetett francia támadás végérvényesen kudarcba fulladt.

Wellington bízik abban, hogy Ponsonby és Somerset lovasai tartják magukat a kapott parancshoz, és soraikat rendezve visszavonulnak. Ők azonban túllőnek a célon, harci alakzatban tovább vonulnak, teljesen átszelik a völgyet, mely a két hadsereget elválasztja egymástól. Napóleon távcsövével csodálkozva figyel a brit lovasság vakmerő, de hasztalan ellentámadását, és habozás nélkül harcba veti lándzsásait, akik halálos fegyvereik révén több méter előnyben vannak, s legázolnak, ledöfnek mindent és mindenkit. A skót dragonyosok alig pár perc alatt kétszázötven embert veszítenek. A vad roham eléri ugyan a franciák harcvonalát, de addigra kétezer-ötszázan esnek el vagy sebesülnek meg. Oda a lovasság harmada és a parancsnok, Ponsonby. A brit ellentámadás összeomlik. Egyik fél sem tett szert döntő előnyre.

Délután három óra tájban a centrumban és a szárnyakon egyaránt szünetel a harc. Mindkét félnek szüksége van pihenőre, soraik újrendezésére. Egyik hadvezér sem gondol azonban az ütközet megszakítására. Napóleon a döntés érdekében parancsot ad Ney marsallnak, hogy négy óraker indítson újabb támadást, vegye be La Haye Sainte-t, mely hullámtörőként áll az ellenséges állások centruma előtt. Ney a védelem megtörésére és a hely megtartására kapott parancsot, további előrenyomulásra viszont nem. E célból parancsnoksága alá rendelték az egész hadsereget, beleértve a császári gárda lovasságát is. Napóleon saját tartalékként egyedül a gárda gyalogosát tartja meg. Mikor Wellington meglátja az ötezer francia lovas félelmetes felvonulását, úgy értékeli, hogy Napóleon briliáns manőverével áll szemben. Feltételezése szerint az ellenség megkísérli Hougoumont-tól nyugatra megkerülni őt. Ezért egy teljes lovassági dandárt küld ebbe az irányba. Mikor azonban látja, hogy az ötezernyi vértés, ulánus és dragonyos fölfelé léptet a lejtőn, és egyenesen felé tart, hitetlenkedve rázza a fejét: az ellenség tüzéségi tűztámogatás és gyalogság nélkül arctámadásra vállalkozott az angol gyalogsággal szemben! Ez ellentétes minden harcászati szabállyal, és úgy tűnik, a lovasság számára az öngyilkossággal egyenlő.

Ney lovasai kétsoros oszlopban, szorosan felzárkózva érnek a brit tüzéség lőtávolságába, mely száznyolcvan lövegből zúdítja a támadókra a kartács halálos záporát. Előfordulnak a két méter hosszú, kartácsgolyókkal töltött fémrakéták, a feltalálójuk után Congraves-nek nevezett röppentyűk is, melyek lőtávolsága meghaladja a többi tüzéségi eszközt, és így hatalmas pusztítást végeznek. Ney támadásának azonban akkora a lendülete, hogy egyszerűen legázolja a lövegeket, áttöri a brit vonalakat, és kijut a Mont St. Jean-i fennsíkra. Megkerülik és elvágják a brit gyalogság védelmi négyezőjeit, melyek sündisznó-állást formálnak. Az a sor, mely tüzelt, hátravonul, hogy újratöltsön.

Ney marsall a Mont St. Jean-i magaslaton áll, amikor a füstfelhők ködén át látja, amint hosszú metoszlopok vonulnak a domb másik oldalán lefelé, a védelmet jelentő Soignes-i erdő irányába. Biztos abban, hogy az angolok vonulnak vissza. A valóságban azonban a sebesültek, illetve a délelőtt elfogott háromezer francia hadifogoly menetéről van szó. Még egy erőteljes lökés, és övé a siker! Harcba veti hát Kellermann harmadik hadtestének mind a hat vértés ezredét. A császári gárda lovassága, mellyel Ney közvetlenül nem rendelkezik, csatlakozik a nagy rohamhoz, mivel biztosak abban, hogy karnyújtásnyira van a győzelem. Ney úgy véli, a gárdát Napóleon küldte, mivel látta, hogy a britek az összeomlás szélén állnak, és eljött a pillanat a végső rohamra.

Napóleon kétségbe van esve, amikor látja, hogy bevetik a teljes lovassági tartalékot. „Korai ez még, legalább egy órával!” - kiáltja dühösen. - „Ney túlságosan gyors. Szerencsétlenségbe hajszolja Franciaországot!” Rögtön parancsot ad, hogy küldjenek gyalogságot Ney támogatására. A marsall a kapott parancs ellenére, saját felelősségére kezdeményezett. La Haye Sainte bevétele után nem állt meg, hanem tizenkét támadással tovább nyomult, csakis azt tartva szem előtt, hogy végérvényesen szétzúzza Wellington négyszögeit, s ezzel eldöntse a csatát. Amikor a brit főparancsnok látja az ellene vonuló lovasság tömegét, melynek létszáma tízezer főre rúg, valamint az erősítésül küldött gyalogsági hadoszlopokat, egy pillanatra azt hiszi, a csata elveszett. Napóleon megszerezte teljes tűzéréjét. Mitévő legyen, ha az ellenség egyszerűen megfordítja a brit lövegeket? Vonuljon vissza, vagy próbálja meg továbbra is tartani az állásokat? „Bárcsak leszállna az ég, vagy jönnének a poroszok!” - szól helyetteséhez, Uxbridge lordjához, a lovasság főparancsnokához.

Úgy dönt, hogy harcba veti egész megmaradt lovasságát, mintegy ötezer embert. Egy alig ötszáz méteres frontszakaszon tizenötezer lovas ütközik egymásnak. Példátlan lökőerő, halálos viadal, pokoli borzalom, melyet csak kevesen élnek túl. Ney marsall feltételezése helyes: az angolok a végüket járják. A csata sorsa késélen táncol. Egy utolsó lökés még, egy-két pihent gyalogos-zászlóalj - talán a rettegett Garde Impériale állományából - és a győzelmet már nem veheti el tőle senki. Ney felismeri a kínálkozó esélyt, és segédtestjét személyesen küldi Napóleonhoz, kérve, haladéktalanul bocsássonak rendelkezésére friss erőket a császári gárdából. Velük végérvényesen szétzúzza majd az angolokat. Napóleon tartaléka tizennégy gárdazászlóaljat tesz ki, ebből nyolc a régi gárdához tartozik, melynek vezetését kizárólag magának tartja fenn. Dühödten utasítja el marsallja kérését. Napóleon lázas aranyérgörccsök gyöttrik, a fájdalom elhomályosítja ítélőképességét.

Ney kétségbeesetten nézi, amint megnyílnak a brit négyszögek, és védett közepükből a sértetlenül maradt ágyúkhöz rohannak a tűzérek. Pár perc múlva a százötvenhat visszaszerzett löveg mindegyike a francia lovasság maradékára zúdítja gyilkos tűzét. A lovasság megtorpan, és lefelé menekül a dombon. Este hétre jár az idő, Napóleon a lehető legmesszebbre, egészen a La Haye Sainte-i sáncokig tolja előre tűzéréjét, hogy így fedezze Ney visszavonulását, és közvetlen tűz alá vehesse a magaslaton álló brit centrumot. A gránátok az angol négyszögek közepén robbannak, vérfürdőt rendezve maguk körül. Felsorakoznak a régi gárda gránátos zászlóaljai, melyek még soha nem vesztek csatát. Ezúttal a császár maga akar velük előrenyomulni. Zárt sorokban, hatvan ember széles oszlopokban, dobok ütemére vonul a gárda a domb gerince felé. Ha az első sorban elesik valaki, a mögötte lévő lép a helyére. A gárda eléri az angol ágyúkat. Végre! Napóleoné a diadal, megnyerte a csatát, s a győzelmi díszszemlén megcsókolhatja majd a gárda csapatzászlaját. A szövetséges koalíció felbomlik, Európának nem lesz más választása, mint a békekötés.

Lovas tör utat magának a császárhoz, és jelenti, hogy a mélyút magasságában, Wavre felől jelentős csapattestek közelednek a jobbszárny felé. Ez Grouchy; nem is lehet más - Napóleon legalábbis ezt hiszi. Szeméhez emeli távcsövét, és holtra sápad. Felismeri a poroszok egyenruháját. Blücher közeledik, hogy beavatkozzon a csatába. Grouchy marsall szigorúan ragaszkodott a kapott parancshoz, és követte Blüchert. Annak ellenére sem fordult meg, hogy háta mögött tisztán hallotta az ágyúdörejt. Tábornokai tanácsa ellenére nem tudta rászánni magát az önálló cselekvésre. Napóleon gyorsan összeszedi magát. A gárda áttöri az ellenséges közepet, arcot vet jobb felé, és elintézi a poroszokat is. A katonák nem tudhatják meg, hogy a poroszok közelednek. Utasítást ad, hogy terjesszék a hírt: Grouchy az, aki a jobbszárny felé közelít. Azt hiszi, ezzel bátoríthatja katonáit. Ez az utolsó tévedése ebben a csatában - hatalmas lélektani hiba.

A gárda ötven lépésnyire van a mélyúttól, amikor a jobbszárny felől súlyos kartácstűzet kap. Lovaskötélékek vágtnak jobb kéz felől La Haye Sainte irányába. Ekkor minden francia katona láthatja, hogy ez bizony porosz lovasság. „Elárultak!” - zúg a sorok között. „Sauve qui peut!” Meneküljön, ki merre lát. A férfiakon úrrá lesz a pánik, eldobják fegyvereiket, csapatzászlóikat, és futásnak indulnak. Az angolok követik őket: a franciákat La Haye Sainte-a túlra, egészen a völgy mélyére üzik. A gárda életben maradt katonái újra négyszögekbe állnak, itt keres menedéket a császár is. Az elit elitje, a „Bataillon Sacrée” soraiból felhangzik a kiáltás: A gárda meghal, de nem adja meg magát! „*La garde meurt et ne se rend pas!*” Wellington ágyúit a négyszögektől hatvan méterre vonja előre, és megadásra szólítja fel Cambronne tábornokot, az első vadászdandár parancsnokát. Ő egy szóval válaszol: „*Merde!*” Szart! A gárda maradványai eltűnnek a dübörgő brit ágyútűz füstfellegében.

Ney megmenekül, Napóleon kocsin hagyja el a csatateret. Este tíz óra tájt Belle Alliance mellett találkozik Wellington és Blücher. Összeölelkeznek, majd Wellington így kiált: „A near run thing!” Való-

ban: hajszál híja volt. Ő az, aki waterlooinak nevezi a csatát, mivel itt volt főhadiszállása, e falucskában, a Mont St. Jean-i dombokon túl. Napóleon június 19-én újra Párizsban van, ahol ismét lemondásra kényszerül. Szent Ilonára számúzik, az Atlanti-óceán sziklás szigetére - hat évvel később, 1821. május 5-én, ötvenegy évesen örökre lehunyja szemét.

A gyorsaság diadala

(Königgrätz, 1866. július 3.)

Az 1866. július harmadikán a poroszok és az osztrákok által vívott königgrätzi csata a modern kori hadtörténelem egyik legnagyobb átkaroló hadművelete. A harcoló felek összesen mintegy félmillió katonát vetettek be. A csata kimenetelére számos körülmény gyakorolt hatást. A modern technika használata hozzájárult a győzelemhez, mint ahogy a pontos és összehangolt felvonulási terv is. Nem utolsósorban azonban az osztrák fél súlyos tévedése volt az, ami nagymértékben befolyásolta a csata alakulását.

1864-ben az elbai hercegségek, Schleswig és Holstein közös megszállása csak átmeneti szünetet hozott Ausztria és Poroszország német hegemoniáért vívott harcában. A Dánia ellen közösen viselt háború magában hordozza a következő összecsapás, azaz a német államok közötti testvérháború csíráját. A Schleswig-Holstein-i nézeteltérések a konfliktus kiéleződésébe torkollnak, midőn 1866. április 9-én Poroszország a Frankfurtban üléselő birodalmi gyűléshez beadványt intéz a Német Szövetség reformja tárgyában. A tervezet szabadon választott parlamenttel számol, mely igen népszerű háborús cél. Itáliával Bismarck egy nappal korábban köt szövetséget, gondolván a háborúra, mely elkerülhetetlennek tűnik, hiszen mindkét fél eldöntötte, hogy nem enged a másiknak. Az osztrák császár nem akarja harc nélkül feladni a német területeken és Schleswig-Holsteinben kivívott pozícióját, és 1866. június 1-re összehívja a holsteini rendeket. A poroszok erre június 9-én bevonulnak a hercegségbe. Az osztrák csapatok ugyan harc nélkül vonulnak vissza Dél-Németországba, Frankfurtban azonban indítványozzák a nem porosz szövetségi haderő mozgósítását. A beadványt kilenc-hat arányban elfogadják, így háborús helyzet áll elő. Bismarck kinyilvánítja, hogy megsértették a szövetségi okmányt, ezzel megszűnt a Német Szövetség.

Poroszország csak a kisebb északnémet államok, mint például Mecklenburg támogatását élvezi. A jelentősebb államok, mint Hannover, Szászország, Bajorország, Württemberg és Baden, a bécsi császárt támogatják. Szinte mindenütt, így például Franciaországban is, a dunai monarchia győzelmével számolnak. A háborút sehol nem fogadja lelkesedés. Európa hosszú és véres viadalt, egy új hétéves háborút vár. Az összecsapás azonban nemhogy hét évig, de hét hétig is alig tart. A jogsértésért, a háború kirobbantásáért az erkölcsi felelősség német földön és a világ szemében Poroszországot terheli. Bismarck azonban ezt is tudomásul veszi. Szétzúzza a Német Szövetséget, hogy megteremthesse az új, porosz vezetésű német birodalmat.

A szövetségi haderő mozgósítására Poroszország július 15-én Szászország, Hannover és a hesseni választófejedelemség katonai megszállásával reagál. Bécs és szövetségesei képtelenek közös haditervet kidolgozni. A pénzhiány és a birodalmon belüli nemzetiségi ellentétek akadályozzák a katonai erő kibontakozását. A bajor hadseregben például pénzhiány miatt éveken keresztül elmaradnak a gyakorlatok. A régi európai hadügyet képviselő császári csapatok a hamarosan bekövetkező tábori csatákban utolsó alkalommal mutathatják be ragyogó pompájukat. A kötelékek fegyvernemek és hadkiegészítési körzetek szerint elkülönítve, zeneszóval, színpompás egyenruhába öltözve szállnak táborba. A gyalogosok fehér köpenyben és kék nadrágban, a vadászok zöld, a tüzérek barna egyenruhában, a huszárok sárgával szegett csákóban, az ulánusok vörös peremű sapkában, a vértsek magas szárú csizmában és tarajos sisakban pompáznak. A hagyományos, színes forgatag is jól példázza, hogy a hadsereg a forradalom előtti kor hadügyében gyökerezik.

Porosz oldalon viszont elsőként találkozhatunk egy modern, egységes egyenruhába öltöztetett tömeghadsereggel. Albrecht von Roon hadügyminiszter reformjai - melyeket a trónörökösrel, Vilmosmal együtt a hatvanas évek elején valósított meg - lehetővé teszik a védelmi képességek teljes kihasználását. Általános hadkötelezettség van érvényben, meghosszabbították a szolgálati időt és megnövelték a hadügyi költségvetést. A katonai szolgálatot nem lehet pénzen megváltani. A fegyveres szolgálat képzettségétől függetlenül minden rétegre kötelező, így a csatamezőkön olyan haderő jelenik meg, melyben a társadalom egésze képviselteti magát, megelőlegezve a huszadik századi nemzeti hadseregek szervezési elveit. A porosz haderő ezen túl kihasználta az ipari kor vívmányait és a haditechnikai újításokat is. Korán fölismerték a vasutak katonai jelentőségét, mely nagy területeken is lehetővé teszi a csapatok gyors mozgását. A vasúttársaságok átveszik Morse 1832-es találmányát, a távíró, és széles körben kiépítik a távíróhálózatot, így az információ-továbbítás sebessége is megnőtt. A régi előlőtő puskákat új hátultöltőkkel váltják fel, melyeknek a lőtávolsága is nagyobb. E modern gyűtős puskáknak nemcsak a tűz-gyorsasága nagyobb, de fekvő helyzetben is újratölthetők. Így csökken az ellenséges találat valószínűsége.

A haditechnikai és létszámbeli fölény önmagában még nem dönti el a háborút. A kiképzéshez, a mozgósításhoz, a hadművelati tervezéshez, a felvonulás megszervezéséhez teljesíteni képes vezérkarra van szükség. A poroszoké ilyen. Ezen túlmenően 1857 óta Helmut von Moltke gróf személyében rendkívül értelmes, tehetséges, egyetemes műveltségű, lelkiismeretes vezérkari főnökkel rendelkeznek, akinek közismert acélos önfegyelme és az, hogy munkájának él. Maga képzi ki a legtöbb dandár- és hadosztályparancsnokot, törzsfőnököt rendel minden hadtest- és hadseregparancsnok mellé. Moltke ötletei és elvei hamarosan átítatják a hadsereg egészét. Ő a háborút az isteni világtrend részének tartja: meggyőződése, hogy a Clausewitz tanításának megfelelően a háború a politika végső eszköze, és mint ilyen, jogszerű is lehet. I. Vilmos, a borúlátó király, 1866. június 2-án kelt rendelkezésével a háború időtartamára pontosan körvonalazott hatáskörrel ruházta fel a vezérkari főnököt: e hatáskör a történelemben első ízben korlátozza a szuverén uralkodó hadúri jogait. A haditervek kidolgozója, Moltke azok végrehajtását is irányítja.

A hadművelati terv sokak ellenkezésébe ütközik és többször módosították. Célja az ellenség szárnyainak megkerülése, az ütközetben pedig haderejének átkarolása. Mivel az osztrák főerő cseh földön áll, Moltke súlypontképzése ehhez igazodik. Nem törődve a többé-kevésbé védtelenül hagyott tartományokkal, a porosz haderő hathetede odavonul, hogy azonnal támadást indítson. Ez azt jelenti, hogy a csapatok Szászországtól Alsó-Sziléziáig húzódó hatalmas, háromszáz kilométeres ívben vonulnak fel. Ekkora erőt nem lehet egyetlen hadseregbe összefogni, így három tábori hadsereget alakítanak, melyeket vasúton szállítanak és távirati úton közölt parancsokkal irányítanak. Egyesülésükre csupán a döntő helyen, az előre meg nem határozható csatatéren kerül sor, hűen a moltkei gondolathoz: „Külön menetelni, egyesülve lecsapni!” A hadművelati terv merész és kockázatos. Az egyes seregtestek létszáma és tűz-ereje jóval alatta marad az osztrák haderőének. Mi lesz, ha nem egyesülnek a kellő időben a csata színhelyén?

A három tábori hadsereg az előzetes terveknek megfelelően három oldalról, Gitschin általános iránnyal tör be Csehországba. Hála az új harcászatnak és az új puskának, győzelmet aratnak a kezdeti összecsapásokban. Hamarosan világossá válik az osztrák hadművelati elgondolás is. Az osztrák főparancsnok egy régi vágású, bátor csapattiszt, Benedek Lajos lovag, aki védekező állásba vonul Königrätz mellett, az Elba nyugati partján. A kedvező adottságokkal rendelkező erdős dombvidéken erős védműveket épít. Nem is igen van más választása. A korábbi összecsapások során világossá vált, hogy a gyútus puskával felszerelt porosz gyalogság rajvonalai ellen intézett támadások tetemes veszteséggel járnak. Védelmi felállásával Benedek semlegesíteni kívánja a legveszedelmesebb porosz fegyver hatását, és az a szándéka, hogy a nyugat felől közeledő két tábori hadsereg - a Frigyes Károly herceg által vezetett első hadsereg, valamint az elbai hadsereg Herwarth von Bitterfeld parancsnoksága alatt - támadását védővonalai előtt vérbe fojtja. Ezután fölényben lévő csapatai megverik a második porosz hadsereget, mely véleménye szerint Frigyes Vilmos trónörökös vezetésével még messze északon tartózkodik.

E szempontok alapján Benedek jól választotta ki a harcmezőt, mivel a magaslatok lejtőin igen hatásosan tudta alkalmazni tűzérségét. A lövések hosszát tűzérei már az előző nap kijelölték, így a csata közben nincs szükség az időigényes belövésekre. Július 3-án, ezen a hűvös, esős napon valóban minden Benedek előzetes elképzelései szerint történik. A rohamra induló porosz gránátosokra pontos és heves tűzérségi tűz zúdul. Cistowes és Sadowa falvaknál ugyan eleinte tért nyerne, de aztán órákon át küzdenek, mégsem jutnak előbbre egy tapodtat sem. A gránátok ellen a dombok alját borító sűrű erdő sem nyújt kellő védelmet, azonban megakadályozza, hogy a poroszok gyútus puskája teljes mértékben kifejtsen hatását. A gyilkos tűzérségi tüzet túlélő porosz gyalogságot Holawald és Swiepwald mellett fák mögött rejtőző, jól álcázott vadászok tüze fogadja, melyben sokan elesnek. A poroszok vesztesége rendkívül magas, egész ezredek morzsolódnak fel.

Késő délelőtt minden jel arra mutat, hogy az osztrákok nyerik meg a csatát. Benedek úgy látja, hogy stratégiája bevált. Azonban mozdulatlanul megmarad védőállásaiban, ahelyett, hogy elszánt ellentámadással teljesen kivetné vonalaikból a poroszokat. Biztos tudniillik abban, hogy van elég ideje védművei előtt lassacskán kivéreztetni a poroszokat. M győződése, hogy erre előbb kerül sor, mint-hogy a jobbszárnyán megjelenne Vilmos trónörökös második hadserege. Tudja, hogy van egy ilyen hadsereg, azt is, hogy a harcmező felé menetel, de úgy gondolja, hogy még messze van. Jobbszárnya egy magaslaton Chlum falura támaszkodik: itt Edelsheim gróf vezetésével mindössze egy gyenge kötelék vonul állásba. Hiszen kelet felől nincs veszély - Benedek legalábbis ezt hiszi, de pontosan ebben téved.

A király és a vezérkari főnök az első hadseregnél tartózkodik, mikor segélykérésük eléri a második porosz hadsereget, mely erőltetett menetben, a lehető leggyorsabban közeledik. Vilmos trónörökösnek két lehetősége van. Az egyik, hogy a hosszabb, északi úton az első hadsereg állásai mögé vonul, és közvetlenül erősíti meg azt. A másik, hogy a legrövidebb úton haladva megtámadja az osztrák jobbszárny keleti szegélyét. A trónörökös a lehető leggyorsabban be kíván kapcsolódni a harcba. Csapatáinak megparancsolja, hogy a chlumi magaslat egy jól látható facsoportja felé meneteljenek. A poroszok nem tudják, hogy épp ott van az osztrák állás Achilles-sarka is.

Délután kettőkor, abban a pillanatban, mikor a csata az osztrákok javára kezd eldőlni, a poroszok - ahogy Waterloonál Blücher Napóleon jobbszárnya felé - Benedek hátába vonulnak, és megrohamozzák a gyengén védett, de kulcsfontosságú chlumi állást. A tévedés következményeit csak növeli, hogy Edelsheim gróf csapataival a kapott parancs ellenére más pozíciót vesz fel. Chlum egy szempillantás alatt porosz kézre kerül. Benedek fő erejét annyira leköti a harc a két másik porosz tábori hadsereggel, hogy nem tud hatásosan reagálni a jobbszárnyát fenyegető veszélyre. Benedeknek nem marad más lehetősége, mint hogy bevesse tartalékait Chlumnál. Ott azonban a porosz gyűtőpuskák gyors tüze fogadja őket, melynek hatása az ottani terepen teljes mértékben érvényesül. Az osztrákoknak nem sikerül visszafoglalni a chlumi magaslatot. Amikor pedig a dombtetőről a porosz tüzérség pusztító tüzet zúdít az osztrák főerők szárnyára, az osztrák katonák megkezdik a visszavonulást.

Benedek belátja tévedését, és egy rendezett visszavonulással próbálja menteni a menthetőt. A gyalogság visszavonulását lovasságának harcba vetésével fedezi. Mindaddig Moltke is tartalékban tartotta lovasságát. Most azonban harcba veti, hogy üldözze és átkarolja a menekülő ellenséget. Ekkor kerül sor a hadtörténelem egyik utolsó nagyszabású lovassági ütközetére. Königgrätz e szempontból is régi katonai hagyományokat zár le. Véresen csapódik egymásnak a két hadsereg lovassága - miként 1815. június 18-a délutánján Ney marsall és Wellington herceg lovasai Waterloonál. A poroszok éppúgy legázolják az osztrákokat, mint Ney a briteket. Az osztrák lovasságnak aztán, vállvetve az önfeláldozóan harcoló tüzérséggel, sikerül feltartóztatni a poroszokat. Ezzel eléri, hogy az osztrák hadsereg zöme déli irányban visszavonulhat a csataterőről.

Mindazt sem változtat azon a tényen, hogy a poroszok Königgrätznél fényes győzelmet arattak. A király még a csatamezőn a „*Pour le Mérite*”-renddel tünteti ki a trónörökösöt. A császár államának katonai ereje három háborús hét után, egyetlen csatában összeroppant. Ez az első olyan nagyszabású győzelem az európai hadtörténelemben, melyet nem magányos hadvezér vagy uralkodó, hanem egy vezérkar főnöke vívott ki. Az osztrákok veresége annyira súlyos, hogy kilátástalannak tűnik a további harc. Ferenc József császár, aki korábban kifejezetten óhajtotta a döntő csatát, kész az azonnali fegyverletételre, hogy elkerülje a vérontást, no meg Bécs megszállásának szűgyenét. Németországgal vagy anélkül, Ausztria mindenképpen tovább él.

Így már 1866. augusztus 23-án megkötik a prágai békét. I. Vilmos porosz király szeretné megbüntetni a gonosz ellenséget és jelentős területek elcsatolására készül. Kerüljön porosz kézre Csehország egy része, a németajkú Szudéta-vidék és Eger. Szászország és Bajorország adják át a Hohenzollern-ház régi birtokait, Ansbach és Bayreuth tartományokat. Bismarck azonban látja a veszélyt: Poroszország területnyeresége Dél-Németországban valószínűleg elvezetne szomszédainak összefogásához, majd egy európai háborúhoz. Heves vitákban, a királlyal és a vezérkarral szemben is sikerül érvényesítenie álláspontját. Ausztria, melyben jövőbeli szövetségest lát, így enyhe feltételekkel köthet békét. Mindössze húszmillió tallér jóvátételt kell fizetnie, és át kell adnia Velencét Olaszországnak, Schleswig-Holsteint pedig Poroszországnak. A császár mindkettőt már régen leírta. Poroszország ezen túl megszerzi az állam két fele között fekvő területeket, Hannover, a hesseni választófejedelemséget, Nassau hercegséget, Hessen-Homburg tartományi grófságot és Frankfurt szabad várost. Ez az első alkalom a történelemben, hogy Poroszország Königsbergtől Saarbrückenig összefüggő területtel rendelkezik. A Majnától északra fekvő államok 1866. augusztus 18-án Poroszország vezetésével létrehozzák az Északnémet Szövetséget, melyet Ausztria is elismer. A Német Szövetséget feloszlatták, ezzel Ausztriát elválasztották a német területektől - a német politikát tehát a jövőben nem Bécsből, hanem Berlinből irányítják.

Fordított arcvonala

(Vionville, 1870. augusztus 16.)

1870 nyara német-francia válsága már júliusra háborúba torkollik. Oka Golo Mannal szólva „oly szokatlanul ostoba, hogy említeni is szűgyen”. Az eset valóban hihetetlen, s a szemlélő szeretne a fejéhez kapni, ha a részleteket közelebbről szemügyre veszi. Ezekből kitűnik, mennyire híján voltak a bölcsességnek azok a politikusok, akik a nép és a katonák vállára tették a véres háború hatalmas terhét.

Az 1868-as spanyol forradalmat és Izabella királynő bukását követően az ideiglenes kormány új királyt keres. Az ötletük támad, hogy megkérdezik a Hohenzollern-Sigmaringen család katolikus ágából származó délnémet arisztokratát, Lipót herceget, akarja-e jelöltetni magát a spanyol trónra. Lipót akarja, Bismarck pedig - I. Vilmos porosz király előtt - támogatja a tervet, mivel várakozásai szerint az politikai és gazdasági előnyökkel jár Poroszország számára, valamint javítja az Északnémet Szövetség külpolitikai megítélését. Német birodalomról még nem beszélhetünk, az majd csak a háborút és a Versailles-i békét követően, 1871-ben jön létre.

Amikor Párizs tudomást szerez a német jelölről, a közvélemény dühös fennhéjazzal reagál. Úgy érzik, fenyegető a német-spanyol együttműködés, és félnek, hogy újra életre kel V Károly birodalma, mely bekerítette Franciaországot. A francia kormány kemény magatartást tanúsít. Nem csupán Lipót

királlyá választásának megakadályozásáról van szó: Poroszországot akarják megalázni. Lipót Vilmos tanácsára lemond a felkínált koronáról. Ez azonban nem elég Franciaországnak. Azt követelik a porosz királytól, vállaljon garanciát arra, hogy hasonló igénnyel a jövőben sem lép fel. E követelés elszigetelt Franciaországot, mivel más európai kormányok nem tudnak követelésével azonosulni. Poroszország a kért garanciát nem tudja, de nem is akarja megadni, mivel az egyet jelentene bűnös szándékai beismerésével. I. Vilmos éppen a Bad Ems-i gyógyfürdőben tartózkodik, amikor visszautasítja az újabb, sértő követelést, közölve a francia követel: „nincs több mondanivalója”.

Bismarck száraz német hivatali nyelven fogalmazott, bizalmas táviratban - a hírhedt „emsi táviratban” - kap részletes tájékoztatást az esetről. Bismarck a szöveget lerövidíti, ezáltal annak hangvétele élesedik, a francia szándékok elutasítása még ridegebben hangzik. Újságban jelenteti meg, s a cikk bombaként robban német földön. Az átszerkesztett távirat Bismarck csele, mellyel Franciaországot akarja provokálni. Poroszország mozgásteret szűkül, mivel Franciaország és az 1866-os vereséget követően bosszút lihegő Ausztria 1870-ben katonai szövetség kötéséről kezdenek tárgyalásokat. Bismarck felfogása szerint Franciaországgal elkerülhetetlen a háború, a célként kitűzött német birodalmi egység csakis a franciák felett aratott győzelem révén érhető el. Bismarcknak az a szándéka, hogy megkockáztatja a háborút, mivel tudja, mennyire rossz állapotban van a francia hadsereg. Létszáma is kisebb, mint a német haderőé. Újoncain sorsolás útján választják ki, nem vezettek be általános hadkötelezettséget. Modern vezérkarral sem rendelkeznek, tűzérésük vitathatatlan hátrányban van a németekével szemben.

A francia kormány, melyet a közvélemény hisztérikus uszítása is hajt, pontosan azt teszi, amit Bismarck várt. 1870. július 19-én Franciaország hadat üzen Poroszországnak. A francia császár, III. Napóleon nem visszakozhat, mivel belpolitikai helyzete meggyengült, és meg akarja őrizni a nagyhatalmi tekintélyt. Így igen gyorsan kitör a háború, melyre Franciaország és Poroszország nincs igazán felkészülve.

A háború kezdettől fogva nemzeti jelleget ölt, Poroszország nincs egyedül. A négy délnémet állam, Bajorországot is beleértve, jogszerűnek ítéli meg a szövetségi segítségnyújtást. Csatlakoznak az Északnémet Szövetséghez, és rendelkezésére bocsátják csapataikat. I. Vilmos porosz király átveszi a főparancsnokságot. Hosszú idő óta ez az első alkalom, hogy a német föld fegyveres ereje egy hadvezér parancsnoksága alatt egyesül. Vezérkari főnöke, miként 1866-ban is, Moltke. A király július 27-ét Poroszországban az ima és a bűnbánat napjának nyilvánítja, majd 31-én csatlakozik a hadra kelt sereghez.

III. Napóleon zord hadparancsban fordul katonáihoz: „Bármely úton is jártok a határ túloldalán, az atyáink dicsőséges nyomdokán vezet majd minket.” Olyannyira biztos a győzelemben, hogy csapatai csak német területek térképét viszik magukkal borjújukban, francia területekét nem. Vajon nem a francia hadsereg a legjobb a világon? Nem sokkal korábban Mexikóban, Észak-Afrikában, Felső-Itáliában és a Krímben egyaránt bizonyította erejét és harcckészségét. A *Times* Londonban így ír: „A porosz hadsereget a vasfegyelem és a mozgás rendszere határozza meg. Jelen állapotában a francia hadsereggel történő harcérintkezésnek éppoly végzetes hatása lenne a porosz haderőre, mint a jénai csata. Berlin felé menetelve a franciák egyszerűen átlépnének rajta.”

Párizs utcáin felharsan a kiáltás: „Fel Berlinbe!” Franciaországban hamarosan elterjed majd az a rettenetes legenda, mely szerint a főhadiszállásról három aranybrokáttal bevont koporsót küldtek német földre, I. Vilmos porosz király, III. Frigyes trónörökös, a későbbi császár és Moltke holtteste számára. A franciák meg vannak győződve arról, hogy legyőzik a németeket. Hamarosan megmutatkozik, hogy ez végzetes tévedés. A német fél nem ennyire győzelemittas. Egy angol megállapítás szerint: „A németek a háború bekövetkeztét nem azzal a lelkes izgalommal fogadták, mint amit a párizsi lakosság mutatott, hanem inkább egyfajta komoly, erkölcsi kötelesség érzetével. A háborút nem csupán nemzeti jellegűnek, hanem mélységesen igazságosnak is tekintették.”

Tény, hogy a háborút az egész nép a tenyerén hordozza. A poroszok csupán jogi szempontból tekinthetők megtámadottnak. A német seregek *de facto* azonnal támadó hadviselésbe kezdenek. Rendkívül pontos technikával, meglepően gyorsan, az új vasútvonalakon felvonulnak a francia határra, és a hadjárat oly lendülettel hatol be az ellenség földjére, hogy manapság villámháborúnak neveznénk. Moltke hadműveleti terve világos és egyszerű, mint ő maga. Célja Párizs. A terv szerint az ellenséget késedelem nélkül meg kell támadni, és be kell szorítani hátszárnya szűk északi részébe. A saját csapatokat együtt kell tartani, hogy a támadó hadműveletekhez kellő erőfölény álljon rendelkezésre.

Óvatosságból egy-egy hadtestet a dán, illetve az osztrák határra vezényelnek, mivel nem lehet tudni, milyen magatartást tanúsítanak majd ezek az országok. A dánok még nem heverték ki Schleswig-Holstein elvesztését, és nem zárható ki, hogy az Északi- illetve a Keleti-tengerre behajózik egy francia flotta-kötélék, és tengerészgyalogságot tesz partra északon.

A három fő tábori hadsereg lendületesen tör előre Franciaország ellen. Nagyon eltávolodtak egymástól, és Moltke egyértelmű parancsaival is csak nehezen tarthatja őket egy magasságban. Az első hadsereg, a német harcrend előrenyúló jobbszárnyának az a feladata, hogy Metz felől kerülje meg; a dél felől csatlakozó második és harmadik hadsereg pedig Verdun és a Maas partjai felé vonul.

Mindenki azt várja, hogy a franciák fogják először átlépni a határt. Felvonulásukat azonban a hanyagság és a lassúság jellemzi, az elharapózott fegyelemsértések miatt teljes a zűrzavar. Hamarosan sor kerül az első határ menti ütközetekre - Elzászban Weissenburg és Wörth között, Lotharingiában Spichern mellett -, melyeket a franciák gyorsan elveszítenek. A németek győznek 1870. augusztus 14-én Metz mellett, a colombey-i csatában is. III. Napóleon úgy dönt: csapatait Chálons-sur-Marne-nál összpontosítja, hogy megakadályozza a németek fenyegető előrenyomulását Párizs irányába. E célból a rajnai hadseregnek és parancsnokának, Bazaine marsallnak Metz alól az ország belsejébe kellett vonulnia, hogy egyesüljön MacMahon marsall hadseregével. Ha a franciáknak sikerül összefogniuk és haderejüket összpontosítaniuk, továbbá e figyelemre méltó nagyságú és harcerejű egyesített haderőnek sikerül lezárnia a németek útját Párizsba, akkor a német hadműveletek kimenete kétségsé válik.

Bazaine, e testes, hanyag megjelenésű, közönséges szokásokkal élő férfi a baloldal kedvence. Közkatonából lett marsall. Jól megtanult engedelmeskedni, de képtelen a felelősség vállalására és önálló döntések meghozatalára. A császár közelében szinte tehetetlenné válik. III. Napóleon hadseregével marad, nem tér vissza Párizsba. Pár évtizeddel korábban Bonaparte Napóleon így intett: „A háborúban semmi sem olyan veszélyes, mint az idővesztés. Az idő az egyetlen, amit nem szerezhetünk vissza.” Bazaine marsall nem ehhez tartja magát. Habozik, hanyagul és határozatlanul vezet. Augusztus 15-én seregtestei délelőtt tíz órakor indulnak nyugat felé. Lovassága mindössze tizenöt kilométert tesz meg és mindössze Vionville-ig jut el.

Ezúttal a németek azok, akik tévesen ítélik meg a helyzetet. Feltételezik ugyanis, hogy az ellenség jóval messzebb jutott nyugat felé. A második tábori hadsereg porosz parancsnoka, Frigyes Károly herceg a helyzet értékelése során a porosz mércét veszi alapul, és hét hadtestének megparancsolja, hogy a Metz és Verdun közötti úton vonuljanak nyugat felé, tartóztassák fel a franciákat. Fel sem merül benne, hogy Bazaine teljes serege még Metz alatt áll. Számít azonban arra, hogy egyes francia alakulatok lemaradozhatnak. Ezeket a III. és X. hadtestnek kell feltartóztatnia, melyek északnyugatnak fordultak - egyenesen a Bazaine-féle hadsereg puskáinak és ágyúinak torkába.

Így állhatott elő az a helyzet, hogy Mars-la-Tours és Gravelotte között, a Verdun felé vezető út mentén, tévedésből és akaratlanul eltértek a vezérő elvtől, mely szerint mindig számszerű fölényben kell lenni a franciákkal szemben. Itt, Vionville alatt az ellenség van sokszoros számbeli fölényben. 1870. augusztus 16-a reggelén Alvensleben altábornagy III. hadteste öt francia hadtestbe ütközik, közöttük a gárdahadtesttel. A hatodik lovashadosztályt rögtön gyalogsági támadás éri, midőn kijut a Mosel meredek völgyéből, és felér a stratégiai fontosságú fennsíkra. Azonnal segítséget kap ugyan az ötödik lovashadosztálytól, és nem késlekedik a III. hadtest két gyalogshadosztálya sem. Alvensleben helyzete ennek ellenére kilátástalan: az erőviszonyok önmagukban is biztosítják a francia győzelmet.

A tábornok azonban mindezt nem tudja. Nem tudja pontosan, milyen erős az ellenség. Annyi biztos, hogy nem csak lemaradozók. Alvensleben tehát - tévesen - azt gondolja, hogy Bazaine teljes rajnai hadserege áll előtte. Ez esetben hadtestjének egyedül, a segítség reménye nélkül kell harcolnia, ráadásul fordított arcvonalon, kelet felé, a német föld irányába, nem pedig nyugatnak, Franciaország szíve felé. Vonuljon vissza és mentse hadtestét? Vagy támadjon? Nehéz döntés.

Bízva csapatai harci képességeiben a legnehezebb megoldást, a támadást választja. A csata után azt a magyarázatot adja, hogy „az erők kedvezőtlen fizikai arányát a támadás erkölcsi erejével akartam kiegyenlíteni.” Kilencven évvel később az angol történész, Howard így méltatja: „Kevés döntés meghozatala lehetett nehezebb a csatamezőn, keveset hoztak meg ennél gyorsabban, s még kevesebb igazolódott be ilyen teljességgel.”

Az ötödik gyalogshadosztály valósággal beleütközik a francia II. hadtestbe, és súlyos veszteséget szenved. A tisztek nagy része elesik, egy zászlóalj minden egyes tisztjét elveszíti, őrmesterek és szakaszvezetők veszik át a parancsnokságot. A katonák legyőzik a sokkot, és megvetik lábukat. Balszárnnyon a hatodik gyalogshadosztály tehermentesítő támadást indít. Véres vesztesége hasonlóan magas. Támadása keleti irányban tért nyer, és kiveti a franciákat Vionvilleből. Délután három óra körül a támadás megakad. Von Alvenslebennek nincs több tartaléka, és már teljes tüzéségét is bevetette. A franciák ellentámadáshoz gyülekeznek. Ütegeik halálos tüzellel terítik be a porosz gyalogságot.

Ekkor fel kell, hogy áldozza magát von Bredow vezérőrnagy veszteségeitől addigra már legyengült lovasdandárja. A hetedik halberstadti vértesezred von Schmettow gróf, őrnagy parancsnoksága alatt, valamint a tizenhatodik altmarki ulánusezred összesen mintegy nyolcszáz katonája elkeseredett ellentámadást indít. Ez lesz a „Bredow-dandár halálváltója” - négyyszázán esnek el. A támadás azonban eredményes: a lándzsák dőfései, a kardcsapások lekasabolják a francia ütegek kezelőit. A harcvonal felszakad, a franciák visszavonulnak keleti irányba. Von Alvensleben időt nyert. A X. hadtest hamarosan beérkezik: már csak eddig kell kitartani, nyitva hagyni a csata sorsát.

Most a franciakon van a sor, hogy tévesen ítélik meg a helyzetet. Míg azonban a német fél tévedései nem jártak hátrányos következményekkel - sőt, meglepő módon előnyös hatásuk volt -, addig annak, amiben Bazaine téved, súlyos következményei lesznek. Bazaine sem tudja, milyen erős az ellenség. Ez az a pillanat, amikor rohamra kellene küldeni a teljes francia lovasságot, támogatására pedig ki kellene rendelni az addig tartalékban tartott IV. hadtestet. Bazaine azonban habozik, és ezzel

elszalasztja az esélyt. Túlságosan erősnek véli ellenfelét, úgy véli, nála az erőfölény. Különben megkockáztatták volna a pimasz támadást, ráadásul fordított arcvonalon? Bazaine az óvatosság mellett dönt, és defenzívában marad. Szándéka, hogy nyugatra vonulva egyesüljön a többi francia sereggel, kudarcra van ítélve.

A Vionville-i német győzelemnek nagy ára volt. Három tábornok, tizenöt ezredes és harmincöt őrnagy veszt életét, Bismarck két fia is ott van az elesettek között. E győzelem azonban - hasonlóan ahhoz, amit két nappal később, Gravelotte és St. Privat mellett, a harmadik metz-i csatában vívtak ki - megteremti a háború győzedelmes befejezésének előfeltételeit, megpecsételi a napóleoni császárság végét. I. Vilmos számára Vionville volt a legjelentősebb a metz-i csaták közül, benne látja „az egész háború leghősibb fegyvertényét.” A háború szeptember elején, a diadalmas sedani csatában dől el: katlanba zárták a francia hadsereget, százhúszezer hadifoglyot ejtettek - köztük magát a császárt, III. Napóleont.

Január 18-án a Versailles-i kastély tükörtermében kikiáltják a német császárságot. Január végére Párizs is megadja magát, és elhallgatnak a fegyverek. Franciaország elveszíti a németajkú Elzászt és Lotharingia egy részét, s ötmilliárd márka jóvátételt kell fizetnie. Méltányos békefeltételek, ha összevetjük azzal, melyeket Napóleon 1807-ben mért Poroszországra - vagy akár azzal, amit a szövetségesek 1919-ben Versailles-ben szabtak a legyőzött tengelyhatalmakra.

Az orosz flotta halálos útja

(Csuzima, 1905. május 27-28.)

1905-ben, az orosz-japán háborúban kerül sor az orosz flotta különös hadműveletére, mely elementáris tévedéseivel és hibás következtetéseivel nagymértékben befolyásolta a háború kimenetelét. Miután 1894-95-ben legyőzte a kínai haderet, az angol Royal Navy mintájára létrehozott flottájának köszönhetően a feltörekvő japán uralja a Sárga-tengert is. Port Arthurt, e fontos hadikikötőt azonban vissza kellett adnia Oroszországnak. Japán ezzel elvesztett egy stratégiai fontosságú földrajzi helyet. 1904 kezdetén Japán megragadja a katonai kezdeményezést, csapatai megszállják Koreát, benyomulnak Mandzsúriába és ostromgyűrűbe zárják Port Arthurt. 1904. január 27-én a japán haditengerészet Togo tengernagy vezetésével hadüzenet nélkül meglepetésszerű torpedótámadást indít a fontos hadikikötő ellen, és elsüllyeszti csaknem az összes orosz hajót, mely ott horgonyoz. A orosz mintára létrehozott és szervezett szárazföldi haderő nagy veszteségek árán sem tudja bevenni Port Arthurt. Az oroszok meg tudják védeni az erődítményt. A további ellenálláshoz azonban sürgős szükségük van az ember- és hadianyag-utánpótlásra. Mikor az orosz távol-keleti hajóraj 1904 augusztusában megkísérel felmenteni az erődöt, csúfos kudarcot vall. További öt nehéz hadihajót veszít, s halálos sebet kap a vezénylő tengernagy is.

A távoli Pétervárott megszületik a döntés: utolsó lehetőségként a balti flottát küldik segítségül. A Keleti-tengeren állomásozó, nem sokkal korábban szolgálatba állított modern sorhajók, a „Szuovorov”, a „III. Sándor”, a „Borogyino” és az „Orjol” vízkiszorítása tizenötezer tonna, sebessége tizennyolc csomó (kb. 33 km/h), fő lövegeik kalibere 30,5 cm. Harcértékük valóban igen jelentős. Kíséretük egy nagy és három kis cirkálóból áll Rozsesztvenszkij altengernagy, a keleti-tengeri flotta főparancsnoka, e hirtelen haragú cári kegyenc attól tart, hogy a fél világot átszelő hosszú úton utánpótlás-problémáik lesznek. A cár és a befolyásos udvari kamarilla azonban meg vannak győződve arról, hogy a vállalkozást siker koronázza, és Port Arthurt még időben fel tudják menteni. Mindennek nagyon gyorsan kell történnie. Sebtében behívott sorkatonák adják a hajók legénységét, akik egyáltalán nem szoktak össze. Gyakorlatokra nincs idő. Még az alakzatban történő hajózást sem gyakorolják, nem is beszélve a modern hajóágyúk és a bonyolult tűzvezető rendszerek kipróbálásáról. A fedélzeten már akkor rossz a hangulat, amikor az összesen negyvenkét hajóból álló kötelék 1904. október 15-én kifut Libauból, e Keleti-tenger parti orosz kikötőből.

A nyílt tengeren néhány nap alatt több káreset következik be. Már a Keleti-tengeren kezdetét veszi a japán torpedónaszádok támadásától való rettegés. Az október 21-re virradó éjjelen a flotta eléri a Dogger Bankot, az Északi-tenger homokpadjait, ahol a vízmélység alig éri el a tizenhárom métert. A kötelék végén az egyik hajó hirtelen jelenti, hogy mindenfelől torpedónaszádok üldözik. Az élen haladók pedig kicsi hajókra lesznek figyelmesek, amint előbukkannak a hajnali ködből, és jelzőrakétákat lönek fel. Az orosz hadihajók fedélzetén pattanásig feszülnek az idegek, a flotta parancsnoka azonnali tűzparancsot ad. Tíz percen keresztül az összes löveg ontja a tüzet. Csak ezután veszik észre a kínos tévedést. Amit torpedónaszádnak néztek, az ártatlan angol halászhajónak bizonyul. Egy halászhajó elsüllyed, több megsérül. Számos sebesült halász úszik a vízben, s mindennek a tetejébe az „Aurora” cirkálót több saját találat érte. A brit flottát riadókézsütségbe helyezik, az angol sajtó a „Russian-mad-dog-fleet”-ről cikkez, és követeli az eset alapos, nemzetközi vizsgálatát s a vétkesek példás megbüntetését. Sérelmet szenvedett Nagy-Britannia büszkesége, és még közelebb kerül Japánhoz, mellyel már 1902-ben katonai szövetséget kötött. A cár enged, és bőséges pénzbeli kártérítésre tesz ígéretet. Az orosz flotta jó híre azonban odalett. Port Arthurban vezető útjukat a világ közvéleménye és a sajtó

maró gúnnal kíséri figyelemmel. A biztonság kedvéért brit hadihajók is a kötelék nyomába szegődnek.

A hajóknak tizennyolcezer tengeri mérföldes utat kell megtenniük, a Föld kerületének majdnem háromnegyedét. Céljuk, hogy gőz alatt hajózva átszeljék az Atlanti-óceán déli részét és az Indiai-óceánt, behatoljanak a Sárga-tengerre. A tengerhajózás történetében első ízben kerül sor szén felvételére a nyílt tengeren. A semleges országok tudniillik nem adnak engedélyt arra, hogy az orosz hajóraj horgonyt vessen kikötőkben. A kötelék menetsebességgel háromszáz tonna magas fűtőértékű szenet tüzel el, csúcsebességgel haladva ennek a háromszorosát. Mit lehet tenni? Oroszországnak nincsenek támaszpontjai birodalmának határain kívül. Anglia és Franciaország megtagadja a szelészre vonatkozó kérést, így a birodalmi kormányval történő egyeztetést követően a német Hamburg-Amerika hajóstársaság nyújt segítséget: hatvan hajóval összesen háromszáznegyvenezer tonna szenet szállít az orosz flottillának, Cardiffból az indokínai partokig. A Német Birodalom jól keres ezen a háborún. Nemcsak az orosz flottát látják el szénrel: a Krupp-művek szállítja a legmodernebb ágyúkat a japán haditengerészetnek és szárazföldi hadseregnek egyaránt.

Mivel nemzetközi tengerjogi megfontolásokból nem lehetett kikötni a szénfelvétel idejére, ezért azt a nyílt tengeren bonyolítják le, ráadásul daruk nélkül. Mindez jelentősen lassítja az utat. A trópusi hőségben a legénységnek kell a fedélzet alatti tárolókba lapátolni a szenet. Ez a katonák számára megalázó, ráadásul gyötrelmes fáradtság. Tovább romlik a legénység amúgy is rossz hangulata, és sor kerül az első veszteségekre. Végkimerülésben meghal néhány matróz. Harcgyakorlatokra egyáltalán nem marad idő. Tangerben további tévedésre kerül sor. Kifutáskor az orosz matrózok tévedésből elvágják a Marokkót Európával összekötő távírkábelt. A világsajtó héjaként veti magát a balesetre. Úgy tűnik, a vállalkozás rossz csillagzat alatt született. Rozsesztvenszkij tengernagy úgy dönt, megosztja hajóraját, valószínűleg azért, hogy megszabaduljon a brit hadihajók kínos és terhes kíséretétől. A gyors egységek, köztük az új hajók, megkerülik Afrikát, a régebbi és lassúbb hajók pedig a Suezicsatornán hajóznak át. A két hajóraj találkozására a tervek szerint Madagaszkár északkeleti partjainál kerül sor. Alig fejezik be a manővert, megérkezik a hír, hogy Port Arthur január elején megadta magát. Most vajon mi a teendő?

A flotta két hosszú hónapot át tétlenül horgonyoz Madagaszkár előtt. A cár táviratot küldött, melyben közölte: Nyebogatov tengernagy parancsnoksága alatt további hajóraj futott ki 1905. február 18-án a kronstadti kikötőből, és úton van Madagaszkár felé. A hajórajok egyesüljenek, és együtt hajózzanak Vlagyivosztokba, a távol-keleti orosz kikötőbe. Az orosz vezetés azt hiszi, hogy megerősítette a flottát, pedig pontosan az ellenkezője történt. A teljesen elavult hajók miatt még lassabbá, még nehézkesebbé válik az út. A tisztek és a legénység harci morálja a nullához közelít. A várakozás ideje alatt elrendelt lögyakorlatok eredménye katasztrofális. A zászlóshajó tévedésből egy saját cirkálót vesz tűz alá.

Mikor megérkezik az orosz szárazföldi haderő mukdeni vereségének híre, a Madagaszkár előtt vesztéglő orosz hajókon a legénység közel áll a zendüléshez. Rozsesztvenszkijnek nincs jobb ötlete, és azonnal kifut a tengerre. Május elején a hajóraj hosszabb időre ismét horgonyt vet Indokína egyik északi öblében, és vár, hogy megérkezzen az újabb hajóraj. Május 25-én végre teljes a hajóhad létszáma, ötvenkét hajó veszi irányt a Japán-tengerre. Alig két nap múlva rájuk bukkan egy japán őrhajó. Togo tengernagy parancsot ad, hogy naponta tájékoztassák az orosz flotta haladási irányáról. Rozsesztvenszkijnek nincs haditerve, nem folytat megbeszéléseket törzsével és a hajók kapitányaival. A Vlagyivosztokba vezető két útvonal közül - egyenesen a Koreai-szoroson át vagy Japánt megkerülve - a rövidebbet választja. Azt hiszi, sikerül megtéveszteniük a japánokat azzal, ha két hajót kerülő útvonalra küld. Csele nem válik be, a japánok észre sem veszik a két hajót. A japán flotta Korea délkeleti partjai előtt leszállásban várakozik. Mikor megérkezik a hír, hogy a kilencven tengeri mérföldre lévő orosz flotta a Koreai-szoroson akar áttörni, nem kell mást tennie, mint megindulni feléje. Még el sem kezdődött a döntő csata, de máris a japánoké a kezdeményezés. Az oroszok nem végeznek távelfelderítést, így sejtelmük sincs az ellenséges hajók hollétéről.

1905. május 27-ének reggelén az orosz flotta harci alakzatban, kettős, egymáshoz képest eltolt oszlopban ér a Csuzimai-szorosba. A kettős szigettől délre, stabil észak-északkeleti irányban haladnak Vlagyivosztok felé. A sebesség elég alacsony, hiszen Rozsesztvenszkijnek tekintettel kell lenni köteléke lassúbb hajóira is. Togo tengernagy a japán zászlóshajó, a „Mikasa” fedélzetén a biztos győzelem tudatában adja le a jelzést: „A haza jövője vagy bukása e csatától függ. Mindenki legjobb tudása szerint tegye kötelességét.” Ez arra a napiparancsra emlékeztet, melyet Nelson adott ki a trafalgari csata előtt. Togo megtesz mást is, amit Nelson nélkülözhetetlennek tartott: az azonos tulajdonságokkal rendelkező, azonos menetsebességű hajókat önálló harci kötelékekbe fogja össze.

Május 27-e a cár koronázásának napja, így az orosz hajókon hálaadó istentiszteleteket tartanak. A tisztek pezsgőznek, a legénység extra fejadag rumot kap. Délután két óra után pár perccel az orosz tengernagy „Szuvorov” nevű zászlóshajóján kiadja a tűzparancsot. Tizennyolc kilométer távolságból kezdetét veszi a nehéz hadihajók első csatája a huszadik században. Az oroszok negyvenegy nehézlöveggel rendelkeznek, sorhajóik páncélzata is jobb. A japán hadihajók kisebbek, de fordulékonyabbak és lényegesen gyorsabbak, viszont összesen csak huszonhét nehézlövegük van.

Legénységük azonban ragyogóan képzett, csak úgy tombol bennük a harci kedv, Togo tengernagy pedig kiválóan vezeti őket. A harcászati előny is az ő oldalán van. Sikerült véghezvinnie a „*crossing the T*” klasszikus manőverét, amikor kelet-nyugati irányban keresztezte az orosz flotta útját. A japán hajók oldalössztüzet lőhetnek. Lőelem-képzésük pontos, lövéseik betakarják a célokat. A hátul haladó orosz hajók, a japán manőverből adódóan, még csak viszonzni sem tudják a tüzet. Az elől haladó orosz hajók közül több találatot kap és elsüllyed. Egy súlyos következményekkel járó hiba miatt lövegeik nem fejtik ki teljes hatásukat. A trópusi vizeken vezető hosszú hajóúton megnövelték a lőpor nedvességtartalmát, hogy ezzel is csökkentsék az öngyulladás veszélyét. Ez most oda vezet, hogy az orosz gránátoknak a fele nem robban fel.

Togo tengernagy újabb merész manőverbe kezd. A japán hajóraj száznyolcvan fokos fordulatot tesz, és folyamatosan tüzelve, párhuzamos vonalakban az orosz hajókat kelet felé szorítja elvágva őket Vlagyivosztoktól. Halkilométeres távolságból tűz alá veszik a két orosz zászlóshajót. Az egyik elsüllyed; s csaknem teljes legénységét magával viszi a hullámsírba. A „Szuvorov” kigyullad, és irányítás nélkül sodródik. Rozsesztvenszkij tengernagy súlyos sebet kapott: harcképtelen. Most bosszulja meg magát az a tévedés, melyet egy nappal azelőtt követett el. A második kötelék parancsnoka ugyanis aznap belehalt súlyos betegségébe. Rozsesztvenszkij ezt titokban tartotta, mert úgy vélte, rosszat tesz a harci szellemnek, ha a katonák tudomást szereznek parancsnokuk haláláról. Még Nyebogatov tengernagy, a harmadik hajóraj parancsnoka sem kapott értesítést, így az eredeti elképzelésekkel ellentétben tudja helyettesíteni a főparancsnokot. Az orosz flotta a csata döntő óráiban vezetés nélkül küzd. A hajókon úrrá lesz a káosz és a csupasz kétségbeesés. Azok a hajók, melyek megkísérlik átvenni a vezetést, hamarosan találatot kapnak és elsüllyednek.

Az oroszok hatalmas veszteséget szenvednek, mintegy ötezer tengerész került hullámsírba. A flotta maradékát csak az éjszaka menti meg a teljes megsemmisüléstől. Togo tengernagy még a sötétben is üldözi őket, és torpedónaszádjaival további két hajót süllyeszt el. Alig öt orosz hajó menekül meg - két sorhajó, két parti páncélos és egy cirkáló - azonban május 28-án reggel őket is utoléri és körülveszi a japán főerő. Nyebogatov tengernagy megadja magát, mintegy hatezer orosz tengerész kerül hadifogságba. Japán mindössze három torpedónaszádot és százötven tengerészt veszített. Fényes diadal, mely az orosz fél hibáinak és ijesztően téves helyzetmegítélésének láncolatát tekintve szerinte előre látható volt. A csuzimai katasztrófa szétzúzta az orosz flotta harci szellemét: nyáron Odesszában zendülés tör ki a „Potemkin” páncélos cirkálón. A békét az amerikai elnök, Theodore Roosevelt közvetítésével Portsmouth-ban kötik meg 1905 októberében. Oroszország elismeri Japán koreai érdekeit, és lemond Szahalin ötvenedik szélességi foktól délre fekvő részéről. Japán nagyhatalommá vált - mégpedig a Távol-Kelet sorsát meghatározó nagyhatalommá.

Tévedések 1914 és 1938 között

Véletlen hőstett

(Liège, 1914. augusztus 6.)

1914. augusztus 6-a csütörtöki nap. Ekkor egy addig ismeretlen katonatiszt hősi tette révén bevonul a történelembe. Olyan hősi tettel, mely teljességgel véletlen volt, és amelyet groteszk tévedés tett lehetővé. Az első világháború alig néhány napja tart. A német birodalomban egymillió-kétszázezer férfi jelentkezik önkéntes fegyveres szolgálatra. A legifjabb alig tizennégy, a legidősebb hetvenegy év terhet cipeli a vállán. Ő harcolt már az 1866-os osztrák és az 1870-71-es francia hadjáratban is. A zsúfolt szerelvények éjjel-nappal járnak a front felé. A háborús lelkesedéstől áthatott katonák biztosak a győzelemben. Az ellenségre gúnydalokat szórnak, és a marhavagonokra krétával ilyen és ehhez hasonló jelszavakat írnak: „A franciának egy dőfés, az oroszoknak egy lövés, az angoloknak egy rúgás.”

Alig két napja, hogy II. Vilmos német császár augusztus negyedikére háborús ülésre hívta össze a birodalmi gyűlést. A Berliner Schloss fehér termében a császár tábori szürke egyenruhában, magas szárú barna csizmában, a képviselők éljenzése közepette érces hangon jelentette ki: „Kényszerből, önvédelemből, tiszta kézzel és tiszta lelkiismerettel rántunk kardot, telve szilárd hűséggel, Isten iránti alázattal, ellenségeinkkel szemben pedig harci dühvel!”

A katonák biztosak abban, hogy a világ legjobb hadseregében szolgálnak, és a hadművelleti terv egyenesen zseniális. Kidolgozója Schlieffen tábornok. A német hadsereg zöme a terv értelmében nyugaton nyomul előre, hatalmas ékként átszeli a semleges Belgiumot, mélyen benyomul francia földre, átkel a Szajrán és Párizson túlhaladva keletre fordul, átkarolja a francia fővárost, és megsemmisíti a katlanba zárt francia haderőt.

Otto von Emmich gyalogsági tábornok parancsot kap, hogy a „Mari-hadsereg” élén tisztítsa meg a Belgiumba vezető utat, hat vegyes gyalogdandárjával meglepetésszerűen, menetből vegye be Liège-t. Parancsolni könnyű, végrehajtani nehéz. A város a Maas bal partján, százötven méterrel a folyó felett terül el, meredek lejtők övezik, a kétszáz méteres folyó úgy veszi körül, mint valami várak. Ráadásul ötvenkilométeres körzetben, a folyó mindkét partján összesen tizenkét kör alakú, hatalmas páncélerőd védi: betonfalaik vastagsága eléri az egy métert. Az erődök leginkább föld alá süllyesztett várakhoz hasonlíthatók. A város közepében pedig ott áll, mint hálójában a pók, a hatalmas és bevehetetlen fellegvár. Liège a világ legerősebb erődjeinek egyike. Mindenki arra számít, hogy dacol majd az ostromlókkal, és soha sem veszik be.

Augusztus 3-án, az aacheni Union szállóban dolgozzák ki a Liège elleni roham utolsó részleteit. Von Emmich tábornok gondterhelt arccal tanácskozik törzsével. Hogy roppantsa össze ezeket a védőműveket? Véletlenül jelen van a második hadsereg szállásmestere, bizonyos Luddendorff vezérőrnagy is, aki a szállodában várja, hogy Aachenbe érkezzen előljárója, von Bülow tábornok. Luddendorffnak nincs tehát semmi dolga, ezért úgy dönt, háborús turistaként csatlakozik a Liège-i előretöréshez. Emmich először meghökken, de aztán beleegyezik. Augusztus 4-e hajnalán, ragyogóan tiszta nyári reggelen megindul a roham-hadsereg.

A Liège felé vezető utakat hamarosan ellepi a tábori szürkébe öltözött gyalogság áradata - az egyhangúságot csak az ezredek vörös számai törlik meg a sisakok elején. A felvonulás rendezetten és pontosan folyik, szinte úgy, mint egy díszszemlén. A felszerelés is tökéletes. Minden egyes katona hatvanöt fontnyi súlyt cipel: hátizsák, tábori kulacs, tartalék bakancs, gyalogsági ásó, rohamkés, puska és lőszer. Ezután következik a kenyérzsák, benne a vastartalék: két hús- és zöldségkonzerv, két csomag kétszersült, őrölt kávé s egy palack égetett szesz. Újabb zsákban van a sebkötöző pólya, a sebtapasz, a gyufa, a tű és a cérna, a csokoládé és a dohány. Összességében tetemes teher.

A katonák nótaszóval vonulnak be Belgiumba, előrenyomulásuk tempója azonban alacsony. Zeng a „Wacht am Rhein”, a „Heil dir, Siegeskranz”, újra és újra felhangzik a „Deutschland, Deutschland über alles”. A dalokhoz a nehéztüzérségi tűz távoli moraja ad zenei aláfestést, mely huszonnégy órája lövi a belga erődöket. Mikor elérik a Maas völgyét, a katonák megpillantják a hatalmas védőműveket. Augusztus ötödikén rohamot indítanak Liège keleti négy erődjére. A támadás azonban megreked a puskák és géppuskák összpontosított tüzében. A halottak több méter magas barikádokban tornyosulnak. Meglepő a szívós és heves belga ellenállás. Az újságok különkiadásban számolnak be a nagy belga győzelemről. Brüsszel ünnepel, hiszen visszaverték a németeket!

Augusztus 6-án a 14. dandárnak délután kettőre sikerül áttörnie az erődgyűrűt, és kijutnia a Maas jobb partjának magaslataira. A támadó hullámban ott van Luddendorff tábornok is, aki döbbenetesen szemléli a hatalmas fellegvárat a város közepén. Hogy juthatnak oda katonái valaha is? A 14. dandár elszigetelten áll az erőd belsejében. A többi dandár alegységeinek még híre-hamva sincs. Leman tábornok vezetésével a tizenkét erőd nem is gondol a megadásra, és folyamatosan tüzelnek tovább. Az égen feltűnik egy ezüst szivar, egy Zeppelin. A „Z 6” nyitott gondolájából egy tiszthelyettes tizenöt centiméteres tarackgránátokat dob, melyek becsapódáskor felrobbannak. Eközben néhány polgári személy is életét veszti. Íme, a huszadik század háborúinak új dimenziója! Az erőd puskatűzzel véde-

kezik, a sortüzek lyukat szakítanak a burkolatba, elszökik a gáz, a hatalmas léghajó ízzé-porrá zúzódik a földön. Liége lakosai a pincében töltik az éjszakát, félve a további „terrortámadásoktól.” A németek tüzéségi tűzzel akarják kicsikarni a város megadását. Liége azonban nem kapitulál. Londonban így ír a „Times”: „Belgium halhatatlan hírnévre tett szert azért, hogy szétfoszlatta a német haderő legyőzhetetlenségébe vetett babonás hitet!”

Von Oven ezredes kapja a feladatot, hogy nagy harcerezű elővédjével rohanja meg és tartsa meg szállva a fellegvárat. Katonái azonban tévedésből rossz irányba indulnak és eltévednek a Liége-i utcákon. Nem találják az erődöt. Talán nem volt náluk térkép? Mindenesetre soha nem érnek oda.

Egy, egyetlenegy tiszt azonban megtalálja a helyes utat. Luddendorff tábornok az, aki kíváncsiságból szeretné közelebbről megvizsgálni a von Oven ezredes katonái által elfoglalt fellegvárat. Rövid úton rekvirál egy belga gépkocsit, és a kanyargós úton felhajt az erődhöz. Kiszáll, és a középkori kapuhoz megy, abban a hitben, hogy ott már régen német katonák vannak. Veszélyes, szinte hihetetlen tévedés. Tiszti tőr kardjának markolatával kopogtat a kapuzat fáján, mely egyszer csak kitérül. Öt-hat belga katona áll a kapuban: legalább annyira meghökkennek, mint a vezérőrnagy, akinek zsigereibe markol a félelem. Annyi ideje sincs, hogy megforduljon és elmeneküljön. A belgák látják a tábornoki egyenruhát, és ők is áldozatául esnek egy tévedésnek. Kezüket a magasba emelik, és kitűzik a fehér zászlót. Háromszáz katona és tiszt adja meg magát egyetlen német tábornoknak. Azt hiszik, katonái bekerítették az erődöt, és ott állnak közvetlenül mögötte. Ez azonban korántsem így van.

Liége bevehetetlen fellegvára elesett, az erődök néhány napig még folytatják bátor harcukat. Szélesre tárul a kapu Belgium és Franciaország felé, folytatódhat a tervszerű előnyomulás. A császár ünnepel, és Luddendorff tábornok nyakába akasztja a „*Pour le Mérite*”-rendet, a legmagasabb birodalmi kitüntetést. A tábornokot egy csapásra pajzsára emelte a német történelem, melyben később magasabb beosztásban - fajsúlyos szerepet játszik majd.

A marne-i csoda

(Franciaország, 1914. augusztus 24. - szeptember 10.)

1914 forró nyarán a német csapatok gyorsan és diadalmasan vonulnak át Belgiumon, augusztus 24-én már átlélik a francia határt. Pontosan tartják a nagyvonalú Schlieffen-tervben meghatározott menetrendet. A terv egyetlen hatalmas hadműveletben akarja megsemmisíteni az ellenséget, ezért távoli átkarolást ír elő, mely Belgiumból kiindulva az észak-francia síkságra irányul, és nyugatról megkerüli Párizst. A jobbszárnyak kell halálos csapást mérnie az ellenségre. Schlieffen tábornok halálos ágyán is ezt suttogja: „Erősítsétek a jobbszárnyat!” E fontos feladattal az első hadsereget és von Kluck tábornokot, a nyugati hadszíntér legjobb hadműveleti parancsnokát bízzák meg. Az elkövetkező tizenegy nap meghatározza a háború menetét. Valóban: az ezekben a napokban bekövetkezett tévedések döntőnek bizonyulnak majd.

A tévedések sora azzal veszi kezdetét, hogy Helmuth von Moltke - a vezérkar élén Schlieffen utódja, az 1870-71-es háború Moltkéjának unokaöccse - a ténylegesnél erősebbnek véli a keletről fenyegető veszélyt. A jobbszárnytól elvon négy és fél hadtestet, mintegy száznyolcvanezer embert, és átadja őket Keletre. Schlieffen eredetileg nemcsak Belgiumot, hanem nagyvonalú következetességgel Hollandiát is meg akarta szállni. Moltke ettől erkölcsös okokból eltekint. És egyébként is, az egész tervet túlságosan vakmerőnek tekint. Schlieffen elgondolása szerint Elzász-Lotharingia védelmére alig kétszáz ezer katona is elegendő. Elviselhetőnek véli, ha a franciák akár Bajorországig nyomulnak is előre, csak sikerrel járjon a Párizst átkaroló hadművelet, a franciák csapdába ejtése. Ezért az erők hétnyolcadát a jobbszárnyra rendelte.

A féltős Moltke felvizezi a haditervet. Négyezerötvenezer embert csoportosít Elzász-Lotharingiába, a jobbszárny rovására erősítve a balszárnyat. Augusztus 25-én leteszi a fegyvert a belgiumi Namur erődje, ezzel felszabadul az ostromot vívó két hadtest. Ezeket keletre küldi, mivel azt hiszi, hogy nagy szükség van rájuk a kelet-poroszországi csatákban. E két hadtest néhány nappal az oroszok felett Tannenberg-nél aratott megsemmisítő győzelem után érkeznek be. Moltke röviddel 1916-ban bekövetkezett halála előtt elismerte, hogy e téves döntés volt legnagyobb hibája, mivel ez a nyolcvanezer katona nagyon hiányzik a jobbszárnyon. Mikor az első hadseregtől Antwerpen és a Maubeuge-erőd elfoglalására további két hadtestet vonnak el, az erők aránya a bal és a jobbszárny között egy a háromhoz - nem pedig egy a héthez, mint ahogy azt Schlieffen előírta.

Kluck első hadserege Brüsszelnél a tervek szerint délnek fordul. Ahhoz azonban már nem elég erős, hogy „jobb karjával a csatornát súrolva”, Párizst megkerülve nyomuljon előre. Szeptember 6-án ennek ellenére egy tizenegy fős német lovas-járőr csapat hat kilométerre megközelíti a Párizst védő erődrendszert. Von Kluck katonái a horizonton megpillantják az Eiffel-torony körvonalait. Von Hiddessen repülő főhadnagy sárga kétfedelűje szinte minden délután ötkor megjelenik Párizs felett és gránátokat dob le, melyek lerombolnak néhány házat. A város helyzete kétségbeesítő. Ingyenes különvonatok délre evakuálnak „hatszáz ezer felesleges kenyérpusztítót”, amint egy újság fogalmaz. A Párizsban maradt férfiak a védelmen munkálkodnak. A francia főváros nagy parkjaiban marhák ezrei

legelésznek. Az ostrom alatt belőlük táplálkozhat majd a lakosság. A tereken és a körutakon szénaboglyák emelkednek, a Szajna partján egyik vályú a másikat éri.

A szeptember 2-óról 3-ára virradó éjjelen Poincaré köztársasági elnök kormányával együtt Bordeaux irányában elhagyja a várost. Erre őrjöngő párizsi lakosok ezrei zúdítanak közútra az Elyséepalotára. A francia nemzeti bank éppúgy elhagyja a fővárost, mint gazdag polgárai, akik dél felé, Monte Carlo irányába szivárognak el. Galieni tábornok, Párizs katonai kormányzója elhatározta, hogy Párizs minden hídját felrobbantja, ha a németek bevonulnak a városba, és nem kíméli az Eiffeltornyot sem. A francia főváros közel áll az összeomláshoz, úgy tűnik, küszöbön a katasztrófa. A brit expedíciós hadtest parancsnoka, French tábornok táviratban közli Kitchener lorddal, az angol hadügyminiszterrel, hogy tekintettel csapatai aggasztó állapotára, melyek a harcolva történő visszavonulás során tizenötezer embert veszítettek, szándékában áll visszavonulni a Szajnától nyugatra. Megfontolás tárgyává teszi, hogy egész haderejét behajózza, és visszatér Angliába. Ezzel hatalmas rés támadna az arcvonalon. A háború elvesztésének esélye soha többé nem lesz akkora, mint ebben a pillanatban. Kitchener sietve Párizsba megy, és parázs hangulatú vitákban elejét veszi a „dezertálásnak”. French csapatai visszatérnek az arcvonalra.

A francia főparancsnoknak, Joffre marsallnak döntenie kell: feladja és nyílt várossá nyilvánítja Párizst, a haderőt pedig kimenekíti Franciaország belseje felé, vagy megkísérli feltartóztatni csapatai visszavonulását, megfordítani katonáit, és utolsó erejük megfeszítésével megállítani a német előrenyomulást. Szeptember 6-án Joffre úgy dönt, hogy kétségbeesett ellentámadását a Marne-nál indítja meg: ott, ahol meggyőződése szerint az ellenség erői a Párizs elleni végső rohamra gyülekeznek. Szeptember tizedikének baljóslatú reggelén a kiküldött felderítők csodálkozva dörzsölik a szemüket. A németek nincsenek sehol! Bármily hihetetlenül hangzik, karnyújtásnyira kitűzött céljuktól a németek egyszerűen eltűntek, a jelek szerint visszafordultak. De vajon miért? Talán csapda az egész, egy ravasz hadicsel? A francia oldalon senki nem érti a dolgot. Mikor azonban egyre világosabban látszik, hogy valódi visszavonulásról van szó, a „marne-i csoda” híre örömhírként járja be az országot. Abban a pillanatban, mikor a franciák a legrosszabbtól tartanak, számukra a legrosszabb már el is múlt. Euripidész „Alkésztisz” című művében így ír: „Sötét az út, melyen a sors jár!” A franciák előtt egyelőre sötétbe vesznek azok az okok, melyek e csodához vezettek. Nem is sejtik, hogy a német oldalon egy alacsony rangú ismeretlen tiszt, egy bizonyos Hentsch alezredes dobott botot a történelem kerekének küllői közé.

Augusztus 30-án a himlőhelyes arcú, rémisztő tekintetű tábornok, a schlieffeni jobbszárny embere, von Kluck nehéz döntés előtt áll. Erőltetett menetben előrenyomuló csapatai elől pánikszerűen menekülnek a franciák. Kluck lélegzetvételnyi szünetet sem akar engedni nekik. Biztos abban, hogy a franciák már vesztek, és már csak össze kell tereelni őket. Azonban a balszárnyról nem érkezett meg az erősítés, amire számított. A veszteségek pótlására most jó hasznát venné annak a két hadtestnek, melyet teljesen feleslegesen elküldtek a keleti frontra. Meggyengített hadseregét von Kluck meg akarja kímélni a további szétbontakozástól Párizstól nyugatra és délre, mivel meggyőződése, hogy az arcvonalat Párizstól északra is fel tudja göngyöltetni. Ennek előfeltétele, hogy délről délkeletre módosítsa csapatai előrenyomulásának általános irányát. Kluck úgy dönt, végrehajtja ezt az iránymódosítást. Ezzel lezárja azt a mind nagyobb rést is, mely közte, illetve szomszédja, von Bülow tábornok második hadserege között tátong. Az effajta támogatást von Bülow maga is kérte. Von Kluck tisztán látja, hogy ezzel tálcán kínálja az ellenségnek mind jobban meggyülő szárnyát, de a veszélyt csekélynek véli. Egy elfogott levélből tudomására jut, hogy az angolok kivonják csapataikat a frontról, és a Szajnától nyugatra csoportosítják újra azokat. Hadserege szeptember 1-jén szerez tudomást arról, hogy ez így nem igaz. Az angolok nemhogy rendezetlenül menekülnének - amint azt Kluck jelentette -, hanem elszántan harcolnak. A compiégne-i erdőben kemény küzdelemre kerül sor. Kluck kérelmetlenül hajszolja katonáit tovább előre, és már azon van, hogy átkeljen a Marne-on. Az első német hadsereg egyik tisztje ezt jegyzi fel naplójába: „Botladozni is alig tudnak, arcukat belepte a por, egyenruhájuk rongyokban. Úgy festenek, mint az életre kelt madárijesztők.”

Moltkét luxemburgi főhadiszállásán nagyon nyugtalanítja a jobbszárny hadseregei között tátongó rés. Lotharingiába, a Mosel menti csatákba küldte azokat a tartalékokat, mellyel a rést betömhetné. Ahelyett, hogy védelemben maradna, mint ahogy azt a Schlieffen-terv számításba vette, a német főparancsnokság itt is át akarja törni a francia erődvonalat. A császár diadalmenetben kíván belovagolni Nancyba. Moltke nem képes rászánni magát arra, hogy ezt az előrenyomulást lelassítsa, és innen vonjon ki csapatokat a jobbszárny erősítésére. Azonnal engedélyezi tehát Kluck tervét, miszerint az eredeti elgondolástól eltérően Párizs megkerülése nélkül semmisíti meg az ellenséget, és előrenyomulási irányát módosítva lezárja a von Bülow második hadserege irányában kialakult veszélyes rést.

A német vezérkari főnök főhadiszállását a fronttól távol, egy luxembourgi iskolaépületben rendezték be. Mivel nem rendelkezik pontos helyzetképpel, aggódik, kételyek gyötrik, mája és epéje lázong, nyomorúságosan érzi magát. Főhadiszállása telefonos összeköttetésben van a hadseregparancsnokságokkal, a vonalak azonban állandóan megszakadnak. Mégsem megy személynél személynél a frontra, hogy ott személynél győződjön meg a jobbszárny tényleges helyzetéről. Ehelyett feleségének ír: „Tompá nyomás nehezedik mindannyiunkra, mely kiöli belőlünk

az alkotó kedvet. Semmibe sem kezdhet az ember anélkül, hogy ne szólalna meg benne egy' hang: Ugyan minek? Hiszen minden hiábavaló!" Moltke azt hiszi, hogy a Párizstól keletre folyó harcokban a németek nem győzhetnek, így elveszítik majd a háborút is. Szeptember hatodikán úgy dönt, a frontra küldi bizalmi emberét, felderítő-főnökét, Hentsch alezredest, aki a hadiakadémián tanúsított nagyszerű teljesítménye miatt nyert felvételt a vezérkarba. Utasítja, hogy haladéktalanul menjen a frontra az első és a második hadsereghez, és ott tájékozódjon a helyzetről. „Ha az első hadsereg nem képes tartani magát” - mondja -, „akkor intézkedjék, hogy von Kluck vezérezredes tegyen kitérőt a Soissons-Fismes vonal felé, és a kialakult rést lezárva állítsa helyre az összeköttetést a második hadsereg jobbszárnyával.” E parancsát azonban, melyben első ízben esik szó visszavonulásról, nem foglalja írásba, noha törzskari tisztjeitől megkövetelte, hogy mindig ezt tegyék.

Hentsch alezredes már sorsdöntő útjának kezdetén eltér a kapott utasítástól. A fronthoz vezető háromszáz kilométeres utat gépkocsin ugyan gyorsan megteszi, de először a harmadik, negyedik és ötödik hadsereg harcálláspontjára megy tájékozódni a helyzetről. Ezzel értékes időt veszít. Este nyolc óra van, mire beérkezik a második hadsereg harcálláspontjára. Von Bülow tábornok egyáltalán nincs borúlátó hangulatban. Jobbszárnyának ugyan nagy erőfeszítésébe kerül visszaverni az ellenség ellenlökéseit, mindazonáltal „tartani tudom az állást” - mondja Hentschnek - „hacsak az ellenségnek nem sikerül vonalaimat áttörni és átkarolni”. Hentsch nem rendelkezik harci tapasztalatokkal, így von Bülow utolsó megjegyzését hallva pánikba esik. Azt hiszi, az első hadsereg is fenyegetett helyzetben van, utasítja tehát a második hadsereget, hogy vonuljon vissza. Eszébe sem jut, hogy előbb az első hadseregnél felmérje, tudják-e tartani magukat. Csak másnap reggel megy az első hadsereghez. Útközben kapja a hírt, hogy a franciák átkeltek a Marne-on, és támadásba lendülnek. Meglepi, hogy von Kluck vezérezredes továbbra is töretlenül bízik a győzelemben, mivel hadserege kitűnő helyzetben van. Hentschnek be kell látnia, hogy tévedett: rosszul mérte fel a második hadsereg helyzetét, amely valószínűleg már visszavonulóban van. Ha az első hadsereg állásaiban marad, katasztrófa fenyegeti. Kluck ellenkezik, éppúgy, mint törzsfőnöke, Kuhl tábornok. Megkísérlik megértetni Hentsch-el, hogy „a teljes győzelemért vívott harc jelenleg könnyebb, mint egy nehézkes visszavonulás.” Ő azonban már nem visszakozhat, és arra a hamis és végzetes kijelentésre ragadtatja magát, hogy „a második hadsereg már csak üszök és hamu!” Von Kluck hitelt ad Hentsch kendőzetlen szavainak. Ha a mondottak helytállóak, akkor hadserege, melynek jobbszárnya hosszú szakaszon védtelen, fenyegető helyzetben van. Nehéz szívvel beletörődik a visszavonulási parancsba.

Így történt, hogy egy tapasztalatlan alezredes parancsára két győzedelmes hadsereg visszavonulásba fogott, mivel mindegyik abban a hamis hitben élt, hogy a másik nem tudja tovább tartani magát. Moltke kénytelen a többi hadseregnek is megparancsolni a visszavonulást, mivel csak így tudja azokat megmenteni az átkarolástól. Bekövetkezik a marne-i csoda: hét német hadsereg visszavonul, kienvedve markukból a megsemmisítő győzelmet, melyhez annyira közel voltak. Nem Jeanne d'Arc volt az - bármit is mondjon Henri Bergson - aki megnyerte a marne-i csatát: a német főparancsnokság fatális tévedései vezettek a vereséghez. A franciák már-már kihunytt harci szelleme újra lángra lobban, a nyugati front nem sokkal később megmerevedik, teljes hosszában kialakul a nehézkes, reménytelen állóháború. Moltke a császár elé lép és jelenti: „Felség, a háborút elveszítettük!” Azonnal leváltják, helyére Falkenhayn tábornok lép, aki egyúttal betölti a porosz hadügyminiszteri tisztséget is. A boldogtalan Hentsch alezredes ellen indított hadbíróvási tárgyalás megszakad. Tisztázatlan marad a kérdés, vajon önhatalmúlag cselekedett-e, vagy fel volt jogosítva a visszavonulási parancs kiadására. A szembesítésre Moltkéval soha nem került sor. Moltke 1916-ban, Hentsch 1917-ben hal meg - mindketten megtört emberként.

Halál Tannenbergnél

(Kelet-Poroszország, 1914. augusztus 17-31.)

A német haditerv azzal számol, hogy a döntést hét hadsereggel nyugaton kell kicsikarni. Oroszország ellen ezalatt egyedül a nyolcadik hadsereg négy hadteste biztosít von Prittwitz vezérezredes parancsnoksága alatt. A hadsereg nem tudja feladatát megoldani, ha egyenletesen szállja meg a Kelet-Poroszországot Felső-Sziléziával összekötő, több száz kilométer hosszú határvonalat, mivel akkor mindenütt csupán gyenge alegységek állnának. Ezért minden harcképes köteléket északon összpontosítottak. Kelet-Poroszországot nem engedik át harc nélkül az ellenségnek. A nyolcadik hadsereg jelentős számbeli fölényben lévő ellenséggel áll szemben: tizenhárom német hadosztály a huszonegy orosz ellen, egyetlen lovashadosztály tíz ellenséggel szemben. Ráadásul a nyolcadik hadsereg fele tartalék, pót és népfölkelő alakulatokból áll. Tüzérsége azonban sokkal jobb, rendelkezésére áll a jól kiépített vasúti hálózat is, melyet a német területre benyomuló oroszok nem tudnak használni, mivel vasútjuk eltérő nyomtávolságot használ, így saját gördülőanyagot nem alkalmazhatnak. A terepadottságok is kedveznek a németeknek. A nagy kiterjedésű Mazuri-tóvidék a támadót erőinek megosztására kényszeríti.

Az oroszoknak sincs más választásuk. Az első hadsereg, melyet egy arrogáns arisztokrata, a kompetens és katonái körében népszerű, német nevű orosz tábornok, Paul von Rennenkampff vezet,

a Nyementől kiindulva, a tóvidéktől északra, Königsberg felé tör előre. A második hadsereg élén a körültekintő és közismerten óvatos Szamszonov tábornok áll, akit nyugállományból reaktiváltak. Magasabb egysége a Narev menti lengyel vidéken gyülekezik, és a tavaktól délre támad. Ha a két hadsereg kijut a tavak térségéből, és egyesül Kelet-Poroszország belsejében, azzal a német nyolcadik hadsereget is bekerítették, elvágyva visszavonulási útvonalát a Visztula mögé. S aztán szabad az út Berling. II. Miklós cár ötvenezer rubelt ígért annak a katonának, aki elsőként lépi át a német főváros határát. A nyolcadik hadsereg feladata csak az lehet, hogy az északon és délen előrenyomuló ellenséget a lehető leghamarabb, egyesével megveri, míg a tóvidék elválasztja azokat egymástól - ezt Schlieffen már 1898-ban leszögezte. Mint a hadtörténelemben oly gyakran, a gyenge ezúttal is arra kényszerül, hogy a támadásban keresse az üdvösséget. Augusztus 14-én a vezérkari főnök, Moltke így igazítja el a nyolcadik hadsereget: „Amikor az oroszok támadnak, defenzíváról szó sem lehet, csak offenzíváról, offenzíváról, offenzíváról!”

Kérdés csak az, mikor jönnek az oroszok. Az általános mozgósítást már augusztus elsején kihirdették. A német vezetés azonban biztosra veszi, hogy borzalmas szervezési nehézségeik miatt képtelenek csapataikat gyorsan harcra vetni, hiszen nem készültek fel, s az óriási birodalomban a felvonulás időbe telik. Berlinben senki sem számol azzal, hogy az oroszok a franciák veresége előtt képesek megindulni. Senki sem tudja, hogy az oroszok megígérték a támogatásukat kérő nyugati szövetségeseiknek: a lehető leggyorsabban megindulnak Németország ellen, és a mozgósítástól számított tizennegyedik napon készen állnak a támadásra, jöhetnek a hadtáp- és ellátó-egységek csak augusztus 19-ére érkeznek be.

Rennenkampff augusztus 17-én a Rominter Heide két oldalán ötven kilométer szélességben átlépi a határt. A német főparancsnokság meglepetése teljes. Véget nem érő oszlopokban menetel az orosz gyalogság, porlepte utakon vonulnak, dimbes-dombos, hatalmas szántóföldek között, melyeken még lábön áll a gabona. Szenvednek a szúnyogok csípéseitől, amikor keresztülgyalogolnak a nyírfaterdőkön, elhagyják a paraszti gazdaságokat és a nagybirtokokat, a hatalmas erdősegeket, a kis falvakat és városkákat. Láruk ugyan a legtöbb esetben rongyokba van csavarva, mivel a szállásmestereknek arra sem volt idejük, hogy kiozzák a cipőket. Nincs elég puska, nincs elég lőszer, alig van élelmiszer. A legénység hangulata nem jó, de csak menetelnek, hat nappal korábban, mint Szamszonov második hadserege. Rennenkampff egészen addig le akarja kötni a németeket, míg Szamszonov délen túljut az akadályokkal teli tóvidéken, s döntő csapást tud mérni a németek hátába és szárnyára. Egész Kelet-Poroszországot bejárja a rémült sikoly: „Jönnek az oroszok!” Az újságokban tudósítások jelennek meg az oroszok rémtetteiről - néhány helyen egyes katonák valóban követtek el kilengéseket. Heinrichswaldében egy orosz lovastiszt nyilvánosan megostoroztat harmincegy helyi lakost, köztük nőket is.

A német nyolcadik hadsereg parancsnoka egyáltalán nincs irigylésre méltó helyzetben. Prittwitz vezérezredes hatvanhat éves, testes, már-már falstaffi figura: hájas, gátlástalan, de nem mozgékony, s híján van minden katonai és szellemi érdeklődésnek. Csak azért csinált karriert, mert kegyenc az udvarban, aki nagyon ért ahhoz, hogyan lehet a császárt a kártyaasztalnál vidám történetekkel és kétértelmű pletykákkal jó kedvre deríteni. Moltke alkalmatlannak tartja, de valahányszor megpróbálta elmozdítani tisztségéről, kudarcot vallott. Utasította: úgy tanúsítson ellenállást, hogy saját csapatainak biztonságát ne veszélyeztesse. Ha nem megy másképp, a nyolcadik hadsereg vonuljon vissza a Visztulán túlra, Kelet-Poroszországot pedig engedje át az ellenségnek. Prittwitz ennek megfelelően fogalmazta meg hadtestparancsnokainak kiadott intézkedéseit. A keleti határ mellett álló első hadtest parancsnoka, Hermann von Francois tábornok, egy hugenotta származású, villámló tekintetű, önféjű férfi azonban megszegi azt. Meg akarja akadályozni, hogy német földre lépjen egyetlen szláv is. Ezért Gumbinnenből kiindulva nyolc kilométerre megközelíti az orosz határt, és Stallupönen térségében megtámadja az oroszokat. Háromezer foglyot ejt, de meg kell szakítania a harcot, mivel a nyolcadik hadseregtől azt a határozott parancsot kapta, hogy haladéktalanul vonuljon vissza Gumbinnenbe. Itt augusztus huszadikán sor került az egyik első véres összecsapásra, melyben három német hadtest két oroszral vív találkozó harcot. A 17. hadtest Mackensen tábornok parancsára végrehajtott arctámadása nagy veszteségek mellett összeomlik a jól beásott orosz gyalogság és géppuskatüzében.

A vesztett csata után nem sokkal beérkeznek az első értesülések arról, hogy Szamszonov tábornok a második orosz hadsereggel a déli határ átlépésére készül. Erre Prittwitz elveszíti a fejét, és parancsot ad, hogy csapatai az éj leple alatt szakadjanak el az ellenségtől, és kezdjék meg a visszavonulást Nyugat-Poroszországba. Az orosz harapófogó másik szára is közeledik. Prittwitz úgy véli, a hadjárat elveszett; erőfeszítéseit a nyolcadik hadsereg megmentésére összpontosítja. Hadműveleti tisztjének, Max Hoffmann alezredesnek parancsot ad a Visztula mögé történő visszavonulás előkészítésére. Hoffman, e hesseni származású, magas növésű, tar fejű tiszt, aki nagyon kedveli a zsíros kolbászokat, másként látja a helyzetet, ezért megkísérli Prittwitzet lebeszélni szándékáról. Mikor ezzel kudarcot vall, rémséges, egyáltalán nem katonás, még kevésbé poroszos tette szánja el magát: a szolgálati utat megkerülve, előljárója háta mögött telefonon a Koblenzben tartózkodó Moltkéhoz fordul. Esete párját ritkítja a német hadtörténelemben. Moltke kétségbe van esve. Kelet-Poroszország feladása hatalmas erkölcsi kudarc lenne, Németország elveszítene legfontosabb gabona- és tejtermő

vidékét, veszélybe kerülne Berlin és az osztrák szárny. Hallani sem akar arról, hogy Prittwitzet maga hatalmazta fel ennek a lépésnek a megtételére. Rövid úton leváltja hát, vele együtt törzsfőnökét, Waldersee vezérőrnagyot is.

Igen ám, de ki lépjen a helyükbe? Most, hogy a keleti front összeomlása fenyeget, határozott, erős, vasidegzetű férfira van szükség. A választás a becsvágyó, előljárói hatalmának tudatában lévő, szélsőségesen militarista Luddendorff tábornokra, Liége hőisére esik. Ő lesz az új törzsfőnök. Mivel a német parancsnoklási rendszer lényegében kettős vezetést ír elő, ez a beosztás szinte ugyanolyan fontos, mint a parancsnoki. A parancsnokságot egy hatvanhét éves nyugállományú vezérezredes, Paul von Hindenburg kapja, akinek reaktiválási kérelmét a háború kitörésekor korára való tekintettel elutasították. A két férfi nem ismeri egymást, soha nem találkoztak. Most azonban, mikor leszállt az éj, ugyanazzal a különvonattal indulnak Marienburgba, ahol augusztus 23-án délben meglehetősen fagyos hangulatban találkoznak a nyolcadik hadsereg törzsének megmaradt tisztjeivel. „Bízzunk egymásban, és tegyük meg együtt, ami kötelességünk” - mondja Hindenburg. Hoffmann - aki Prittwitz hirtelen távozását követően kiadta a hadsereg-parancsot a helyben történő, legalább egynapos várakozásra - kifejti nézeteit. A nyolcadik hadsereg használja ki a belső hadászati helyzet és a vasúti hálózat adta előnyöket - véli. „Mindennel, amink csak van, zúduljunk Szamszonov hadseregére, és verjük szét azt. Ehhez szükségünk van Francois tábornok északon álló első hadtestére. Felszerelésével együtt sürgősen vagonírozson be, és vasúti szállítással a lehető leggyorsabban vonuljon délre.” Luddendorff és Hindenburg felkapja a fejét. A terv nagyvonalú, nagy nehézségeket rejt magában, és a vakmerőségig merész. Sikere egyedül azon múlik, hogy Rennenkampf továbbra is északon marad, és nem fordul délnek. Ezzel megszületett a tannenbergi csata alap gondolata.

Luddendorff azonnal felismeri: a teljes nyolcadik hadseregére szükség van, ha meg akarják támadni és le akarják győzni Szamszonov hadseregét. Ezért túllép Hoffmann gondolatán, és mérlegelésre javasolja, hogy von Below és Mackensen másik két hadtestét is dobják át délre, a Rennenkampf fronton pedig elégedjenek meg azzal, ha egyetlen lovas-hadosztály fátyoloz. Hindenburg tétovázik. Ugyan szívesen vállal kockázatot, de ez a terv hihetetlenül vakmerő. Mi lesz, ha Rennenkampf mégis megindul, és támogatja Szamszonovot? „Nem fog, vezérezredes úr!” - bizonygatja Hoffmann - „A fejemmel felelek érte. Ahhoz túlságosan is utálják egymást.” Hoffmann nyomatékképpen tájékoztatást ad Rennenkampf és Szamszonov 1904-1905-ös orosz-japán háborúban megmutatkozó nézeteltéréseiről. Akkor mindketten azonos rangban, hadosztályparancsnokként szolgáltak. Rennenkampfnak szigorúan megparancsolták: ha Szamszonovot támadás éri, azonnal siessen a segítségére. O azonban nem tett semmit, Szamszonov pedig súlyos veszteséget szenvedett. Amikor a tábornokok nem sokkal ezután a mukdeni pályaudvaron találkoztak, Szamszonov vetélytársára vetette magát, és úgy meggötötte, hogy annak eleredt az orra vére. „Tulajdonképpen most ugyanez a helyzet” - folytatja Hoffmann -, „Rennenkampf nem felejtette el az esetet. Most sem mozdul majd!” Hindenburg beleegyezik. Így nyomatékosít: „Semmisítsük meg Szamszonov hadseregét, és ezzel szabadítsuk meg Németországot az oroszok gyújtogatásaitól, fosztogatásaitól és gyilkosságaitól!”

A csata első fázisa augusztus 25-én kezdődik. Luddendorff a lehető leggyorsabban fel akarja venni Szamszonovval a harcrintkezt. Ezért parancsot ad az első hadtestnek, hogy augusztus 25-én Usdau irányában indítson támadást. Biztos abban, hogy a támadás már folyik, mikor nagy meglepetésére tájékoztatást kap, hogy az önfejű Francois tábornok meg sem indult. Mivel nehéztüzérsége és gyalogságának egy része még nem érkezett meg Gumbinnenből, Mackensen gumóinnyi kudarcának fényében nem hajlandó tüzérségi támogatás és elegendő lőszer nélkül megkockáztatni az áttörést. Mindenáron el akarja kerülni a kudarcot. Luddendorff Hindenburg és Hoffmann társaságában rögtön odautazik és megfenyegeti, hogy ezen újabb parancsmegtagadás miatt leváltja parancsnoki beosztásából. Az első hadtest erre megkezdi Szamszonov balszárnyának átkarolását, augusztus 28-án pedig beveszi Usdaut. Az oroszok szárnyhadteste kitér, és lengyel területre távozik.

A bosszantó késedelem ellenére augusztus 25-e szerencsés nap a nyolcadik hadsereg számára. Visszatérőben a főhadiszállásra Hindenburg és Luddendorff két elfogott, rejtjelezetlen orosz rádiótávíratról kap tájékoztatást. Hadvezérnek ritkán van része effajta nem várt szerencsében. Az első rádiótávíratban Szamszonov utasítja csapatait, hogy nyomuljanak előre az Osterode-Allenstein vonalra, mivel a németek elszakadó hadmozdulatai már megvert ellenség visszavonulásaként értelmezhetők. A nyugat felől előrenyomuló német hadtestet tehát nem fenyegeti támadás. Ennél is fontosabb a második, Rennenkampftól származó üzenet, melyből kitűnik hadseregének menetcélja, ami nyugaton, nem pedig délen található. Ez annyit tesz, hogy a németek háta is biztonságban van. Az ellenség lépéseiről immár a lehető legjobban értesültek.

Augusztus 26-ának reggelén Luddendorff egy rövid pillanatra mégis elveszíti a fejét. A légi felderítés jelenti, hogy Rennenkampf csapatai a németek felé mozognak. „Hatalmas hadserege fenyegető zivatarfelhőként áll északkeleten!” - mondja Hoffmannak, aggódva, hogy az oroszok felgöngyölíthetik szárnyát. Nem tudja, hogy az északi irányból csapatait tizenöt kilométerre megközelítő oroszok csupán Rennenkampf lovas felderítői. Kételyei támadnak, vajon helyes volt-e mindent Szamszonov ellen küldeni, és figyelmen kívül hagyni Rennenkampf északon álló háromszázezer emberét. Izgatottan így szól: „Ha Rennenkampf beavatkozik, minden elveszett!” Hindenburgnak azt javasolja, szakítsák félbe

az átkaroló manővert, és rendeljék vissza az első hadtestet. (Később erre nem hajlandó emlékezni.) Ezzel kinyílt volna a halálos csapda, melybe épp akkor vonult be Szamszonov és vezetésével a második orosz hadsereg. Hindenburg azonban továbbra is bizakodó, és - megőrizve hitét a gondviselésben és a győzelemben - ragaszkodik a már meghozott döntéshez.

Szamszonov erőltetett menetben nyomul előre. Felsőbb parancsnoka, Zsilinszkij is hajtja. Nem tudja: épp most nyílik a német harapófogó, hogy katlanba zárja őket. A fehér hajú, sápadt Zsilinszkij, akit a katonák ezért élő hullának hívnak, nyomatékosan hangsúlyozza: „A német csapatok súlyos harcaik után, melyekben Rennenkampff tábornok szerezte meg a győzelmet, jelenleg gyors visszavonulásban vannak. Ön előtt az ellenség csupán gyenge alegységeket hagyott!” Micsoda tévedés! A kapott parancsok Rennenkampff kezét is megkötik. Mivel az orosz főparancsnokság kizártnak tartja, még fontolóra sem veszi Szamszonov vereségét, megtiltja Rennenkampffnak, hogy délre vonuljon, és támogatást adjon. Az „élő hulla” később megőrül, rádöbbenve borzalmas tévedésére. Rennenkampff maga is azt hiszi, hogy a megvert németek visszavonulnak nyugat felé, a Visztulán túlra. A menekültek végeláthatatlan áradata is arra enged következtetni, hogy az ellenség feladta Kelet-Poroszországot. A két orosz hadsereg nem vonul egymás felé, nincs közöttük semmiféle összeköttetés. Keveset tudnak egymásról, és még kevesebbet az ellenségről. Szamszonov meglepetése tehát teljes, amikor - mint derült égből a villámcsapás - lecsap rá a német offenzíva. Ráadásul északi irányból, ahol tulajdonképpen Rennenkampff csapatainak kellene lennie. Mivel azonban Rennenkampff még mindig nem mozdul, a nyolcadik hadsereg vállalhatja a kockázatot.

A megsemmisítő csata augusztus 26-ától 31-éig tart. A német támadás eleinte jól halad, azután lassul. Augusztus 28-ának éjszakáján a negyvenegyedik hadosztály a Mühlen-tótól délre átkaroló csapásra készül a nagyméretű Waplitz falu ellen, mikor a ködben beleütközik a heves orosz elhárító tűzbe. A veszteségek súlyosak. Néhány alegységnek ennek ellenére sikerül megvetnie lábát a helység peremén. Egy pillanattal később a beérkező saját tüzérség vaktában tüzet nyit a községre, abban a hitben, hogy ott kizárólag oroszok tartózkodnak. A németek Waplitznál kétezer-négyszáz embert veszítenek; a visszavonulás fejvesztett meneküléssé válik, melyet csak reggel sikerül megállítani. Ennek ellenére a németeknek sikerül Neidenburgnál bezárni a gyűrűt. Őket is meglepi, hogy a mindennemű utánpótlástól elvágott Szamszonov meg sem próbálkozik a kitöréssel, amit aligha sikerült volna megakadályozni. Szamszonov azonban nem tudja, milyen gyenge az átkarolás. Az augusztus 29-éről 30-ára virradó éjszakán főbe lövi magát. Hadseregének totális pusztulásáról Hindenburg a császárnak tesz jelentést. Augusztus 31-én az utolsó ellenállást is fölszámolják. Kilencvenháromezer orosz katona adja meg magát, százhúszezren estek el. Német oldalon a veszteség mintegy tízezer sebesült és halott.

A győzők csak lassan ébrednek rá diadaluk tényleges horderejére. „A történelem legnagyobb győzelmeinek egyike” - olvasható Hoffmann naplójában. A császár jóváhagyja a javaslatot, melynek értelmében a csatát egy Tannenberg nevű kis helységről nevezik el, ami pedig a harci cselekményekben semmiféle szerepet nem játszott. Emléket akarnak állítani a helynek, ahol a német lovagrend 1410-ben vereséget szenvedett a lengyel-litván hadaktól, „így köszörülvén ki a csorbát”. Hindenburg és Luddendorff, „Poroszország megmentői” számára a győzelem meghozza a legmagasabb elismerést és a váratlan hírnevet. E pillanattól fogva mindkettőjüket stratégiai lángelmeként tartják számon. A tannenbergi csatát Hannibál cannae-i győzelmével vetik össze, s a klasszikus, átkarolásból vívott csata iskolapéldájaként emlegetik. Mindez természetesen csak az orosz hadvezetés rémisztő stratégiai hibái révén következhetett be. Tannenberg ugyan fordulópont a keleti fronton, de politikai hatása nincs - a háború folytatódik.

Az emberevő szörnyeteg

(Verdun, 1916 február-szeptember)

Az Egyesült Nemzetek Szervezete 1987-ben a „béke fővárosává” nyilvánította Verdunt, mely 1916 februárjától, a német offenzíva megkezdésétől fogva a hadtörténelem legborzalmasabb vérfürdőjévé, „emberek malmává”, „húsdarálóvá” vált, s amelynek telhetetlen tölcseré bedaráltta az utolsó tartalékokat is. Hogy ez így történhetett, ahhoz számos tévedést kellett elkövetni - francia és német oldalon egyaránt.

Az offenzíva terve maga is rémes tévedés. A német vezérkar főnöke, Erich von Falkenhayn terjeszti be, miután a frontok 1915-ben mozdulatlanra merevedtek. A lövészárkok labirintusában emberek milliói néznek farkasszemet egymással. Kudarcot vallott minden kísérlet, melyet a frontvonalak döntő jelentőségű áttörésére tettek. Valaminek azonban történnie kell. A német háttérország hangulata erősen romlik. Az asszonyok és a gyerekek éheznek, de a megígért győztes békének híre-hamva sincs. Falkenhayn kétségbeesésében arra a gondolatra jut, hogy a francia hadsereget fel kell morzsolni, ki kell véreztetni. Ő a „vérszivattyú” feltalálója, melyet a franciákkal szemben akar alkalmazni. Az év végén kihirdeti, hogy a nagyszabású kivéreztető hadművelet fedőneve „Chi 45” lesz, ami az akkoriban alkalmazott rejtjelkulcs szerint „ítélőszéket” jelent. Nem területi nyereség a cél, hanem az,

hogy az ellenség a lehető legnagyobb vérvesztéssel szenvedjen. E célra legmegfelelőbb az a hely, amely a franciák számára a becsület, az ellenálló erőd, az eredményes védelem jelképe: Verdun. Itt az ellenség legerősebb pontja, hát itt következnek be a támadás.

A franciáknak rá kell döbenniük, hogy rosszul ítélték meg a hely hadászati jelentőségét. Az ország legnagyobb erődítményrendszere számukra eredetileg nem több, mint hatalmas hadianyagraktár és csapatpihenő. A háború máshol folyik: Flandriában és az Argonne vidékén. A Verduntól északra, az erdőben fekvő erődív méteres betonfalaival messze van az arcvonaltól. A lövegek egy részét eltávolították a páncéltornyokból, és vasúti tűzérsgként a Vogézekbe vagy a Somme mellé szállították. Nem kevesebb, mint negyvenháromezer gránáttal egyetemben. Év vége felé Verduntól északra alig egyetlen hadosztály tartja megszállva a tíz kilométeres védővonalat. A franciák 1916 januárjában veszik észre, hogy német csapatok gyülekeznek Verdun előtt. A megerősített tábor parancsnoka, Herr tábornok még ekkor is azt hiszi, hogy legfeljebb elterelő hadműveletről lehet szó. A nagy támadásra valahol másutt kerül majd sor: a németeknek nem mehetett el az eszük, hogy éppen itt akarjanak előretörni!

De bizony, mégis elment. Az éj leple alatt utász- és gyalogzászlóaljokat vonnak előre az árokrendszer kiépítésére. Megépülnek a lövésálló bunkerek és fedezékek. A német frontvonal mögött több helyen nagyszámú katonát, nagy mennyiségű hadianyagot és lőszert raknak ki. Ezekben a napokban ezerháromszáz lőszerezellel megrakott szerelvény fut be, két és fél millió gránátot szállítanak előre összesen ezerkétszázhuszonöt tüzelőállásba vitt löveghez. Csöveiken ott a felirat: „*Ultima ratio regis*”: a császár végső érve. A tizenöt kilométer szélességű támadási terepszakaszra hat ragyogóan felszerelt, pihent német gyalogshadosztályt vonnak össze, készen a halálos táncra. Túlárad bennük a harci kedv, midőn maga II. Vilmos császár fogadja a támadó csoportosítás díszszemléjét. Semmi kétség, néhány nap múlva új díszszemlélet fogadhat a császár, emitt a szomszédban, a verduni erőd alakuló terén! Hamarosan kiderül majd, hogy ez is tévedés. Harcoló német katona a háború során nem teszi be lábát a városba.

A franciák felderítő járőreiktől és német dezertőröktől megtudják, mit forral a szemközti oldal. Joffre, a főparancsnok azonnal erősítést küld. Visszatér a nem sokkal korábban kiköcsönözött tűzérsg, a védművek őrségét és eszközállományát lázas sietséggel töltik fel. A németek nem is fáradoznak gondosan kidolgozott és jól szervezett felvonulásuk eltitkolásával. A franciák nyugodtan megnézhetik, hogyan gyülekezik a német hadsereg Franciaország szívében, készülődve a rettenetes csapásra. Ez összhangban van a tervvel. Minél erősebb ellenállást fejt ki az ellenség, annál jobb, annál könnyebb lesz kivéreztetni.

A terv szerint február 12-én kezdődne a támadás. Az időjárás azonban hirtelen megváltozik. Elolvad a hó, a metsző hideget olvadást hozó felmelegedés váltja fel. Verdun vidékére fojtó takarót borít az áthatolhatatlan pára, az eső és az orkánszerű szél. Tombol a vihar, mintha csak meg akarná akadályozni, hogy az emberek kölcsönösen megsemmisítsék egymást. A katonák napokon át hevernek vizes kabátjukban egymás hegyén-hátán az árkokban és a fedezékekben. A várakozás valóságos kín. A támadás megindítását újra meg újra el kell halasztani. A katonák között terjed a pletyka, hogy az egész egy nagy blöff, amivel meg akarják tévesztetni, az erődövhöz akarják kötni a franciákat. A nagy támadásra majd másutt kerül sor, ahol kevesebb az ellenség. Azonban a rettenetes valóság hamarosan nyilvánvalóvá válik. Február 20-án éjjel hirtelen eláll az eső. Keleti szél támad - gáztámadáshoz eszményi szélirány.

Február 21-én reggel elhangzik a vezényszó: „Lövegekhez!” Nyolc óra tizenkét perckor adják ki a tűzparancsot, és a mindenféle kaliberű ágyúk gyorstűzben ontják a gránátokat az erdőre és a falvakra. A folyamatos tűzérsg támadás délután ötig tart - ily nagyszabású előkészítést még nem látott a világ. Megindul a roham: kezdetét veszi a történelem addigi legnagyobb anyagcsatája. Megnyílnak a poklok kapui, hogy elnyeljék a bátor férfiakat. A katonák feltűzött szuronnal, ugrásra készen állnak az árkokban, kezükben rohamlétra, nyakukban, vállukon töltényheveder, kenyérszájuk tömve, derékszójukba hátul üres homokzsákokat, elől drótvágó ollót és kézigránátokat tűztek. Fejükön még a régi német borsisak, de a sisakdíszet lefűrészelték, mivel túlságosan hamar elárulta az ellenséges mesterlövészeknek, hogy valaki az árok pereme fölé akarja emelni a fejét. Délután ötkor tizenkilenc német gyalogzred rohan a francia zárótűzbe, hogy torkon ragadja az ellenséget.

Ekkor kell megfizetniük a tábornokok tévedéséért. Azt hiszik ugyanis, hogy az intenzív tűzérsg tűz teljesen szétrombolta a francia állásokat. Ez távolról sincs így. Az árokrendszer tagolt, jól fedett és álcázott, jól kiépített és lövésálló, a tomboló tűz is alig tett benne valami kárt. Az erdős terepet letarolta a tűz, tele van gránátölcsérekkel, a rohamozó gyalogság alig tud előrehaladni. A francia állások azonban lényegében sértetlenek. A védőket véres közelharcban kell legyűzni. A német rohamosztagok kivetik árkaikból a franciákat. Mégsem folytathatják az előrenyomulást. Jóllehet a tervet egyetlen katona sem képes megérteni, a hadsereg vezetése nem tervezi az ellenség üldözését. A cél az ellenség felmorzsolása és kivéreztetése. A németek kezdeti sikereivel megtévesztett franciák vessenek csak be a csatába mindent, amijük csak van: csak így és csak ekkor lehet őket teljesen megsemmisíteni.

A következő napokban a francia ellenállás - mintegy terv szerint - fokozatosan erősödik. Az érdekekben gazdag Pétain marsall lesz Verdun védője. Szembeszáll a német kihívással. Minden eszközt megragad, és megszervezi, hogy a Verdun felé vezető egyetlen útvonalon - „*voie sacrée*”; a szent út - huszonnégy órán keresztül, szakadatlanul szállítsák az ember- és hadianyag-utánpótlást. A gépkocsik végtelen sora - „*noria*”, a páternoszter - lehetővé teszi, hogy a katonákat gyors ritmusban, tíztizennégy naponként váltsák. A viszonylag rövid fronttartózkodás révén megmarad az egységek harcértéke. A rotáció következtében szinte mindegyik hadosztály harcol Verdunnél, mely így az egész haderő közös ügyévé, szent helyévé, a haza felszabadításáért vívott nemzeti harc jelképévé magasztosodott.

A német oldalon újabb tévedésre derül fény. Az eredmény elérése érdekében elégségesnek tűnt, ha csak a Maas jobb partját szállják meg, majd onnan, északkeleti irányból nyomulnak Verdun felé. Most azonban kiderül, hogy a Maritól nyugatra elterülő magaslatokon tüzelőállást foglalt francia nehéztüzérségnek jó kilövése van a németek szárnyára, s ez súlyos veszteségeket okoz. A vezetés néhány napon belül kijavítja ezt a súlyos, hadműveleti jelentőségű tévedést. A német csapatok a Maas nyugati partján is előretörnek, és elfoglalják a „Halott ember”-nek nevezett fontos magaslati pontot. A helyet már a csata előtt is így hívták, most azonban igazán rászolgált, hiszen az elkeseredett harcokban több ezer német katona veszíti életét.

Február 25-én a német balszárnyhoz megérkezik az újabb támadási parancs. A tizenötödik hadosztály előretör Fort Douaumont, a verduni erődök leghatalmasabbika felé, a hatodik hadosztály pedig az erődöt balról megkerülve nyomul előre. A hatalmas, kazamatákkal zsúfolt, páncéllal borított hegy bevételéről a harcparancs nem tesz említést. Az erőd elfoglalása nincs összhangban a kivéreztetés stratégiájával: Douaumont-t nemhogy nem kell, de nem is szabad bevenni. A német baka azonban nem ismeri a térképsztal mellett kiagyalt magasröptű terveket. Maga előtt látja az erőd kupoláját, melyet rögtön koporsófedélnek nevez el. Sűrű hóesésben lerohanják a francia árkokat. A huszonnegyedik brandenburgi gyalogezred számára remek lehetőség kínálkozik a karnyújtásnyi közelségben lévő erőd rohammal történő elfoglalására. Von Brandis főhadnagy, Radtke hadnagy és Haupt százados egymástól függetlenül, egy időben arra a döntésre jutnak, hogy rohamosztagot küldenek az erőd bevételére. A tisztek és száz katonájuk nem is sejtik, hogy az erődnek pillanatnyilag nincs hadra fogható védőőrsége. A későbbiekben maga Pétain is hősinek nevezi e férfiak elhatározását, akik saját biztonságukkal mit sem törődve meg merték támadni a páncélozott óriást. Az átjárókban és kazamatákban ugyan található egyiket francia, létszámuk azonban összesen hatvanöt fő, ebből tíz tüzér, akik a páncélkupolában teljesítenek szolgálatot. Ok feltartott kézzel fogadják a németeket, mivel azt hiszik, hogy elsöprő túlerővel, talán egy egész hadosztállyal állnak szembe. Így kerül német

kézre a hatalmas erődítmény, anélkül, hogy egyetlen katona is megsebesült vagy meghalt volna. A hátország német törzsei minderről mit sem tudnak, így a német tüzérség még órákon át lövi az erőd-kupolát, abban a hitben, hogy franciák vannak ott. Bevették Fort Douaumont-t? Kizárt dolog, ilyesmi nem fordulhat elő, erről egyetlen szó sem volt a főparancsnokság által kibocsátott harcparancsban. Azonban mégis ez a helyzet: a katonák mindent mertek, és minden sikerült nekik. Másnap a német újságok világgá kürtölik a hihetetlen győzelem hírét. Most már csak Verdun kell bevenni, és ezzel a nyugati hadiszíntéren talán el is dől a háború. „Egy percig sem kételkedem Verdun bevételében” - írja Franz Marc tüzértiszt, az ismert festő március 2-án, szeretteihez küldött levelében. Két nappal később repesz találja, és meghal.

Március 8-án bocsátják ki az újabb támadási parancsot. Eszerint el kell foglalni a szomszédos Vaux erődöt is. Átvéve a szomszédos Douaumont szerepét, jelenleg ez a védelmi rendszer sarokpontja. Titokban mindenki újabb hadicselben bízik. Vaux-ot azonban jól védik, a „*voie sacrée*”-a érkeznek az erősítések. Franciaország becsülete megköveteli a végsőkéig tartó védelmet, Raynal őrnagy, a parancsnok pedig elszánta magát, hogy betű szerint követi Pétain parancsait. A német rohamosztagok hurrá-kiáltások közepette hatolnak át a drótakadályokon, és olyan gyorsan elfoglalják Vaux falut, hogy a német tüzérség azt hiszi, franciák vannak ott, és tüzet nyit saját katonáira. Sokan meghalnak, a többiek visszavonulásra kényszerülnek. Így vallott kudarcot a Fort Vaux elleni első roham.

Az ismétlésre már másnap, március 9-én sor kerül. A hajnali szürkületben ezúttal jobban mennek a dolgok: három ezred harapófogóba szorítja az erődöt, s attól jobbra és balra egyaránt kijutnak a magaslatra. A német tüzérség ezúttal is rövidet lő. Gyorsan értesíteni kell hát, hogy helyezze előre a tüzet, hiszen az utolsó roham csak így lehet sikeres. E megfontolásból von Scheele huszárkapitány, a hatodik tartalékos gyalogezred első zászlóaljának parancsnoka az alábbiak szerint jelent: „Reggel hét órakor három századdal elértem Fort Vaux-ot.... Az előrenyomulást egy századdal folytatom.” Nem is sejtji, hogy pontatlanul fogalmazott jelentése mekkora tévedésbe ejti a törzset. A tájékoztatást tévesen értelmezik, mivel túlságosan is megfelel a vágyaknak és az elvárásoknak. Ha valaki elér egy pontot és tovább nyomul előre, az ugyebár azt is jelenti, hogy az a bizonyos pont az előrenyomuló birtokában van? Kölcsönös gratulációk és kézrázások következnek tehát. Vaux páncélerődje elesett! Menetből bevették, és megadta magát - éppúgy, mint Fort Douaumont. Így kell, hogy legyen, másként nem is lehet. Véletlenül a trónörökös is a hadosztálytörzsnél tartózkodik, amikor beérkezik a jelentés. Saját kezűleg tüzi a parancsnok mellére a „*Pour le Mérite*”-rendet. A hírt rögtön továbbítják Németországba,

ahol a lapok különkiadásai harsogják: „Lendületes rohammal bevettük Vaux páncélerődjét!” A háországban megkondulnak a templomok harangjai, a házakon lobognak a fekete-fehér-piros zászlók, az iskolákban tanítási szünetet rendelnek el, mindenfelé győzelmi ünnepséget tartanak. A német győzelem híre bejárja a világot.

A törzs estére ráébred, hogy valami rettenetes dolog történt: odahaza olyan győzelmet ünnepelnek, amit még ki kell vívni. A tévedést azonban nem lehet beismerni, a tábornoki karral efféle kínos dolog nem történhet. A következő hadijelentés szemérmesen hallgat. Egyetlen megoldás maradt: a jelentést utólag igazolni, vagyis mindenáron be kell venni Fort Vaux-t. Az erődnek már másnap, március 10-én el kell esnie. Ez becsület dolga, csakis így lehet meg nem történtté tenni egy sajnálatos tévedést. Ezzel a hadtörténelemben egyedülálló módon emberek ezreit hajszolják a halálba, csak azért, hogy utólagosan igazoljanak egy téves tájékoztatást, és a tábornoki kar ne kényszerüljön visszavonni a győzelemről könnyelműen kiadott hírt.

Azonban a támadást, melyben von Scheele huszárkapitány is hősi halált hal, visszaverik. A történelem nem engedi, hogy szereplői vérről váltsák meg tévedésüket. Fort Vaux dacol a további támadásokkal is. Három hónapba telik, míg az erőd leteszi a fegyvert. Nincs más választása: elfogytak a ciszternákban tárolt víztartalékok. Újabb könnyelmű tévedés: a ciszternák befogadóképességét ezer-nyolcszáz literben adták meg. A valóságos érték ennél jóval kisebb, a védők így kis híján szomjan halnak. Április 9-én Pétain kibocsátja híres Verdun-hadparancsát: „*Courage, on les aura!*” Bátorság, sikerülni fog! Ez lesz Verdun védőinek jelszava. A Verdun védelmében részt vevő francia egységek háromezer embert veszítenek naponta. A német fél veszteségei legalább ilyen nagyok, és úgy tűnik, a német támadás tényleg megáll. Csalóknak bizonyult a jelszó, mely szerint Verdun majd „emberevő szörnyetegként falja fel Franciaország fiait.” Azt remélték, hogy a franciáknak háromszoros veszteségeket okozhatnak majd. A küzdő felek veszteségei azonban gyakorlatilag egyensúlyban vannak, és a kivézetetés elméletének téves volta napról napra világosabban látszik. A franciák vesztesége mintegy háromszáznyolcvanezer, a németeké háromszáznegyvenezer ember. A háború végéig tartó harcok össz-vesztesége mértékadó becslések szerint négyszázhuszezer halottra és nyolcszázezer sebesülthez tehető. Douaumont-ban a háború után mementóként osszáriumot létesítettek. Egyedül ezen a helyen százharmincezer azonosítatlan katona földi maradványai nyugszanak.

A csata 1916 májusában érkezik fordulóponthoz. Megindul a szövetségesek offenzívája a Somme-nál, mely Verdunnél a németek hátát fenyegeti. A hatalmas véráldozatok árán elfoglalt területekről kivonulnak, az erődöket kiürítik. Hiábavaló volt minden áldozat. Emberéletek százezreit oltották ki tévedésből, egy illúzió miatt. A történelemben addig soha nem harcoltak ily bátor seregek ily sokáig, ily elkéseredetten, ily szűk helyen, ily nagy veszteségekkel. Egész helységek tűntek el a térképről. A háború után ezeket „*villages sacrifiés*”-nek, megszentelt helységeknek nevezték. A csatatéren ma is találkozhatunk efféle helységnévtáblákkal, mint „*Jci fut Fleury*”, itt állt Fleury. 1916. augusztus 29-én Falkenhaynt leváltják a vezérkar éléről. Hindenburg tábornagy lép a helyébe, aki már szeptember másodikán parancsot ad a verduni harcok beszüntetésére. A „Kriegsecho” 1916 november harmadikai száztizenhetedik száma verduni győzelemről beszél, mivel a tavaszi offenzíva említésre méltó területi nyereséget hozott. „Csapatainkat a hősiesség csúcsára emelte friss rámenősségük, szívós ragaszkodásuk ahhoz, amit kivívtak; az, hogy zokszó nélkül túrták a nehézségeket, a háború borzalmait, s hogy eközben mindvégig töretlenül megőrizték támadó kedvüket.” Alig huszonhét évvel később, a sztálingrádi vereséget követően megisméltődtek az ilyen és effajta szólamok, melyekkel megpróbálták legalább a szavak szintjén kivívni a győzelmet. Mindez nem változtat azon a tényen, hogy a németek elvesztették a verduni csatát, mely az első világháború jelképévé vált. Itt vérzett el a német gyalogság színe-virága - e vérveszteséget a hadra kelt sereg többé már nem tudta kiheverni.

A történelem legnagyobb tengeri csatája

(*Skagerrak, 1916, május 31.*)

A résztvevő - kétszázötvennégy - hajók számát tekintve a skagerraki a történelem legnagyobb tengeri csatája. Sokatmondó, hogy a német fél már az összecsapást megelőzően téves feltételezésből indul ki. A német óceáni flotta parancsnoka, Scheer tengernagy nem is sejtí, hogy a britek már 1914 augusztusa óta rendelkeznek a német flotta rejtjel-kulcsával. A „Magdeburg” kiscirkáló lövetése, illetve elfoglalása során a rejtjel-könyv a szövetségesek kezére került. A felelős beosztásban lévők közül egy sem merte előljárói tudomására hozni ezt a szolgálati vétséget. Scheer 1916 májusában akkor is teljes lelki nyugalommal használja a rejtjel-kulcsot, amikor hajóival a Dánia és Norvégia déli csúcса között elhelyezkedő Skagerrak felé tart. A brit admirális megfejtí rádió-távírait, a flotta parancsnoka, Jellicoe tengernagy pedig még aznap eset mindhárom csatahajó-kötéléknek parancsot ad a kifutásra. Teljes gőzzel haladnak kelet felé, hogy másnap reggel Skagerraknál meglephessék az ellenséget. „Friedrich der Grosse” nevű zászlóshajójának fedélzetén Scheer még csak nem is sejtí, hogy a teljes Grand Fleet felvonul ellene.

A német óceáni flotta főerői előtt mintegy ötven tengeri mérfölddel halad Hipper tengernagy hajója. Május 31-én délután két óra tájban egy magasságban van Beatty tengernagy csatacirkáló-kötélékével. Az ő hajói Firth of Forth-ból futottak ki, és a legdélibb útvonalon haladva, a három hajóraj közül ők érnek először a célkörzetbe. Az ellenséges kötelékek nagy sebességgel közelednek egymáshoz, közben igyekeznek kedvező Tőhelyzetbe kerülni. Beatty hátulról kívánja átkarolni a német hajókat. Tudatában van annak, hogy a két másik hajóraj a közelben tartózkodik, segítségnyújtásra készen. Hipper azonnal megfordul, mielőst felismeri az ellenség szándékát, és délkeleti irányban, a britekkel párhuzamosan a német főerők felé halad. A hajók ferde szögben közelednek egymáshoz.

A német kötelék délután háromnegyed négy után, tizennyolc kilométer távolságból nyitja meg a tüzet. Az első sortűz eltalálja Beatty zászlóshajóját, a „Lion”-t, mely hamarosan lángba borul, úgyhogy ki kell térnie és el kell hagynia az alakzatot. A britek visszalőnek, eltalálják a „Seydlitz”-et és a „Lützow”-ot, Hipper zászlóshajóját. Találatot kap a „Derfflinger” és a „Von der Tann” is. Beatty-nak azonban összehasonlíthatatlanul többet kellett kibírnia. A németek kedvező, lee-helyzetből lönek, őket segítik a látási- és a fényviszonyok, így lövéseik sokkal pontosabbak. Súlyos találatot kap a „Tiger” is. Ezután a „Lützow” és a „Von der Tann” gránátjai az alakzat végén haladó „Indefatigable”-en robbannak. Találat éri a lőszerraktárat. A brit csatacirkálók nincsenek kellőképpen védve a lövegtornyokból a lőszerraktarak felé terjedő tüzeztől. Az „Indefatigable” felrobban, és olyan gyorsan elsüllyed, hogy egy német torpedónaszád az ezertizenhét fős legénységből mindössze három matrózt tud kimenteni.

Időközben felzárkózott Evan-Thomas ellentengernagy négy lassúbb dreadnought-ja, a kor tengerinek legnagyobb csatahajói. A brit vezetés biztos abban, hogy harmincnyolc centiméteres főtűzérésük ízzé-porrá zúzza majd a német hajókat. Nagyon meglepődnek, amikor ez nem következik be. A lövedékek gyakran egyszerűen lepattannak a kiváló német páncélzatról: a „Moltke”, és a „Von der Tann” sérülései nem veszélyeztetik az úszóképességet. Egy háromszáz méter magas füstoszlop viszont arról tanúskodik, hogy újabb brit csatacirkálót ért halálos találat. A „Queen Mary” kapitányával és ezerkétszázhatvanhat fős legénységével együtt elsüllyed. A csata első fél órájában a németek két brit csatacirkálót süllyesztettek el, többeket pedig súlyosan megrongáltak. Beatty Hipper-rel szemben még így is jelentős túlerőben van. Mindazonáltal úgy véli, ez az összes hajó, amivel meg kell küzdenie. Scheer közeledő főerőiről éppúgy nincs tudomása, mint ahogy Hipper-nek Jellicoe huszonnégy dreadnought-járól, melyek pedig már közvetlen közelségében hajóznak.

Mikor Beatty megpillantja Scheer hajóit, északnak fordul. A Grand Fleet hatalmas ívet formál, hogy elzárja a Skagerrak felé vezető utat. A hullámos tenger fölött a láthatóság a felvert vízpermet miatt annak ellenére rossz, hogy még világos van. Ez idő tájt Scheer azt hiszi, végre beteljesül régóta dédelgetett álma, és még a sötétség beálta előtt harcra kényszerítheti, rövid ütközetben legyőzheti a Grand Fleet egy részét. Immár ő van túlerőben, és bízik abban, hogy döntő csapást tud mérni Beatty hajórajára. Nagyon megdöbben hát, amikor egyszer csak szembetalálja magát a teljes brit flottával. Scheer kutyaszorítóba került, kezdetét veszi a skagerraki csata második szakasza.

A „Wiesbaden” könnyűcirkálót ronccsá lövik, tehetetlenül sodródik a két flotta között. Az éjszaka folyamán elsüllyed - vele a német költő, Gorch Fock. Este fél hét tájban a brit csatahajók háromszáz nehézlövege pusztító tűzzel árasztja el a német hajóraj első egységeit. A látási viszonyok most már a briteknek kedveznek. A sötétbe borult esti égbolt előtt a német hadihajók jól láthatóak. Jellicoe a klaszikus manőver, a „crossing the T” végrehajtása mellett dönt. Meg akarja kerülni a német kötelék csúcsát, hogy hajói alkossák a „T” felső szárát és három oldalról egyszerre tüzelhessenek a németekre. A németek hajóik számát, sebességét és tűzerejét tekintve egyaránt hátrányban vannak, helyzetük kilátástalan, nem menekülhetnek. Tévedés! Kétségbeesésében Scheer tengernagy olyan manőverre ad parancsot, melyet a brit admirálisok lehetetlennek tart.

Az ütközet kellős közepén az oszlopban haladó német hadihajók mindegyike hirtelen száznolcvan fokos fordulatot tesz. A manővert a német flotta számtalanszor gyakorolta, de ez az első alkalom, hogy harcban is alkalmazza. Az angolok legnagyobb megdöbbenésére a forduló sikerül. A német torpedónaszádok megkapják a támadásra utasító jelzést, a flotta többi része pedig a merész fordulót követően lassan eltűnik a gránátok által felvert vízoszlopok és az égő hajók füstje mögött. Negyedóra múlva annyira eltávolodtak az ellenségtől, hogy kikerültek a brit lövegek hatásos lőtávolságából.

A britek fel sem tudják fogni, hogy a német flotta e merész manőverrel megmenekült a biztos pusztulástól. Jellicoe délnyugati irányba fordul, hogy elvágja a német óceáni flotta visszavonulási útvonalát. Azt hiszi ugyanis, hogy a németek a hazai kikötők felé hajóznak. Újabb tévedés. Scheer ismét fordul és megtámadja a túlerőben lévő briteket. Ez az újabb forduló ellenkezik a hadművészet minden szabályával. Az oszlop elején haladó csatacirkálók kitűzik az „R” jelzőzászlót. A „halálos utazás” jelzés annyit tesz, hogy az ellenséget közvetlen közlőről, ha kell, ökleléssel is meg kell semmisíteni. Ezzel egyidejűleg a torpedónaszádok halálra szántan ismét a Grand Fleet középpontját támadják. Jellicoe képtelen megfelelően reagálni az eseményekre. Aztán lehallgat egy félrevezető távmondatot is, melyben - a tényekkel ellentétben - feléje tartó német tengeralattjárókról van szó, így az éj leszálltával parancsot ad a fordulóra. Véleménye szerint az éjszakai harc kevés sikerrel kecsegtet, ezért célszerűtlen módszer. Déli irányba halad, hogy másnap ismét csatát kezdhessen.

Scheer tengernagy Jütland nyugati partjai felé hajózik. Ebben látja az egyetlen esélyt arra, hogy - a Horn-foktól nyugatra fekvő keskeny, aknamentes útvonalon haladva - elszakadjon a britektől. A kötelékek nincsenek tudatában annak, mennyire közel vannak egymáshoz. Éjfél tájt a britek keresztezik a németek útvonalát. Utóvédjük tüzet nyit a német úszóegységekre. Cirkálók és rombolók további heves hajó-hajó elleni ütközeteket vívnak az éjszakában, melyet csak időnként világít meg a torkolattüzek lángja vagy a reflektorok fénye. Pirkadat előtt elsüllyed a „Black Prince” páncélos cirkáló, valamint öt brit romboló. A németek három kis rombolót és egy régi sorhajót, a „Pommern”-veszítik el, utóbbin nyolcszáznegyvennégy tengerész teljesített szolgálatot. Jellicoe a távol mögötte zajló harcot viharjelző rakéták pukkasásának, jelentéktelen utóvédharcoknak véli. Csak fél három körül módosítja északnyugatra az irányt. Akkorra már a német flotta elhaladt mellette. Mire kivilágosodik, egyetlen német hajó sincs a láthatáron. Rég a Jade-öböl és Wilhelmshaven felé hajóznak.

A britek 8:5 arányú fölényben voltak, a csatában mégis kétszer annyi hajóteret és két és félszer annyi embert veszítettek: száztizenötezer tonnát hatvanegyezer tonnával szemben, illetve hatezer-egyszáz halottat kétezer-ötszázötvennel szemben. A brit embervesztés azért ilyen magas, mert az „Indefatigable”, az „Invincible” és a „Queen Mary” az első sortűzben találatot kapott, és igen hamar elsüllyedt. Scheer veszteségei meglepően alacsonyak: mindössze a „Lützow” csatacirkálót, a „Pommern” sorhajót, a „Wiesbaden”, az „Elbing”, a „Frauenlob” és a „Rostock” könnyűcirkálót, valamint öt torpedónaszádot veszített. Ezen túl, a diadal további jeleként, százhetvenhét foglyot is ejtett, míg a Grand Fleet egyetlen német tengerészt sem mentett meg.

Egy nagy csatahajó, három csatacirkáló, négy páncélos cirkáló, két kis cirkáló és tizenhárom romboló - ekkora vérvesztéseget a brit flotta évszázadok óta nem szenvedett. A kudarc földrengésként hatott a közvéleményre és a Royal Navy-re - annál is inkább, mivel tapasztalatlan, hagyományokkal nem rendelkező, számszerűleg és tüzéri terén kétszeres hátrányban lévő ellenségtől szenvedték el klasszikus tüzérségi harcban. A sérülés sokkja oly mély, mint még soha a brit haditengerészet hosszú történelme során. A Grand Fleet két éve várta, hogy csatában mérkőzhessen meg a német óceáni flottával. E csatától egész Anglia Trafalgarhoz mérhető diadalt várt. Ehelyett súlyos kudarcot vallottak, keserűen kellett csalódnuk. A csatacirkálók elvesztését oly súlyos problémaként élték meg, hogy a brit kormány szövetségeséhez, Japánhoz fordult, abban a reményben, hogy megvásárolhatja a japán haditengerészet Kongo-osztályát. Jütland traumája komoly nézeteltérésekhez vezetett mind a Royal Navy-ben, mind a politizáló közvéleményben. A haditengerészeknek - a hadtörténészek zömétől eltérően - még ma is nehezükre esik elismerni a bátor, merész, fiatal német haditengerészet győzelmét. A skagerraki csata, illetve az ott elkövetett hibák és tévedések - máig szitokszók a brit flottában.

A legsötétebb óra

(Franciaország, 1917 április)

A Somme-menti csata halottak mezejévé változtatta a tájat. A szövetségesek csatlakoztak reményeikben, a várt áttörés elmaradt, a frontvonalak mozdulatlanok, az állóháború folytatódik. A francia lakosság belefáradt a háborúba, mint ahogy a hadsereg is. A felelős vezetők tudják mindezt. Azt is tudják, hogy valamiféle fordulatot kell előidézni - méghozzá a lehető leggyorsabban, ha nem akarják, hogy Franciaország lázongani kezdjen. Bízna Nivelle tábornokban, a verduni győzőben. Ő lesz Joffre utódja, az új főparancsnok, tőle várják, hogy erős kézzel ragadja majd meg a kormányrudat. Nivelle egymillió-kétszáz ezer embert von össze a Somme mentén mindössze negyvenkilométeres frontszakaszon, hogy négy hadsereggel és ötezer löveggel kikényszerítse az áttörést Laonig és a Maasig, és e hatalmas pörölycsapással végérvényesen szétzúzza a német frontot. A németek megszimatozzák, hogy az ellenség valamire készül, és visszavonulnak a jól előkészített Hindenburg-vonalra, a hatalmasan megerősített Siegfried-állásokba.

1917 április ötödikén este Nivelle aláírja a támadási parancsot. A francia tüzérségi előkészítés tíz napig tart, kétmillió gránátot lőnek ki a német állásokra. A rohamra április 16-án kerül sor. Nivelle meg van győződve arról, hogy az áttörés sikerülni fog. Hadseregeire azonban gonosz meglepetés vár. A németek merőben új harcmodort alkalmaznak. Csapataikat a mélységben sakkáblaszerűen lépcsőzve állítják fel, az áttörési pontokon azonnal ott teremnek a készenléletben tartott beavatkozó hadosztályok, melyek elszigetelik és visszavetik a vonalakon áttört erőket. A várt áttörés helyet a Chemin des Dames rettenetes vérfürdővé válik. Alig öt nap alatt százharmincezer francia katona esik el. Foguk közé szorított késsel szennegáli négerök indulnak rohamra, támadásukat bajor ezredek verik vissza.

A frontvonalak mögött egyre nő a zűrzavar. Biztos, ami biztos: tizenötezer kórházi ágyat állítanak fel. Alig néhány nap múlva azonban a sebesültek száma eléri a százezret. Legtöbbjük ellátatlanul hever az esőben a falvak és a városok utcáin, sokan belehalnak a seblázba. A kórházvonatok negyven óra alatt érnek be az alig száz kilométerre fekvő Párizsba, és mire végre megérkeznek, több rajtuk a halott, mint az élő. A párizsi Gare du Nordon harsan fel először a kiáltás: „Le a vérszopó Nivelle-el! Le a háborúval!” A jelszavak futótűzként terjednek egész Franciaországban. Hogy megelőzzék a nyílt zendülést, a kormány azonnal leváltja Nivelle-t. Afrikába küldik, utódjául Pétain-t nevezik ki.

Május 3-ára újabb támadást terveznek a német állások ellen. A katonák azonban szállásaikon maradnak, és az Internacionálét éneklik. „Nem menetelünk tovább! Le a háborúval! Halál a felelősökre!” Sok ezrednél szabadtéri tömegtüntetéseket tartanak. Röplapokat osztanak, melyek sztrájkra hívják a katonákat. „Nem akarunk nyomorultul elpusztulni a szögesdrótokon! Fel Párizsba! Verjétek láncra a tiszteket! Válasszatok katonatanácsokat! Le a háborúval!” A hadseregben több helyütt nyílt zendülésre kerül sor.

A Nivelle-offenzíva nyilvánvalóan kudarcot vallott, s a katonák immár nem akarnak tovább harcolni. Meddig tarthat még ez a rettenetes háború? A cár megbukott, a keleti fronton fegyverszünet van, a forradalmi Oroszország kilép a háborúból. A felszabaduló német hadosztályokat átdobják Franciaországba, ahol - első ízben - övék lesz a számbeli fölény a brit és a francia csapatokkal szemben. Április 2-a óta ugyan hadban áll az Egyesült Államok is, azonban egyáltalán nem készült fel a hadviselésre, és hosszú időbe telik még, mire beérkeznek az első amerikai erősítések. A francia katonáknak elégük van, nem hajlandók beláthatatlan ideig továbbra is cipelni a háború legsúlyosabb terheit. Azt akarják, hogy legyen végre vége ennek az értelmetlen háborúnak.

A francia minisztertanács felismeri, hogy a helyzet rendkívül súlyos. Titkos kormányülésen születik döntés a veszélyes válság kezelésének módjáról. Immár negyvenöt hadosztályra terjed ki a lázadás, nem képeznek kivételt az elit ezredek sem. Forrong a hátország is, már egymillió munkás sztrájkol. Párizsban a felbőszült tömeg meg akar rohanni egy laktanyát. Gyarmati katonák géppuskákkal kaszálják le őket. Tüzelőállást foglalt az odahívott tüzérség is. Minden jel arra mutat, hogy küszöbön áll a forradalom. Ha a németek most, Franciaország legsötétebb óráján támadást indítanak, annak sorsa meg lenne pecsételve. Poincaré tudni akarja, hány megbízható hadosztály áll Párizs és a front között. Legfeljebb kettő! - hangzik a válasz. Ez annyit tesz, hogy a németek tartalékaikkal együtt Párizsig nyomulhatnak előre, és meghódíthatnák egész Franciaországot.

Miért nem használták ki a németek ezt az egyedülálló esélyt? A hadsereg élén Hindenburg áll, mellette Luddendorff a fő-szállásmester. A főparancsnokságnak az az álláspontja, hogy a franciák harci szelleme és hadrafoghatósága korántsem tört meg. Kémügynököktől és dezertőröktől származó szórványos híradások ugyan tartalmazznak a francia hadsereg felbomlására utaló ismereteket, ám ezeket bizalmatlanul fogadják, nem adnak hitelt nekik. A főhadiszállás épp abban a pillanatban nem képes döntést hozni egy Párizs felé irányuló gyors előretörésről, amikor a francia hadsereg nagy része kész fegyverét letéve szabad utat biztosítani a német bevonulásnak. Vajon a brit expedíciós erő - mely néhány héttel korábban Arras-nál száznyolcvanötezer embert veszített - egyedül is folytatná a harcot Franciaországban, vagy visszatérne Angliába, mint ahogy azt French tábornok már 1914 szeptemberében, a marne-i csatában meg akarta tenni? A németek azért játszották el Franciaország legyőzésének jelentős esélyét, mert sokkal nagyobbnak vélték az ellenség erejét annál, amilyen az abban a pillanatban valójában volt.

Pétain kemény kézzel lát a rendteremtéshez. Kipellengérezni azokat a hazátlan bitangokat, akik tört akarnak dőlni a dicsőséges hadsereg hátába. Hadbíróságok indítanak hajtóvadászatot a kommunistákra, pacifistákra és szocialistákra. Több ezer halálos ítéletet mondanak ki, és magasan kitüntetett háborús hőskön is végrehajtják azokat. A katonák béke utáni vágya belefulladás a rögtönítélő bíróságok által kiontott vérbe. A lakosság felháborodik. A szakszervezetek általános sztrájkjal fenyegetőznek, erre sor kerül néhány ítélet felülvizsgálatára. A drákói intézkedések azonban eredménnyel járnak. A zendülést egy hónap alatt leverték. A halálra szánt ezredek még másfél véres éven át menetelnek - előre, mindig csak előre.

Tévedések 1939 és 1945 között

Tévedések a „Fall Weiss”-szel kapcsolatban

(Berlin, 1939. augusztus 31. - szeptember 1.)

A második világháború Hitler nagy következményekkel járó tévedésével veszi kezdetét. Politikai helyzetmegítélésének hibás volta nyilvánvalóvá válik, amikor hatályba lép a „Fall Weiss”, a Lengyelország elleni támadás.

Pár nappal korábban még mindenki a béke megőrzésén fáradozik. Az angolok közvetlen tárgyalásokat javasolnak Németország és Lengyelország között. A német birodalmi kormányzat a tárgyalásokra összeállítja követeléseinek listáját; ebben Danzig visszaadását is követelik. Egyben javasolt intézkedések egész katalógusával népszavazás, jóvátételi ajánlat, nemzetközi ellenőrzés, garantált kisebbségi jogok, leszerelési javaslat - törekednek a világ közvéleményének megnyerésére. Halder vezérkari főnök augusztus 29-én ezt írja naplójába: „A Führer azt reméli, éket verhet Anglia, Franciaország és Lengyelország közé.”

Hitler a tizenhat pontos javaslatnak ultimátumjelleggel ad azzal, hogy követeli: huszonnégy órán belül jelenjen meg egy teljhatalommal felruházott lengyel tárgyaló-delegáció. Lengyelországot megadásra akarja kényszeríteni, vagy - mint 1938-ban Csehszlovákiát - rá akarja kényszeríteni a béke felrúgásának ódiomát. Augusztus 31-ének reggelén Henderson németországi brit nagykövet azt a tájékoztatást adja, hogy Hitler ki fogja adni a támadási parancsot, hacsak a lengyel kormány tizenkét óráig nem egyezik bele a teljhatalmú tárgyaló-delegáció kiküldésére vonatkozó követelésbe. Lipski lengyel nagykövet azonban tartja magát a Varsóból kapott utasításhoz, mely tiltja e követelés elfogadását. Henderson hiába próbálja meggyőzni, Lipski így válaszol: „Ha szövetségesei elhagyják is, Lengyelország egyedül is kész a harcra és a halálra.” Eszébe sem jut más lehetőség, mint a halál. 12 óra 40 perckor Hitler aláírja az egyes számú hadparancsot, a „Fall Weiss”-t.

Lipski délután még felkeresi Ribbentrop német külügyminisztert, és átad neki egy jegyzéket, melyben nincs többről szó, mint hogy a lengyel kormány hajlandó jóindulatúan mérlegelni a közvetlen megbeszélésekre vonatkozó angol javaslatot. Mikor Ribbentrop megkérdezi, felhatalmazták-e a tárgyalásokra, tagadó választ ad. Ezzel pár perc alatt véget is ért a történelem egyik legrövidebb diplomáciai tárgyalása. 21.00-kor a német rádióadók elkezdik közvetíteni a Lengyelországhoz intézett német javaslatokat, melyeket ténylegesen soha nem juttattak el a lengyel kormányhoz. Éjjel fél tizenegy tájban a német rádió adását megszakítva határincidensekről tudósít, köztük a sziléziai Gleiwitz rádióadó elleni „lengyel fegyveres támadásról”. Kétmillió német áll fegyverben: megkezdődött a felvonulás a lengyel határra.

Hitler még ekkor is bízik abban, hogy Franciaországgal és Angliával még el tudja kerülni a háborút. A két ország talán megleégszik némi kardcsörtetéssel, míg Lengyelországot le nem győzik. Szeptember 1-én tíz órakor tábori szürke egyenruhában a néptelen berlini utcákon át a Kroll-Operába megy, hogy beszédet mondjon a birodalmi gyűlés előtt. A beszédet gondosan betanulta, az szokatlanul komoly és színtelen - de nem sokáig, mert hamarosan újra meg újra megszakítják a katonai-, illetve párt-egyenruhába öltözött hallgatóság tetszésnyilvánításai. Hangsúlyozza, mennyire szereti a békét, mily végtelen a türelme. Kísérletet tesz arra, hogy a nyugatban újra felkeltse a reményt. Mint mondja, csalódást kellett okoznia ellenségeinek, akik békevágyát gyávaságnak vélték. Vádaskodások özönét zúdítja a lengyel kormányra. „Lengyelország ma éjszaka már reguláris lengyel katonasággal is lövette a mi területünket. Hajnali öt óra negyvenöt perc óta visszalövünk! Mostantól bombára bombával válaszolunk... Újra felöltöttem a zubbonyt, mely számomra mindig is a legszentebb és a legdrágább volt. Csak a győzelem után vetem le újra, vagy ne érjem meg a véget.” Különösen nagy tapsot kap a birodalmi gyűlés képviselőitől, amikor kinyilvánítja: a háborút lovagiasan kívánja vívni. „A szükséges harci cselekményeket úgy kívánom végrehajtani, hogy azok ne irányuljanak asszonyokra és gyerekekre, sőt ne is érintsék őket.” Ezt az ígéretét nem tartotta be. Már a lengyel városok - mindenekelőtt Varsó - elleni légitámadások során polgári személyek is életüket veszítik.

Noha Hitler hangsúlyozza, hogy ő „a birodalom első katonája”, nem utazik azonnal a Stettintől száz kilométerre keletre fekvő Bad Polzinban berendezett harcálláspontjára, hanem Berlinben marad egészen szeptember 3-án estig. Bízik ösztöneiben és megérzéseiben, melyek azt sugallják, hogy a diplomáciai erőfeszítések ideje még nem múlt el teljesen. Még bízik abban, hogy a konfliktus Lengyelországra korlátozható. E reményében erősíti az a körülmény, hogy a szövetséges hatalmak nem üzennek azonnal hadat, mint ahogy azt szövetségi kötelezettségeik megkövetelték volna. Tény, hogy Anglia és Franciaország véleménye eltérő. Szívós tárgyalásokat folytatnak egy közös eljárás mód kidolgozása érdekében. Franciaország különösen nehezen szánja rá magát a háborúra. Az 1939 folyamán Lengyelországnak adott garanciák Angliában sem túlságosan népszerűek. A két országot nem köti össze hagyományos barátság.

Londonból megérkezik a tájékoztatás, mely szerint lord Halifax, a brit külügyminiszter hivatalába rendelte a német ügyvivőt, és elmondta neki, hogy Németország „nagyon nehéz helyzetet teremtett”.

Egy hadüzenet másként hangzik. Vajon Hitlernek lesz igaza? Nem sokkal este kilenc óra előtt Henderson átad egy jegyzéket a német külügyminiszternek, melyben kifejtik: Anglia kiáll Lengyelország mellett, ha a német csapatokat nem vonják ki. Ez is pusztán figyelmeztetés, nem ultimátum.

Szeptember 2-án reggel Mussolini fellengzős szavakkal azonnali tüzszünetre, valamint - Németország, Lengyelország, Anglia, Franciaország és Olaszország részvételével - békekonferencia haladéktalan összehívására tesz javaslatot. Lengyelországban a német csapatok maradjanak állásaikban. A németeket megpróbálja meggyőzni arról, hogy a végérvényes megoldás mindenképpen nekik kedvez majd. Franciaország - mint mondja - már beleegyezését adta. Megkísérli megértetni Hitlerrel, hogy „Németországnak elég zálog van a kezében követelései túlnyomó részének eléréséhez”. Ha beleegyeznek a békekonferencia összehívásába, minden célját elérheti úgy, hogy elkerülheti a háborút. Pár óra hosszat úgy tűnik, hogy Hitler számolt egy effajta lehetőséggel. Nem sokkal később felhívta a Wehrmacht vezetését, és türelmetlen hangon kifejezte elvárását, mely szerint az elkövetkező napokban Lengyelországban minél nagyobb területet kell meghódítani, különös tekintettel a teljes lengyel korridorra.

Délutánra azonban világossá válik, hogy Anglia nem egyezik bele a javaslatba. Chamberlain brit miniszterelnök beszédet mond a lármas alsóházban, melyben előzetes feltételként jelöli meg a német csapatok azonnali és teljes kivonását Lengyelországból. Anglia úgy dönt, nem ragaszkodik a Franciaországgal közös fellépéshez. 1939. szeptember 3-án, vasárnap reggel Hitler arra kéri külügyminiszterét, hogy az elkövetkező órákat töltsse vele a birodalmi kancellárián. Attól tart, hogy a túlérzékeny Ribbentrop személyes kudarcát - Anglia távoltartására tett sikertelen kísérleteit - annyira szívére veszi, hogy esetleg kárt tesz magában. Kilenc órakor Henderson átnyújt egy ultimátumot, mely tizenegy órakor jár le. Az iratot dr. Paul Schmidt, a rangidős tolmács viszi be Hitler dolgozószobájába. A Führer íróasztalánál ül, Ribbentrop tőle jobbra az ablak előtt áll. Dr. Paul Schmidt, az események egyetlen szemtanúja így emlékezik:

„Mikor megpillantottak, mindketten rám emelték feszült pillantásukat. Hitler asztalától kicsit távolabb megálltam, és lassan lefordítottam a brit kormány ultimátumát. Mikor befejeztem, teljes volt a csend.... Hitler kőbávként ült, és meredten nézett maga elé. Nem vesztette el a fejét, mint később mondták, nem kezdett el őrjöngeni, mint ahogy azt mások tudni vélik. Csak ült a széken, mozdulatlanul, teljes csöndben. Kis idő múlva, ami nekem örökkévalóságnak tűnt, Ribbentrophoz fordult, aki szintén mozdulatlanul merevedve állt az ablaknál. Mit tegyünk? - kérdezte Hitler dühös pillantással a külügyminisztert, mintha értésére akarná adni, hogy Ribbentrop tévesen tájékoztatta az angolok reakcióiról. Ribbentrop halkan így válaszolt: Úgy vélem, a következő néhány órában a franciák is átadják nekünk ugyanezt az ultimátumot.”

Amikor a tolmács elhagyta a dolgozószobát, az előtérben várakozó Göring ezt mondta neki: „Az ég legyen hozzánk irgalmas, ha ezt a háborút elveszítjük!” Goebbels lesújtva, magába fordulva álldogált egy sarokban. Mindenütt gondterhelt arcok. Nem sokkal később, amikor Nagy-Britannia már hadiállapotban van Németországgal, Coulondre francia követ is átnyújtja ultimátumát, melynek tartalma megegyezik az előbbivel, de délután öt órakor jár le.

A német vezetés számítása tévesnek bizonyult, alaposan félreismerték az angolok lelki alkatát. Hitler folyamatosan hibás helyzetmegítélése Antonióra emlékeztet, aki Goethe „Torquato Tasso” című művében úgy véli: „A tévelygő heveskedéssel pótolja igazságban és erőben mutatkozó hiányát.” Hitler ekkor döbben rá tévedésének horderejére. Pesszimizmus lesz úrrá rajta, szorongási rohamok gyötrik. Luther Mártonhoz hasonlítja magát, aki éppúgy nem akart Róma ellen harcolni, mint ő Anglia ellen. Még mindig reménykedik egyfajta „látszatháborúban”. Délután fél négykor utasítja a szárazföldi hadsereget, hogy ne a német fél kezdje nyugaton az ellenségeskedést. Göring azonnal Londonba akar repülni, gépe készen várja a Berlin-Staaken-i repülőtéren, Hitler azonban nem engedi. Délután gyors egymásutánban diktálja a német néphez, a nemzetiszocialista párthoz, a keleten és nyugaton álló katonákhoz szóló proklamációit. Ezekben Angliát örök háborús uszítóként bélyegzi meg.

Este Hitler elhagyja a birodalmi kancelláriát. A tompított fényszórókkal haladó gépkocsioszlop az elsötétített berlini utcákon a szinte üres Anhalter Bahnhofhoz ér. Ellentétben a császári német csapatok 1914 augusztusi virágdíszes, zenekaroktól kísért kivonulásával, ezúttal nem áll ünneplő tömeg az utca szélén. Hitler csöndben, egyetlen hang nélkül utazik a lengyel frontra. Táborig szürke zubbonyában sápadtan, elgondolkodva ül a vezéri különvonaton, mely a lengyelországi hadjárat idején mobil főhadiszállása lesz. Helyetteséhez, Rudolf Hesshez így szól. „Egész művem porrá omlik. Könyvem a nagy semminek írtam.”

A „sarlóvágás”

(Észak-Franciaország, 1940. május 10.-18.)

1939 őszén és telén a nyugati német támadás előkészületei régi terven alapulnak. A német jobbszárny már 1914-ben is e terv szerint próbálkozott a francia hadseregek egyoldalú átkarolásával, katalanba zárásával és megsemmisítésével. A Schlieffen-terv híres jobbszárnyának menetvonala ezúttal

Dél-Hollandián és Belgiumon vezet keresztül, tehát jóval északabbra kezdődik, mint az első világháborúban. Ez a belga és holland semlegesség megsértésével jár. Az ezzel kapcsolatos aggodalmakat Hitler félresöpri, megjegyezve, hogy egyedül a győzelem a fontos. „A győztest utólag nem kérdezi senki, miért és hányszor sértette meg a semlegességet.” A támadás időpontját 1939. november 7-ére tűzik ki, azonban a kedvezőtlen időjárás miatt el kell halasztani. Ez még huszonkilencszer megismétlődik, mivel Hitler tábornokainak súlyos aggályai vannak. November 23-án Hitler hét óra leforgása alatt három beszédet mond, hogy meggyőzze vagy megfélemlítse a főparancsnokságot. Így fenyegetőzik: „Nem riadok vissza semmitől, mindenkit meg fogok semmisíteni, aki ellenem van.... Állom a harcot, vagy elesem. Nem fogom túlélni népem vereségét.”

Egy hideg téli napon, 1940. január 10-én, a belgiumi Mechelen melletti határőrőrsön a katonák csodálkozva dörgölik a szemüket: egy faszor mögött kényszerleszállást hajt végre egy német gép. A fák koronája mindkét szárnyát valósággal leborotválta. A második légiflotta törzsének tisztje, Reinberger őrnagy figyelmen kívül hagyta a biztonsági előírásokat, és pilótájával, Hoenmans tartalékos őrnaggyal dolga végeztével repülőgéppel indult vissza Münsterből Kölnbe. A pilóta eltéved, elfogy az üzemanyag - valahol le kell szállni. Mielőtt elfognák őket, a két német tiszt megpróbálja megsemmisíteni a náluk levő titkos iratokat, de hiába. A nyugati felvonulás teljes, titkos haditerve az ellenség kezébe kerül.

A francia főparancsnokság azonnal reagál. Hadseregeit kivonja a Maginot-vonal erődövéből, az ősz folyamán előkészített harcterekről, és átdobja a belga síkságra, hogy a lehető legmesszebb megállíthassák a nagyszabású német offenzívát. Minden védelmi tervnek közös vonása, hogy a francia hadseregek egyidejű harcba vetésével számol, kivéve a hetedik hadsereget, mely holland területen, tartalékban várakozik. A német hadműveleti terv nem okozott túlságos meglepetést, mivel alap gondolata az első világháborúból ismert. Ezúttal azonban felkészültek, és az ellenséget még azelőtt feltartóztatják és megsemmisítik, hogy Franciaországba érne. E helyzetértékelésével azonban a francia főparancsnokság súlyosan tévedett, stratégiai jelentőségű hibát követett el, melynek szükségszerű következménye volt az a katasztrófa, mely párját ritkítja a modern kor hadtörténetében. A német titkosszolgálat Canaris vezetésével mindent megtesz, hogy e tévedést fenntartsa. Minden lehetséges módszert felhasználnak, hogy a megfelelő információ-töredékek eljussanak az ellenséghez, fecsegő elegáns hölgyektől kezdve gondatlan telefonbeszélgetésekig olyan vonalakon, melyekről biztosan tudják, hogy az ellenség lehallgatja. A valódi német haditerv ugyanis időközben egész máshogy fest.

Von Rundstedt „A” hadseregcsoportjának törzsfőnöke, von Manstein tábornok úgy véli, a Schlieffen-féle haditerv felmelegítése aggályos és nem célravezető. Teljességgel híján van a meglepetésnek. Nagy a veszélye, hogy a támadás még gyorsabban merevedik állóháborúvá, mint 1914-ben. Ráadásul a terv olyan terepen számol nagy páncélos kötelékek bevetésével, melyet sűrűn átszőnek a folyók és a csatornák, s ezáltal fékeződhet a támadás lendülete. Manstein úgy látja, ez a terv nem szolgálja a döntés gyors elérését, Hitler háborús tervezésének alapját. Ezért ellenjavaslatot dolgoz ki, mely arra épül, hogy pusztán színlelni kell a Schlieffen-terv adaptációját, az egyenes vonalú belgiumi előrenyomulást, amire a szövetségesek is számítanak. Manstein amellet van, hogy a német előrenyomulás súlypontját a jobbszárnyról helyezték át a centrumba: ezzel vissza lehet szerezni a meglepetés adta előnyöket. Közkeletű vélekedés szerint az Ardennek nem alkalmas kiterjedt páncélos hadműveletekre. Így ezt a terepszakaszt a franciák is viszonylag csekély erővel szállták meg. Manstein elgondolása éppen erre épít. Ha a páncélosok túljutnak az erdős-hegyes terepen, az észak-francia síkságon akadálytalanul eljuthatnak a tengerig, és elvághatják hadműveleti bázisuktól a Belgiumban és Hollandiában állomásozó szövetséges csapatokat.

A terv zseniális. A benne lévő szellem és a belátás szárnyakat ad a merészségnek, melyet Clausewitz „valódi teremtő erőnek” nevez, birtoklását pedig a hadvezéri nagyság elsődleges feltételének tekinti. E vakmerőség az oka, hogy a tervet a vezérkar túlságosan kalandosnak tartja, így az megreked a szolgálati út labirintusában. Manstein munkatársa, Heinrich von Tresckow azonban baráti viszonyban van Hitler rangidős adjutánsával, Rudolf Schmundttal. Az ő közvetítésével létrejön a gondosan leplezett alkalom, így 1940 februárjában Manstein sarlóvágás-tervét személyesen terjesztheti elő Hitlernek. Pontosan a terv vakmerősége az, ami magával ragadja és lebilincseli Hitlert. Tény, hogy ösztönös érzéke van hadműveleti kérdésekhez, és hasonló gondolatokkal maga is foglalkozott. Hosszabb ideje kísérti az ötlet, hogy erőket vonjon el az „erős jobbszárnytól”, és páncélos ékek tömegével az Ardennekbe, a harctend centrumában nyomuljon előre. E vakmerő hadműveleti terv, mely a szárnyak elvágására tör, vajon nem Hannibál híres cannae-i csatatervének megfelelője-e? Hitler részletekbe menő pontossággal tanulmányozza a térképet, melyen világosan látható, hogy Arlon, Tintigny és Florenville kiterjedt tisztásain át a sűrű erdőség kikerülhető, és nagyon is lehetséges kijutni a Mari-ig. Nincs szükség arra, hogy az előrenyomulás keresztesse a Franciaországot kelet felől fedező és biztosító Maginot-vonalat: célszerűbb, ha Luxemburgból kiindulva, kellő, biztonságos távolságba halad el mellette.

Az új hadműveleti tervet elfogadják, a részletek kezdenek alakot ölteni. Von Bock tábornok a B hadseregcsoport élén a lehető legtöbb ellenséget csalogatja Belgiumba. Rundstedt A hadseregcsoportjának páncélosai előretörnek a csatorna felé, közben az ellenség hátában elállják az útját, és arra

kényszerítik, hogy fordított arcvonalon harcoljon. Délen Leeb C hadseregcsoportja szintén fontos feladatot kap. Színlelt támadást kell indítania a Maginot-vonal ellen, meggátolva, hogy az ellenség erőket vonjon ki a frontszakaszról. De sok a gond. Az Ardenneken kevés út vezet keresztül, azok is keskenyek, kanyargósak, kígyóként kúsznak át a sűrű erdőn. A lépcsőzve előretolt páncélos hadosztályok, hasonlóan a csapásokon összegyűlő vaddisznókhoz, végtelen oszlopokba torlódnak a kis számú felvonulási útvonalon. Egy parányi hiba, csekély ellenállás, vagy akár egy gyengécske légitámadás is elegendő a katasztrófához, ez esetben a Maas partját legfeljebb egyes összeköttetés nélküli alegységek érhetik el. A március 16-i megbeszélésen von Bock tábornok, aki el van keseredve amiatt, hogy elvették tőle a főszerepet, így zsörtölődik: „Tizenöt kilométerre vonultok a Maginot-vonaltól, és azt képzelitek, hogy a franciák majd csak bámulnak! Ott csikorognak majd páncélosaitok azon a pár úton az Ardenneken, ti meg megfeledeztek arról, hogy a repülőgépet már feltalálták! Kitaláltátok, hogy egyetlenegy nap alatt átkeltek a Maason és aztán rohantok a tengerhez, háromszáz kilométeres védtelen szárnyakkal. De mit akartok csinálni, ha beszorultok a határ és a meredek folyópartok közé? Vagy akkor, ha a franciák nem vonulnak be Belgiumba? Álom ez, nekem elhíhetitek!”

A vakmerő terv kockázata, az ellenség túlereje kezdetektől fogva idegesíti Halder vezérkari főnököt is. A terv azonban nagyszerűen működik. Mély benyomást keltve igazolja Machiavelli állítását. Az olasz államférfi és történetíró 1532-ben így ír: „Háborúban azok a tervek sikerülnek legkönnyebben, melyeket az ellenség lehetetlennek tart.” Ha a „sarlóvágás” kudarcot vallott volna, egyöntetűen mindenki úgy vélte volna, hogy nem lett volna szabad minden józan katonai megfontolás ellenére jóváhagyni.

Az „Operation Gelb” 1940. május 10-én kezdődik, és tökéletesen meglepi az ellenséget. A B hadseregcsoport úgy csalta az ellenséges hadseregeket csapdába északon, mint matador a bikát. Hátuk mögött a B hadseregcsoport hét páncéloshadosztálya három hadtestre osztva, megannyi halálos döfésként hatol át az Ardennek zord terepén. Guderian XIX. hadtestének már május 13-án este sikerül híd főállást foglalnia a Maas nyugati partján. Erwin von Rommel a francia hadjárat idején altábornagyként a hetedik páncélos hadosztályt vezeti, melyet gyors előrenyomulása miatt „kísértethadosztálynak” is neveznek. Ő május 17-én az alábbi lelkes sorokat jegyzi naplójába: „Nyitva áll az út nyugat felé. Túljutottunk a Maginot-vonalon. Felfoghatatlan volt. Huszonkét évvel ezelőtt ugyanezzel az ellenséggel néztünk farkasszemet, győzelmet győzelemre halmoztunk, a háborút mégis elvesztettük. Most áttörtük a híres Maginot-vonalat, és tovább haladtunk az ellenség mélységébe. Ez nem szép álom volt: ez volt a valóság.”

Rommel sem állíthatja meg. Mindössze egy tisztet, valamint negyven tiszthelyettest és katonát veszített, miközben foglyul ejtett tízezer franciát és megsemmisített több, mint száz páncélost. A franciák teljesen elvesztették a fejüket. Fel sem tudják fogni, hogy törhetett át Rommel ily gyorsan a határ menti erődítményeken, és minden szabályt felrúgva hogy nyomulhat előre éjszaka is, tüzelve mindenre, ami mozog.

Május 14-én Hollandia leteszi a fegyvert. A szövetségesek Belgiumban felzárkóznak a Dyle-vonalra, észak felé. Még nem döböntek rá, hogy tévedtek. Időközben azonban a Führer Westwall főhadiszállásán, a Münstereifelben kapkodó idegeskedés váltja fel a kezdeti félnék lelkesedést. A Führer aggódik a páncéloshadosztályok túl gyors előrenyomulása miatt, melyeket a gyaloghadosztályok zöme képtelen követni. Guderian páncélos ékének balszárnya mind hosszabbra nyúlik. Guderian azt tervezi, hogy május 15-én kitör hídfőállásából a Maas nyugati partján, és folytatja az előrenyomulást. Északról Reinhardt XII. páncélos hadteste fedezi majd. Mindkét hadtest Kleist páncélos harccsoportjának alárendeltségébe tartozik. Kleist a terv végrehajtását nem engedélyezi. Május 16-án de Gaulle vezetésével három francia páncélos-zászlóalj valóban ellentámadást hajt végre a balszárnny ellen. Ez tovább fokozza Hitler aggályait, melyeket teljes mértékben oszt Kleist és Rundstedt is. Május 17-én a páncélosok előrenyomulását egy napra leállítják, hogy a gyalogság és a hadtáp felzárkózhasson. Guderian tombol, hiszen arcvonala előtt tisztán látható a francia összeomlás mértéke. Hitler tudta nélkül tovább folytatja az „erőszakos felderítést”. Egy tétlen nap után páncélosai továbbgördülnek.

A három páncélos-hadtest feltartóztathatatlanul nyomul előre. Beveszik Antwerpent, Cambrai-t és St. Quentin. A német rádió száztízezer ellenséges katona fogságba ejtéséről ad hírt, melybe a holland hadsereget nem is számították bele. Hitler, Halder naplójának tanúsága szerint, még mindig „megmagyarázhatatlanul aggódik a déli szárny miatt. Tombolva üvölti, hogy tönkretesszük az egész hadműveletet, és rohanunk a vereség veszélyébe.”

Május 18-án a franciák végre kezdik megérteni, hogy egy hatalmas tévedés áldozatául estek. Rémműlten látják, hogy a németek nem Párizsba, hanem a Csatornához igyekeznek. Franciaországban mindenütt kitör a pánik. Az emberek rettegve menekülnek északról délre, míg a tartalékalakulatok észak felé vonulnak. Az utak reménytelenül bedugulnak, leírhatatlan a zűrzavar. A „történelem legnagyobb katonai katasztrófájának veszélyét” - amint a birodalmi vezérkar főnöke, Ironside fogalmaz - a britek is felismerik. A francia haderő teljes megsemmisülésén túl bekerítés fenyegeti a brit expedíciós erőket is - ez azonban már másik fejezet, benne újabb tévedésekkel.

A legyőzöttek diadala

(Dunkerque, 1940. május 19. június 4.)

Teljes bekerítés fenyegeti Észak-Franciaországban a szövetséges csapatokat, ráadásul már csak fél fejadagot kapnak. A német A és B hadseregcsoport, mint egy harapófogó két szára, átkarolással fenyegeti a szövetséges haderőt. Az angolok villámgyorsan tervezni kezdik csapataik evakuációját. A megbeszélések során bukkan elő Dunkerque neve. Kezdetét vesz a Dinamó hadművelet. A szövetségesek nagyot tévedtek a német hadjárat tervével kapcsolatban.

Most a német hadvezetésén a sor, hogy kétszer egymás után elemi tévedést kövessenek el és téves számításokra alapozzák a soron következő hadműveleteket.

Május 19-én Guderian páncélosai a Somme történelmi csatamezején állnak, alig ötven kilométerre a tengerparti Abbeville-től. Május 20-án, hétfőn estére a német páncélosok hetven kilométeres erőltetett menetet követően kijutnak az Atlanti-óceánhoz. A szövetséges kötelékek benn vannak a zsákban - már csak be kell kötni a száját. A Wehrmacht napi jelentése másnap megállapítja: „Nyugaton minden idők legnagyobb támadó hadművelete harcászati sikereket követően immár hadászati eredményt is fel tud mutatni: csapataink elérték a Csatorna partját.” A münstereifeli főhadiszálláson, a „Felsenfest”-ben Hitler - Halder feljegyzései szerint - „magán kívül van az örömtől”, és a legnagyobb dicséret hangján szól a német hadseregről és annak vezetéséről. Ez ritkán fordul elő: a háború folyamán legtöbb tábornokáról egyetlen jó szava sincs, nem is bízik meg bennük.

Hitler öröme nem hosszú életű. Már május 21-én újra az idegesség és az aggodalom az úr. Aznap délben Arras térségében - ahol a német páncélosok által úgy-ahogy megszállva tartott folyosó alig negyven kilométer széles - kibontakozóban van egy angol ellentámadás. Az eredeti tervekben négy angol és francia hadosztály ellencsapásáról volt szó. Valóságban az ellenlökést alig két angol páncélos-zászlóalj hajtja végre, de ezek is súlyos nehézségeket okoztak Rommel hetedik páncélos hadosztályának. Hajsza híján maga Rommel is hadifogságba esett. Egy óra hosszat bujkált felderítőfőnöke társaságában a francia páncélos alegységek között. Hadosztálya elszენvedí addigi legsúlyosabb veszteségeit, Rommel felettese, Kluge vezérezredes, hadseregarancsnok pedig elismeri, hogy „ez az első nap, amikor az ellenség tényleges eredményeket tudott felmutatni”. Az ellentámadást visszaverik ugyan, az mégis megrendíti a német főparancsnokságot, mivel sejteni engedi, milyen hatással lehet egy erős és jól szervezett szövetséges ellentámadás.

Nyugaton a csata az idővel folytatott versenyfutássá vált. Az Arras-i ellenlökés felborította a Csatorna-kikötők bevételeinek menetrendjét. Május 22-én a tengerparton Guderian tábornok páncélosaival észak felé fordul, estére már Boulogne és Calais kapui előtt áll - készen arra, hogy a Csatorna partján megtegye az utolsó hátralévő szakaszt Gravelinesig és Dunkerque-ig. Május 23-án reggel Hermann Göring, a légierő parancsnoka szalonkocsijából telefonon felhívja a „Felsenfest”-ben tartózkodó Fűhret. Fűlébe harsogja, hogy ütött az óra vadászgépei és bombázói bevetésére. Egyedűl ők semmisítsék meg a Flandria partjain katlanba zárt négyszázezer brit és francia katonát, a szárazföldi hadsereg pedig aztán megszállhatja a területet. A végső diadal legyen a nemzetiszocialista légierő osztályrésze, ne a konzervatív szárazföldi hadseregé. Ezzel elvetette egy súlyos következményekkel járó tévedés magját.

Másnap, május 24-én Hitler Charleville-be megy, hogy az A hadseregcsoport főhadiszállásán személyesen tájékozódjon a helyzetről. Von Rundstedt vezérezredes biztosítja, hogy nagy győzelem van kialakulóban, és tesz egy javaslatot, mely ellentétes az addigi hadtervvel. A terv szerint az A hadseregcsoport gyorsan mozgó páncélosai mintegy pörölyként zúzzák szét a katlanba zárt ellenséget az északi B hadseregcsoporton, az üllőn. Rundstedt azt javasolja, hogy cseréljék fel a szerepeket. Az eredeti erejük felét már elvesztett páncélosokat állítsák meg, töltsék be ők az üllő szerepét a B hadseregcsoport előrenyomuló gyalogsága számára. Ily módon a légierőt is kedvezőbb feltételek között lehet bevetni.

Amit Hitler hall, összhangban van saját elképzeléseivel. Attól tart, hogy értékes páncélosai elakadnak a folyók és csatornák labirintusával átszött flandriai polder laza talaján, amelyet maga is a kelletnél jobban ismer az első világháborúból. A páncélosokat kímélni kell a hadjárat második szakaszára, az „Operation Rot”-ra. A „Sarlóvágás”-hadművelet nyugaton lényegében befejeződött, a fennmaradó részt intézze el a gyalogság és Göring légierője. Közvetlenül a helyzetértékelés után, Charleville-ből kiadja a tizenhárom számú Fűhret-utasítást, melyben megtiltja, hogy átlépjék a Gravelines és Lens között fekvő Aa-csatorna vonalát. A katlanba zárt ellenség megsemmisítése a gyalogság és a légierő feladata. Ez az első alkalom, hogy Hitler a döntéshozatalból kizárja első számú tanácsadóját, a szárazföldi hadsereg főparancsnokságát, az OKH-t. Vajon Hitler e parancsával újra magához akarta ragadni az események irányítását, világossá téve, hogy egyedűl ő a győzelem kovácsa? Sem a szárazföldi hadsereg főparancsnoka, Walter von Brauchitsch, sem pedig vezérkari főnöke, Halder nem osztja Hitler álláspontját. Mindketten haladéktalanul folytatni kívánják a páncélosok előretörését Dunkerque felé.

„Páncélos, állj!” A kezelőszemélyzetek leállítják a motorokat, és kialusszák magukat. A szerelők megpróbálják megjavítani a sérűlt harcjárműveket. A páncélos tábornokok csalódottak. Guderian két-

ségbe van esve, hiszen saját gyorsaságának esett áldozatul. Rommel ugyan május 24-én megkapja a lovagkeresztet, mégis, ez az első alkalom, hogy kételkedni kezd „minden idők legnagyobb hadvezérében.” Miféle parancs ez? Az ellenséges kötelékek ott állnak a német páncélosok ágyúi előtt, meg lehetne semmisíteni őket, ha gyorsan és határozottan befejeznék az átkarolást. Guderian páncélosainak már csak fel kell tenni az „i”-re a pontot! Alig húsz kilométerre állnak Dunkerque-től - egy óra alatt ott teremhetnek.

A páncélosokat veszteglésre kényszerítő vitatott parancs három napig van érvényben. E három nap alatt a szövetségesek döntő előnyre tesznek szert. Csak a tisztességes fegyverletételt követő hadifogság és a Csatorna partjai felé történő menekülés között választhatnak. A brit főparancsnok, lord Gort az utóbbi lehetőség mellett dönt. Belgium május huszonnyolcadikán, a csata kellős közepén leteszi a fegyvert, ezzel összeomlik az északi hadseregek balszárnya. Négy brit és több francia hadosztály ennek ellenére ki tud törni a Lille-i katlanból. Dunkerque körül kialakítják a védelmi gyűrűt, gyülekezik az evakuációs flotta, az első behajózások már meg is kezdődtek. Expedíciós erőinek megmentése érdekében Anglia harcba veti gondosan óvott, a szigetek védelmére tartogatott kincset, a légierőt. A Royal Air Force beveti összes rendelkezésére álló gépét. A vadászparancsnokság tizenhat repülőszázada kivívja a hídfő fölött a légi uralmat, és százharminchárom gép saját veszteség árán kétszázhatvankettő német gépet lönek le.

A német vezetés csak május 26-án ébred rá, hogy a britek tömegesen menekülnek a harcmezőről. Hitler korábban meg volt győződve arról, hogy Franciaországban maradnak, és az utolsó tőlényig harcolnak. Mindig elmondta, hogy ha az angolok egyszer valahol megvetik a lábukat, onnan őket szinte lehetetlen kimozdítani. Most tudatosodik benne alapvető tévedése. A légi-felderítés reggel tizenhárom hadihajót és kilenc csapatszállítót észlelt, amint a Dunkerque-i kikötő felé haladnak. A hírszerzés „nyugati idegen haderők” részlege pedig arra a következtetésre jut, hogy „valószínűleg megkezdődött a brit expedíciós erők evakuációja.” Hitler csak ekkor enged szabad utat a páncélosoknak. A megállásukra utasító, súlyos következményekkel járó parancsot talán nem is adták volna ki, ha Hitler nem ítélte volna meg tévesen az angolok magatartását. Hasonlóan tévedett már a háború kezdetén, Lengyelország megtámadásakor, úgyszintén a francia fegyverletételt követően is, mikor szappanbuboréként foszlottak szét a brit különbékében vetett reményei.

A légierő Dunkerque-t bombázza. Lerombolja a tanácsházát, a főpostát és a dokkokat. Az olajtartályok lángra lobbannak, fullasztó füsttel égnek, melyet a szél a város felé fúj. A homokos part feketélik a várakozó angoloktól, az utakon dugóban állnak a húsz kilométeres menetoszlopok. Göring repülőgéppel a „Felsenfest”-be megy és beszámol Hitlernek a mézárjáról, melyet bombázói rendeznek a Dunkerque-i kikötőben. A valóság azonban más. A légierő repülőterei túlságosan messze vannak Dunkerque-től. A zuhanóbombázók és vadászok csak három nappal később érkeznek be, alig-alig kerül sor a He-111-es nehézbombázók bevetésére. Az addig oly „borzalmasan szép Göring-idő” megváltozik: a köd és az alacsony felhőzet egybemosódik az égő olajtartályok füstjével, sűrű fátyol borul a lángokban álló városra és a homokos parton várakozó hullafáradt és leharcolt katonákra. Egyszerű tévedésnek bizonyult Göring dicsekvése, mely szerint „a levegőből fejezem be a dolgot”, elsüllyesztve minden hajót, amely kiköt. Pár napon belül ez a második hiba, amit a német vezetés megenged magának. Az angolok veszteségei kétségtelenül súlyosak, a kikötőmedence és a rakodópart tele van roncsokkal. A mentőakcióban nyolcszáznegyvennyolc hajó vett részt, köztük kirándulóhajók, magánjachtok és halászhajók is. Ebből kétszázharmincöt elveszett, köztük kilenc romboló. A hatalmas lánggal égő városhoz vezető utakon egymás hegyén-hátán hever a számtalan hátrahagyott jármű. A katonák behajózása azonban folyamatos. Hosszú sorokban állnak a vízben, és várják a csónakokat, melyek a távolabb horgonyzó hajókhoz viszik őket. A behajózott katonák száma napról napra nő. Május 28-án tizenhétezer-nyolcszáznegy, május 31-én már hatvannyolcezer-tizennégy. A végső eredmény túlmege minden várakozáson.

Június 3-a reggelén, mikor a német csapatok már csak két kilométerre vannak, a hajóhad az utolsó katonát is elszállítja a homokos partról. Összesen háromszázharmincnyolcezer fő menekült meg tengeri úton, köztük száztízezer francia. Igaz, minden felszerelésüket hátrahagyták. Göring túl sokat ígért. Légierője nincs abban a helyzetben, hogy megsemmisítsen egy egész hadsereget. Dunkerque bevételére június 4-én kerül sor. Hitler parancsára a birodalomban három napig konganak a harangok, és kihirdetik, hogy hetvenöt hadosztályt felmorzszoltak, egymillió-kétszázézer ellenséges katonát pedig megöltek, megsebesítettek vagy fogságba ejtettek. Mindezt tízezer német halála és kétszáznegyven-ezer sebesült árán.

Vajon Hitler, aki az angol szövetségről álmodozott, az angolokban pedig „germán testvérnépet” látott, tudatosan engedte elmenekülni az angol haderő magját, hogy ezzel Churchillnek aranyhidat építsen a megegyezéshez vagy esetleg a békekötéshez? Néhány történész és tábornok - mint például von Rundstedt a háborús bűnösök nürnbergi perében - valóban ezt állította. Ez azonban csupán legenda a háború utáni időszakból, mely nem igazolható. A tizenhárom számú Führer-utasításban foglalt, egyértelmű és határozott parancsok igazolják, hogy a légierő a katlanba zárt ellenséges haderő teljes megsemmisítését kapta feladatul. Biztos tehát, hogy Dunkerque súlyos tévedés és hiba volt, nem pedig valamiféle lovagi gesztus. A német csapatok soha nem voltak közelebb céljukhoz, Anglia

meghódításához, mint 1940. május 24-én, amikor a páncélosok előrenyomulását megállították. Hitler ugyan Franciaország fegyverletételét követően többször kijelentette - állítását pedig nem sokkal halála előtt „politikai végrendeletében” meg is ismételte hogy Dunkerque-nél szándékosan kímélte meg a briteket. Azonban mindezt csak azért, hogy Angliát mint egyedüli bűnöst állíthassa be a mind kegyetlenebbé váló háború folytatásában. A jókor jött kifogás arra is jó volt, hogy leplezze súlyos katonai tévedését, melyet felismert, sőt, nyilvánosan be is vallott.

A franciaországi hadjárat a német csapatok győzelmével, a jelentős túlerőben lévő ellenség fölött aratott meglepő diadallal zárult. A háborút azonban nem döntötte el. Mint Hannibál cannae-i győzelme Kr. e. 216-ban a rómaiak felett, vagy Hindenburg és Luddendorff 1914-es tannenbergi győzelme az oroszok fölött, ez is csupán elodázta a hadianyagban és emberben egyaránt fölényben lévő ellenség-től elszenvedett vereséget. Dunkerque magában hordja e katasztrófa csíráját.

Franciaország számára Dunkerque nem jelent mást, mint súlyos vereséget és szövetségesük deztalását. A britek Dunkerque-t egyik legnagyobb diadaluknak tekintik. Propagandájuk éteri magaságba emelte a csodát: így akarták feledtetni a kudarcot, melynek során megsemmisítő vereséget szenvedett három francia hadsereg, a brit expedíciós haderő, valamint a belga és a holland hadsereg. A megmentett katonák csaknem napra pontosan négy évvel később, 1944. június 6-án térnek vissza, mikor a győzelembe vetett megingathatatlan hittel partra szállnak Normandiában. Nehéz elképzelni, hogyan folytathatta volna Anglia a harcot, ha katonáit Dunkerque-nél megsemmisítették vagy fogságba ejtették volna. Lehetséges, hogy hátat fordított volna a háborúnak, lehet, hogy végrehajtották volna a „Seelöwe” hadműveletet, a brit szigetek invázióját és megszállását. Vajon Amerika, egyedül Oroszország szövetségeseként, így is hadba lépett volna? Mindezt figyelembe véve az, aki legtöbbet vesztette Dunkerque-nél - Hitler.

A „Battle of Britain”

(Anglia, 1940. július 10. - október 31.)

Az angliai légi csata - amit az angolok „Battle of Britain”-nak neveznek - fej-fej melletti verseny volt. Vagy - Wellingtonnal mondva, aki a waterlooi győzelem után, 1815. június 18-án este szólt így Blücherhez - „*A near run thing!*” Bizony, hajszál híja volt. A németek 1940 júliusa és októbere közt kevés híján megnyerték az angliai csatát. A német oldal négy súlyos tévedésére vezethető vissza, hogy a dologból végül mégis Németország első jelentős veresége lett ebben a háborúban.

Tulajdonképpen egy ötödik hibát is felfedezhetünk. A történelem első kizárólag levegőben vívott csatáját megelőzi Hitler fatális tévedése a Franciaország felett kivívott győzelmet követően. 1940 júniusának végén Hitler uralja egész Nyugat- és Észak-Európát, Tromsőtől a Pireneusokig. Angliát természetes szövetségesének tekinti, és komolyan hiszi, hogy a szigetország békét köt és átengedi Németországnak a kontinens feletti ellenőrzést. Diadalmas győzelmének mámorában parancsot ad harmincöt hadosztály leszerelésére, valamint a fogyasztási cikkek termelésének fokozására. Július elejére keltezhető béketapogatózásait azonban, nagy meglepetésére, gorombán visszautasítják. A Führer egyáltalán nem számolt Nagy-Britannia inváziójával, még kevésbé egy légi csatával a szigetek felett. Most hirtelen álláspontja újragondolására kényszerül. Július 16-án „Seelöwe”-hadművelet fedőnévvel kiadja tizenhatos számú Führer-utasítását: „Mivel Anglia reménytelen katonai helyzete ellenére sem mutat készséget arra, hogy tárgyaljon velünk, kiadtam a parancsot egy angliai partraszállás megtervezésére és - amennyiben szükséges - végrehajtására.” Az ügy nem tűr halasztást. Alig két hónap, és beáll a rossz idő, mely lehetetlenné teszi a német csapatok partraszállását az angol partokon. Van egy másik akadály is, a Royal Air Force (RAF). Néhány hónappal korábban, a norvégiai hadjárat során mindkét fél azt tapasztalta, hogy amíg az ellenség uralja a légteret, addig a haditengerészet hajói nem mozoghatnak szabadon. Ebből következik az első lépés: a légierőnek ki kell vívni a légi fölényt Dél-Anglia felett.

Göring azzal dicsekszik, hogy „pilótáim négy napon belül szétzúzzák a RAF-ot!” Göring a légierő főparancsnoka és légügyi miniszter, valamint 1940. július 19-e óta birodalmi marsall is. Hitler ezen a napon mondta el feszülten várt beszédét a berlini Kroll Operában, melyben kinyilvánította a Wehrmacht iránt érzett háláját. Ezt követően példátlan, nagyvárosi hóborttal határos akcióval huszonhét magas rangú tisztet tábornokká, illetve tábornokká léptetett elő. Hitler kijelölt utódjaként a német katonai vezetők közül messze Hermann Göring rendelkezik a legnagyobb hatalommal. A légierő lengyelországi és franciaországi sikerei tovább növelték tekintélyét. 1940 júliusának elején pályafutásának csúcsára ért. És ahogy a Führer téved a politikai helyzet megítélésében, úgy ő is tévesen ítéli meg a katonai erőviszonyokat. A túlzott öntudat diktálta hamis következtetésnek bizonyult magabiztos jóslata, mely szerint a hatalmas és győztes légierő egyhamar lesöpri az égről ellenségét, a RAF-ot.

A végzetes, kiterjedt következményekkel járó tévedés luxusát nem tagadja meg magától a légierő-vezérkar felderítő szolgálatának Beppo Schmidt tábornok vezette ötödik csoportfőnöksége sem. A Royal Air Force-ról 1940. július 16-án írt jelentésükben az áll, hogy „Nagy-Britanniában jelenleg a repülőgépgyárak teljesítménye havi száznál is több és háromszázharminc elsőrendű vadászrepülőgéppel

előállításuk között ingadozik. Jelen körülmények között abból indulhatunk ki, hogy a termelési mutatók csökkenése valószínűbb, mint azok növekedése." Súlyos tévedés. Lord Beaverbrook vezetésével a vadászgépek termelése drámai mértékben megnövekszik. Júniusban négyszáznegyvenhat, júliusban pedig már négyszázkilencvenhat vadászgépet állítanak elő. A jelentés súlyosan alábecsüli a Hurricane és Spitfire vadászgépek minőségi színvonalát is. Tekintettel harcban nyújtott teljesítményükre, valamint arra, hogy nem rendelkeznek gépágyúval, mindkét típus hátrányban van a Me Bf-109-cel szemben." A Csatorna felett vívott első légi harcok világosan megmutatják, hogy ez egyáltalán nem így van. A Bf-109-es és a brit Spitfire egyaránt mintegy hatszáz kilométeres csúcsebesség elérésére képes. A Bf-109-es ötezer-ötszáz méter felett enyhe fölényben van, fegyverzete is erősebb. Benzin-befecskendezős Daimler-Benz motorjának hála, negatív terhelésű manőverekre is képes, ha a pilóta a légi harcban nehézségekbe ütközik, gépét egyszerűen leborítva zuhanórepülésben távozhat. Az effajta manőverek a Spitfire porlasztós Rolls-Royce Merlin motorjával nem lehetségesek, mivel ebben a helyzetben a hajtómű hajlamos a leállásra. Két előnyös tulajdonsága azonban döntő mértékben érvényesül: légi harcban fordulékonyabb, mint ahogy a Hurricane is, a pilótákat pedig acéllemezek védik. Ha a gépet le is lövik, a pilótának nagyobbak az esélyei az életben maradásra.

A német felderítés más ponton is hiányos. A brit vadászparancsnokság radarfelderítő, valamint vadászirányító rendszeréről gyakorlatilag semmiféle ismerettel nem rendelkezik. A hírszerzés heti jelentései egészen 1940 július közepéig említést sem tesznek a radarról. Pedig épp e korai riasztó rendszer révén képes a Fighter Command arra, hogy a kellő időben emelje elfogó vadászait, további századokat pedig fokozott készenlétbe helyezzen. A radart integrálták a légvédelem központosított vezetési és ellenőrzési rendszerébe, így a brit vadászok ütőereje gyakorlatilag megkettőződik. A németek a ragyogó és igen rugalmas vadászirányítási rendszert nehézkesnek és merevnek vélik. Minden valós alapot nélkülöz az a feltételezés, mely szerint az egyes vadászszázadok kizárólag a bázisuk feletti légtér védelméért felelősek. A német légierő úgy dönt a világ legjobb és leghatékonyabb légvédelmi rendszerének megtámadása mellett, hogy egyáltalán nem ismeri annak működését. A július tizenhatodikán kiadott felderítő jelentésbe így kerülhetett be az alábbi téves megállapítás: „A szigetek légvédelme egyáltalán nem kielégítő.... Tekintetbe véve a létszámot, a felszerelést, a kiképzést, a vezetés színvonalát és a tábori repülőterek elhelyezkedését, elmondható, hogy a német légierő egyértelmű fölényben van a RAF-fal szemben.” A felderítés inkompetenciája nagy mértékben bűnös abban, hogy az elkövetkező hetek során a német bombázók és vadászok vesztükbe rohannak.

A német légierő a támadás előkészítése során a második légiflottát Pas de Calais, a harmadik légiflottát pedig Cherbourg térségébe csoportosítja át. A két légiflotta július elején összesen ezeregyszáz-harmincegy közepes bombázóval, He-111-esekkel, Do-17-esekkel és Ju-88-asokkal rendelkezik. A hajózási állomány képzettsége a lehető legjobb. A gépek gyorsak, sárkányszerkezetük robusztus, bombaterhelésük mintegy két tonnára tehető. Azonban védelmi fegyverzetük elégtelennek bizonyul, így könnyen zsákmányul esnek a brit vadászoknak. Ez különösen igaz a háromszáztizenhét Ju-87-es zuhanóbombázóra. A „Stukák” ugyan képesek arra, hogy akár ezer kilogrammos bombát is hajszálpontosan célba juttassanak, azonban utazósebességük alacsony, roppant sérülékenyek, tehát vadászgépeknek kell kísérni és védelmezni őket. A két légiflotta nyolcszázkilenc egymotoros (Bf-109E) és kétszáznegyvenhat kétmotoros (Bf 110) vadász bevetésére képes. Ezen felül számításba kell venni a százötven felderítőgépet, valamint a Norvégiában állomásozó ötödik légiflotta százhatvanöt gépét is. A német légierő összesen kétezer-ötszáz gépet vet harcba, köztük ezerötvenöt Bf 109-es és Bf 110-es vadászt. A másik oldalon a britek hétszáz vadászt tudnak felsorakoztatni. A Fighter Command számszerű hátránya azonban csalóka. A kétmotoros Bf 110-es „romboló” ugyanis az angliai légi csatában kudarcot vallott. Hatósugara ugyan eléri az ezer kilométert, két fedélzeti gépágyújával és négy nehézgéppuskájával gyakorlatilag egész Európa felett fedezheti a német bombázókat. Azonban lassú és nehézkes, a Spitfire-k és Hurricane-k számára nem egyenrangú ellenfél. A rombolók oly súlyos veszteségeket szenvednek, hogy a légierő még az angliai légi csata közben elhatározza: vadászként többé nem veti be őket.

A második és a harmadik légiflotta négy héten át próbálkozik azzal, hogy kivívja a légi fölényt a Csatorna felett, és kiűzze a brit hajókat a Csatorna kikötőiből. A vadászkísérettel repülő német bombázók nap mint nap támadják a part menti hajózást és a kikötőket. A RAF vadászai felszállnak és harcolnak. Mindkét oldal súlyos veszteségeket szenved. A németek július tizenkettedike és augusztus tizedike között kétszáznyolcvanhat gépet, köztük százöt vadászt veszítenek a Csatorna felett. A RAF vesztesége száznyolcvanhat gépre rúg, csaknem mind vadász. Augusztus tizenkettedikén a légierő új harcmodort vezet be. Most közvetlenül a RAF vadászparancsnokságát támadja, mindenekelőtt a Temze torkolata és Portland között felállított radarállomásokat, hogy a bombázók akadálytalanul eljuthassanak a repülőterekhez és a jelentős hadiipari létesítményekhez. Dover, Pevensey, Dunkirk és Rye radarállomásai súlyosan károsodnak és kiesnek a láncból. A támadás a legérzékenyebb pontján éri a brit légvédelmet. Az angolok lázasan dolgoznak a sérült radarállomások kijavításán. Augusztus tizenkettedikén este a rendszer szinte érintetlen.

Veszélyes helyzetükben az angolok ismét hasznot húznak a németek tévedéséből. A légierő azt hiszi, hogy az összpontosított csapás lényegében hatástalan maradt. Nem csoda, hiszen nem ismeri

részletekbe menően a rendszer működését. Ahelyett, hogy következetesen folytatná a radarállomások elleni támadásokat, abbahagyja azt. Valószínű, hogy ezen a napon engedték ki markukból a legnagyobb esélyt a győzelemre. A vadászpáncsnokság repülőtereiben és repülőgép-gyáraiban jelentős károkat okozott a másnapi, augusztus 13-i támadás, melybe bekapcsolódott az ötödik légiflotta is. A döntést az „Adlertag”, augusztus tizenötödike hivatott kicsikarni. E napon meg kell semmisülnie a RAF-nak. A légierő kétezer-egyszázkilencvenkilenc bevetést repül, a RAF kilencszázhetvennégyet. A radar segítségével a Fighter Command azonban idejekorán értesül a németek hollétéről, így Spitfire-jeit és Hurricanejeit nagy kötelékekbe szervezve küldheti a bombázók ellen. A bombázópilóták súlyos veszteségeket szenvednek. Göring erre megparancsolja vadászpilótáknak, hogy a bombázókat közvetlen közletről, látótávolságból kísérik, ahelyett, hogy nagyobb magasság a és távolabb repülneek előttük. Ezzel a vadászfegyvernek elveszíti minden harcászati előnyét, a RAF pedig megragadja a kezdeményezést. A német vadászpilóta-ászok, mindenekelőtt Adolf Galland és Werner Mölders hevesen tiltakoznak, de hasztalan. A britek veszteségei mindazonáltal igen súlyosak. Augusztus 26-a és szeptember 6-a között a RAF kettőszáznyolcvanhat vadászgépet veszít. A német fél vesztesége ugyanebben az időszakban háromszázhuszonkét gépre rúg, melynek túlnyomó része bombázó. Közledek a nap, mikor a vadászpáncsnokság kifogy a gépekből. Úgy tűnik, az angolok mégis elveszítik a csatát. Churchill nagy gondban van.

Hihetetlen megkönnyebbülésére azonban a légierő szeptember elején újra megváltoztatja harcmodorát. Ahelyett hogy folytatná a repülőterek és -gyárak elleni támadásokat, Londont támadja. Ez az angliai légi csata ötödik, talán döntő tévedése. Ezt is a légierő-felderítés hamis jelentése okozza, értékelése szerint ugyanis a RAF mindössze százötven, de legfeljebb háromszáz repülőgéppel rendelkezik. A valóságban azonban a bevethető gépek száma hatszáz körül van. Göring azt hiszi, kikényszerítheti a vadászpáncsnokságot utolsó tartalékainak hadba vetésére, ha támadásának súlypontját a brit fővárosra helyezi. Egyben megtorolhatja nyolcvanegy brit bombázó augusztus huszonhatodikai, Berlin elleni támadását is. Szeptember negyediken este a tomboló Hitler egy nyilvánosság előtt mondott beszédében így fogalmaz: „Tudják meg az angolok, hogy minden éjjel megfelelünk nekik.... Ha kijelentik, hogy nagyszabású támadásokat intéznek városaink ellen - akkor leradírozzuk városaik a térképről!” A Bf-109-esek arra kényszerülnek, hogy maximális mértékben kiürítsék üzemanyag-tartalékaikat. Mindössze tíz percük van arra, hogy a város felett légi harcot vívjanak. London első nagyobb szabású bombázására szeptember hetedikén kerül sor. A háromszázhetvenkét bombázó és az őket kísérő hatszáznegyvenkét vadász lángba borítja a dokkokat. A németek legnagyobb meglepetésére a RAF hevesen védekezik. A csata kritikus napján, szeptember 26-án, amikor minden bombázót öt vadászgép kísér, a légierő ötvenhat repülőgépet veszít, a britek mindössze huszonhatot.

Ekkor nyilvánvalóvá válik, hogy a RAF-ot nem győzték le, és a légierő már nem érheti el kitűzött célját, azaz a rossz idő beállta előtt nem képes kivívni a légi fölényt. Szeptember 17-én Hitler bizonytalan időre elnapolja az angliai partraszállást. Július 10-e és október 31-e között a RAF összesen kilencszázötvenöt gépet veszített - a légierő majdnem kétszer annyit, ezerhétsházharminchármat.

A „Barbarossa”-hadművelet

(Szovjetunió, 1940, december 18. - 1941. június 22.)

Hitler számos tévedése és alapvető hibái közül az a döntés járt legsúlyosabb következményekkel, melynek értelmében 1941 folyamán megtámadta a Szovjetuniót. A hatalmas hadművelet előkészítését és végrehajtását hasonlóképpen tévedések egész láncolata kísérte mindkét oldalon.

Hitler 1940 decemberében kiadott huszonegyes számú utasítása a következő bevezető mondattal kezdődik: „A német véderőnek fel kell készülnie arra, hogy még az angliai háború befejezése előtt gyors hadjáratban térdre kényszerítse Szovjet-Oroszországot. („Barbarossa”-hadművelet)” Hitler már „Mein Kampf” című művében meghirdette a keleti élettér meghódításának programját. 1940 nyarán hozzáfog céljai gyakorlati megvalósításához. A kétfrontos háború kockázatát azzal indokolja, hogy Anglia az oroszokban bíz. „Ha szétzúzzuk Oroszországot, azzal semmivé tesszük Anglia utolsó reményét is. Akkor Németország lesz Európa és a Balkán ura” - Hitlernek ezt a megnyilvánulását Halder vezérkari főnök 1940. július 31-én, az angliai partraszállással kapcsolatos egyik megbeszélés során jegyzi fel naplójába.

Szűk körben Hitler hangsúlyozza: „nem kívánom megismételni egy másik híres férfiú hibáját.” Hitler tudja, hogy 1812-ben Napóleont az orosz éghajlat és az ország hatalmas kiterjedése győzte le. Míg azonban Napóleon csak gyalogszerrel úzhette az oroszokat, ő már modern gépesített hadsereggel rendelkezhet. Hitler azt hiszi, az orosz tér kiterjedése, amitől Clausewitz is óvott, már nem játszik szerepet, hiszen páncélos kötelékei hihetetlen gyorsasággal, nyolc nap alatt jutottak el az Eiffeltől a Csatorna partjáiá. A hadjáratok során megmutatkozik majd, mekkorát tévedett. Hitler más vonatkozásban is Napóleon hibáját ismétli. Oroszországra támad, mielőtt legyőzte volna Angliát. Ez a kétfrontos háború jelentősen meggyorsítja Németország bukását. Nagyon érdekes azon elmélkedni, mi lett volna, ha a győztes franciaországi hadjáratot követően sikerül megegyezéses békét, vagy legalább fegyverszü-

netet kötni Angliával. A német vezetésnek minden bizonnyal jelentős, húsba vágó engedményeket kellett volna tennie. Figyelembe véve azt a körülményt, hogy Churchill gyűlölte a kommunistákat, ez a megoldás nem volt teljesen lehetetlen. A nyugati hadszíntéren állomásozó német csapatokat át lehetett volna dobni Szovjet-Oroszországba, s ez minden bizonnyal megváltoztatta volna a keleti hadjárat lefolyását.

A „Barbarossa”-hadművelet terveinek első változatát a vezérkar tisztjei - Marcks és Paulus - dolgozták ki. Hitler ezzel nem volt megelégedve. Nagyszabású támadást akar, ahol a lehető legszélesebb arcvonalon egyik hadművelet követi a másikat. Az Oroszország elleni háborút hamar, még a tél beállta előtt be kell fejezni. Hitler maga határozza meg a hadműveletek alapjait. Egy franciaországi típusú villámháborúval be kell keríteni az ellenséges csapatok tömegét, és meg kell akadályozni, hogy visszavonuljanak a végtelen orosz háttérbe. Három hadseregcsoporthoz tör előre a Volga-Arhangelszk vonalra, kettő a szárnyakon, egy pedig középen. A támadás kezdőnapja: 1941. május 15-e. E ponton sem Hitler tervei szerint alakulnak az események. Mussolini balkáni kalandja csaknem hat héttel késlelteti a támadást. Jugoszláviában és Görögországban szükség van a német csapatok segítségére. Újabb villámháborúban legyőzik ezeket az országokat, és német csapatok szállják meg őket, csapatok, melyeket tulajdonképpen az oroszországi hadjáratra szántak.

Elhangzottak olyan javaslatok, hogy a csapatokat minden eshetőségre készen fel kellene szerelni olyan téli ruházattal, mely az orosz hideg ellen is védelmet nyújt. Hitler azonban lesöpri ezeket az asztalról. A különleges felszerelés tömeggyártása ugyanis nemkívánatos figyelmet kelthet. „Az első fagyok előtt Moszkvában leszünk” - mondja - „és akkor a földdel teszem egyenlővé a várost!” A csapatok egyötöde marad Oroszországban, hogy őrizze a Fehértengertől a Kaszpi-tengerig húzódó hosszú határt. E csapatokat ellátják majd meleg ruházattal és élelemmel a téli időszakra is. A katonák zöme azonban karácsonyra már otthon lesz, mondja Hitler, bízva a győzelemben. „S akkor másként fest majd a világ.” Hitler biztos a gyors győzelemben, és máris „a Kelet újrendezésén” töpreng, azaz az oroszok Belső-Ázsiába történő áttelepítésén. Helyükre germán népek kerülnek majd, köztük brit és holland telepések is. „A meghódított területekből paradicsomot csinálók!”

1941. június 20-án Hitler titkos kiáltványban fordul az egyes haderőnemek főparancsnokságához. Ebben olvasható, hogy Hitler soha nem szándékozott ráerőltetni a nemzetiszocialista világnézetet Oroszországra. Ezzel szemben a Kreml mindent megtett, hogy Európa más részeit a fellazítás és a felforgatás eszközével rábírja a kommunizmus átvételére. „Katonák a keleti fronton! E pillanatban is tart az a felvonulás, melyhez hasonló nagyságút és kiterjedésűt még nem látott a világ.... Kemény és felelősségteljes lesz a harc, amit most kezdtek, hiszen Európa sorsa, a Német Birodalom jövője, népünk léte immár a ti kezetekben van. Isten segítse mindannyiunkat e harcban!”

A támadás június 22-én, kora reggel veszi kezdetét - egy óra késéssel követi a hivatalos hadüzenet. 5 óra 30 perckor Goebbels hangja szól minden hangszóróból. Hitler nyilatkozatát olvassa fel, mely ezzel a mondattal fejeződik be: „Ma úgy döntöttem, hogy a Német Birodalom és a német nép sorsát újra katonáink kezébe helyezem.” A feladat oroszországi része a Közép hadseregcsoporthoz és parancsnokához, von Bock tábornagynak jut. Negyvenkilenc hadosztállal és hétszázötven páncélossal át kell törnie a szovjet védelem centrumát, majd folytatnia kell az előrenyomulást a Breszt-Moszkva vonal mentén. A Dél hadseregcsoporthoz von Rundstedt tábornagy vezet. Negyvenkét hadosztállal és hétszázötven páncélosánál Ukrajna meghódítása a feladata. Az Észak hadseregcsoporthoz Leeb tábornaggal az élen Leningrádot veszi be. A német véderő összlétszáma hatmillió hatszáznyolcvanháromezer fő, ebből négy egész kilenczöld milliárd jut a szárazföldi hadseregre. Ez kiegészül a Waffen-SS nyolcvanezer emberével. 1939 szeptembere óta százezer katona sebesült meg, illetve esett el: az összes veszteség „viszonylag alacsony”. A keleti frontnak rendelkezésére áll a szükséges létszám: a huszonnyolc szövetséges hadosztállal kívül összesen száznegyvenöt hadosztály.

Június 14-én Hitler a birodalmi kancellárián beszédet intéz a véderő csúcsvezetőihez. Beszéde végén szóba hozza a Vörös Hadsereg számbeli fölényét, hangsúlyozva: ennek ellenére egy percig sem kételkedik a német vezetés és felszerelés magasabb színvonalában, a harci tapasztalatban, valamint az ellenség gyors összeomlásában. Nem két haderő küzdelméről van szó, hanem két ellentétes civilizáció közti élet-halál harcáról. E pillanatban azonban a német vezetésből senki sincs tisztában az ellenség hatalmas és fokozódó ütemben fejlődő háborús potenciáljával, anyagi téren és emberanyagban egyaránt megmutató fölényével valódi mértékével. A Szovjetunió 1941 májusában háromszázhárom hadosztállal rendelkezett. Kétezer-ötszáz hadra fogható német harci géppel tizenháromezer ötszáz szovjet gép áll szemben, hétezer-egyszáznegyvenhat német lövegre harminchétezer szovjet löveg jut. 1941. június 22-én a németek hét páncélos hadosztállal és harmincnegyzöld gépkocsizó hadosztállal számolnak, a valóságban azonban ezek száma százra tehető. Hitler egyenesen kineveti Guderiant, amikor az a szovjet páncélosok számát tízezerre teszi. Valójában azonban a háború kezdetén huszonnégyezer a helyes érték. A németek alig háromezer-ötszázal rendelkeznek, beleértve a rohamlövegeket is. Az elégtelen teljesítményű PI, és PII modellek, valamint a P38-as cseh könnyűpáncélosok száma összesen ezerhatszázra tehető. Így összesen alig ezernyolcszázötven az olyan német páncélosok száma, melyek összehasonlíthatók a szovjet harckocsikkal.

Az ellenségnek nemcsak létszámát, hanem harcértékét is alaposan alábecsülték. A feltételezésekkel ellentétben a bolsevik berendezkedés távrolról sem ölte ki az oroszokból a hazafiságot. Sztálin „nagy honvédő háborúra” hív. A német hadsereget nagyon meglepi a szovjet katonák bátorsága, elkeseredett szívóssága s a gyorsaság, mellyel újra meg újra összeszedik magukat. Az a Halder, aki Oroszországot agyaglábakon álló óriásként jellemezte, naplójában így rögzíti benyomásait: „A háború kezdetén mintegy kétszáz orosz hadosztállal számoltunk. Most már háromszázhatvanál tartunk, és ha egy tucatot szétverünk, az oroszok felállítanak egy újabb tucatot!” A németeknek kellemetlen meglepetést jelent a huszonhat tonnás, hetvenhat milliméteres löveggel felszerelt T34-es harckocsi is, melyről sejtelmük sem volt. A harminchét milliméteres német páncéltörő ágyú nem képes kilőni, egyedül a legendás nyolcvannyolc milliméteres légvédelmi ágyúval lehet egyáltalán kárt tenni benne, úgy-hogy ezt a lövegtípust a harcok során egyre inkább földi célok ellen alkalmazzák. Az erdőkből aztán - mint a történelem előtti idők szörnyei - ötvenkét tonnás kolosszusok bukkannak elő, sőt, Dubno alatt olyanok is, melyek száz tonnát nyomnak. 1941. június 22-én ezernyolcszázhatvanegy T34 és KV típusú harckocsi áll hadrendben. Ráadásul a legtöbb régi típus harcászati tulajdonságaik és technikai mutatóik terén is fölényben van a német PIII és PIV harckocsikkal szemben. A német katonák állá mégis akkor esik le igazán, amikor szembe kerülnek a „Sztálin-orgonákkal”, melyeknek süvöltő rakétái harminckét másodperc alatt célba érnek. E sorozatvető megsemmisítő tüze a legjobb egységeket is képes demoralizálni.

Mindezt a német oldalon 1941-ben senki sem tartotta lehetségesnek. Hitler még 1941 tavaszán is azzal hökkentette meg Guderiant, hogy egy szovjet tiszti küldöttségnek engedélyt adott a német harckocsigyártó üzemek és páncélos tanintézetek megtekintésére, kifejezetten hangsúlyozva, hogy „mindent meg kell mutatni nekik”. Meggyőződése szerint ugyanis az 1941 óta alap-harckocsiként alkalmazott, hetvenöt milliméteres löveggel felszerelt, nyolc futógörgővel rendelkező, ötfős kezelőszemélyzetet igénylő PIV mindent felülmúl, amit a Szovjetunió bevetni képes. Semmit sem tud a szovjet nehéz harckocsikról, melyek abban a korban a legjobbak a világon. Hitler a szovjetek elrettentésére törekszik, de az ellenkezőjét éri el. Guderian így ír: „Mikor a PIV-et megtekintették, nem akarták elhinni, hogy ez a legnehezebb típus. Újra és újra kifejtették, hogy eltitkoljuk legújabb modelljeinket, holott maga Hitler engedélyezte azok bemutatását.”

Az ellenség végzetes alábecsülésének egyik oka minden bizonnyal az 1939--40-es szovjet-finn téli háborúban rejlik. A támadást követően, 1942. április 12-én a főhadiszálláson Hitler úgy nyilatkozott, hogy azt a háborút Sztálin gyenge alakulatokkal és elavult fegyverzettel vívta. Célja az volt, hogy becsapja a világot, de mindenekelőtt őt magát. Keresetlenül kijelenti, hogy a szovjetek „tökéletesen álcáztak mindent, amihez a német véderőnek köze lehetett”. Finnországban sem a T 34-est, sem pedig a nehéz KV harckocsit nem vetették be. A német-szovjet ellenségeskedés kezdete óta még négy hét sem telt el, amikor Goebbels az alábbiakat jegyzi naplójába: „Nyilvánvalóan alábecsültük a szovjetek lökő-erejét, mindenekelőtt a szovjet hadsereg felszerelését. Még csak hozzátevőleges képpel sem rendelkezünk arról, mi minden áll a bolsevisták rendelkezésére. Ebből erednek téves ítéleteink.” Hitler nagyon mérges, amiért „ennyire hagyta magát félrevezetni a bolsevisták hadi potenciáljáról szóló jelentésekkel. Főként az ellenséges harckocsik és a légierő lebecsülése okozott rendkívül súlyos gondokat hadműveleteinkben. Nagyon szenved emiatt. A válság súlyos.”

A „Barbarossa”-hadművelet lényeges eleme a meglepetés, legalábbis a német vezetés elképzelései szerint. Abból indulnak ki, hogy a szovjetek nem számolnak egy váratlan német támadással, annál kevésbé, mivel 1939 augusztusa óta barátsági szerződés van érvényben a két ország között. A valóságban azonban a szovjet fél nagyon is tisztában volt Hitler haditerveivel. A szovjet katonai hírszerzés számos, humán forrásból - Svájcból elsősorban a híres „Vörös zenekar” tagjától, Rudolf Rösslertől alias Lucytól, Japánból pedig a tokiói német nagykövetség sajtótisztjától, dr. Richard Sorgétól - származó, pontos információt kapott a küszöbönálló támadásról. Még a támadás időpontja is ismert, mivel Rössler titokban kapcsolatban áll a német vezérkar egyik meg nem nevezett munkatársával. Az orosz haditanács már 1941. április 10-én úgy dönt, hogy titokban riasztja a „nyugati frontot”. Sztálin kihasználta az időt, és Hitler nyugati hadjárata alatt megszállta a három balti államot, annak ellenére, hogy Litvánia a titkos záradék értelmében a német befolyási övezethez tartozott. Most is mindent megtesz, hogy félrevezesse Hitlert. Nemcsak hogy elhitheti vele, hogy semmit sem sejt, hanem tovább is megy egy lépéssel. Támadó hadjáratra készül Németország ellen.

A történettudomány mai állása szerint - különös tekintettel arra, hogy 1989 óta Moszkvában új leltárak és új iratok váltak hozzáférhetővé - abból indulhatunk ki, hogy Hitler csak röviddel előzte meg Sztálin nagy energiával tervezett és előkészített támadását, hasonlóan, mint 1940 áprilisában Norvégiában az angolokét. Már Lenin azt hirdette, nem az a lényeg, ki támad először, vagy ki adja le az első lövést, hanem az, hogy mi a háború oka, mik a céljai, s hogy milyen osztályok vívják. Lenin és Sztálin értelmezésében a Szovjetunió támadó hadjárata - bármilyen ország ellen irányuljon is - mindenképpen tisztán védelmi jellegű, tehát igazságos és erkölcsös háború. Sztálin 1940 tavasza óta elkerülhetetlennek véli a fegyveres összeütközést Németországgal.

A Vörös Hadsereg növekvő erejének, legyőzhetetlenségének tudatában Sztálin 1941. május 5-én beszédet mond a katonai akadémia hallgatóinak kibocsátó ünnepségén. Ebben kijelenti: eljött az ide-

je, hogy „védelmi jellegű háborús politikánk átadja helyét a támadó hadműveleteknek. A német véderő nem legyőzhetetlen. Szovjet-Oroszországnak jobbak a páncélosai, repülőgépei és a tüzérsége, mint Németországnak, és több is van belőlük. Előbb vagy utóbb, de szembe kell szállnunk a német véderővel.” A Vörös Hadseregnek meg kell szoknia, hogy véget ért a békepolitika korszaka, és elérkezett az idő a szocializmus arcvonalának erőszakos kiterjesztésére. Fel kell készülni a náciizmus feltétlen szétzúzására. A szemtanúk úgy emlékeznek, a rengeteg szesz oldotta meg Sztálin nyelvét. A kialakult gyakorlattal ellentétben szavait nem hozzák nyilvánosságra: beszéde eltűnik a párt központi irattárában.

Sztálin módszeresen készült a Németország elleni hódító hadjáratra. Valamilyen ürüggyel legkésőbb 1942 tavaszán támadott volna, hogy felszámolja a nemzetiszocializmust és a kapitalizmust. Minden jel arra mutat, hogy 1941 májusában a támadás időpontját előbbre hozta 1941 július-augusztusára. Már 1941 januárjában tartanak olyan törzsvezetési gyakorlatokat, melyek során jelentős szovjet erők támadó hadműveleteit játszották el a balti térségből indulva Königsberg és Kelet-Poroszország meghódításával, illetve délnyugati irányban, meghódítva dél-Lengyelországot, Szlovákiát és Magyarországot.

Zsukov marsall, a szovjet vezérkar főnöke és Tyimosenko marsall, hadügyi népbiztos 1941. május 15-én nagy titokban előterjesztik Sztálinnak a Németország elleni támadás általuk közösen kidolgozott haditervét. Sztálin támogatja a tervet, szignálja azt, de hivatalosan nem kíván állást foglalni, mint ahogy oly sok más fontos kérdésben sem. Zsukov és Tyimosenko kezdik megvalósítani a tervet, mely szerepel egy kilenc nappal később, 1941. május 24-én Sztálin jelenlétében tartott magasabb parancsnoki értekezlet napirendjén is. A támadási terv fő célja, hogy megelőzzék és a Breszt-Deblin vonaltól délre megsemmisítsék a felvonulóban lévő ellenséget. Ezért hadgyakorlatok ürüggyén végre kell hajtani a titkos mozgósítást, a csapatokat pedig össze kell vonni a nyugati határon. Sztálin nyolcszázezer tartalékos behívására ad parancsot. Utasítására az ország belsejéből hét hadsereget, két gépesített hadtestet és egy lövészhadtestet indítanak útba a határővezet felé. Ez százhetven hadosztályt és tízezer páncélost jelent. Második hullámként felzárkózik további hetven hadosztály és nyolcezer páncélos. Május 15-én a TASZSZ hírügynökség cáfolja a jelentős csapatösszevonásról szóló híreszteléseket, hangsúlyozva: a jobb elhelyezési lehetőségek miatt csoportosítottak át Irkutzkából Novoszibirszkbe egy hadosztályt. Ezen túl pedig „hazug provokációnak” minősíti a Németország elleni támadás előkészületeiről szóló értesítéseket.

Elsősorban erős gépkocsizó kötelékeket és lovas egységeket vontak össze a Bialystok és Lemberg közti kiszögellésben, mely mélyen beékelődik a német területekbe. Feladatuk, hogy Lodz irányába nyomuljanak előre, és bekerítsék a Főkormányzóságban állomásozó német erőket. Ezzel szemben exponált helyzetük miatt a német támadás során őket kerítik be és semmisítik meg. Hatalmas fegyver-, lőszer-, üzemanyag- és élelmiszer-raktárakat állítottak fel, gyakorlatilag az ellenség lőtávólában. Breszt-Litovszknál tízmillió liter üzemanyag kerül a németek kezére. Számos orosz hadifogolynál találtak a német mélységi területeket részletesen ábrázoló, 1:50 000 méretarányú, kiváló térképeket, melyek saját térképeiknél is jobbak voltak.

A Vörös Hadsereg főerőinek nyugatra, Németország határaitól történő előretolása a legszigorúbb titoktartás ellenére sem maradt észrevétlen. Kiterjedéséről és méreteiről azonban hamis képet alakítottak ki. Intő jelekben nincs hiány. A véderő főparancsnoka, Keitel tábornagy, valamint a véderő irányító törzsének parancsnoka, Jodl tábornagy 1941 áprilisa és júliusa között számos iratot intéztek a külügyminisztériumhoz, melyekben felhívták a figyelmet arra, hogy Szovjet-Oroszország „történelmének legnagyobb katonai erejét vonultatja fel Németország ellen”, és „minden pillanatban hatalmas csapaterőt” indíthat meg nyugat felé. E figyelmeztetéseket a háború után úgy értelmezték, hogy a propaganda be akarta biztosítani a „békeszerető, mit sem sejtő Szovjetunió elleni aljas támadás” előkészületeit.

Sztálin, saját erejének tudatában, felismerte azt a történelmi esélyt, mely a nehéz stratégiai helyzetben lévő Németország kétfrontos harcra kényszerítésével, egy „forradalmi felszabadító hadjárat” megindításával adódik, és lehetőséget kínál a szovjet állam határainak kiterjesztésére nyugat felé. Olyannyira Tólényben érzi magát, hogy azt hiszi: bármikor, úgyszólván kapásból meg tud birkózni egy meglepetésszerű német támadással. 1941. június 5-én a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa elnökségének elnöke, Kalinyin előadást tart a katonai-politikai akadémián. Ebben elmondja: „A németek meg akarnak támadni minket....Alig várjuk! Minél hamarabb rászánják magukat, annál jobb, mivel akkor egyszer s mindenkorra kitekerjük a nyakukat.” Így aztán Sztálin június 22-én egyáltalán nem rendel meg a német támadás hírére. A sokk csak később jön, amikor szembesülnie kell tévedésével, le kell számolnia az illúzióval, hogy neki vannak jobb katonái - amikor rádöbben, hogy a fronton hatalmas katasztrófa van kibontakozóban.

Egészen Moszkva kapujáig

(Szovjetunió, 1941. június 22. - december 31.)

Sztálin ugyanabba a tévedésbe esik, mint Hitler. Saját képességeit és lehetőségeit túlbecsüli, az ellenségét pedig lebecsüli. Tévesnek bizonyul öntelt következtetése, mely szerint a Szovjetunióba betörő német csapatokat különös nehézség nélkül visszaverheti és megsemmisítheti. A hadjárat nyolcadik napján bezárul a gyűrű Minszk körül. A Közép hadseregcsoporthoz itt harminc szovjet hadosztályt semmisít meg, kétszázkilencvenezer katonát vet hadifogságba, kétezer-ötszáz páncélost és ezer-négyszáz löveget zsákmányol. Délen a harcok izzó hőségben gördülnek a végtelen gabona-, kukorica- és napraforgótáblákon. A falvakban a parasztok felszabadítóként köszöntik, kenyérral és sóval kínálják a németeket. A Baltikumban is virágesővel fogadják a német katonákat. Amikor Hoepner páncélos harccsoportja átlépi a korábbi lett-orosz határt, és áttör a Sztálin-vonalon, Hoepner egyenesen a száznolcvan kilométerre levő Leningrád felé akar továbbhaladni. Támadását azonban megállítják: Leningrádot körül kell zárni és ki kell éhezteni. Dietl tábornok hegyivadászai június 29-én megkísérik elfoglalni Murmanszk nagy jelentőségű kikötőjét, de kudarcot vallanak. A kikötő a hadjárat során végig szovjet kézben marad, a nyugati szövetségesek létfontosságú hadianyag-szállítmányai eljuthatnak a Szovjetunióba. Manstein viszont megnyeri az Ilmeny-tavi csatát: Novgorod elesik.

Középen a német haderő Szmolenszk meghódítására összpontosít. A város mindig is jelentős szerepet játszott az oroszországi hadjáratok történetében. Minden hódító, aki Moszkva felé menetelt, megállt itt, Napóleon is. A német páncélosok átkelnek a Dnyeperen és körülzárják Szmolenszket. Július 16-án a teljesen ép város német kézre kerül. Elestét a szovjet kormány heteken át titokban tartja. Mire befejeződnek a mogiljevi, szmolenszki és roszlavlai katlan-csaták, a Közép hadseregcsoporthoz által foglyul ejtett katonák száma eléri a hatszázötvenezeret. Moszkvát immár komoly veszély fenyegeti. Sztálin meg van győződve arról, hogy csak a főváros lehet a további német előrenyomulás célja. A napóleoni útvonalat követő elszánt előretörés arra utal, hogy Hitler a korzikai nyomdokaiba kíván lépni. A világ Moszkva gyors bevételével számol. Sztálin ezért felosztatja a szovjet Központi frontot, mely két hadsereggel fedezte Ukrajnát az északról jövő támadásokkal szemben, és Jeremenko tábornok alárendeltségébe, a centrumba csoportosítja azokat. Jeremenko feladata, hogy Brjanszk térségében Moszkva védelmére minél hamarabb kiépítsen egy defenzív jellegű arcvonalat. Az erősítések megérkeztek, Jeremenko várja a németek támadását. Mindhiába. Sztálin tévedett, a németek nem jönnek, ehelyett délen, Ukrajnában indítanak támadást.

Hitler már július 19-én kiadta tábornokainak a harminchármas számú Führer-utasítást. Ebben parancsot ad a Közép hadseregcsoporthoz szétaprózására. Jelentős, nagy harcértékű kötelékeket kell átadnia az Észak és Dél hadseregcsoporthoz. Leningrád és Ukrajna elsőbbséget élvez. Július 23-án Brauchitsch és Halder megkísérik rávenni Hitlert elhatározása megváltoztatására. Moszkva az észak-déli útvonalak fontos csomópontja, ez a város a hadászati fontosságú fő cél az európai és ázsiai Oroszország találkozásánál. Az ellenség ide összpontosította utolsó erőit, ide kell hát mérni a döntő csapást. „Moszkva számomra csupán földrajzi fogalom” - válaszol Hitler. Parancsot ad, hogy a légierő bombázza a várost. A terrortámadások július 21-én kezdődnek, hatásuk azonban messze elmarad a várakozásoktól. Augusztus 4-én Hitler repülőre ül, és meglepetésszerű látogatást tesz a Közép hadseregcsoporthoz főhadiszállásán, ahol összehívja valamennyi hadseregparancsnokot. Mindenkitől megkérdezi, mi a következő hadművelet célja. A parancsnokok véleménye egybehangzó: Moszkva. Így vélekednek a katonák is. A harci szellem kiváló, jóllehet erősödik az ellenséges ellenállás; új szovjet harcokocsik és lövegek bukkantak fel, Sztálin pedig parancsot adott az előrenyomuló németek útjába eső készletek megsemmisítésére. A páncélosokon és a teherautókon ott díszleleg a felirat: „Moszkvába!”

Augusztus 23-án Bock tábornok főhadiszállásán Halder ismerteti Hitler elhatározását. A cél nem Moszkva, nem is Leningrád, hanem Ukrajna! Hitler nemcsak a várható gazdasági előnyök miatt akarja minél előbb meghódítani, itt akarja elérni azt a stratégiai fordulatot is, mellyel befejezhető a hadjárat. Tábornokai nem értik, tévesnek tartják a döntést. Megszegi azt a stratégiai alapszabályt, mely szerint ragaszkodni kell a haditervhez, a rendelkezésre álló erőket pedig az ellenséges hatalom súlypontja ellen kell összpontosítani. A vezérkar tisztjei a vezetés súlyos hibájának tartják a moszkvai iránytól való eltérést. Bock csapatai a centrumban háromszáz kilométerrel messzebbre nyomultak előre, mint délen Rundstedt. Ezzel szárnyba kaphatja az ott összegyűlt orosz alakulatokat. Guderian és Kleist csapatai megvívják a háború legnagyobb katlan-csatáját. Harapófogójuk hamarosan összezárul a bajszos szovjet marsall, Bugyonnij egymillió fős hadseregcsoporthoz mögött. Bugyonnij felismeri a veszélyt: kétezer-négyszáz harcokocsijával, köztük számos T 34-essel ki akar törni az átkarolásból, és vissza akar vonulni a Donyeckig. Sztálin azonban úgy véli, csak a kitartás vezethet a győzelemhez. „Egy lépést se hátra!” - szól kérlelhetetlen parancsa, és ahány katonát, harcokocsit és nehézfegyvert fel tud hajtani, azt a Dnyeper kanyarulatába küldi. „Helyt állni vagy meghalni!” - ez Sztálinnak egymillió katonájába, Ukrajna elvesztésébe kerül. A számbeli fölényben lévő szovjet alakulatok belülről és kívülről egyaránt támadják az őket körülvevő vékony gyűrűt, de mindhiába. Szeptember 19-én elesik Kijev, nyitva az út a Krímbe és a Donyec-medencébe, a szovjet Ruhr-vidékre.

A csata szeptember 26-án ér véget, megdöbbentő eredményei túlmenni minden várakozáson, és elhomályosítják a háború addigi sikereit. Ekkora létszámú haderő a történelemben még soha nem vívott csatát. A német csapatok öt szovjet hadsereget vertek szét, hatszázhatvanötezen menetelnek a hadifogolytáborokba, kilencszáz páncélost és háromezer-hétszáztizennyolc löveget rongáltak meg vagy zsákmányoltak. Tábornokai várakozása ellenére Hitler hatalmas győzelmet aratott, mellyel rajongói szemében „minden idők legnagyobb hadvezérévé” („*Grösster Feldherr aller Zeiten*”) nőtte ki magát - a népszáj a címet gúnyosan „Gröfaz”-zá rövidíti. Hitler most birtokába veheti azt az életeret, melyre már a „Mein Kampf”-ban is igényt tartott. Úgy nyilatkozik, hogy a német uralom alatt álló területeket háromszáz kilométerrel az Ural mögé kell kiterjeszteni. A Krímet kizárólag német telepésekkel kell benépesíteni. A „Birodalom Riviéráját” többsávós autópályák kötik majd össze Berlinnel. A hatalmas győzelem meggyőzi Hitlert, hogy szerencse csillaga még fényesen ragyog, az ellenség erői pedig végüket járnak. A legnehezebb döntés azonban még Hitler előtt áll.

Napóleon egyszer azt mondta: az idő az egyetlen, amit a hadvezér nem szerezhet vissza. Nos, az idő elfolyik a németek ujjai közt és a szovjetek szövetségésévé válik. Már szeptember elején elkezd esni az eső, az utak sártengerré válnak. A valódi sáros időszak, a „raszputyica” pedig még hátravan. Erről mindenki hallott, de valójában egyetlen német tábornok sem ismeri. Szeptember végén a szovjet hadviselés nem számol azzal, hogy a németek a kijevi csatát követően újabb jelentős hadműveletet indítanak. Tisztában vannak azzal, hogy legkésőbb október közepén kezdetét veszi a minden mozgást megbénító sáros időszak. Hitlert pedig elég okosnak gondolják ahhoz, hogy nem küldi csapatait a „raszputyicába”, mikor az orosz vidéken mindenfajta közlekedés szünetel. A hátralévő tizennyolc nap pedig nem elégséges ahhoz, hogy a délen kivívott győzelmet követően a hadseregeket átcsoportosítsák és átirányítsák egy, a centrumban végrehajtott támadáshoz. Sztálin számításai tévesnek bizonyulnak, a németek megbirkóznak a feladattal. A Közép hadseregcsoporthoz alárendeltségében akkora erőket vonnak össze, amekkorák még sohasem álltak egy harctéri parancsnok vezénylete alatt. Negyvenhét gyaloghadosztály, tizennyolc páncélos hadosztály, kilenc gépkocsizó hadosztály, hat rendőrhadosztály, egy lovashadosztály és egy SS-lovasdandár, összesen több mint másfél millió ember. A „Tájfű” fedőnevű támadás október másodikán indul meg. Ezen a napon kerül sor Moszkvában egy egyezmény aláírására, melyben a nyugati szövetségeseik kötelezettséget vállalnak, hogy az 1941. október 1. és 1942. július 1. közötti időszakban jelentős mennyiségű hadianyagot, ezen belül négyezer páncélost, háromezer repülőgépet, harmincezer teherautót és százezer tonna üzemanyagot szállítanak Sztálinnak. Hitler napiparancsot intéz a keleti front katonáihoz, mely e szavakkal kezdődik: „Ma kezdetét veszi az év utolsó döntő csatája.” Abból indulnak ki, hogy a tél hat héten belül, nagyjából november közepén áll be. Addigra a német csapatok már rég Moszkvában, a Vörös téren lesznek.

Bock tábornagy négyezer hosszú arcvonalon indít támadást, mint amekkorát 1940. május 12-én nyugaton a teljes német véderő tartott. A rendelkezésére álló utak ezzel szemben a tizedét sem érik el a belga-francia úthálózatnak. Franciaországban egy német páncélos hadosztálynak még négyszáz harckocsija volt, Oroszországban már csak kétszáz, melyből a moszkvai csatában hatvanháromezer maradt. A terv szerint a Közép hadseregcsoporthoz bal- és jobbszárnya északról és délről megkerüli Moszkvát, Gorkij városáig megszállja a Volga vonalát, míg ezalatt a középben lévő erők körülfélik és beveszik Moszkvát. Az oroszokat meglepetésként éri a támadás. A Moszkva térségében nagyszabású földmunkával kiépített erődítések a németek áttörnek és lerohanják. Október 3-án Hitler beszédet mond a téli segélyakció megnyitóján, melyben így fogalma: „Most kimondom, mert ma már kimondhatom, hogy az ellenséget megtörtük, soha többé nem tér magához!” Október 7-én, alig öt nappal a támadás kezdete után, német kézre kerül Vjazma, ez a húszezer lakosú, zöldellő völgyben fekvő város. Az ellenséget bekerítették, majd hátulról támadták meg. Branszknál is hatalmas katlan alakul ki. A német csapatok újra lehengerlő győzelmet aratnak. A Vjazma-Brjanszki kettős csata eredménye az ukrain diadalhoz hasonlítható: nyolcvan hadosztály megsemmisült, hatszázötvenezer estek hadifogságba. Úgy tűnik, a németeket semmi sem tartóztathatja fel.

Október közepén Moszkvában kitör a pánik. A hírek cenzúrája ellenére nem lehet titokban tartani, hogy a kormány és a diplomáciai testületet a kilencszáz kilométerre lévő Kujbisevbe evakuálták. Sztálin azonban a Kremlben marad. A kormányzat, a hatóságok és a párhivatalok kapkodó menekítése a vég közeledtére utal. Lázongás tör ki, a fosztogatók összetűznek a rendőrökkel. A rend csak akkor áll helyre, mikor a hadsereg bevonul a városba és kihirdetik a rendkívüli állapotot. Tyimosenko marsallt Zsukov marsall váltja le - ugyanaz a Zsukov, aki majd három és fél év múlva, a Berlin mellett Karlsruhnál fogadja a Német Birodalom fegyverletételét. A moszkvai lakosságot közmunkára szólítják, harckocsi-árkokat ásnak a főváros körül. A Moszkvát körülvevő erdőkre és földekre aknákat telepítenek. Az orosz rádió hazafias közleményeiben 1812-re emlékeztet, a kelet felé vezető utak ennek ellenére tele vannak menekülővel. Hitler - amint Leningrád esetében is - megtiltotta, hogy elfogadják Moszkva fegyverletételét. Szándéka az volt, hogy bombázásokkal menekülésre kényszeríti, illetve kiéhezteti a város lakosságát. Hitler csak akkor akar bevonulni a városba, amikor az már kiürült - s azután levegőbe röpitik majd az egész Kremlt.

Egy orosz közmondás szerint „ősszel egy kanál vízből egy vödör sár lesz.” Október 10-én megindulnak az esőzések, melyek összekeverednek az első hóval. A folyók kilépnek medrükből, a hatalmas

kiterjedésű áradások áthatolhatatlan akadályt képeznek. Az alapozás nélküli utakon a járművek tengelyig, a lovak hasuk aljáig süllyednek a sárba. Nem állnak rendelkezésre hóláncok és láncaltapas vontatók, melyekkel ki lehetett volna húzni a kocsikat. A német hadsereg félmillió gépjárműparkjából rövid idő alatt százötvenezer veszít. Az előrenyomulás belesüpped a „raszputyicába”, a Moszkva körül hatalmas félkörben az a jelszó, hogy „az egész állj!” A hamarjában felépített dorong-utak elsüllyednek az iszapban, a Moszkva felé vezető „főútvonat” is használhatatlanná vált. Az utánpótlás lehetetlenné válik. A katonák napokon át nem jutnak kenyérhez, s azzal a kevéssel kell beérniük, amit a helyszínen be tudnak szerezni. Cipőjük elkopott, vékony egyenruhájuk csupa mocsok. A legtöbb házat felgyújtották, a gyárakat kiürítették, a silókat lerombolták, a hidakat felrobbantották.

Fény derül a németek további tévedésére is, akik egyáltalán nem vették komolyan a partizánveszélyt. Elképzelni se tudta senki, hogy a partizánok elleni harc mértékét és jellegét tekintve egyaránt szabályos háborúvá alakul. Komoly veszélyt jelentenek a szabotázsakciók és a lesállításból végrehajtott állandó rajtaütések. Tartalékok pedig nincsenek, minden hadosztály az első vonalban harcol. A teljesen kimerült katonák a fagy beálltára várnak, ami megszilárdítja a talajt, hogy újra meg lehessen mozdulni. Abban az évben korán köszönt be a fagy. A hőmérséklet egyhamar mínusz tizenöt fokra süllyed. November 17-én, tiszta téli időben folytatódik a támadás Moszkva ellen. November 20-án jelentős mennyiségű hó hull. Nem sokkal ezután a hőmérő higanyszála mínusz harminc fokot mutat, december elejére pedig tovább süllyed, mínusz negyven fokig is. Szokatlanul korán, de teljes erővel jött a tél. Hosszú lesz és hideg, olyan, mint amilyen még ebben az országban is régóta nem fordult elő.

A Vörös Hadsereg katonái számára az orosz télben semmi rendkívüli nincs. Vattakabátjuk és nemezcsizmájuk melegen tartja őket, rendelkeznek síléccekkal és tudják, hogyan lehet a havon és jégen is harcolni. A német katonák vékony nyári egyenruhájukban ezerszámra fagynak halálra. Még kesztyűből és sálból is hiány van. A katonák mindent magukra öltenek, amit csak találnak. Vasalt talpú „bokatoró” csizmájuk olyan szorosan illeszkedik lábfejükre, hogy szinte garantált a fagyás. Az orosz katonák ősidők óta legalább egy számmal nagyobb csizmát kapnak, hogy télen kibélelhessék újságpapírral vagy szalmával. Németországban gyapjút és meleg ruhát kezdenek gyűjteni a keleti fronton harcoló katonáknak. A német páncélosok mozgásképtelenek. Láncaltapjuk jégtömbbé fagyott, a motorokban megdermedt az olaj és a benzin. Használhatatlanok az ágyúk, a géppuskák, sőt, még a kézi fegyverek is. December 5-én, karnyújtásnyira a céltól, Moszkva alatt a szó szoros értelmében befagyott a támadás. Egy felderítő alegység Csimkijben, e moszkvai elővárosban eljut a villamos végállomásáig. Innen már alig húsz kilométer a Kreml, a katonák a harc füstfellegein keresztül is látják toronyait.

1941. december 6-án, vasárnap megkezdődik az orosz ellentámadás. Sztálin friss és kipihent szi-bériai és mongol katonákat vet harcban, felszerelve őket hosszú prémkabátokkal, hóleplekkel, prémsapkákkal és prémmel bélelt nemezcsizmákkal. Hála a téli olajnak, fegyvereik megbízhatóan tüzelnek, a T 34-esek is menetre készek. Egy részük közvetlen a moszkvai gyárakból gurult ki a harcmezőre. Guderian vezérezredes ugyanezen a napon a Jasznaja Poljana-i birtokon áll. Itt írta Tolsztoj a „Háború és béke”-t, itt is van eltemetve. Guderian mínusz ötven fokban kiadja a visszavonulási parancsot. Nem sikerült bevennie Tulát, Moszkva délkeleti védelmének kulcspontját. A vezérezredes telefonon jelenti Bocknak, hogy csapatai erejük végére értek, a további előrenyomulás lehetetlen. Naplójába ezt írja: „A Moszkva ellen indított támadás kudarcot vallott. Vereséget szenvedtünk.”

Moszkva kapui előtt meghátrálnak a német katonák, köddé fozlott az álom a város bevételéről. Hátrahagyják a páncélosokat és a gépjárműveket, felrobbantják azokat, majd nekivágnak a végtelen jégsivatagnak és kezdetét veszi a nagy anyag- és emberveszteségekkel járó visszavonulás. Hitler tilalmának következtében nem alakítottak ki gyülekezési pontokat. A visszavonulást csak a Duna és Dnyeper vonala állíthatja meg, ez ötszáz kilométeres visszavonulást jelent, jeges hidegben az úttalan utakon. Vajon mi maradna a hadseregből? A Grande Armée 1812-ben egy ilyen visszavonulás során semmisült meg.

Hitler bizonyára erre is gondolt, amikor december 16-án, rastenburgi főhadiszállásán kiadja a parancsot: „Allj! Egy lépést se hátra!” Egy talpalatnyi földet sem lehet feladni. A csapatokat fanatikus ellenállásra kényszerítik. A későbbiekben sikerült megtartani az arcvonalat és túlélni a rendkívüli orosz tél borzalmait. Hitler leváltja Brauchitsch-ot és maga lesz a véderő főparancsnoka. Bock tábornagy helyére Klube tábornagy kerül. A karácsonyi ünnepek előtt - melyet a győztesen hazatért német hadseregnek szeretnei körében kellett volna megülnie - a katonák pusztá életükért harcolnak a hóban és jégben. A németeket immár nem tekintik legyőzhetetlennek. Illúzióknak bizonyult Hitler elképzelése, hogy néhány hónap alatt villámhadjáratban térdre kényszerítheti Szovjet-országot. A Moszkvai vereséggel tulajdonképpen az egész háborút elveszíti. A cenzúra ébersége ellenére a hátszín lakossága is tudomást szerez a katasztrófáról: az év vége felé nagy a kiábrándultság. A magas rangú tábornokok leváltása azt a látszatot kelti, hogy hatalmas hibák történtek. Goebbels elterjeszti a jelszót: a Führer zseniális tervei a tábornokok alkalmatlansága és rosszindulata miatt vallottak kudarcot. Azonban maga Hitler volt az, aki módosította a haditervet, melynek értelmében a központi előretö-

rést jóval korábban meg kellett volna kezdeni Moszkva felé. Önmagát túlértékelve belekontárkodott a katonai mesterségbe - egyedül övé a felelősség a Moszkva alatti vereségért.

Hadüzenet az Egyesült Államoknak

(Berlin, 1941, december 11.)

Kevés történelmi figura tévedett döntései során oly sokat és oly nagyot, mint Adolf Hitler. Sebastian Haffnerrel szólva: „csodálatos lendülettel ütött mellé”, és végül - a borzalmakon kívül - nem ért el semmit. A mai napig legkevésbé érthető az a téves döntése, hogy 1941. december 11-én hadat üzent az Egyesült Államoknak. Ezzel

elköveti talán legnagyobb hibáját, és 1941-ben lényegében megássa saját sírját. A hadüzenetre a keleti front téli katasztrófája után néhány nappal kerül sor, melynek során vélhetőleg Hitler számára is világossá vált, hogy a német győzelem legalábbis távolodóban van. Akkor hát miért üzent hadat a világ már akkor legerősebb hatalmának? Hiszen ezzel gyakorlatilag felkérte az USA-t, hogy háborúzon Németország ellen! Ahhoz, hogy Németország aktívan hadat viseljen az Egyesült Államok ellen, Hitler nem rendelkezik elegendő eszközzel. Még olyan távolsági bombázóik sincsenek, melyekkel megtámadhatná az amerikai városokat és ipari központokat. Miért került sor mégis erre az „őrült tette”re?

Ha választ keresünk erre a kérdésre, Németországban még ma is gyakran beleütközünk abba az elterjedt népi bölcsességbe, hogy Japánnal kötött szövetsége értelmében Hitlernek nem is volt más választása. Japán 1941. december 7-én hadüzenet nélkül megtámadja Pearl Harbort, az Egyesült Államok csendes-óceáni flottabázisát. Amerika hadba lép Japán ellen. Németországot azonban semmi nem kötelezi arra, hogy részt vegyen ebben a háborúban. Az 1940-ben kötött német-japán-olasz hármass szövetség tisztán védelmi jellegű. Japán ezért nem vesz részt a Szovjetunió ellen indított német támadó hadjáratban. Sőt, semlegességi megállapodást köt, melynek révén Oroszországnak lehetősége van arra, hogy szibériai csapatokat vonjon ki keletről, az orosz-japán határ mellől és bevesse azokat Moszkva alatt a németek ellen. Hitler tehát megtehetette volna, hogy csupán szemlélője legyen egy japán-amerikai összecsapásnak.

Ehelyett teljesen egyedül döntésre jut, és a birodalmi gyűlés ebből az alkalomból összehívott ülésén, 1941. december 11-én hadat üzen Amerikának. Előtte senkivel nem beszélt e kérdésről, se külügyminiszterével, se tábornokaival, se bizalmasaival. A hadüzenettel nagy szívességet tesz Rooseveltnek. Az amerikai elnök tudniillik már több, mint egy éve próbálkozik azzal, hogy háborúba lépésre provokálja Hitlert. Effajta provokációk 1941 folyamán többször előfordultak. 1941. március 11-e, a kölcsönbérleti megállapodás aláírása óta az USA nyersanyagokkal, élelmiszerekkel és hadiipari cikkekkel támogatja Németország ellenségeit. Júniusban lefoglalják az amerikai kikötőben található német hajókat, bezárják a konzulátusokat, és elkobozzák az USA területén található német számlákon lévő összegeket. Júliusban megszállják Izlandot, és németellenes támaszpontot létesítenek. Az amerikai hajók az északi Atlanti-óceánon augusztus óta kíséretet adnak a szövetséges szállítóhajóknak. Szeptemberben az USA hadihajói tűzparancsot kapnak minden német hajóval szemben. Novemberben felfegyverzik az összes amerikai kereskedelmi hajót.

Az amerikaiaknak két fő oka van arra, hogy hadat viseljenek a náci Németországgal szemben. Az egyik a zsidók üldözése. A másik, hogy Hitler zavarja a világgazdaság kialakult rendjét. Az Egyesült Államoknak létérdeke, hogy a világ minden részével kereskedjen, annál is inkább, mivel még nem múlt el teljesen a gazdasági válság, és az USA-ban tizenhárommilliónyi vannak munka nélkül. Németország és Japán azon van, hogy kiszorítsa az Egyesült Államokat Európából és Ázsiából, sértve ezzel Amerika létfontosságú érdekeit. Roosevelt azonban nem tud háborút kezdeni Németország ellen, mivel ezt soha nem tudta volna elfogadtatni az amerikai néppel. Hitler hadüzenete révén megtakaríthatja magának a fáradságot.

Hitler Rooseveltet ténylegesen pszichopátának tartja. A Führer főhadiszálláson folytatott asztali beszélgetései során kifejti meglepett vendégeinek, hogy ezt már évekkel korábban nyilvánosan megállapította egy híres professzor. 1941 végén Hitler már csak az USA-t tartja döntő jelentőségű fenyegetésnek a háborúban. Annál nagyobb az öröme, mikor a Csendes-óceánon súlyos harcokba bonyolódik Japánnal. Emiatt, véli, az USA-nak gyakorlatilag semmi lehetősége nincs hadat viselni az Atlanti-óceánon és Európában. A hadüzenet ezen kívül leplezi a keleti fronton kialakult válságos helyzetet is. Hitler komolyan meg van győződve arról, hogy Japánnal közösen képes lesz legyőzni az Egyesült Államokat. Most végre támadólag léphet fel az eddigi amerikai „short-of war” („a háború peremén”) politikával szemben, és tengeralattjárói minden korlátozás nélkül megtorpedózhatják a hadifelszerelést, élelmiszert és nyersanyagokat szállító amerikai konvojokat útban Nagy-Britannia vagy Oroszország felé.

Hitlernek sejtelve sincs az amerikaiak tényleges hadipotenciáljáról, magas színvonalon gépesített haderejéről. A hadüzenetet követően Roosevelt a páncélosok gyártását egy éven belül huszonnégyezerre, a repülőgépek előállítását negyvennyolcezerre tornázza fel. Az amerikai haderő létszáma

1943-ra eléri a hétmillió főt. Termelési szintjét tekintve az amerikai hadiipar már az első háborús év végére eléri a tengelyhatalmak három országa hadiiparának együttes teljesítményét. 1944 végére ez a mennyiség megkétszereződik.

Szinte hihetetlen, hogy Hitler ennyire tévesen ítélte meg az amerikai potenciált, ami pedig már az első világháború során is a szövetségesek javára billentette a mérleget. E tévedés nagymértékben hozzájárult a náci Németország vereségéhez. A valóságot teljesen félremagyarázva Goebbels 1941. december 11-én azt jegyzi naplójába, hogy az amerikaiak nem képesek „említésre méltó mennyiségű anyagot” küldeni Angliába vagy Oroszországba. Ezt az angolok is felismerték, így aztán „úrrá lett rajtuk a másnaposság, melyet remekül ki lehet használni”. Teljes meggyőződéssel írja le azt is, hogy „katonapolitikai helyzetünk 1942-ben sem lesz rosszabb, sőt, inkább kedvezőbbre fordul”.

A hatodik hadsereg pusztulása

(Sztálingrád, 1942. június 28.-1943. február 3.)

Nincs még egy csata a német hadtörténelemben, melyet jobban ismernének, mint a Sztálingrádért, e Volga-parti orosz iparvárosért ma: Volgográd - vívott ütközet. Sztálingrádról mindenki hallott már. A csata nagy volt és elkéseredett, de nem hozott végső döntést. A háború még két évig tart. Sztálingrád azonban a német keleti előrenyomulás végét jelenti, és szétzúzza a nagy birodalomról szóló hitleri ábrándokat. „A német hadtörténelem legnagyobb tragédiájában”, amint Goebbels 1943. február 3-án, a drámai viadal végén fogalmaz, több mint százötvenezer német veszítette életét. A háború után a mítoszok, legendák és az ellenétes vélemények heves vitához vezettek, melynek részét képezik azok a tévedések, melyek német oldalon megelőzték, illetve okozták a tragédiát.

A „Blau” hadművelet, Hitler 1942-es nagy nyári hadjáratának célja a Volga, valamint a Kaukázus és a Kaszpi-tenger olajmezői. A hadműveletet számos alapvető tévedés kíséri. Az első hiba, hogy az egyik páncélosadosztály vezérkari tisztje kényszerleszállást hajt végre a senki földjén. Az oroszok agyonverik és magukhoz veszik a nála lévő titkos iratokat, azaz a „Blau” hadművelet első fázisának, a Voronyezs felé tartó doni páncélos előretörésnek teljes tervdokumentációját. Úgy tűnik, a történelem ismétli önmagát, hiszen hasonló történet játszódott le 1940 nyarán Mechelennél, a nyugati hadjárat terveivel. A nagyszabású nyári offenzíva, a „Blau” hadművelet a tervek szerint 1942. június 28-án kezdődik. Hitler kiadja a hidegvérű parancsot, mely szerint ne változtassanak a hadműveleti célokon. Ugy hiszi, hogy az oroszok képtelenek a kellően gyors reakcióra. Az orosz reakció azonban azonnal bekövetkezik: Voronyezs térségében jelentős erőket vonnak össze. Hoth tábornok negyedik páncélos hadserege a Don mindkét partján előretörve július harmadikán este éri el a várost és több hidat is birtokba vesz. Ekkor úgy látszik, hogy e fontos támpontot és közlekedési csomópontot sikerül gyorsan elfoglalni, elvágva Tyimosenko marsall visszavonulási útvonalát a Don túlsó partjára. Voronyezs azonban tele van zsúfolva katonákkal, akik hevesen ellenállnak. Az oroszokat, a tervvel ellentétben, nem sikerült katlanba zárni, a döntő csapás elmaradt.

„Führerem, az oroszok tervszerűen visszavonulnak!” - jelenti ki Halder vezérkari főnök július 13-án, egy helyzetértékelésen. „Esztelenség!” - vág szavába Hitler - „menekülnek, kikészültek, a végüket járják!” Tényleg ezt hiszi, és parancsot ad a voronyezsi támadás leállítására és a további előretörés dél felé. Ami most következik, egyenesen groteszknek nevezhető. Hitler rögtönözni kezd: megváltoztatja a „Blau” hadművelet eredeti tervét, mely szerint az erőknek a Don mentén, illetve a Don és a Volga közötti területen kell előretörni Sztálingrád irányába. Hitler, elvakult győzelmi mámorában, harc-edzett csapatokat - mint például az „SS Leibstandarte Adolf Hitler”-t, ezt a remekül felszerelt páncélgránátosadosztályt - von ki az arcvonalból és átdobja őket Leningrád alá, az oroszországi északi frontra, valamint Franciaországba, a nyugati frontra. Ráadásul július 13-án délnek fordítja a negyedik páncélos hadsereget és a negyvenedik páncélos hadtestet, hogy kerítsék be az oroszokat. Ez ismét nem sikerül.

Paulus tábornok hatodik hadserege egyedül vonul tovább Sztálingrád felé. Hitler nem ismeri fel a helyzetet, és teljesen szétforgácsolja erőit. Leváltja Bock tábornokot, a Dél hadseregcsoport parancsnokát, melyet két részre oszt, az A és B hadseregcsoporra. „Ezzel felszeletelték a csatát” - szól Bock dühös naplójegyzete. Hitler tévedett, mikor azt hitte, hogy az erők kétfelé osztásával a „Blau” hadművelet két egymást követő célját, Sztálingrádot és a bakui olajmezőket egyszerre is elérheti. E tévedése talán legsúlyosabb katonai természetű hibája, melyet a második világháború során elkövet. A Sztálingrádra irányuló volgai előretörést, illetve az előrenyomulást a Kaukázusba immár tehát nem egymás után, hanem egymással párhuzamosan kell végrehajtani. Sztálingrádnál nagyon hiányzik az a hét hadosztály, amit kivont. Ha ott maradtak volna, meg lehetett volna előzni a sztálingrádi katasztrófát.

Ebben a háború menetére nézve oly fontos hónapban még más is történik. Július 13-án Sztálin haditanácsot tart a Kremlben. A vezérkari főnök ismerteti az új hadműveleti koncepciót. Nincs többé katlanacsata, helyette rugalmas visszavonulás, ha kell, a Volgán túl és a Kaukázus mélyére. A mozgásában meggátolt ellenséget arra kell kényszeríteni, hogy kedvezőtlen körülmények között telessen át.

Az alapelvek egyáltalán nem hősiesek, viszont igen hatásosak, végül Sztálin is elfogadja azokat. Alapjában véve arról a régi stratégiáról van szó, mellyel már Napóleon sem tudott mit kezdeni. Az ellenséget be kell csalogatni a tér mélységébe, Oroszország végtelen messzeségeibe, míg ki nem merül és könnyű prédává nem válik. Hitler döntéshozatalában figyelmen kívül hagyta, megvetette ezt az alapvetet. Téves az a feltételezése is, hogy az oroszoknak elfogytak a tartalékaik, ellenállásuk tehát hamarosan végérvényesen összeomlik. Az utóbbi napok és hetek csekély mennyiségű zsákmányában, a hadifoglyok kis számában bizonyítva látja, hogy a Vörös Hadsereg az utolsókat rúgja. Július végén kijelenti, hogy hadjárat nem egész három héten belül el fogja érni a kitűzött célokat.

1942 július végén a német páncélosok Sztálingrádtól százötven kilométerre állnak. Az idő fontos tényező a hadműveletekben. E pillanatban azonban heves zivatarok közepette összeomlik a teljes német hadtáp. A hatodik hadsereg páncélosai tíz napon keresztül üzemanyag és lőszer nélkül vesztegelnek. Elmúlik a nyár, és Sztálingrádot nem sikerül meghódítani. Újra és újra beharangozott bevétele tovább tart, mint a teljes franciaországi hadjárat. A hátszág ideges, türelmetlensége nőttön-nő. Augusztus végén a tizenhatodik páncélos hadosztály éle eléri a Volgát és beveszi a hosszan elnyúló város északi részét. A mozgó hadműveletek átadják helyüket a helységarcnak, az áttekintő vázlat a várostérképnek. Kezdetét veszi a végtelen keménységgel vívott, házról házra haladó, a föld alá is kiterjedő utcai harc. Az oroszok ott lapulnak a romok között, a csatornáknak és a pincékben, a Volga felé lejtő, meredek és mély löszszakadékokban. Ellenállásuk elkeseredett. A háborúban sehol máshol nem került sor ekkora ember- és hadianyagtömeg ily szűk helyen történő bevetésére. Teljes hadosztályok harcolnak egyes háztömbökért, gyárakért és rommezőkért. A német csapatok beveszik a vízművet, a déli pályaudvart, és kitűzik a horogkeresztes zászlót a pártközpontra. A „Vörös barikádok” löveggyár és a „Vörös október” olvasztó neve bevonul a hadtörténelembe.

November 9-én Hitler szokásos éves beszédét tartja a müncheni Löwenbräukellerben, az „1923-as régi harcosok” körében. Fellengzősen így szól: „El akartam jutni a Volgához, méghozzá egy meghatározott helyen, egy bizonyos városnál. E város véletlenül éppen Sztálin nevét viseli. De ne gondolják, hogy ezért vonultam oda, felőlem hívhatják akárhogy’ is, hanem azért, mert ez egy igen fontos pont. Évente harmincmillió tonnás áruforgalmat bonyolít le, ebből csaknem kilencmillió tonna az olaj, tehát hatalmas átrakóhely. Ezt akartam elfoglalni, és tudják mit, túl szerény vagyok, mert már el is foglaltuk! Alig maradt itt-ott egy-két parányi folt.” Hitler bejelentését a B hadseregcsoport vezérkari főnökének jelentésére alapozta, ami azonban tévesnek bizonyult. Október végén bevették ugyan a város kilenczetedét, de - a fanatikus politikai tiszt, Nyikita Szergejevics Hruscsov figyelő szeméi előtt - kisebb részeket északon továbbra is kézben tart Csujkov tábornok hatvankettedik hadserege. Sztálingrád meg nem esett el.

November 19-én, messze a német sztálingrádi harcosok háta mögött megkezdődik a szovjet offenzíva, az „Uránusz” hadművelet. A Don menti támadás a német arcvonal gyenge pontja, a szövetséges harmadik román hadsereg ellen irányul, melynek felszerelése hiányos, vezetése alacsony színvonalú, a harcokcsik elleni harcban pedig teljesen járatlan. A háború után széles körben elterjedt az a nézet, hogy a németeket teljesen meglepte ez az ellentámadás, mely katlanba zárta a hatodik hadsereget Sztálingrádnál. Ez távolról sincs így. Az északi szárny hadműveleti veszélyeztetettségét a vezérkar régóta felismerte, figyelembe vette a Sztálingrádtól délre végrehajtott egyidejű csapás lehetőségét is, mely kettős átkarolással fenyegeti a hatodik hadsereget. November elején a felderítés nagyszabású orosz csapatösszevonásokról tett jelentést Sztálingrádtól északra és nyugatra, a német arcvonal előtt, de közvetlenül a szövetségesek által védett terepszakaszokkal szemben. Azonban a szovjeteket képtelennek tartják ily nagyvonalú hadműveletek eredményes végrehajtására, és a városi győzelem kivívása érdekében megkockáztatták, hogy az arcvonal kevésbé fontos szakaszain mind fenyegetőbbé váljon a helyzet. Nincs elég élő-erő és hadianyag ahhoz, hogy egyszerre vállalkozzanak mindkettőre: a város bevételeire és a szárnyak biztosítására. Hamis az az állítás is, hogy a volgai katasztrófaért egyedül a szövetségeseket, a román, olasz és magyar csapatokat terheli felelősség.

A hatodik hadsereg teljes körülzárására már november 23-án sor kerül. Az arcvonal mögött nem állnak beavatkozásra kész tartalékok, melyeket harcba lehetett volna vetni az oroszok ellen. Negyedmillió ember esett csapdába. Az időjárás ezúttal is Sztálin szövetségese. Hóviharak söpörnek végig a sztyeppén, a látótávolság nullára csökken, a zuhanóbombázók és a csatarepülők alig tudnak felszállni. Paulus rádión jelenti a szárazföldi hadsereg főparancsnokságának, hogy körkörös védelmet alakít ki. Egyúttal kéri, hadd cselekedjen belátása szerint, ha a helyzet megköveteli az ellenségtől történő gyors elszakadást és a kitörést délnyugati irányban. Hitler megtagadja az engedélyt, és személyes rádióüzenetben utasítja a hadsereget, hogy tartsa állásait. „Tudja meg a hatodik hadsereg, hogy mindent megteszek segítségére és felmentésére.” November 23-án Paulus megbeszélést folytat vezénylő tábornokaival, és éjjel után ismét sürgős engedélyt kér a kitörésre. November 24-én reggel fél kilenc körül megérkezik Hitler válasza. Fő címe: a Führer elhatározása, legszigorúbb és legmagasabb szintű parancs. Hitler parancsot ad minden, a Dontól nyugatra álló egységnek, hogy vonuljon Sztálingrádba. A volgai és északi arcvonalat minden körülmények között tartani kell. A parancs végén ott áll a lakonikus mondat: „Ellátás a levegőből.” Ez - újabb tévedés következtében - nem más, mint a hatodik hadsereg halálos ítélete.

A légierő vezetése ugyanis komolyan meg van győződve arról, hogy valós lehetőség van egy sztálingrádi légihíd létrehozására, egy teljes hadsereg levegőből történő ellátására. Erről Göring személyesen biztosítja a Führert. Hitlert ez megerősíti abban a rendíthetetlen meggyőződésében, hogy igaza volt, és ismét ő az egyetlen, aki a válság közepette is megőrizte józan belátását. 1942 januárja és áprilisa között a gyemjanszki katlanban sikerült a levegőből ellátni több mint százezer embert, hat hadosztályt. Sztálingrád azonban nem Gyemjanszk. Von Richthofen vezérezredes, a negyedik légiflotta parancsnoka „tisztá örület”-ről beszél. November 24-én ennek ellenére megkapja a parancsot, hogy meghatározatlan ideig juttasson be naponta háromszáz tonna üzemanyagot, fegyvert, lőszer és élelmiszert a katlanba. A hatodik hadseregnek azonban napi ezer tonna ellátmányra van szüksége. A légierő erre nyilvánvalóan nem képes, a szállító századok feladatukat még megközelítőleg sem képesek teljesíteni. A napi igény legfeljebb húsz százalékát képesek szállítani, de legtöbbször ennél is jóval kevesebbet. A sűrű köd, a váltakozó eső és havas eső ellehetetleníti a rendszeres repülőzést. A fejadagokat minimumra csökkentik, december 21-én bekövetkezik az első éhhalál. A bátor repülők ennek ellenére megtesznek mindent, hogy éhező, körülrzárt bajtársaikon segítsenek. Január 31-éig az elveszett gépek száma eléri a négyszáznyolcvannyolcat, ennyi egy légi hadtest teljes gépállománya.

A november 24-ére virradó éjszakán Seydlitz-Kurzbach tábornok a katlan volgai arcvonalán a világos parancs ellenére visszakanyarítja hadteste balszárnyát. Ezután memorandumot nyújt át Paulusnak, melyben felszólítja, hogy tagadja meg az engedelmességet, és a teljes hadsereg élén azonnal törjön ki. Paulusnak azonban nincsenek lázadó hajlamai, tartja magát a Führer parancsához. A háború után felrötták neki, hogy végrehajtotta ezt a parancsot, mely szemmel láthatóan a hatodik hadsereg pusztulását jelentette. A bírálók szerint saját felelősségére ki kellett volna törnie. Ez szintén tévedés. A hatodik hadsereg 1942 novemberében már nincs abban a helyzetben, hogy saját erejére támaszkodva végrehajthatná a kitörést. Paulus egy ilyen döntést egyedül nem hozhat, azt sem láthatja előre, hogy leváltásra és utánpótlásra vonatkozó igényeit nem teljesítik. Mást nem tehetett. Mire pedig kiderül, hogy a levegőből történő ellátás a megfelelő szinten nem lehetséges, már túl késő van az önálló kitöréshez. Az erők akkorra az állások megtartására még elégségesek, de a támadásra már nem.

A katonák Sztálingrád alatt a kívülről történő felmentésben bizakodnak, abban a férfiban, aki november 26-án átvette az újonnan kialakított Don hadseregcsoport parancsnokságát. Von Manstein rádióüzenetben ígéri Paulusnak: „Mindent megteszünk, hogy kiszabadítsunk!” Franciaországból átdobnak két pihent páncélosadosztályt, a Kaukázusból erőltetett menetben közeledik a huszonharmadik páncélosadosztály. December tizenkettedikén a tapasztalt és vakmerő Hoth vezérezredes a parancsnoksága alá tartozó alakulatokkal, összesen kettőszázharminckettő páncélossal dél felől megkezdí a „Wintergewitter” hadműveletet, a sztálingrádi katlan felmentésére irányuló támadást. A harcokcsiknak át kell jutnia az előttük elterülő száz kilométernyi jól védett ellenséges terepszakaszon. A támadás a méter magas hó ellenére jól halad. A meglepett oroszok vereséget szenvednek vagy kitérnek a harcérintkezés elől. December 20-án Hoth már csupán ötven kilométerre van a katlan déli peremétől. A páncélosok mögött gépkocsioszlopok állnak készenlétben, rajtuk mintegy háromezer tonnányi ellátmány, elég ahhoz, hogy visszaadja a hatodik hadsereg ütőképességét. Nekik készíti elő von Manstein a „Donnerschlag” fedőnevű hadműveletet. Ennek értelmében - Hitler tudta nélkül - a hatodik hadsereg nehézfegyverzetét és egyéb harceszközait hátrahagyva megindul és az ellenségen át folyosót nyitva átvágja magát Hoth hadosztályaihoz, a szabadsághoz. A dráma tetőpontjához közeledik.

December 16-án a Don középső folyásánál három orosz hadsereg gyülekezik az ellentámadáshoz. Lerohanják a nyolcadik olasz hadsereget, és rohamtempóban törnek előre déli irányban, Rosztov felé. Nincs, ami feltartóztathatná őket. Ha a szovjetek eljutnak Rosztovig, azzal teljesen bekerítik a Don hadseregcsoportot, illetve a Kaukázusban álló A hadseregcsoportot. Ujabb, még nagyobb Sztálingrád fenyeget, immár nem kétszázezer, hanem másfél millió katonáról van szó. Manstein nehéz döntés előtt áll. Nincs más választása, mint hogy elvonja Hoth-tól legjobb alakulatát, a Raus tábornok vezetésével Franciaországból érkezett hatodik páncélosadosztályt, és Rosztov felé küldje, hogy lefékezze az ellenséges előrenyomulást. Mindez a „Wintergewitter” végét jelenti. Hoth-nak már nincs számottevő esélye, hogy eljusson Sztálingrádig.

1943. január 9-én az oroszok felkínálják a tisztességes megadást. Paulus ezt visszautasítja, mivel elhiszi, amit a Führer főhadiszállásán mondanak - tudniillik azt, hogy a harcoló hatodik hadsereg több orosz hadsereget lekötve védi a keleti arcvonal fenyegetett helyzetben lévő déli szárnyát. Sztálingrád körül egyre szűkebbre szorul a gyűrű. Január 16-án elvész Pitomnyik repülőtere, nem sokkal ezután, Gumragnál az utolsó repülőtér is. Az utánpótlást immár ejtőernyővel kell ledobni. A rossz látási viszonyok miatt azonban az ejtő-tartályok gyakran célt tévesztenek, az ellenség kezébe kerül a lőszer és a kenyér. Paulus engedélyt kér Hitlertől a megadásra. Hitler megtiltja, hogy letegyje a fegyvert. Számára Sztálin városa jelképpé vált, melyet minden körülmények között tartani kell. Katonáinak ugyanezt parancsolta Sztálin is. Hitler utasítást ad az „utolsó emberig történő hősie kintartásra”, megpecsételve ezzel a végső pusztulást. Január 30-án Paulust tábornaszernaggyá lépteti elő. Német tábornaszernagy a hadtörténelem során soha nem esett hadifogságba. A sztálingrádi csatában ez Hitler utolsó tévedése. Egy nappal később Paulus utasítja beosztott parancsnokait, hogy adják meg magukat. Ő maga a

fegyverletétel formális aktusa nélkül hadifogságba vonul. Hitler tombol dühében: „Az lett volna a fickó kötelessége, hogy föbe lövi magát, mint ahogy régen a hadvezérek kardjukba dőltek, ha látták, hogy ügyük elveszett!”

1943. február 2-án Sztálingrádnál megszűnik minden ellenállás. Nyolcvanezer katona marad a csataterén, kilencvenezer rongyokba öltözött nyomorult vonult orosz hadifogságba. Évek múltán mindössze hatezren térnek vissza hazájukba. Február 3-án a német adókon a Führer főhadiszállásának közleményét sugározzák. A lakosságot valósággal sokkolja, amit hall. A bemondó hősi párosszal közli, hogy: „Véget ért a Sztálingrádért vívott harc. Paulus tábornagy példamutató vezetése ellenére az esküjéhez hű hatodik hadsereget legyűrte az ellenséges túlerő és a kedvezőtlen körülmények.... A legmagasabb rom ormára kitűzték a horogkeresztes zászlót, hogy úgy vívják meg a végső harcot, melynek során tábornokok, tisztok, tiszthelyettesek és közkatonák vállukat egymásnak vetve küzdöttek az utolsó töltényig. A hadsereg áldozata nem volt hiábavaló. Meghaltak, hogy Németország élhessen.” Ezután Heinrich George mély, szilárd hangján megszólaltak az alábbi sorok: „Hogyan megy halálba az erős? A harcos így felel: az ember valódi értékét az mutatja meg, ahogy a halállal szemben tartja magát. A gyenge reszket a haláltól, mint ahogy reszket az élettől is. Az élet döntés, akárcsak a halál. Olyan döntés, melyet csak erős szívek vállalhatnak. Az erős, aki a törvény szerint ítél, nem féli, de nem is kívánja a halált. Mivel nem ismeri a félelmet, ügyet sem vet a halálra, miközben élete harcát vívja.” Velős szavak. Ám egyetlen betűvel sem utalnak arra, hogy a német vezetés katasztrofális hibái és tévedései következtében százezrek haltak nyomorult halált - teljesen értelmetlenül.

Az „Overlord” hadművelet

(Normandia, 1944. június 6.)

1941 végén Hitler az új Európában szinte mindenütt, és úgy tűnik, Oroszországban is győzni fog. Winston Churchill brit miniszterelnök mégis ragaszkodik az európai szárazföldre történő visszatérés gondolatához. Tőle származik az ötlet, mely szerint a szövetségesek normandiai partraszállására - mely az „Overlord” fedőnevet kapja mesterséges kikötőket, úgynevezett „Mulberry”-ket kell építeni, melyek tenger felőli része úszik a vízen. Világosan látja ugyanis, hogy a sikeresen megkezdett partraszállásnak is kudarcot kell vallania, ha nem biztosítják számára a kellő utánpótlást. Churchill tisztában van azzal, hogy a partraszálló alakulatoknak több ezer tonna üzemanyagra, lőszerre és élelmiszerre van szüksége. Úgy tűnik, nincs lehetőség arra, hogy a már hadművelet korai szakaszában meghódítsanak egy megfelelő kapacitással bíró kikötőt. Így Churchill utasítására már 1942 májusában megkezdődnek a „Mulberry”-k tervezési és kivitelezési munkálatai. Frederick E. Morgan brit tábornok pedig még ugyanebben az évben, decemberben parancsot kap arra, hogy törzsével együtt kezdje meg az európai partraszállás technikai előkészítését. Munkájuk eredményeképpen megszületik a történelem legnagyobb terjedelmű vezérkari tanulmánya.

1944-ig tartanak a legalkalmasabb partraszállási övezet kiválasztásáról folytatott viták. Hollandia hamar kiesik, mivel a partvidéket könnyen el lehet árasztani. Nem sokkal később Belgium is, mivel ott túlságosan erősek a tengeri áramlatok. A Bretagne túl messze van. A Csatorna legkeskenyebb szakasza; az úgynevezett Pas de Calais számos előnyt kínál: itt a legrövidebbek a felvonulási útvonalak, viszont itt a legerősebb a megerősített védelem. S a brit oldalon Dover és Folkestone kikötője túlságosan kicsi ahhoz, hogy befogadja az inváziós flottát, így annak mindenképpen Dél-Anglia több kikötőjéből, elsősorban a Plymouth és Brighton közötti nagyobb kikötőkből kellett volna megindulnia. Ezekkel szemben viszont ott kínálkozik a lényegesen kevésbé megerősített Cotentin-félsziget, mely még mindig elég közel van ahhoz, hogy a szövetséges harci gépek naponta többször is felszállhassanak. A végső választás így Alsó-Normandiára, a Cherbourg és Caen közötti térségre esik. A tervet 1944 elejére öntik végső formába. Az „Overlord” sikere érdekében lemondanak az „Anvil” hadművelet egyidejű végrehajtásáról. (A provence-i partraszállásról az 1943-as teheráni konferencián határoztak.) A brit-amerikai egyesített vezérkar (SHAEP) élén Eisenhower tábornok 1944. január 14-én veszi át a főparancsnokságot.

A szövetségesek szerették volna rávezetni a németeket arra a kézenfekvő következtetésre, hogy a partraszállásra ténylegesen Pas de Calais térségében kerül majd sor. Dover kikötőjében összevonnak hát egy partra szállító hajó-utánpótlóból álló kísértetflottát. Színlelt katonai táborokat létesítenek, Calais környékét szinte minden éjjel sokkal erősebben bombázzák, mint más területeket. Szándékukat siker koronázta, és pedig legszebb reményeiket is felülmúló mértékben. Maga Hitler az, aki még a normandiai partraszállást követően is ragaszkodik ahhoz, hogy ez csak egy elterelő hadművelet, a főcsapás keletre történik majd. A Führerhez hasonlóan a véderő vezetési törzsének főnöke, Jodl vezérezredes is meg van győződve arról, hogy a szövetségesek a legrövidebb utat választják a tengeren át, mivel ez biztosítja számukra a Ruhr-vidék leggyorsabb elérését is.

Az „Atlanti fal” a német propaganda dédelgetett kedvencévé vált. 1943 végén Hitler Franciaországba küldi Erwin Rommel tábornagyot, akit a B hadseregcsoport főparancsnokává nevez ki. A hadseregcsoport felelősségi területe a német-holland határtól egészen a Loire torkolatáig terjed.

Rommel feladata, hogy kiépítse a fenyegetett partszakaszok védelmét. Rögtön munkához lát, és mindent megtesz egy esetleges partraszállás kudarcá érdekében. Csaknem ötvenmillió aknát rakat le, a homokos partokon, részben a vízben robbantható akadályokat építet. A partvidéken és a mélységben minden nagyobb kiterjedésű sík területeken erős cölöpöket, úgynevezett Rommel-spárgákat veret le, hogy megakadályozza az ellenséges vitorlázórepülő leszállását. A Todt-szervezet közreműködésével megerősítik a parti tüzelőállásokat és bunkereket. Felduzzasztják a folyókat, ezzel elárasztják a mélyebben fekvő lapos területeket. A Führer parancsára a Doveri-szoros partján különösen erősek a védelmi létesítmények. A németek által megszállt területeken élő emberek milliói meg vannak győződve arról, hogy a szövetségesek minden partraszállási kísérlete kudarcot vall, mivel elakad majd e leküzdhetetlen akadályokon.

Rommelnek az a terve, hogy a partraszálló csapatokat azonnal visszaszorítja a tengerbe. Számításba veszi a szövetségesek légi fölényét, mely miatt eleve kudarcra van ítélve minden nappali csapatmozgás a már partra szállt ellenséggel szemben. Rommel úgy látja, hogy az ellenség megverésére abban a pillanatban kínálkozik a legnagyobb esély, mikor az hajóit elhagyja és partot ér. Ezért a mesterséges akadályokat és a fegyverzetet a homokos partszakaszok közvetlen közelében kell készenlétben tartani, a harcoló alakulatokat és a hadosztálytörzseket pedig előre kell tolni magára a partra. Mindenekelőtt pedig rendelkezni kell a lehető legközelebbre felzárkóztatott tartalékok felett. Ezt azonban a nyugati hadiszíntér főparancsnoka, von Rundstedt tábornok egészen másként látja. A régivágású arisztokrata és vezérkari tiszt nem hisz abban, hogy egy, a partokon megívott védelmi ütközet eredményes lehet. Kétségbe vonja, hogy Rommel egyáltalán alkalmas ilyen magas szintű parancsnokságra, és mindent megtesz annak érdekében, hogy újra az ő alárendeltségébe kerüljön. Rundstedtnek az a szándéka, hogy teret enged az ellenséges hadseregeknek, majd azután a nagy térben vívott mozgó háborúban megsemmisíti az ellenséget - éppúgy, mint 1939-ben Lengyelországban, 1940-ben Franciaországban és 1941-ben Oroszországban. Ezért amellet van, hogy a beavatkozásra kész páncéloshadosztályokat a mélységben állomásoztassák. Nem hajlandó belátni, hogy a szövetségesek teljes légi fölénye erősen behatárolja a klasszikus gyors páncélos előretörések lehetőségét. Hitler abba beleegyezik, hogy legalább a huszonegyedik páncéloshadosztályt előretolják Caen térségébe. Azzal számol ugyanis, hogy a partraszállásra itt kerül majd sor. Azonban a tizenkettedik „Hitlerjugend” páncéloshadosztály, mindenekelőtt pedig a magas harcértékű páncélos tanhadosztály többlépcsős harcrendben egészen Orleans-ig hátravonva állomásozik, és a véderő főparancsnokának tartalékaként közvetlenül a Führer főhadiszállásának van alárendelve. A döntés következményei végzetesek.

A németek tehát sem a partraszállás időpontját, sem pedig a helyszínét nem ismerik. Csak annyit tudnak, hogy Angliában valami nagy dolog van készülöben. Ott hatalmas haderőt, három és fél millió katonát, mintegy húszmillió tonna hadianyagot vonultatnak fel. Az erők és eszközök tömegének átszállítására példátlan hadiflottát, négyezer hajót vontak össze. Nem csupán a partraszállás a cél, illetve a kihajózás a mesterséges kikötőkben, hanem gyors, mélységi hadműveletek mihamarabbi végrehajtása is. Az eredetileg májusra tervezett hadműveletet elhalasztják 1944 június közepére, mivel remélik, hogy akkor tiszta nyári időben, jó látási viszonyok között harcolhatnak majd. Június 5-e és 7-e között holdfényes éjszakák segítik a légi mozgékonyaságú alakulatokat, a dagály pedig a hajnali szürkületben kezdődik. Ezért Eisenhower a partraszállás időpontját június 5-ére tűzi ki.

Június elején azonban kiterjedt alacsony légnyomású időjárás front vonul az Atlanti-óceántól Európa felé, heves esőzéseket, alacsony felhőzetet és erős szellőzéseket hozva magával. Ekkora hullámzásban a hajók nem tudnak kifutni, még kevésbé katonáikat partra tenni. Az „Overlord” hadműveletet leállítják. Június 5-én este Eisenhower értekeztetést tart, melyen részt vesz a vezető meteorológus, a Royal Air Force tisztje, J. F. Stagg kötelékparancsnok is. Álláspontja szerint a június 6-án hajnali ötre kitűzött partraszállást a kedvezőtlen időjárás miatt kudarc fenyegeti. Előrejelzése ennek ellenére a következő huszonnégy órára enyhe javulást jósol: elcsendesedik a szél, helyenként fölszakadozik a felhőzet. Természetesen minderre nincs semmi garancia. Montgomery amellet kardoskodik, hogy az „Overlord” hadműveletet késedelem nélkül végre kell hajtani. Alig van pár perc hátra este tíz óráig - ez a legkésőbbi időpont, amikor még dönteni lehet. Eisenhower parancsot ad a hadművelet megkezdésére. „Nehéz szívvel hozom ezt a döntést” mondja -, „de most kell meghoznom.”

A német meteorológusok ezzel szemben meg vannak győződve arról, hogy az időjárásban egyelőre semminemű javulás nem várható. Nem állnak ugyanis rendelkezésükre adatok az Atlanti-óceán térségéből. Ennek megfelelően a tábornokok július 6-a táján semmiféle partraszálló hadműveletre nem számítanak. A hetedik hadsereg magasabb parancsnokait egy hadijátékra Rennes-be rendelték. Rommel Németországba megy, szabadságra. Amúgy sem hiszi, hogy a szövetségesek a dagályt megelőzően, azaz hajnal előtt szállnak partra. Úgy véli, a dagály segítségével a lehető legjobban megközelítik majd a partot. A szövetségesek azonban úgy döntenek, hogy apálykor szállnak partra, mikor a németek által épített akadályok zöme jól látható és kikerülhető. Az idő pedig valóban javul. Még tart az éjszaka, mikor a légimozgékonyaságú és ejtőernyős alakulatok földet érnek a védelem mélységében. A szövetségesek ejtőernyős katonának öltöztetett bábukat is ledobnak, melyekre tűzijáték-petárdákat rögzítenek. A földetéréskor ezek - vadul lövöldöző katonák látszatát keltve - felrobban-

nak. Mikor ez az értesülés eljut a B hadseregcsoport törzséhez, a kedélyek még jobban megnyugszanak.

A Pas de Calais térségében állomásozó tizenötödik hadsereg felderítése tudomást szerzett arról, hogy a francia ellenállási mozgalmat az angol rádióban, a BBC-ben beolvasott kódmondatokkal tájékoztatják az akcióról. Paul Verlaine „Őszi sanzon” című költeményének első sora („*Les sanglots longs des violons de l'automne*” - „Ősz húrja zsong, jajong, busong a tájon”) riadókészültségbe helyezi az ellenállást. A második sor („*blesent mon coeur d'une lueur monotone.*” - „S önt monoton bútkonokul és fájón.”) arra utal, hogy a partraszállás negyvennyolc órán belül bekövetkezik. A német rádiófelderítés június 1-én, 2-án és 3-án észleli az első sort, majd június 5-én, a BBC este kilenc órakor kezdődő adásában a másodikat. A tizenötödik hadsereg parancsnoka, von Salmuth tábornok a legmagasabb fokozatú harcászóltságba helyezi csapatait, s az értesülést azonnal továbbítja Rastenburgba, a véderő főparancsnokságára, valamint a nyugati hadszíntér főparancsnokságára. Rundstedt azonban csak legyint, mondván: Eisenhower csak nem fogja a rádióban bejelenteni a partraszállást.

Pas de Calais térségében tehát mindenki készenlétben áll, Normandiában azonban meg se moccan semmi. Visszás helyzet. Rundstedt annyit mégis megtesz, hogy felriasztja a véderő főparancsnokságának tartalékát, és kéri a Führer főhadiszállását, azonnal engedje át a két hadosztályt. A főhadiszálláson azonban senki nem meri felébreszteni az alvó Hitlert. A hadosztályok így csak június 6-a késő délutánján kerülnek Rundstedt alárendeltségébe. A szövetségesek légi fölénye miatt azonban a páncélosok csak éjszaka mozoghatnak. Hitler nyomatékosan kijelenti, hogy ez a partraszállás csapda, az igazi invázióra majd később kerül sor. Ezért szigorúan megtiltja, hogy a tizenötödik hadsereg felelősségi körzetéből, Pas de Calais térségéből akár egyetlen alegységet is kivonjanak. Ekkorra már csaknem húszezer szövetséges katona áll Normandia földjén, a „Utah”, „Omaha”, „Gold”, „Juno”, „Sword” fedőnevű hídfőkben. Június 6-án estére tisztán látható, hogy a partraszállás sikeres. Rommelnek igaza lett: ha elvész a csata a homokos parton, semmi sem tartóztathatja fel Európa invázióját. A német véderő napi jelentése június 6-án este mindössze heves harcokat említ a parton. Hallgat arról, hogy az amerikaiak akkorra már létrehozták megerősített hídfőiket, és meghódították az első várost, Sainte-Mère-Eglise-t.

Fedőneve: „Wacht am Rhein”

(*Ardennek, 1944. december 16.-28.*)

1944 késő őszén közvetlen tűz alatt van „Németország erődje”. Nyugaton a szövetségesek végigvonultak Franciaországon, elérték a német határt, és 1939-40 tele, a „furcsa háború” óta először ismét német földön folynak a harcok. A keleti hadszíntéren a Vörös Hadsereg a Visztulánál áll, és nagyszabású támadó hadműveletre készül. Nem váltak valóra ugyanakkor a szövetségeseknek azon reményei, hogy a háborút esetleg már 1944-ben be lehetne fejezni. Várakozásaik ellenére a németek a nyugati határon, az úgynevezett „Westwall”-nál újra kialakították az összefüggő arcvonalat. Ez még Hitler szerint is csodálatra méltó teljesítmény. Véres védekező ütközetek során - mindenekelőtt Hürtgenwald térségében - szívósan harcoltak, elkeseredett ellenállást tanúsítottak. Az amerikai hadseregben némi meghökkenéssel vették tudomásul az ellenállás szívós fenntartását. Az embert bosszantja és dühíti, ha elképzelései ellenére mégsem tudja otthon tölteni a karácsonyt. Azt hitték, a németek elvéreztek, végüket járják. Hiszen a háború kezdetétől fogva összesen négymillió katonát veszítettek, a veszteségek egyedül az utolsó három hónapban egymillió-kétszázezerre rúgnak, s ennek felére a nyugati fronton került sor. A Franciaországból történő menekülés során odaveszett kétezer harckocsi és rohamlöveg is. A véderő azonban még mindig tízmillió embert tart fegyverben.

1944 decemberében ennek ellenére alig akad valaki az amerikai hadseregben, aki hinne abban, hogy a németek az utóbbi időszak vérveszteségeit követően még képesek lennének hatásos csapást mérni. Gondolatmenetük a támadásra irányul, a védelmi megfontolások, elhárító stratégiák nem számítanak az amerikai katona erős oldalának. Ez a túlhajtott támadó pszichózis 1944-ben kis híján katasztrófát okozott, mikor a németek meglepték az amerikaiakat, akiknek be kellett látniuk: tévesen ítélték meg a helyzetet. Az amerikai vezérkar szekrényei tele vannak a nagy téli offenzíva, a Rajnán történő erőszakos átkelés terveivel. Kiterjedt német offenzívával nyugaton nem számol senki, így nagy a meglepetés, amikor arra mégis sor kerül.

Az előkészületek már hónapok óta folynak. A német vezetés úgy döntött, hogy az összes újrászervezett vagy újonnan felállított páncélos- és gyalogoshadosztályt egy ütőképes, friss támadó harccsoportba tömöríti. 1944 novemberére tizennyolc jól felszerelt páncélgránátos hadosztály áll készen. 1944. szeptember 16-án Hitler helyzetértékelő megbeszélést tart a „Wolfsschanze”-n, ahol Keitel, Jodl és Guderian jelenlétében kinyilvánítja: a közeljövőben támadó hadműveletet tervez indítani az Ardennek térségében. A hadművelet ferdén előre keresztezi a Maast, célja Antwerpen. Ezzel megfosztják a szövetségeseket az utánpótlás szállításának szempontjából fontos kikötőtől, és bekerítik a Hollandia déli, illetve Belgium északi részén található mintegy harminc szövetséges hadosztályt. Hitler kijelenti: az ellenség kimerült, hetven hadosztálya pedig nem elegendő ahhoz, hogy megtartsa hétszáz kilométeres arcvonalát. Az ónos eső és a hó miatt természetesen nehezebb lesz átjutni az Ardenneken, mint

1940 májusában. Azonban az ellenség éppen ezen a terepszakaszon meglehetősen gyenge. Ha sikerül a terveket titokban tartani, úgy kilenc az esélye annak, hogy az ellenség lerohanása is sikerül.

Hitler annyira nem bízik tábornokaiban, hogy szinte teljesen egyedül dolgozza ki a terveket, a részletek kidolgozásába is egyedül Jodl-t vonja be. Nem ismételődhet meg az 1943-as nyári, kurszki offenzíva, amikor tendenciává lett az árulás. Jodl az „Ardennek” offenzíva első teljes vázlatát már október 11-ére elkészíti. Jelképes fedőnevet - „Christrose” - kapott, három hadsereg, összesen tizenkét páncélos- és tizennyolc gyaloghadosztály bevetésével számol. Feladatuk, hogy széles arcvonalon áttörést érjenek el, a második napon átkeljenek a Marion, a hetedikken pedig bevegyék Antwerpent. A hadművelet két előzetes feltételre nyugszik: az ellenség meglepetésszerű lerohanásán, valamint olyan időjárási helyzeten, mely lehetetlenné teszi a szövetséges légiő alkalmazását. Hitlert lelkesíti a terv, egyedül a fedőnevet változtatja meg „Wacht am Rhein”-re.

Az ardeneki támadó hadművelet előkészületeit kiterjedt biztonsági intézkedésekkel és megvédő műveletekkel leplezik. Október 12-én Keitel napiparancsban fordul a nyugati hadszíntér valamennyi parancsnokához. Kifejti, hogy ellentámadásra egyelőre nincs lehetőség, mivel a létfontosságú katonai tartalékokra a német haza védelmében van szükség. Ugyanebben az időben a „Wolfsschanze”-ba rendelik a magas szóke férfit, akit a brit hírszerzés Európa legveszélyesebb emberének tart: Otto Skorzeny SS-Obersturmbannführert. Ő az, aki látványos akcióval kiszabadította Mussolinit a szövetségesek fogságából. Most az lesz a feladata, hogy válogatott és különlegesen képzett embereivel, amerikai egyenruhában és amerikai gépjárművekkel zavart és pánikot keltsen az amerikai vonalak mögött, azaz terjesszen rémhíreket, cserélje ki vagy távolítsa el a helységnév és útjelző táblákat, adjon ki hamis parancsokat. A „Greif” hadművelet végrehajtása érdekében a korlátlan felhatalmazást ő és csapata személyesen Hitlertől kapja meg.

Egészen a legutolsó pillanatig csupán maroknyi magas rangú tisztet avatnak be a küszöbön álló támadás előkészületeibe. Halálbüntetés terhe mellett mindegyiküknek több alkalommal kellett esküvel megerősített titoktartási nyilatkozatot tennie. Elit köteleket dobna át a keleti hadszíntérről a nyugatra. Újra felállítják a hatodik SS páncélos hadsereget. Vezetését Hitler az egykori müncheni péksegédre, arra a Sepp Dietrichre bízta, aki egykor testőrségének parancsnoka volt. Négy SS-páncélosadosztály és öt gyaloghadosztály élén Dietrichre hárulnak a fő feladatok: Liége mindkét oldalán átkelni a Marion, majd az Alter-csatornán, végül pedig bevenni Antwerpent. A centrumban Manteuffel ötödik páncélos hadserege négy páncélos- és három gyaloghadosztállyal megszerzi a fontos útvonalak kereszteződésében fekvő St. Vith-et és Bastogne-t; Namur-nál átkel a Marion, Brüsszelt délről megkerülve előretör a Schelde torkolata felé. A déli szárnyon Brandenberger hetedik hadseregének négy gyaloghadosztálya Echternach térségében kikényszeríti az átkelést a Saueron, majd Luxemburgtól északra szilárd szárnyvédelembe megy át.

Hitler a nagy nyugati ellentámadástól nem többet és nem kevesebbet vár, mint a hadi szerencse megfordítását, a Német birodalom győzelmét akkor, mikor azt ellenségei már legyőzöttnek vélik. Kétkedő marsalljainak egy láthatóan megöregedett, megtört, reszkető kezű Führer nyilatkozza ki, hogy a gyorsaság és a meglepetés képes garantálni a sikert. Kemény és részvétet nem ismerő harci szellemet követel a tisztektől és a közkatonáktól egyaránt. A csatát a legteljesebb, kegyetlen elszántsággal kell megvívni, az ellenség ellenállását meg kell törni, mivel ez az ütközet dönt a német nemzet léte vagy nemléte felől. Rundstedt és Model ugyan támogatják a támadás gondolatát, de úgy vélik, hogy a kitűzött célok irreálisak. Model szerényebb alternatívát javasol: ahelyett, hogy megkockáztatnák a Marion való átkelést, célszerűbb lenne a szárnyakat előrevonva egy északi irányú hadműveletet végrehajtani, és a front kiszögellésében bekeríteni mintegy húsz amerikai hadosztályt. A javaslatához az összes tábornok csatlakozik. Hitlert azonban semmi sem ingathatja meg, és az eredeti, nagyszabású hadművelet kezdetét november 27-ére tűzi ki. Ez később december 12-ére tolódik, ugyanis az ötödik páncélos hadsereg előbb nem áll rendelkezésre, mivel lekötik az Aachen környéki súlyos harcok. Azonban 12-én az időjárási feltételek nem megfelelőek, ezért a hadműveletet újból elhalasztják - ezúttal december 16-ra.

November végén a Westwall, a Rajna és a Mosel vidéke hemzseg a német csapatoktól, akik kerülik az utakat és a fenyőerdőkben rejtőzködnek. A hadműveleti területekről minden kétes eredetű polgári személyt evakuálnak. A csapatok csak éjszaka közelíthetik meg gyülekezési körleteiket. Tizen-négymillió liter üzemanyagot, tizenötezer tonna lőszert vonnak előre az arcvonalra: a birodalmi vasút valóságos csodát művelt. Tekintetbe véve a vasúti hálózat súlyos rongálásait, teljesítménye rendkívülinek mondható. A harcok százötven kilométer megtételére elegendő üzemanyaggal rendelkeznek, további nyolc napi készlet utanszállításra kész. Háromszázötven repülőgép áll harcra készen, köztük Me-262-es sugárhajtású vadászgépek is. December 15-e éjszakáján járművek ezrei, negyedmillió megtorlásra éhes és hazafias lelkesedéstől fűtött katona várakozik ugrásra készen indulási parancsra. Az éjszaka csikorgóan hideg, az erdőket hatvan centiméteres hó borítja.

Az amerikaiak mit sem sejtenek a nagyszabású felvonulásról. A törzsek természetesen felfigyeltek a német erők összpontosítására. A rossz időjárás miatt azonban a légi felderítés adatai hiányosak. Az amerikaiak azt sem értik, mit akar az a sok német repülőgép, melyek az elmúlt éjszakákon minden

nyilvánvaló ok nélkül röpködnek a levegőben, égetve a drága üzemanyagot. Senkinek sem jut eszébe, hogy a motorzúgás az állásokba vonuló páncélosok zaját hivatott leplezni. Tekintettel a nehéz terepre és a ritka úthálózatra, az amerikaiak az Ardennek száznegyven kilométeres arcvonalt szeptember óta leharcolt kötelékeik pihentetésére és új egységeik beszoktatására használják. A terepszakaszt csekély erő, mindössze négy hadosztály védi. Az amerikaiak fő erejüket az Ardennektől északra és délre vonták össze.

December 16-án reggel öt óra harminc perckor a német tüzérség egyórás pergőtüze helyettesíti az ébresztőt. A fényszórók sápadt fénye mesterséges holdfénybe vonja a tájat, megkönnyítve a fehér téli álcaruhát viselő gyalogság támadását a hajnali ködben. A meglepetés valóban tökéletes. A szövetségesek csodálkozva és hitetlenkedve reagálnak. A német csapatok áttörése mindenütt sikeres, a győzelemért kötelékek folytatják az előrenyomulást. Még mindig általános az a leereszkedő vélemény, mely szerint az amerikaiak támadása ugyan nem nélküli teljesen a lendületet, kedvezőtlen körülmények között mégsem képesek szívós védelemre ellentétben a makacs angolokkal. A németeknek hamarosan helyesbíteniük kell tévedésüket. Az első vonalban harcoló amerikai GI-k keményen védekeznek. Körkörös védelmet alakítanak ki, heves ellenállást tanúsítanak, és azonnal megteszik a szükséges ellenintézkedéseket. A rendelkezésre álló páncélosokat a lehető leggyorsabban átcsoportosítják a támadás alatt álló arcvonalszakaszokra. Hadászati tartalékként mindössze ejtőernyős hadosztály áll Reims térségében a szövetségesek rendelkezésére. Rövid tétovázás után Eisenhower útnak indítja őket az Ardennek központja, Houffalize és Bastogne felé.

December 16-án estére a németek egyet sem értek el aznapra kitűzött céljaik közül. A hó borította kanyargós utakat felszaggatták a „Tigris”-ek láncfalpai, a közlekedés terén teljes a zűrzavar. Az utánpótlási útvonalak bedugultak. Dietrich hadserege másnap is csak lassan halad előre, sem Monschaut, sem a hadászati fontosságú elsenborni hegyhátat nem sikerül bevenni. Igaz, az első SS-páncéloshadosztály támadó éke, a Peiper-harcsoport a második nap estéjére mélyen behatol az ellenséges hátsószámba. Az éjszaka folyamán eléri Stavelotot, s alig pár kilométerre van Spától, az első amerikai hadsereg főhadiszállásától - e tény természetesen nagy megdöbbenést váltott ki az érintett törzsekből. A Maas gyors elérésébe vetett német remények mindazonáltal nem váltak valóra. Manteuffel páncélosai december 19-én érik el Bastogne-t, ám képtelenek bevenni e fontos közlekedési csomópontot, melyért oly kemény harcok folytak. A várost nem sokkal korábban szállta meg a Reimsből teljes létszámban odaérkező százegyedik légi szállítási hadosztály. December 22-én a második páncélos hadosztály él-harcokosjainak eléri a Maast, azonban amerikai páncélosok oldalba támadják őket, majd üzemanyaghiány következtében végleg megállásra kényszerülnek. Javul az idő, a kék égen megjelennek a szövetséges vadászbombázók. Nem teljesül tehát a „*Wacht am Rhein*” hadművelet sikerének második feltétele sem. Bastogne-t sikerül a levegőből ellátni, december 26-án pedig Patton tábornok páncélosai áttörnek a várost körülvevő gyűrűn.

December 28-án világosan látszik: a nagy német támadó hadművelet végérvényesen kudarcot vallott. Tábornokai előtt mondott beszédében ezt maga Hitler is elismeri. Tévedése abból állt, hogy azt hitte, a véderő képes megismételni 1940-es teljesítményét. Saját erejét durván túl-, az amerikaiak képességeit pedig vétkesen alábecsülte. Nem számolt gyors újraszerveződésükkel, a legyőzött csapatok harckészségének gyors helyreállításával. A szövetségesek vesztesége igen magas: hetvenhatezer ember, mintegy ötszáz harckocsi, ugyanennyi löveg. Magas árat fizettek a németek is: százezer embert veszítettek el - ez a támadó csapatok létszámának harmada -, kereken nyolcszáz páncélost, mintegy ezerkétszáz repülőgépet, vadász-fegyvernemük géppálmányának csaknem felét. Az anyagi veszteségeket a háború során már nem sikerül pótolni.

Az ardenneki offenzíva mindössze lélegzetvételnyi szünethez juttatta a német hadvezetést. A szövetségesek arra kényszerültek, hogy hónapokkal elhalasszák tervezett végső támadásukat a Rajna vidékén. A német ellentámadás tehát több héttel meghosszabbítja a háborút, a kelet és nyugat között húzódó demarkációs vonalat pedig a szovjetek javára nyugat felé mozdítja el. A Vörös Hadsereg 1945. január 12-én a Baranov melletti Visztula-hídfőből megindítja nagyszabású támadó hadműveletét, mely tavaszra Berlin bevételéhez vezet. A németek alig képesek ellenállást tanúsítani - legjobb alakulataik, hadra fogható tartalékaik megsemmisültek az Ardennekből.

Tévedések 1945 után

Lehetetlen győzelem

(Inchon, 1950. szeptember 15.)

1945 februárjában Németország veresége gyakorlatilag megpecsételődött. Február 4-e és 11-e között tart a jaltai konferencia a Krímben, ahol Sztálin, Roosevelt és Churchill megállapodnak: a feltétel nélküli megadást követően megszállási zónákra osztják az országot. Megoldandó azonban a Távol-Kelet problémája is, mely elsősorban az amerikaiaknak jelent gondot. Hogy rábírák a Szovjetuniót, lépjen hadba Japán ellen, február 11-én titkos megállapodást kötnek Sztálinnal, melyben neki ígérik a Kuril-szigeteket, Szahalin déli részét, továbbá hozzájárulnak a Mongóliában, illetve a távol-keleti kikötőkben kialakult *status quo* fennmaradásához. A Szovjetunió szabad kezet kap a Mandzsúriában és Koreában (az országot 1910-ben Japánhoz csatolták) állomásozó japán csapatok elleni fellépéshez. Sztálin nem siet el a dolgot: a Szovjetunió csak 1945. augusztus 8-án üzen hadat Japánnak, két nappal azután, hogy az amerikaiak ledobták Hirosimára az első atombombát. A Vörös Hadsereg csak ekkor vonul be Mandzsúriába és Észak-Koreába. Miután a második atombombát ledobják Nagaszakira, Japán augusztus 11-én leteszi a fegyvert. A fegyverletételi okmányt szeptember 2-án, a Tokió-öbölben horgonyzó „Missouri” csatahajó fedélzetén írja alá a japán külügyminiszter és a csendes-óceáni délnyugati hadszíntér szövetséges főparancsnoka, Douglas MacArthur tábornok.

Csakis Amerikának vannak csapatai Korea megszállására; Amerika pedig kezdi kinyilvánítani, hogy ebben a térségben is vannak stratégiai érdekei. Mivel valamiképpen meg kell akadályozni, hogy egész Korea kommunista uralom alá kerüljön, azt javasolják az oroszoknak, hogy előrenyomulásukat ne folytassák a harmincnyolcadik szélességi körön túl. A Pentagonban senki sem számít arra, hogy a szovjetek beleegyeznek a javaslatba - ám ők mindenki nagy meglepetésére mégis ezt teszik. A demarkációs vonal kétfelé osztja az országot: létrejön Észak- és Dél-Korea. 1945 decemberében Moszkva elfogadja azt az amerikai javaslatot is, mely szerint Koreát öt évre nemzetközi, négyhatalmi felügyelet alá kell helyezni annak érdekében, hogy a későbbiekben lehetővé váljon a két országrész újraegyesítése. Két évvel később az Egyesült Nemzetek úgy dönt, hogy Koreában ENSZ-felügyelet mellett szabad választásokat kell tartani, független kormányt kell alakítani, a külföldi csapatoknak pedig el kell hagyniuk az országot. A keleti blokk országai tartózkodtak a szavazástól. A szovjetek Észak-Koreában kommunista típusú kormányzatot hoznak létre, majd 1948-ban kivonulnak. 1949-ben kikiáltják a Koreai Népi Demokratikus Köztársaságot, melynek vezetője Kim Ir Szen lesz. Délen Syng Man Rhee-t választják a Koreai Köztársaság elnökévé. 1949 folyamán az amerikai csapatok is elhagyják az országot.

A harmincnyolcadik szélességi fok mentén mind gyakoribbak a határ-incidensek. Moszkva jóváhagyásával 1950. június 25-én észak-koreai csapatok meglepetésszerűen betörnek Dél-Koreába. A néphadsereg harci lázban ég százharmincötezer katonáját százötven szovjet gyártmányú T-34-es harckocsi, Jak-9-es vadászpilóta és I1-2-es „Sturmovik” csatarepülő támogatják. Velük szemben a korrupció dél-koreai hadsereg kilencvenötezer embere áll. Az északiak több gyaloghadosztálynyi hatalmas ékkel törnek előre dél felé. A Biztonsági Tanács elítéli a támadást, és határozatában arról rendelkezik, hogy a kommunista csapatoknak vissza kell vonulniuk a demarkációs vonalon túlra. Ezzel egyidejűleg a tagállamokhoz fordul, felszólítva őket: „adjanak meg minden szükséges segítséget Dél-Koreának, mely a fegyveres támadás visszaveréséhez, a terület békéjéhez és a nemzetközi biztonság helyreállításához” szükséges. Truman, az Egyesült Államok elnöke parancsot ad a fegyveres erőknél, hogy „az ENSZ rendfenntartó akciójának keretében” támogassák Dél-Koreát. MacArthur tábornok megbízást kap egy korlátozott háború megvívására és szárazföldi csapatok bevetésére.

A tábornok négy hadosztállyal rendelkezik, melyeket több ütemben tesz partra Dél-Koreában, ahol megalakítja belőlük a nyolcadik hadsereget. Csapatainak harcértéke alacsony: a megszálló erők Japánban élvezték az életet, tipikus békebeli katonákká váltak, kiképzésük és felszerelésük egyaránt elégtelen.

Először a huszonnegyedik amerikai hadosztály bevetésére kerül sor Dean tábornok vezetésével. Nagy áldozatokkal járó harcokban a hadosztály szinte teljesen felmorzsolódik, Dean tábornok észak-koreai hadifogságba kerül. Tény azonban, hogy a hadosztálynak sikerül az ellenséges rohamcsoportokat néhány napra feltartóztatnia, mivel az észak-koreaiak tévednek. Amikor ugyanis harcérintkezésbe kerülnek az első amerikaiakkal, azt hiszik, hogy egy teljes amerikai hadsereggel állnak szemben. Azonnal megszakítják az előrenyomulást, hogy felzárkóztathassák tüzéségüket. Semmit sem akarnak kockáztatni, így csapataikat bonyolult terepviszonyok közepette is ódivatú harcfront kialakítására kényszerítik - ahelyett, hogy páncélos ékeikkel folytatnák az előrenyomulást. Súlyos hiba. Ha a páncélosok tovább törtek volna előre, egészen Pusanig, a Koreai-félsziget déli csücskéig juthattak volna. Ezzel minden valószínűség szerint gyorsan eldönthették volna a háborút. Azzal, hogy létrehozta egy kétszázötven kilométeres arcvonalat, mely átszelte a Koreai-félszigetet, időt adott MacArthurnak, hogy további három hadosztályt dobjon át Japánból. Az amerikai egységek felett

Walker tábornok veszi át a főparancsnokságot, aki a felelősségi területén tartózkodó dél-koreai katonákat rövid úton beolvasztja az amerikai egységekbe.

Mikor a létszámukat és felszerelésüket tekintve még mindig fölényben lévő észak-koreaiak rájönnek tévedésükre, dühösen folytatják a támadást. Azonban már csak lassan nyerhetnek teret: a villámháború időszaka lejárt. A védők megvetik lábukat a számukra kedvező erdős-hegyes terepen. A néhány jó minőségű utat, mely dél felé vezet, lezárják. A páncélosok számára előnytelen terepen szívós, elkéseredett harc veszi kezdetét. Az amerikaiak ennek ellenére nem képesek megakadályozni, hogy a kommunisták 1950 augusztus elejére elfoglalják a teljes nyugati partvidéket, majd a déli parton tovább nyomuljanak kelet felé. Ötven kilométerre állnak a körülrárt Pusantól, ahol a dél-koreai és amerikai csapatok még tartanak egy kis hídfőt. Sarokba vannak szorítva, kitörni semmi esélyük, ellentámadásról szó sem lehet. A katonai helyzet kilátástalannak mondható, annak ellenére, hogy folyamatosan érkezik az erősítés, köztük egy amerikai tengerészgyalogos dandár és két brit lövészászlóalj. Küszöbön áll a messzemenő politikai következményekkel járó vereség. Úgy tűnik, Amerika - történelmében először - elveszít egy háborút. Az észak-koreaiak legalábbis így gondolják, ám másodszor is tévednek.

Tévedésüket tulajdonképpen egyetlen ember, MacArthur tábornok okozta, aki egy nagyvonalú, hadászati jelentőségű hadműveletben látja az egyetlen esélyt. Terve azzal számol, hogy mélyen az ellenség hátában megszakítja annak igencsak megnyúlt utánpótlási vonalait, majd Szöültől délre katlanba zárják teljes haderejét. Az effajta hadműveletre csak tengeri úton van lehetőség, melyet partraszállás követ a második legnagyobb koreai kikötőben, Inchonban. A haditengerészet teljes mértékben elveti a tervet, mivel álláspontja szerint az ár-ápanya hatalmas, hatméteres szintkülönbsége, valamint az azt kísérő, kilencméteres hullámok miatt az elaknásított kikötőben teljességgel lehetetlen partraszálló hadműveletet végrehajtani. Ráadásul az Inchon környéki szűk szorosokban igen erős az áramlás, a partraszállási terepszakasz közepén pedig Wolmi-Do sziget erődje uralja az egész környéket. Végül pedig: hogyan jutnak a GI-k lapos csónakjaikból fel a több méter magas rakodópartra? „Létrákon” - mondja erre MacArthur. A szárazföldi hadsereg is kételkedik. Nincs abban a helyzetben, hogy létrehozza az összeköttetést a pusani hídfőben harcoló Walker tábornokkal. Még ha sikerülne is a partraszállás, akkor is nagy a veszélye annak, hogy Szöül térségében teljes vereséget szenvednek a túlerőben lévő ellenségtől. MacArthur azonban lebilincselő előadással meggyőzi a vezérkari főnököket. „Ilyen vakmerő tervet az ellenséges főhadiszállás sem tart majd lehetségesnek” - mondja. „Háborúban a meglepetés a győzelem lelke. Meglepem őket, és győzni fogok!” Augusztus 29-én Washington megadja az engedélyt a kalandos vállalkozás véghezvitelére, melynek még MacArthur szerint is mindössze egy az ötezerhez arányú esélye van a sikerre.

Az örülten zseniális vállalkozás végül sikerül, ragyogó telitalálatnak bizonyul. 1950. szeptember 15-én partra száll a tizedik hadtest hetvenezer embere. A veszteségek csekélyek, a városban és a kikötőben található néhány ellenállási fészket hamar kifüstölik. Másnap a tengerészgyalogosok már Szöül előtt állnak. Az észak-koreaiak meglepetése teljes, ráadásul gyakorlatilag harapófogóba szorultak. Amikor a tizedik hadtest megkezdte előrenyomulását déli és keleti irányban, a nyolcadik hadsereg Walker tábornok vezetésével kitörést hajt végre a pusani hídfőből észak és nyugat felé. Alig tizenegy nap múlva az amerikai erők Oszannál találkoznak; százhuszonezer ellenséges katona vonul hadifogságba. Miután a bombázók és a tüzérek tüzes vihart zúdítottak a városra, szeptember 27-én sor kerül Szöül visszafoglalására is.

A hadtörténelemben kevés példa akad arra, hogy a tényleges győzelem ily gyorsan változzék teljes vereséggé. A támadók haderejét szétverték. Az észak-koreaiak ezt fel sem tudják fogni. Demoralizálja őket a tudat, hogy ekkorát tévedtek, s így elszámították magukat. Dél-Korea felszabadult. A fényes győzelem azonban már magában hordozza a keserű vereség csíráit, mely hamarosan bekövetkezik majd.

Meglepetés a Jalu folyónál

(Korea, 1950 november - 1951 január)

A sikeres inchoni partraszállást követően minden jel arra mutat, hogy a koreai háborúban az amerikaiaké lesz a győzelem. Az észak-koreai agresszor hadseregét szétverték, Dél-Korea felszabadult, államrendjét helyreállították. Az első amerikai lovashadosztály október 4-én áthatol a régi határon, a harmincnyolcadik szélességi fokon. Az ENSZ-közgyűlés október 7-i döntése értelmében az ENSZcsapatok felhatalmazást kapnak „az agresszorok üldözésével a rendfenntartó akció kiterjesztésére Észak-Koreára, illetve az össz-koreai állam helyreállítására.” A nyolcadik hadsereg Walker tábornok vezetésével parancsot kap Phenjan, az észak-koreai főváros bevételére, majd ezt követően további előrenyomulásra északi irányban, egészen a koreai-kínai határt képező Jalu folyóig. A tizedik hadtestnek - mely Almond tábornok vezetésével oly eredményesen küzdött Inchonnál - MacArthur új terve értelmében meg kell kerülnie az egész félszigetet, hogy az északkeleti parton Wonszannál újra partra szálljon az ellenség hátában. Ez ezernégyszáz kilométeres tengeri utat jelent - szárazföldön, a

félszigeten át a távolság alig kétszáz kilométer. MacArthur, aki kedveli a tengeri-szárazföldi hadműveleteket, meg van győződve arról, hogy ez a terv is sikerülni fog. Katonai hírnevét az eredményes partaszállások alapozták meg: 1942 - Guadalcanal, 1945 - Okinawa, a közelmúltban, 1950-ben pedig Inchon. Ezúttal azonban a tervet tévedések és hibás következtetések kísérik.

A hadművelet szándékos tévedéssel kezdődik, azaz: MacArthur akcióját utólag és hivatalosan sajnálatos tévedésnek minősítik. Október 9-én - mivel értékelése szerint ezt diktálja a katonai célszerűség - megtámad egy Vlagyivosztkoz közelében, a határtól nyolcvan kilométerre fekvő szovjet katonai repülőteret. A támadás során sok modern MIG megsemmisül. Alig akad valaki, aki elhinné a hivatalos amerikai közleményt, mely szerint a pilóta sajnálatos hibájáról van szó. A gyermeketeg csínyért az amerikaiak szinte alázatosan kérik a szovjet fél bocsánatát, és korlátlan összegű kártérítést ajánlanak fel.

A második tévedés már valódi: nem más, mint az az általános vélekedés, mely szerint az amerikaiaknak elegendő idő áll rendelkezésre. Walker tábornok október 19-én ugyan beveszi Phenjant, a felesleges és körülményes wonszani partraszállás azonban három hetet vesz igénybe, elhúzódik egészen november elejéig. Senki sem gondol arra, hogy Koreában korán köszönt be a tél, mely sok hóval és szibériai hideggel jár. Az amerikai csapatok nem rendelkeznek téli felszereléssel. Ez a mulasztás olyan állapotokat idéz elő, mely kísértetiesen emlékeztet a német véderő helyzetére 1941 őszén és telén, Moszkva alatt.

Legsúlyosabb következményekkel MacArthur harmadik tévedése jár. MacArthur arról biztosítja Trumant, hogy az amerikai csapatok észak-koreai előrenyomulása során nem kell tartani sem kínai, sem szovjet beavatkozástól. Katonai szempontból a kínaiak egyáltalán nincsenek is abban a helyzetben, hogy ilyesmire vállalkozhassanak. Mandzsúriában ugyan több, mint háromszázezer emberük állomásozik, ám a határfolyó, a Jalu közelében ennek mindössze a fele. Mivel a folyón csak igen kevés híd ível át, legfeljebb hatvanezer embert dobhatnak át Észak-Koreába. A kínaiak azonban óvakodni fognak minden ilyesfajta lépéstől. Legkésőbb Hálaadás napjára vége a háborúnak! - bizonygatja MacArthur az elnöknek. (Az amerikai Hálaadás-napi ünnep november utolsó csütörtökjére esik.)

A valóság azonban egészen más. Az amerikai előőrsök november 21-én ugyan elérik a Jalut, adigra azonban több, mint százezer kínai szivárgott be Észak-Koreába, és napról napra többen lesznek. Éjszakánként jönnek, gyalogszerrel, elbújnak a hegyekben és az eldugott falvakban, így rejtve maradnak a légi felderítés előtt. Géppisztolyokkal, könnyű aknavetőkkel és modern, hátrasiklás nélküli gyalogsági ágyúkkal vannak felszerelve, melyet egy-két ember is tud mozgatni. Titkos felvonulásukat ügyesen álcázták. Az amerikai katonák mit sem sejtve hajtják végre MacArthur parancsát: átkelnek a Csongsoun, tovább menetelnek a Jalu mentén, hogy mint egy harapófogó két szára, katlanba zárják és megsemmisítsék a megmaradt észak-koreai csapatokat. A harapófogó nyugati és keleti szára között hetven kilométer hegyvidék terül el. Míg az amerikaiak a karnyújtásra levő végső győzelemre összpontosítanak, a kínaiak e hegyekben készülnek a támadásra. Ez a negyedik, halálos tévedés, mely egyenest a katasztrófába vezet, s amelynél súlyosabbat nem ismer az amerikai hadtörténelem.

November 26-án éjjel támad az a három kínai rohamcsapat, mely három helyen észrevétlenül megközelítette az amerikai arcvonalat. A nehezen járható hegyvidéken támadásukat két irányban hajtják végre. Az ENSZ-katonák meglepetése teljes. A csapatokat nagyobb megrázkódtatás nem is érthette volna. Egyik pillanatban még csak a megvert ellenséget, a teljes győzelmet és a gyors hazatérést látják maguk előtt, másik pillanatban pedig minden felől új ellenséggel néznek farkasszemet, mely óriási túlerővel, hatalmas lökő erővel támad. Az ENSZ-csapatok visszavonulása fejvesztett menekülésbe csap át. A kínai offenzívában részt vevő csapatok létszáma napok alatt tizennyolc hadosztályra, több mint száznyolcvanezer emberre nő. Ez idő alatt a nyolcadik hadsereg vesztesége eléri a tizenegyezer főt. A kínaiak legszívesebben éjszaka támadnak, velőtrázó harci zajjal, melyet fokoznak a sípok, a furulyák, a kereplők és más zenészerszámok. Keresik az alkalmat az ember ember elleni közelharcra, melyben szemmel láthatóan remekül képzetek. Az amerikai egységeket a bekerítés veszélye fenyegeti.

Közben más ellenséggel is meg kell birkózniuk, s erre éppoly kevéssé készültek fel, mint a kínai támadásra. A hőmérő higanyszála már november közepén mínusz harmincöt fokra süllyed. A puskák és lövegek závarzatában megdermed az olaj, a harckocsik motorja nem indul be. Legnagyobb részüket a lövegekkel együtt felrobbantják. A hóviharak mindenféle mozgást megakadályoznak. A hóban elakadt teherautókat fel kell robbantani. A hideg két és félezer tengerészgyalogost tesz harcképtelenné, legtöbbször behal fagszerűléseibe.

A főerőktől elvágtott tizedik amerikai hadtest és a tengerészgyalogos-hadosztály maradványai elérik a félsziget keleti részén fekvő Hungnan kikötővárosát, ahol készenlétben várakozik egy százkilencvenhárom hajóból álló flotta, hogy fedélzetére vegyen és Pusanba menekítsen több, mint százezer katonát (négy amerikai, két dél-koreai hadosztályt és egy brit zászlóaljat), kilencvenegyezer koreai polgári személyt és háromszázötvenezer tonnányi hadianyagot. Nyugaton a nyolcadik amerikai hadsereg katonái ismét átlépi a harmincnyolcadik szélességi fokot, de ezúttal déli irányban. Az utolsó amerikai katona december 23-án hagyja el Észak-Koreát. Ezen a napon a jeges utakon terepjárójával halálos balesetet szenved Walker tábornok, a nyolcadik hadsereg parancsnoka. Január 4-én a kínaiak beveszik Szöült. Súlyos veszteségeket szenvedtek ugyan, ám győzelmük vitathatatlan.

MacArthur a vörös Kína bombázásával akarja megakadályozni Korea teljes kiürítését. „Kína iparára és nyersanyagforrásaira hajóágyúk és bombázók bevetésével oly nagy erejű csapásokat kell mérni, hogy az ország egy emberöltőnyi időre képtelen legyen hadat viselni” - követeli. Ezenkívül azt tervezi, hogy Csang Kaj Sek nemzeti kínai hadseregének katonáit áthozza Tajvan szigetéről. Újabb tévedés, de már az utolsó. Alábecsüli Truman elnök eltökéltségét, aki nem hagyja, hogy tábornoka belehajszolja egy nagyobb méretű háborúba. Washington semmiképpen sem akar ilyen háborút, melybe, szövetségi elkötelezettségére való tekintettel, minden valószínűség szerint a felmérhetetlen nukleáris potenciállal rendelkező Szovjetunió is beavatkozott volna. A kitöréssel fenyegető harmadik világháború elmarad.

1951. április 11-én leváltják MacArthur tábornokot, akit beosztásában Ridgway tábornok követ. Hosszadalmas, két évig tartó felmorzsoló hadműveletekben sikerül helyreállítania a háborút megelőző helyzetet. Szöul negyedszer is gazdát cserél - ezúttal utoljára. A kínaiak nem érik el céljukat, nem sikerül másodszor is meghódítaniuk Dél-Koreát. 1953 júliusában, Panmindzsonban kerül sor a fegyverszüneti megállapodás aláírására. Észak- és Dél-Korea határát a harmincnegyedik szélességi fok alkotja - a huszonegyedik században ugyanúgy, mint a háború előtt.

Dien Bien Phu pokla

(Vietnam, 1954. március 13. - május 7.)

A francia gyarmati uralom Indokínában csaknem száz éve tart. Fénye azonban homályosulni kezd, amikor 1941-ben a japánok megszállják Vietnamban. A háború utolsó évében a vietnami nép mindenfajta idegen megszállást ellenző harcából kiemelkedett a Ho Shi Minh által vezetett kommunista felszabadító mozgalom. 1945. szeptember 2-án Hanoiban ő kiáltja ki az ország függetlenségét. Franciaországban azonban sokat jelent gyarmatbirodalma, hiszen a háború során erősen megcsappant nagyhatalmi tekintélye. Leclerc francia tábornok néhány hónap alatt helyreállítja a francia ellenőrzést Laosz és Kambodzsa felett, Ho Shi Minh-nel pedig 1946 márciusában egyezményt köt, melynek értelmében Vietnam független, de elismeri a francia fennhatóságot. A franciák meg vannak győződve arról, hogy a felkeléseket a jövőben épp oly könnyedén le tudják majd verni, mint eddig. Később kiderül, hogy ez óriási tévedés volt.

1947 és 1950 között több, mint kétszeresére, mintegy száznegyvenötezer főre emelkedik a Vietnamban állomásozó francia katonák létszáma; azonban a Vietminh is létrehozza a maga reguláris hadseregét. Utóbbi létszáma Giap tábornok parancsnoksága alatt 1950-re eléri a húszezer főt, melyhez a nagyszámú gerillaharcost is hozzá kell számolni. A vörös Kína fegyverekkel és katonai tanácsadókkal nyújt segítséget, úgyhogy 1953 közepére a Vietminh ellenőrzése alá vonja az ország jelentős részét. Időközben már háromszázhetvenötezer francia katona harcol Vietnamban. Veszteségük eléri a kilencvenezer főt - e magas érték már veszélyezteti szövetségi kötelezettségeik teljesítését a NATO keretein belül. Párizs ezért arra törekszik, hogy tárgyalásokkal fejezze be a háborút. A katonai győzelmet azonban az eredményes megbeszélések feltételének tekintik, mivel semmi esetre sem akarnak a vesztes pozíciójából tárgyalni. Az USA háromszáznyolcvanöt millió dollárt bocsát Franciaország rendelkezésére a döntő csapáshoz, melyre Párizs készül. A parancsnokságot két világháború veteránjára, Henri Navarre altábornagra bízzák. Ő korábban ugyan soha nem járt Vietnamban, de két hónappal azután, hogy 1953 májusában megérkezik Saigonba, a nemzeti védelmi bizottság elé terjeszti haditervét Párizsban.

Be kell venni, majd bevehetetlen erőddé kell tenni Dien Bien Phut, ezt a kis falut, mely Hanoitól háromszáz kilométerrel északnyugatra, a hegyek között meghúzódó völgyben fekszik, a franciákkal szövetséges thai szállásterületen. Az erődből azután meg lehet akadályozni a Laoszt fenyegető további ellenséges hadműveleteket. A döntő kérdés azonban: vajon képes-e az ellenség az előretolt bástya visszavételére? Navarre, tekintettel a franciák légi fölényére, úgy hiszi, hogy nem. Ráadásul az útvízszyonyok is annyira rosszak, hogy a Vietminh szerinte arra is képtelen, hogy elegendő katonát gyűjtsön össze a körzetben. Ez a kiáltó tévedés hamarosan nyilvánvalóvá válik majd. Navarre tisztjei nem rejtik véka alá kifogásaikat, túlságosan kockázatosnak ítélik a tervet, tekintettel a Hanoitól való nagy távolságra. „Az európai hadműveleti elgondolásokat nem lehet minden változtatás nélkül alkalmazni Délkelet-Ázsia őserdei területein” - állítják. Navarre azonban félresöpri az aggályokat. A „Castor” hadművelet 1953. november 20-án terveknek megfelelően kezdetét veszi. Dél előtt fél tizenegykor ezeröttszáz ejtőernyős ugrik le Dien Bien Phura, és leküzdik az ottani két Vietminh-század ellenállását. A repülőter elfoglalását követően azonnal megkezdik az erődítési munkálatokat. A következő napokban légi úton további ötezer katona érkezik, köztük elitcsapatok és az idegenlégió két zászlóalja is. A falu körül a dombokon aknavetőkkal, nehéz gránátvetőkkel, elektromos aknákkal és szögcsővel megerősített védőgyűrű jön létre. Dien Bien Phu rövid időn belül Délkelet-Ázsia legellenállóbb erődítményévé válik.

Giap tábornok felveszi a kesztyűt. Azonnal megkezdik Dien Bien Phu ostromát, közben igyekszik a Vietminh fennhatósága alatt álló északi területek lakosságát megnyerni a felszabadító harcnak. Az észak-vietnamiak számára nem személyes túlélésük, hanem nemzeti létük a tét. Giap a dzsungel

ösvényein és fahídjain negyvenhétezer embert von össze, nagymennyiségű rizst, zömmel Kínából származó fegyvereket és lőszert halmoz fel, valamint árkokat ásat a falu körül. A több, mint száz kilométer hosszúságú alagútrendszer révén a Vietminh képes eljutni az erődítmények közvetlen közelébe - nagyszerű logisztikai teljesítmény, mely szinte teljesen rejtve marad a franciák elől.

Dien Bien Phu parancsnoka, de Castries alezredes biztos abban, hogy az ellenségnek soha nem sikerül a környező hegyekről tűz alá venniük az erődöt. Durva tévedés! 1954 januárjában a hetvenöt milliméteres ágyúk már szinte szünet nélkül lövik a völgyet. Giap tíz méter mély kazamatákat vájtatt a meredek mészkősziklákba. Majdnem százötven darab nagy átütő erejű, de mintegy tonnányi súlyú, százöt milliméteres löveget kellett az ideiglenes ösvényeken kézi erővel, centiméterről centiméterre felvonszolni a hegyekbe, gondosan ügyelve arra, nehogy kikerüljenek a bambuszligetek széles leveleinek takarásából. A lövegek egy részét teljesen elnyeli a hegy, csupán az ellenség felé mutató csőtorkolat áll ki néhány centiméternyire a sziklába vájt lyukból. A nagy kaliberű ágyúk egyelőre hallgatnak, Giap tudatosan tartalékolja őket a tervezett támadásra. A franciák egyetlen tüzelőállást sem fedeznek fel, még infravörös tartományban készített felvételek segítségével sem. Giap számos ál-tüzelőállást is ásat, melyeket petárdákkal rakat meg. Célja, hogy a harcok megkezdésekor ezekkel utánozza a torkolattűzet, és idevonzza az ellenséges ágyúk tűzét.

A francia tüzérség parancsnoka, a félkarú Pieroth ezredes bízik saját százöt milliméteres lövegeiben, százötvenöt milliméteres hosszú csövű lövegekből álló ütegében és a tizenhat nehéz aknavetőben. „Ha sikerült is nekik pár nehézlöveget jól álcázott tüzelőállásba vinni a völgygel szemközti lejtőkön - amit nem hiszek - a torkolattűz akkor is rögtön elárulja majd őket” - becsmerli Pieroth az ellenséget. „Ágyúim mennydörgő tüze azonnal kiemeli mindegyiküket.” Azt sem engedélyezi, hogy beássák az ágyúkat. Indoka, hogy nyílt tüzelőállásban a lövegek állandóan tűzkészen tarthatók, továbbá minden irányban forgathatók is. Pieroth olyannyira meg van győződve helyzetértékelése helytálló voltáról, hogy még a felkínált erősítéseket is visszautasítja. Íme, az ellenség már-már tragikomikus lebecsülése!

Eközben a francia támadó hadműveleteknek végleg befellegzett. Dien Bien Phu-t körülzárták, már csak légi úton lehet megközelíteni. Az erőd tisztjei és katonái mégis derűlátók. Kézről kézre járnak az olyan röplapok, mint: „Hol vagytok, gyáva férgek, türelmetlenül várunk rátok!” Az erődben senki sincs tudatában a helyzet komolyságának. A francia légierő vezérkari főnöke, Fay tábornok viszont aggódik, és így vélekedik: „Azt tanácsolom Navarre tábornoknak, sürgősen vonja ki egységeit, mert itt csak veszíthet!”

A március 13-ra virradó éjszakán a Vietminh rohamosztagai egészen a repülőtérig törnek előre, robbanótöltetekkel szétrombolják a kifutópályákat, és röplapokat hagynak hátra, melyeken ez áll: „Dien Bien Phu lesz a sírotok!” Március 13-án délután az ellenséges tüzérség gyilkos pergőtűzet zúdít az erődre, vérfürdőt rendezve a franciák nyitott tüzelőállásaiban. A franciák meglepetése teljes, elképedésük még csak fokozódik, amikor percenként tizennyolc nagy kaliberű gránátbecsapódást észlelnek. A Vietminh hat rohamosztagának az a feladata, hogy bevegye a három északi erődítményt, „Annemarie”-t, „Gabrielle”-t és „Beatrice”-t. Öngyilkos harcosok kúsznak újra meg újra a bunkerek közvetlen közelébe, rávetik magukat a lőrészekre, hogy ily módon megnyissák az utat bajtársaik előretörése előtt. „Beatrice”-t még az éjszaka folyamán lerohanják, a következő éjjelen elesik a legészakibb támpont, „Gabrielle” is. A két magaslat elvesztése veszélyes rést üt a külső védelmi gyűrűn. Pieroth belátja tévedését és kudarcát. Megragad egy derékszíján függő tojásgránátot, másik karja híján fogával kihúzza a biztosítószegyet, s szívéhez szorítja azt. Szertefoszlik a francia győzelem reménye. Tömegesen dezertálnak a katonák, elsősorban a thai és az észak-afrikai csapatok tagjai.

Március 28-án végleg összeomlik a légihíd. A sebesülteket nem lehet légi úton evakuálni, a körülzárt erődbe minden utánpótlást ejtőernyővel kell ledobni. Az amerikaiak felajánlják, hogy rövid időre Vietnamba küldenek hatvan B-29-es bombázót és száz kísérővadászt. A légierő parancsnoka a nukleáris támadás lehetőségét is fontolóra veszi. Az amerikai kongresszus azonban nem adja beleegyezését a tervhez, Nagy-Britannia is távol akar maradni, mivel fél, hogy az elvezethet a harmadik világháborúhoz. Navarre tábornok is visszautasítja az amerikai ajánlatot, mert attól tart, hogy a koalíciós hadműveletnek nem ő lenne a főparancsnoka. Ehelyett kiöltött valami mást. Teljesen komolyan azt hiszi, hogy mesterséges esőzéssel mentheti meg Dien Bien Phut. Úgy gondolja, ezüst-jodidba áztatott faszénporral úgy meg tudja fejni a felhőket, hogy az eső járhatatlan sártengerré változtatja a Vietminh utánpótlási útjait. A rémálom álom marad: Navarre tábornok utolsó tévedése.

Május elejéig több, mint négyezer ejtőernyős ugrik le az erődre. A franciák kétségbeesett bátorsággal küzdenek a puszta túlélésért. Kezdetét veszi az „Albatrosz” hadművelet, célja a kitörés Dien Bien Phu poklából. A hadművelet azonban csúfos kudarcot vall. A hetek óta tartó lövetés és a korlátozott fejadagok annyira legyengítik a katonákat, hogy nem sikerül áttörniük az ostromgyűrűt. „Dien Bien Phu már így is betöltötte rendeltetését” - állítja Navarre tábornok -, „több mint négy hónapra lekötötte az ellenség csapatainak felét. A veszteségek a francia expedíciós hadtest öt százalékát sem teszik ki.” Végzetes szavai kísértetiesen emlékeztetnek a náci propaganda szólamaira 1943 februárjából, a körülzárt Sztálingrád elestét követő időszakból.

Giap tábornok megkezdi a végső rohamot. A még megmaradt erődöket fülsiketítő zajjal Sztálin-organák lövik szét, a raktárak felrobbannak, megszűnik a víz- és villanyszolgáltatás. Az erődben alig maradt hét-nyolcszáz többé-kevésbé harcképes katona, a sebesültek száma ezzel szemben meghaladja a négyezret. Fehér zászlókat mégsem látni sehol. Dien Bien Phu a végsőkig harcol, és május 7-én elesik. A Vietminh hétezer-kilencszáz halottat és tizenötezer sebesültet veszített, a franciák oldalán ötezen estek - vagy tűntek - el, s ugyanannyian sebesültek meg. A teljesen legyengült túlélők megkezdik ötszáz kilométeres kegyetlen menetelésüket a hadifogságba, mely további katonák életét követeli.

Alig egy nappal Dien Bien Phu eleste után Genfben már összegyűlnek Franciaország, Nagy-Britannia, az Amerikai Egyesült Államok, Szovjetunió és Kína diplomatai, a Vietminh, valamint a francia-barát Bao Dai-kormány képviselői, hogy tárgyalásokat folytassanak a délkelet-ázsiai francia gyarmatbirodalom sorsáról. Az Indokína-konferencia 1954. július 21-én kiadott záróokmánya teljes függetlenséget hoz Laosznak, Kambodzsának és Vietnamnak. Vietnamot a tizenhetedik szélességi fok mentén két részre osztják, a francia fegyveres erőknek el kell hagyniuk az északi területet. Az amerikaiak immár minden tekintetben túlszárnyalják a franciákat a régióban - nem is sejtve, mily baljóslatú örökség hullott az ölükbe.

Kudarc a Disznó-öbölben

(Kuba, 1961. április 17.-20.)

Kubában 1933 óta szinte megszakítás nélkül gyakorolja a hatalmat Battista miniszterelnök és diktátor. Uralmát 1959 januárjában dönti meg Fidel Castro és maroknyi híve bátor államcsínye. Battistának menekülnie kell Kubából. Rajta kívül több ezer kubai kerül külföldre vagy börtönbe. Az emigránsok közül sokan menekült-státust kérvényeznek az Egyesült Államokban. Battista mintegy hétszáz egykori hívét rövid bírósági tárgyalást követően kivégzik. Castro kommunista jellegű államberendezkedése szintén diktatúra. 1960 októberére egyetlen ténylegesen független újság sem maradt Kubában. Javában folyik az államosítás. A jórészt amerikai tulajdonban lévő bányák, ipari üzemek és szállodák kártalanítás nélkül kerülnek nemzeti tulajdonba.

Kubai emigránsok Miami-ban már 1959-ben kezdték tervezgetni Castro megbuktatását és a régi hazába való visszatérést. Az amerikai kormányzat bizonyos körei felkarolták az elképzeléseket. Eisenhower elnök 1960 elején engedélyt ad egy emigráns kubai hadsereg megalakítására, melynek kiképzésére és felfegyverzésére a CIA irányításával titkos guatemalai támaszpontokon kerül sor. A cél: Kuba megszállása. A partraszállás során a „hadsereget” a tervek szerint tizenhat, korábban az amerikai légierő tulajdonában lévő régi B-26-os támogatja majd, melyek emigráns kubai pilótákkal, Nicaraguából tevékenykednek. Az amerikai kormányzat ugyanis hivatalosan nem kíván beavatkozni.

1960-ban John Fitzgerald Kennedy lesz az Egyesült Államok elnöke, aki egyáltalán nem lelkesedik a CIA inváziós tervei iránt. Az előkészületek azonban már túlságosan előrehaladtak ahhoz, hogy a vállalkozásról le lehessen mondani. Az eredeti elképzelések szerint a gerilla-harcmodort folytató emigránsok beszivárogtak volna a szigetre - ám a terv igen hamar más irányt vett. A B-26-os bombázók széttűzzák Castro légierőjét, és légi támogatást nyújtanak a partraszállóknak. A tűzérséggel is felszerelt egységek birtokukba vesznek egy jelentősebb partszakaszt, majd megvárják, hogy kitörjön a felkelés, és Castro ellenségei a sziget belsejét elhagyva csatlakozzanak hozzájuk. Ezt követően megalakul egy ideiglenes kormány, melyet az USA elismer, és támogatásban részesít. A stratégia nem túlságosan meggyőző. A haderőnemi vezérkari főnökök azonban arról biztosítják az elnököt, hogy a tervnek jó kilátása van a sikerre. Elgondolkodtató, hogyan juthattak tapasztalt, magas rangú tisztek arra a meggyőződésre, hogy ezernégyszáz kubai emigráns - akik közt alig-alig akadnak katonák - képes lesz legyőzni a hadsereg és a milícia kétszázézer harcosát. Mindenesetre nagyot tévedtek.

Kennedy még mindig kételkedik. Legyen a felszabadító hadsereg katonáinak harci szelleme mégoly kitűnő, soraikban túlnyomórészt olyan egyetemi hallgatók, parasztok, halászok és szabadfoglalkozású újságírók találhatók, akik még soha nem szagoltak puskaport. Sokan alig tizenhat évesek - sokan pedig már a hatvanat is betöltötték. A CIA igazgatója, Allen Dulles úgy tájékoztatja az elnököt, hogy Kubában a szervezett ellenállás legalább kétezer-ötszáz harcossal és húszezer szimpatizánssal rendelkezik. Ez éppoly kevésbé helytálló, mint az a megállapítás, mely szerint a kubai lakosság bő egynegyede kész a felkelésre és az inváziós erők támogatására: a kapcsolati forrásból származó értesülések tévesek. Minden alapot nélkülöz az a feltételezés is, mely szerint a felszabadító hadsereg katonái, ha kudarcot vallanak, a hegyekbe menekülhetnek, és ott gerilla-hadviselést folytathatnak. Ilyesmire tudniillik nincsenek kiképezve. Az Escambray-hegységet pedig nyolcvan mérföld és áthatolhatatlan mocsár választja el a Disznóöböltől, ahol a tervek szerint 1961. április 17-én sor kerül majd a partraszállásra.

Kennedy más módon is szeretne megbizonyosodni arról, hogy a hadműveletnek tényleg van esélye a sikerre. Egy veterán tengerészgyalogos ezredest megbíz azzal, hogy szemlélje meg a Guatemalában gyülekező inváziós egységeket, és a látottakról tájékoztassa az elnököt. Az ezredes jelentése

így hangzik: „Megfigyeléseim megerősítenek abban a meggyőződésemben, hogy ez a haderő nem csupán arra képes, hogy megvívja a kezdeti harcokat, hanem arra is, hogy elérje a hadművelet tulajdonképpeni célját: Castro megbuktatását. A dandár- és zászlóalj-parancsnokok a terv minden részletét ismerik, harci szellemük kitűnő. Olyan fiatal, tetterős és intelligens tisztokról van szó, akik alig várják, hogy kezdetét vegye a harc. Elmondták: jól ismerik a kubai népet, és hiszik, hogy az ellenséges erők az első súlyos vereség után elpártolnak Castrótól.” Roppant meglepő jelentés, melyben egyetlen szó sem esik Castro kétszázézer fegyvereséről és légierejéről. Utóbbi a CIA jelentése szerint „teljeséggel szervezetlen, túlnyomórészt elavult, működésre képtelen.” A CIA nem tudja, hogy Castro modern, sugárhajtású T 33-as vadászgépekkel is rendelkezik.

Kennedy beleegyezik a tervbe, ahhoz azonban ragaszkodik, hogy semmilyen körülmények között sem kerülhet sor az Egyesült Államok haderejének bevetésére. A CIA-tanácsadók ennek ellenére úgy tájékoztatják a felszabadító hadsereg parancsnokait, hogy a partraszállás során nem lesznek egyedül: hetvenkét órán belül számíthatnak az USA katonai természetű támogatására. Az inváziós erők ilyen előzmények után indulnak meg öt kis tehergőzösön Kuba felé 1961. április 14-én.

Április 17-én elérik a Disznó-öblöt, és Playa Giron tengeri fürdőhely közelében partra szállnak. Itt éri őket az első meglepetés. A CIA biztosította őket arról, hogy sima, homokos tengerparttal találkozhatnak majd, ehelyett korallzátonyokkal kell megbirkózniuk. Két partra szállító jármű léket kap, a katonák ott találják magukat a hullámok között. Bekövetkeznek az első veszteségek. Nem kell sokáig várni a második meglepetésre sem. Az inváziós erőket Miami rádión úgy tájékoztatja, hogy az emigráns kubaiak vezette B-26-osoknak nem sikerül szétrombolnia Castro összes repülőjét, tehát újabb támadásra van szükség. E második támadásra azonban Kennedy nem ad engedélyt. A lehető legkisebbre akarja csökkenteni a vállalkozás politikai kockázatait, azonban ezáltal megnöveli a katonai természetűeket. A partraszállás a Disznó-öbölben így hát végérvényesen kudarcra ítéltetett.

Ugyanígy kellemtelen a harmadik meglepetés is, közvetlen következményeiről nem is beszélve. A CIA szerint a partraszállás körzetében közel-távol egyetlen rádióállomás sem található. Újabb tévedés, hiszen alig száz méterre van egy, mely üzemképes, így figyelmeztetheti és riaszthatja Castrót. O váratlan gyorsasággal és heveséggel válaszol. Másnap hajnalban, virradatkor a légiőr megmaradt része kemény és pontos támadást hajt végre, melynek során elsüllyeszti a hajót, mely a híradó-felszerelést és a tartalék lőszert szállítja. Mikor pedig feltűnnek az égen a kubai emigránsokat támogató B-26-osai, fedélzeti géppuskáikkal meglepetésszerűen rájuk támadnak a T 33-as sugárhajtású vadászok, és négy B26-ost lelőnek. Eközben húszezer fős, harckocsikkal és tüzérséggel megerősített haderő vonul a partraszállók ellen.

Az amerikai kormányzat és a CIA rémülten döbben rá, mennyire alábecsülte Castro katonai képességeit. A várt tömeges lázadás is elmarad. Az inváziót kudarc fenyegeti. Kuba előtt áll azonban az Egyesült Államok „Essex” nevű repülőgép-hordozója. A CIA vezetői megpróbálják rávenni Kennedyt, adjon engedélyt hordozó vadászgépeinek egy leplezett támadásra, mely kiiktathatná a T 33-as sugárhajtású vadászokat, és lehetőséget adna a B-26-os bombázóknak arra, hogy megtámadják Castro harckocsijait. Kennedy azonban csupán abba egyezik bele, hogy hat, felségjel nélküli gép szálljon fel, és fedezze a B-26-osokat. A kubai emigránsok - kimerültségre hivatkozva - nem hajlandók újra gépbe ülni, így a B-26-osokon CIA-hoz szerződött amerikai pilótáknak kell repülniük.

Ekkor kerül sor a katonai szomorújáték legutolsó, hihetetlen tévedésére. Senkinek sem jutott eszébe, hogy tekintettel legyen a kubai és nicaraguai zónaidő közti különbségre. Így aztán a B-26-osok a kelleténél egy órával korábban tűnnek fel a homokos tengerpart felett - akkor, amikor az „Essex” vadászai közül még egy sincs ott, hogy védelmet nyújtson nekik. A bombázók a kubai sugárhajtású vadászok heves tüzébe kerülnek; négy amerikai elesik. Castro csapatai bekerítik a vesztes partraszállókat. Száztizennyolc katona esik hadifogságba, akik az utolsó pillanatig az amerikai beavatkozásra vártak. Száztizennyolc életüket veszítették a Disznó-öbölben. A harcok alig hatvannégy órával a partraszállás után be is fejeződtek.

A kudarc nagymértékben rombolja az USA tekintélyét és Kennedy presztízsét egyaránt. További hatása, hogy szorosabbra válnak a Kuba és a Szovjetunió közti kötelékek. A balsiker végül újabb tévedéshez vezet. Ugyanis Nyikita Hruscsov, a szovjet párt- és államfő immár azt hiszi, hogy Kennedy szerény képességekkel rendelkező, gyenge elnök. Tévedését rövidesen kénytelen belátni - akkor, amikor a világ 1962-ben, a kubai rakéta-válság során az atomháború szélére sodródik.

A Jom Kippur-i háború

(Izrael, 1973. október 6.-24.)

1967 júniusában, a hatnapos háborúban Egyiptom elvesztette hadseregét és a Sínai-félszigetet. Súlyos seb érte a nemzet büszkeségét, s az egyiptomi nacionalizmus arra az elhatározásra indítja az államelnököt, hogy a vereség szégyenét a terület visszahódításával mossa le. Erre először felmorzsoló jellegű anyagháborúval tesz kísérletet. Az egyiptomiak szüntelenül határincidenseket provokálnak: próbálják rákényszeríteni az izraeli hadsereget, üritse ki a Szezi-csatorna keleti partját. Az izraeliek

ehelyett megerősítik parti állásaikat, repülőgépeik pedig az egyiptomi hátszágot támadják. 1970 augusztusában az egyiptomiak fegyverszünetet kötnek. Egy hónap múlva meghal Nasszer. Utóda, Anvar asz-Szadat hajlandó elismerni Izraelt, ha az kiűrti a Sínai-félszigetet. Amikor szertefoszlik a konfliktus diplomáciai úton történő megoldásának reménye, Szadat korlátozott hadjárat mellett dönt. Meg van győződve arról, hogy a Sínai-félsziget egy részének visszahódítása és az elfoglalt területek sikeres védelme elegendő a patthelyzet megszüntetéséhez, és visszavonulásra bírja az izraelieket.

A Szovjetunióból számolatlanul érkező katonai segélyszállítmányok új arcot kölcsönöznek az egyiptomi hadseregnek. Az alakulatokat újraszervezik, majd - tanulva 1967-ben elkövetett hibákból távlatos, tartós kiképzésben részesítik. Az egyiptomi tisztek 1967-ben még a hátsó lépcsőből irányítottak, és elsőként fogták menekülésre a dolgot. Most elvárják tőlük, hogy az első vonalban harcoljanak, és győzzenek. A támadó hadművelet terve ennek megfelelően a „Badr”, fedőnevet kapja: annak a helynek a nevét, ahol 624-ben Mohamed kivívta első győzelmét. Szadat mindezek ellenére tisztában van azzal, hogy hadserege nyílt tábori csatában nem képes legyőzni az izraeli fegyveres erőket. A számbeli fölény ugyan az ő oldalukon van, tűzerejük is nagyobb, azonban az izraelieknek jobb a fegyverzetük és a kiképzésük. Szazli tábornok szavaival „le kell tehát darálni” - azaz felmorzsoló álló háborúban meg kell tizedelni őket. Nem más ez, mint Falkenhayn tábornok verduni vérszivattyúja 1916 tavaszán. Szazli tudja, hogy a módszer akkor nem vezetett eredményre. Azonban bízik abban, hogy ezúttal sikeres lesz, hiszen szövetségese is van a harcban. A síretek északon támadnak, lekötik az izraeli légierő és a behívott tartalékosok felét. A rajtaütéssel egy időben két egyiptomi hadsereg ezer egyszáz harckocsival, öt megerősített gyalog-hadosztálllyal az arcvonal teljes hosszában átkel a száznyolcvan méter széles Szezei-csatornán, és tizenöt kilométeres mélységű hídfőket alakít ki. Ezután beássa magát, és várja a megerősített védelmi állásokra irányuló izraeli ellentámadásokat. Majd a mélységből előrevonják a hadműveleti tartalékokat: két páncélos és három gépesített hadosztályt, melyek hatszáz harckocsival meglepetésszerűen előretörve megkoronázzák a sikert, és megszállják az ötven kilométerre lévő hadászati fontosságú hágókat a Sínai-félszigeten. A második szakaszt csak nagyvonalakban tervezték meg, a további lépésekről nem alakítottak ki elképzeléseket.

Az izraelieknek sejtelmük sincs a titkos támadási előkészületekről. Éberségük 1967 óta némileg csökkent, véleményük szerint szinte biztos, hogy Egyiptom e nemzedék életében már nem lesz képes újabb háborúra. Egyharmadával csökkentik a védelmi költségvetést, de továbbra is fejlesztik a páncélos fegyvernemet. A sivatagos Sínai-félsziget jól használható ütköző-zónaként: a mélységbe hátravonhatók a mozgékony, azonnali beavatkozásra kész tartalékok. Azonban eleve kudarcra akarnak ítélni minden olyan egyiptomi kísérletet, mely elvesztett területek visszaszerzésére irányul, ezért jelentős erők szállják meg a legelső vonalat. Közvetlenül a csatorna keleti partján harminchárom megerősített figyelőpontot hoznak létre és építenek ki. A déli front főparancsnoka, Ariel Sharon azonban nem sokra tartja az úgynevezett Bar-Lev vonalat. A támpontok felét bezárhatja, csak tizennégyben tartja fenn az izraeli katonai jelenlétet; e támaszpontok tíztől harminc kilométerig terjedő távolságra vannak egymástól. Sharon szándéka, hogy a Sínai-félszigeten rendelkezésre álló egyetlen páncélos-hadosztály bevonásával rugalmas és mozgékony védelmet építsen ki. Úthálózatot épít, hogy az áthatolhatatlan mocsarak és a homoksivatag ellenére is lehetővé tegye a páncélosok alkalmazását. Három, egymással és a Szezei-csatornával párhuzamos utat épít. Az első a Keserű-tó és a Szezei-öböl közt fekvő támpontokat köti össze, a második, az „Artillery Road” a csatorna meredek partjától tíz kilométerre fekvő dombok láncá mögött húzódik, a harmadik harminc kilométerre, Baluzától Tassáig épült, és érinti a délre fekvő keresztirányú összeköttetéseket, melyek a Gidi- és Mitla-hágón vezetnek keresztül. Sharon ezen kívül bízik az izraeli légierő fölényében is.

Az egyiptomiak azonban időközben szovjet gyártmányú levegőföld rakéták birtokába kerültek. A szovjetek a csatorna nyugati partján százötven levegő-föld rakéta-ütegből és kétezer-ötszáz légvédelmi lövegéből álló komplex légvédelmi rendszert építettek ki, mely fedezi a csatornától keletre elterülő tíz kilométeres sávot is. Szadat 1972-ben hazaküldi a szovjet katonákat és tanácsadókat. Az izraeliek ebből arra következtetnek, hogy nem kell számolni a háború kitörésével, hiszen nem feltételezik az egyiptomiakról, hogy egyedül is képesek e komplex rendszerek kiszolgálására. Az egyiptomiaknak sikerült félrevezetni az izraelieket. Egyiptomban minden ősszel kiterjedt hadgyakorlatokat tartanak. Az izraeliek tehát nem fognak gyanút, amikor 1973 őszén gyalogos- és páncélos-egységek elfoglalják megindulási állásaikat: az álcázás igen jól sikerült. Még a magas rangú egyiptomi tisztek jó része is csak 1973. október 6-án reggel értesül arról, hogy néhány óra múlva a hadgyakorlatból kiindulva megtámadják Izraelt. Ráadásul Jom Kippur napja van, a zsidóság engesztelés-napi ünnepe. A támadás előtt egy nappal az izraeli hírszerzés vezetője „csekélynél is csekélyebb”-nek értékelte a háború kitörésének valószínűségét. Figyelmen kívül hagyta, hogy az arcvonalat állandóan megszállva tartják az egyiptomi és szír csapatok, s megígérte, hogy az esetleges szükséghelyzetről annak beköszönte előtt negyvennyolc órával tájékoztatást ad. Az izraeliek ennek ellenére csak Jom Kippur napjának reggelén észlelik, hogy a támadás küszöbön áll. Elazar vezérkari főnök azonnali megelőző támadás mellett érvel. Golda Meir miniszterelnök asszony tart a politikai következményektől, és nem képes rászánni magát a döntésre: csak tíz órákor adja ki az engedélyt a részleges mozgósításra. A tartalékosok gyü-

lekezni kezdenek. Délután két órakor megkezdődik az egyiptomi tüzérség tömeges tüze. Ekkor mindössze három izraeli harckocsi és egy gyalogzászlóalj áll az első vonalban.

Negyed háromkor a tüzérségi tűz fedezetében nyolcezer egyiptomi katona gumicsónakokon átkel a csatornán, és behatol a félszigetre. Negyedórás időközökben követi őket tizenegy további támadó hullám. A harckocsikat és az egyéb gépjárműveket kompokkal szállítják át. Összesen húsz szovjet típusú ponton-hidat vernek a csatorna fölött. Óramű pontossággal zajlik minden, gyorsan, ügyesen, pontosan úgy, mint az éles bevetést megelőző számos próba során. Izraeli szakemberek előzetes becslései szerint a hidak megépítéséhez negyvennyolc órára van szükség, az egyiptomiaknak azonban ez kilenc óra alatt sikerül. Az öt gyaloghadosztály zöme szinte minden akadály nélkül partot vált. Előzetesen huszonhatezer halottal számolnak, a valós veszteségek háromszáz főre rúgnak. A lassacskán beérkező izraeli harckocsikat a gyalogság bekeríti és kilövi. Másnap reggelre az eredetileg kettőszázkilencven izraeli páncélos közül már csak száztizennégy van bevethető állapotban.

Az izraeliek a csatorna partján fekvő támpontok feladása mellett döntenek. A Bar-Lev vonal röviddel a támadás kezdete után elesik, miután a heves légvédelmi tűzben kudarcot vallottak az izraeli zuhanóbombázók kísérletei a csatornán fekvő föld-levegő rakétakilövő állások semlegesítésére. Az izraeli pilóták már-már öngyilkos módon támadják a csatornán vert hidakat; hetet el is találnak, melyeket azonban az egyiptomiak pár óra múlva már helyre is állítanak.

Október 7-én a teljes izraeli légierőt át kell dobni az északi frontra, ahol drámai módon kiéleződött a helyzet, miután a szír páncélosok sikeresen áttörtek a Golán-fennsíkon. Közvetlen veszély fenyegeti a polgári lakosság településeit. Ezerhatszáz harckocsi, köztük hatszáz modern szovjet gyártmányú T 54-es, 55-ös és 62-es arra készül, hogy áthatol a galileai dombokon. Az izraeliek elkeseredett ellenállást tanúsítanak. Ötven százöt milliméteres löveggel felszerelt brit „Centerion” harckocsival és néhány amerikai „Sherman” harckocsival, a második világháború veteránjaival védekeznek az ellenség túleréje ellen. Moshe Dayan védelmi miniszter végsőig történő ellenállásra ad parancsot. Miután beérkeztek az erősítések, az izraeli fegyveres erőknek sikerül a szíreket feltartóztatni és visszaverni. Az arab stratégek azzal számoltak, hogy Jom Kippur napján akadozni fog a tartalékosok behívása, mivel a zsidóság legnagyobb ünnepén a legtöbb izraeli nem néz tévét és nem hallgat rádiót. Valójában épp az ellenkezője történik. A katonai szállítmányokat nem akadályozza a polgári forgalom, így az első tartalékos hadosztályok kevesebb, mint huszonnégy óra alatt elérik az arcvonalat.

Október 8-án reggel az egyik tartalékos hadosztály százyolcvanhárom páncélossal ellentámadást indít a baluzai mocsarak déli peremén. A csatornával párhuzamosan dél felé nyomul előre, azzal a szándékkal, hogy az ellenséges hadihidakon átkel az afrikai partra. Bízna a győzelemben, de keserűen kell csalódnium. Míg hét esztendeje az egyiptomiak már az előretörő harckocsik, a támadó sugárhajtású harci gépek pusztá látványára menekülőre fogták a dolgot, most bátran vállalják a harcot, és visszaverik az izraeli ellentámadást. Megsemmisül csaknem az összes harckocsi, lelőnek negyvenegy harci gépet. A veszteség komolyan kihat az izraeli légierő hadrafoghatóságára. Október 8-a az „izraeli hadsereg fekete napja”. Estére már százezer egyiptomi katona és több, mint ezer páncélos kel át a félszigetre. Az izraeli főparancsnokság úgy dönt, hogy a déli hadszíntéren egészen addig védelmi harcot folytat, míg északon le nem győzi a szíreket. Ott október 10-én valóban fordul a kocka. Az izraeliek magukhoz tértek kezdeti megrázkódtatásukból, az első napok világvége-hangulata, az újabb holokausztól való félelem átadta helyét a makacs, szívós harci szellemnek. Az izraeli csapatok elfoglalják a Golán-fennsíkot és behatolnak Szíriába. Damaszkusz immár az izraeli ágyúk lőtávolában van. Jordániai és iraki egységek bevetésével sikerül megakadályozni a legrosszabbat.

A szírek helyzete kétségbeejtő. Ez arra készíti az egyiptomiakat, hogy folytassák támadó hadműveletüket. Október 12-én megkezdik a terv második szakaszának végrehajtását, noha attól tartanak, hogy Izrael nukleáris fegyverekkel rendelkezik, és kész ezek bevetésére. A tartalék páncélos hadosztályok megindulnak a csatorna keleti partjára. Október 14-én reggel fél hatkor mégis csupán ötszáz harckocsi és két gépesített dandár kezdi meg a támadást, bizakodva, hogy a Gidi- és Mitla-hágókat nemcsak elérik, de át is kelnek azokon. További tizenkét dandár már a keleti parton áll, ezek azonban nem vesznek részt a harcban, mivel úgy tűnik, hogy a már kialakított támadó ék elégséges egy összpontosított csapáshoz. Mikor azonban az egyiptomi csapatok kiérnek a földi telepítésű légvédelmi rendszerek védőernyője alól, rájuk zúdul az izraeli légierő, és néhány óra leforgása alatt megsemmisít kétszázötven harckocsit. Az amerikai segélyszállítmányokkal megrakott első C-5 „Galaxy” teherszállító gép ugyanaznap érkezik meg. Mindez fokozza az izraeliek harci szellemét, és bizakodni kezdenek abban, hogy ezt a háborút is győztesen fejezhetik be. Tüzérség és gyalogság terén az egyiptomiak fölénye még mindig hét az egyhez, páncélosok terén kettő az egyhez, a kezdeményezést mégis az izraeliek ragadják meg. Az izraeli minisztertanács október 14-én éjjélkor úgy dönt, hogy átkelnek a csatornán.

Az izraeli offenzíva október 15-én délután egy színlelt támadással kezdődik, mely rossz helyre csalja az egyiptomi második hadsereg teljes tartalékát. Az izraeli páncélosok aztán balra kanyarodnak, megkerülik az ellenség védelmi állásait, majd a Keserű-tótól északra szinte ellenállás nélkül átkelnek a csatornán és hídfő-állást foglalnak a nyugati parton. Szadat minderről mit sem tud. Október 16-án gyakorlatilag a rádióból szerez tudomást az eseményekről, amikor Golda Meir bejelenti, hogy az izrae-

li csapatok immár „Afrikában harcolnak”. Ekkor kéri hadügyminiszterét a hadműveleti helyzet ellenőrzésére. A miniszter konzultál a harctéri parancsnokkal, majd jelenti, hogy mindössze hét ellenséges úszó harckocsi kelt át, a helyzet kezelhető. Szadat tehát teljesen hamis képet kap. Este helyzetértékelő megbeszélést tartanak a főhadiszálláson. Szazli tábornok azt javasolja, hogy vonják vissza a csatornától keletre álló páncélos kötelékeket, és velük zúzzák szét az izraeliek hídfőjét. „Ez teljesen demoralizálja a visszahagyott gyalogságot” - véli Szadat, és elveti a javaslatot. A hídfőt ehelyett nyugat felől, a mindaddig visszatartott stratégiai tartalékokkal kell felszámolni. Az izraeliek korán észlelik a negyven kilométerről közeledő T 62-es harckocsikat, és két páncélos dandárral szárnyba támadják őket. A páncélos ütközet az izraeliek győzelmével végződik. A csata után szétrombolnak több légvédelmi rakétaállást és előretörnek az öböl partján fekvő Szuez városáig. Hogy megakadályozza a város bevételét, Szadat harcba veti utolsó tartalékát, a köztársasági gárda elit páncélos dandárját. Ekkorra azonban már az izraeliek kivívták a teljes légi uralmat a terület felett.

A szovjetek megpróbálják rábeszélni Szadatot: addig szüntesse be a harccselekményeket, amíg még elfogadható helyzetből tárgyalhat. Szadat azonban rosszul méri fel pozícióit. Csak akkor hajlandó tárgyalni a fegyverszünetről, amikor október 21-én a teljes harmadik hadsereget a bekerítés fenyegeti. Golda Meir előbb elutasítja az ajánlatot, majd az amerikaiak nyomására elfogadja azt. Október 22-én 18 óra 52 perckor életbe lép a fegyverszünet. Még nem érkeztek be az ENSZ-megfigyelők; az egyiptomiak ennek ellenére abból indulnak ki, hogy az izraeliek betartják a fegyverszüneti megállapodást. Annál nagyobb a meglepetésük, amikor október 23-án reggel tovább nyomulnak dél felé, beveszik Adabiya kikötőjét, és bezárják a gyűrűt a harmadik hadsereg körül, mely ott ragadt a félszigeten. Negyvenötezer ember, kétszázötven harckocsi szorult a csapdába, nélkülözve az orvosi ellátást és a vizet. A sugárhajtású izraeli harci gépek rávetik magukat a védtelen katonákra és valóságos vérfürdőt rendeznek közöttük. A Szovjetunió erre kilátásba helyezi, hogy azonnal csapatokat küld a térségbe. Az amerikaiak is hármasként készülségi fokozatba helyezik egységeiket, amire az 1962-es kubai rakéta-válság óta nem volt példa. A világot ismét az atomháború réme fenyegeti.

Október 25-én az ENSZ ismételen fegyverszüneti határozatot hoz. Ezt is többször megszegik, mindaddig, amíg az izraeliek 1974 februárjában vissza nem vonják csapataikat a Szuezi-csatorna nyugati partjáról. Összesen nyolcszázharminc harckocsit veszítettek, ami igen magas ár. A háború tulajdonképpen oka, a Sínai-félsziget csak 1981-ben, részletes béketárgyalásokat követően kerül vissza Egyiptomhoz. Az izraeliek katonai győzelmét követi politikai vereségük - az egyiptomiak pedig mind a mai napig évente megünneplik sikerüket.

Tévedések az első Öböl-háborúban

(Irak, 1991. január 17. - február 28.)

A hadtörténelemben első Öböl-háborúként vonult be a koalíciós erők és Szaddam Husszejn iraki diktátor csapatai között 1991 elején kirobbant katonai összecsapás, melynek kiváltó oka az olajban gazdag Kuvait elleni rajtaütésszerű iraki támadás volt. 1990. augusztus 2-án reggel iraki harckocsik csörömpölnek a Kuwait City-be vezető hatsávós autópályán, s egészen a szaúd-arábiai határig nyomulnak előre. Bagdadban az iskolás gyerekek azt kiáltozzák, hogy „Szaddam, vérünket adjuk érted!” Az utcákon mindenütt az ő arcképe látható, az iraki nép benne ünnepli Szaladin, az „Iszlám kardja” újjászületését. Célja egy egyesült iszlám birodalom. Kuvait rajtaütésszerű megszállása csupán az első lépés. Már ennek is egy hatalmas tévedés az alapja, melyeket a háború során több másik is követ majd.

Az iraki diktátor ugyanis úgy véli, hogy az USA nem avatkozik be, csupán tétlen szemlélője lesz az eseményeknek. Titkosszolgálati vezetőinek jelentései derülátó hangvételűek. Amikor az amerikai nagykövet átadja idősebb George Bush amerikai elnök üzenetét, a diktátor azt a kiengesztelődés jeleként értékelte. Számításaiba azonban hiba csúszott. A Kuvait elleni támadást követően az olajárak az egekbe szöknek a világ olajtőzsdéin. Veszély fenyegeti a következő évszázad olajtartalékainak egy részét, küszöbön áll az energjaválság. Ez nyílt kihívás az Egyesült Államok stratégiai érdekeivel szemben. A nyugati hatalmak és arab olajszállítók ezt a fejlődést nem nézhetik tétlenül.

Mindezeket túl Szaddam Husszejn az olajüzletből származó bevétel túlnyomó részét nagyszabású fegyverkezési programokra fordítja. Hatezer páncélosa, hatszáz modern harci gépe van, legalább egymillió harci tapasztalattal rendelkező férfit tart fegyverben. Nem utolsósorban rendelkezik a vegyi hadviseléshez szükséges potenciállal, ballisztikus rakétái is vannak, melyekkel célba juttathatja a harcanyagot. Ezzel felborítja a közép-keleti erő-egyensúlyt, veszélyezteti a Nyugat és Izrael politikáját. Egyetlen állam sem tehet szert akkora hatalomra, hogy szomszédait függő helyzetbe hozza, illetve veszélyeztesse a Nyugat és a „világ csendőre” - az Egyesült Államok - olajérdekeltségét.

Amerikai hatásra az ENSZ Biztonsági Tanácsa meghozza hatszázhatvanas számú határozatát, mely elítéli az iraki inváziót. Az Egyesült Államok külügyminisztere, Baker világméretű útra indul, hogy összekovácsolja a háborús koalíciót. Fáradozásait siker koronázza. Szaddam meghökken, mikor látja, mily élesen fordul ellene az Egyesült Államok, mily energikusan törekszik birodalma megsemmisítésé-

re. Nem számolt azzal, hogy erkölcsi keresztes hadjáratot indítanak ellene. 1991. január 9-én Genfben Baker ultimátumot nyújt át iraki kollégájának, Tarik Aziznak. A dokumentum hangvétele, megfogalmazása olyannyira éles, hogy az iraki külügyminiszter nem veszi át, hanem otthagyja a konferenciaterem asztalán. A megbeszélést követően Baker hivatalosan kijelenti, hogy Azizt Bagdad elleni nukleáris támadással fenyegette meg, ha Irak tiltott fegyvereket, például harci gázokat vetne be. A „Wisconsin” amerikai csatahajó ekkorra már a Perzsa-öbölben jár, fedélzetén három nukleáris fejrésszel felszerelt „Tomahawk” manőverező robot-repülőgéppel.

Az irakiaknak nincs pontos képe az USA haditechnikájának tetemes minőségi (és mennyiségi) fölényéről. Sok katona azt hiszi, hogy tényleges esélyeik vannak a küszöbönálló összecsapásban, melyet Szaddam nagyképűen „minden háború anyjának” nevez. A rideg tények pár nap alatt kijozanítják az álmodozókat. Az USA abszolút technológiai fölénye már az első órákban eldönti a háborút. A levegőből végrehajtott, háromdimenziós első csapás már az első nap megbénítja az ellenséges vezetési rendszert. Az iraki hadigépezet alsó szintjét harci helikopterek és különleges egységek támadásai bénítják meg, a középső szinten az amerikai haditengerészet különleges gépei ellenőrzik a teljes légteretet, s legfelül, harminchatezer kilométer magasságban műholdak tartják megfigyelés alatt a hadszínteret.

A „Desert Storm” hadművelet Schwarzkopf tábornok vezetésével 1991. január 16-áról 17-ére virradó, holdtalan éjszakán, „Apache” harci helikopterek támadásával veszi kezdetét. A támadó helikoptereket Navstar-műholdak vezetik a célterületre, ahol megnyitják a tüzet az ellenséges radarantennákra, táviróvezetékekre és elektronikus berendezésekre. A harminc „Hellfire” irányított rakéta, a száz nem irányított rakéta, a négyezer gépágyúlövedék alapos munkát végzett. A hajózószemélyzet éjjellátó szemüveget visel, melyekkel tisztán látják a terepet. A helikopterek támadásával egyidőben különleges egységek érnek földet - a Delta Force kommandósai, a hadsereg rangerei, a haditengerészet SEAL-búvárai és a brit SAS katonái -, és lerohanják az ellenség parancsnoki harcállás- és vezetési pontjait. Saját kommunikációs és irányító rendszert építenek ki. Különlegesen felszerelt repülőgépek elektronikus eszközökkel megbénítják a teljes iraki hírközlési- és telefonhálózatot.

Bagdadot január 17-én, a hajnali órákban éri az első légitámadás. Összesen kétezer-négyszázharminc repülőgép száll fel a Perzsa-öbölben, illetve a Vörös-tengeren őrző hordozókorról, Diego Garciáról (az Indiai-óceán szigetéről) és Incirlikről (a törökországi légi-bázisról). A támadó kötelék légi utántöltését hatvan tanker-gép végzi. B-52-es bombázók manőverező robot-repülőgépeket indítanak. Brit Tornádók mélyrepülésben bombáikkal kráterek mezejévé változtatják a kifutópályákat. A tengeren a csatahajók és rakétacirkálók szintén manőverező robot-repülőgépeket indítanak, melyek terepkövető és műholdas navigációs rendszereikkel halálos pontossággal érnek célba. Az F-117-A típusú lopakodó vadászbombázók a radar számára láthatatlanul dobják le halálos terhüket - négyszázötven kilogrammos lézerrányítású bombáikat - a kijelölt bunkerekre, létfontosságú csomópontokra, erőművekre és hidakra. Első támadó hullámuk pár perccel hajnali három óra előtt éri el Bagdadot, s ott kiiktatja a kijelölt célokat. Az iraki légvédelmet egyszerűen legázolták. Mikor az irakiak észlelik a megsemmisítő csapást, és riasztják a légvédelem egységeit, azt tapasztalják, hogy csaknem minden állás romokban hever, a bombázók pedig már árkon-bokron túl vannak. Az a néhány katona, aki túlélte a poklot, zavarodottan valamiféle szellem - „shabah” - támadását emlegeti.

Bagdad felett lángok festik vörösre az éjszakai eget. A világ a televízió képernyőjén kíséri figyelemmel a borzasztó színjátékot, az iraki diktátor pedig atom-biztos óvóhelyéről szól népéhez, és azt ígéri, hogy küszöbön áll a jelentős politikai győzelem a gyűlölt amerikaiak felett. Azt hiszi ugyanis, hogy véres állóháborúra kényszerítheti az amerikaiakat. Számbeli fölényben lévő páncélosait és tűzértségét azonban nem tudja bevetni, légierejének egy része pedig Iránba menekül, hogy elkerülje a megsemmisülést.

Napkelte előtt néhány perccel újabb bombázó hullámok érik el Irak területét, lerombolják a repülőtereket és tűz alá veszik a „Tawakalna” elit-hadosztályt. A hangsebességnél gyorsabban repülő gépek ellen ötven iraki elfogó vadászt vetnek be - eredménytelenül, sőt, két MIG-29-est el is veszítenek. A légitámadás legfontosabb célját a Szovjetuniótól vásárolt „Scud” típusú rakéták jelentik, melyek mobil indítóállványról is kilőhetők. Január 28-án „Scud”-fejrész csapódik be Tel Avivba. Az amerikai diplomáciának minden fortélyát latba kell vetnie, hogy visszatartsa Izraelt a megtorló intézkedésektől.

Az első napokon csaknem százezer tonna bomba hullik Irakra. Szaddam szárazföldi hadseregét megtizedeli a bombazápor. Ha azonban végleg le akarják győzni bakot, meg kell szállniuk az országot, a diktátort pedig meg kell fosztaniuk hatalmától. A világ meg van győződve: ez következik, amikor 1991. február 24-én kezdetét veszi a szárazföldi hadművelet, s a szövetséges páncélosok oszlopai - „Apache” és „Blackhawk” helikopter-rajok támogatásával - előretörnek az iraki sivatagban. Céljuk Kuwait City és Bagdad. Alig huszonnégy óra alatt kétszáz kilométert nyomulnak előre. Az iraki hadseregnek ki kell ürítenie Kuwaitot, menekülésük a „pokol országútján” vérfürdőbe torkollik. Az irakiak százötvenezer embert veszítenek; a szövetségesek alig kétszázat, ebből harmincötöt „baráti tűzben” - saját tévedésük miatt.

A koalíciós erők harckocsijai négy nap múlva Bagdad kapujában állnak. Ekkor hirtelen megállítják az előretörést. A világ ámul: február 28-án tűzszünet lép életbe. A szárazföldi hadművelet alig száz

óra hosszat tartott. Amerikai értékelés szerint a politikai célszerűség azt kívánja, hogy Szaddam Huszein és szunnita állama a regionális erő-egyensúly megőrzése érdekében továbbra is fönmaradjon. Haderejének maradékával képes arra - ez a rendeltetése -, hogy sakkban tartsa Iránban az iszlám fundamentalistákat. Az amerikai vezetés azt hiszi, pacifikálta bakot. A következő évek során kiderül majd, mennyire téves volt ez a helyzet-értékelés. 1991 márciusában Schwarzkopf tábornok elkeseredetten kijelenti: az Egyesült Államok elnöke, idősebb George Bush vette el tőle a végső győzelmet.

Az „Iraqi Freedom”-hadművelet

(Irak, 2003, március 19. - május 7.)

A Fehér Ház nyugati szárnyának földszintjén található a helyzetértékelő központ, a „situation room”. Március 19-én, szerdán itt hangzik fel Tommy Franks tábornok hangja, amint az elnök kérdésére válaszol: „*This force is ready to go!*” - „Erőnk indulásra készek!” Ennek hallatán az amerikai elnök, ifjabb George W. Bush parancsot ad az „Iraqi Freedom”-hadművelet megindítására. A harccselekmények a terv szerint március 21-én kezdődnek. Az Egyesült Államok katonái már behatoltak az iraki-kuvaiti határon kialakított demilitarizált zónába, és már csak a támadási parancsra várnak. A főparancsnok a texasi származású Tommy Franks, akit Vietnámban három ízben tüntettek ki bátorságáért. Egyedüli négycsillagos tábornokként a „Centcom”-ból, az Egyesült Államok „Central Command”-jának harcálláspontjáról vezeti a koalíciós csapatokat. A harcálláspont a katarai sivatag közepén található, nem messze a dohai tevepiactól.

A háború legitimitása azóta is vitatott. Az olasz titkosszolgálat már 2001 folyamán olyan - állítólag hiteles - bizonyítékok birtokába jutott, melyek szerint Szaddam Husszein arra törekszik, hogy Nigerben több száz tonna uránium-hidroxidot szerezzen be, mely az atombombák egyik lehetséges alapanyaga. A korábbi nigeri nagykövet, Wilson feladata az értesülés ellenőrzése. 2002 márciusában kelt jelentésében így fogalmaz: „Csalás az egész!” 2002 októberében ennek ellenére az amerikai képviselőház, majd egy nappal később a szenátus is támogatja az erőszak alkalmazását Irakkal szemben - még ilyen értelmű ENSZ-határozat hiányában is. Irak erre 2002. december 7-én tizenkétezer oldalas fegyverkezési dossziét terjeszt elő, mely azonban Washington álláspontja szerint „felette hiányos”. A Niger-dokumentumok eredetiségét a szakemberek is vitatják. Később kiderül majd: otromba hamisítványról van szó. A CIA igazgatója, Tenet a háború után elismeri, hogy ragaszkodnia kellett volna az állítólagos dokumentumok törléséhez.

Az iraki háború ekként kezdettől fogva tévedésen alapul. Amikor pedig megkezdődik, következik az újabb tévedés. 2003. március 19-én a CIA ügynökei izgalmas értesüléseket továbbítanak az amerikai fővárosba. Azt állítják, hogy Szaddam Husszein konkrét nyomára bukkantak: ismereteik szerint előző nap egy lakossághoz szóló tv-üzenetet követően Bagdad déli részének egyik házába vonult vissza. Az elektronikus lehallgatás során szerzett ismeretek arra utalnak, hogy jelenleg törzsével haditanácsot tart a „Dora farm” nevű házban. Egy magas rangú iraki tiszt átállását követően megerősíti az értesülést, és említést tesz egy harmincméteres távolságban létesített bunkerről. Az iraki diktátor és fiai egy esetleges támadás során vélhetően ott rejtőznek majd el.

Rumsfeld védelmi miniszter azonnal tájékoztatja az elnököt, hogy esély kínálkozik egy „lefejező csapás” végrehajtására: befejezhetnék a háborút, még mielőtt az elkezdődne. Az elnök és legbensőbb tanácsadói három óra hosszat tárgyalnak. Az időjárásra való tekintettel a háború a tervek szerint március 21-én, nagy erejű légitámadásokkal veszi kezdetét. Tenet, a CIA igazgatója most a támadás időpontjának huszonnégy órás előrehozatala mellett érvel, mivel igen nagy az esélye, hogy Szaddamot már a háború kezdetén sikerül harcképtelenné tenni. A jelenlevők támogatják a „lefejező csapást”. A Pentagon új parancsokat ad a kijelölt légi-bázisoknak. A főhadiszállás megadja a pilótáknak a célok pontos koordinátáit. A brit kormányt azonban nem tájékoztatják a tervek módosításáról.

A katarai Al-Udeid légi-bázisról hajnali három óra harminc perckor felszáll a nyolcadik vadászbombázó osztály két F-117-es lopakodó bombázója, hívójelük „Ram 01” és „02”. Feladatuk, hogy gépenként két-két EGBU-27-es típusú precíziós bombát dobjanak Bagdad Dora-negyedére. A műholdas vezérlésű bunkertörő bombák hossza öt méter, súlyuk darabonként egy tonna; ez lesz az első bevetésük háborús körülmények között. Az F-117-eseket egyedül alacsony észlelhetőségük védi, védelmi fegyverzet nincs a fedélzeten. Ezért kíséretre van szükségük. Az iraki légtérben, a déli repülési tilalmi övezetben két F-16-os vadászgép és a haditengerészet három elektronikus hadviselésre specializált EA-6B „Prowler” harci gépe csatlakozik hozzájuk, utóbbiak feladata az ellenséges radarok leküzdése. Észak felé vezető repülőútjukon a hét gépet a levegőben töltik fel üzemanyaggal. Nem sokkal öt óra harminc perc előtt érik el Bagdadot. Az ég már világosodik. A két lopakodó bombázó különböző irányból repül rá a célra. Mikor a pilóták kinyitják a bombarekeszek ajtóit, megváltozik a gép formája és láthatóvá válik az ellenséges radar számára. A kioldott bombák hatalmas detonációval érnek földet. Az iraki légvédelem csak akkor lép működésbe, amikor a gépek elérhetetlen magasságban és sebességgel már hazafelé tartanak. Hátuk mögött negyven „Tomahawk” manőverező robot-repülőgép csapódik be Bagdad védelmi létesítményeibe. A robot-repülőgépeket néhány órával korábban a Perzs-öbölben járőröző két repülőgép-hordozó, két tengeralattjáró és két romboló indította.

Az amerikai tv-csatornák március 20-án, washingtoni helyi idő szerint este fél tízkor kezdik sugározni az első képeket a támadásról. Bush rövid televíziós beszédet intéz az amerikai néphez. „Parancsomra a koalíciós csapatok támadást indítottak válogatott katonai célpontok ellen” - mondja. A támadás célja az volt, hogy lefegyverezze Irakot, felszabadítsa az iraki népet, és ezzel nagy veszélytől mentse meg a világot. Bush ekkor még nem tudja, hogy az előrehozott „lefejező csapás”-t olyan célpontra mérték, amely nem is létezett. Amikor az amerikai csapatok bevonulnak Bagdadba, a Dora-negyedben semmi olyasmit nem találnak, ami bármiféle földalatti erődre utalna. A jelentés, mely szerint Szaddam Husszein ott tartózkodik, kacsának bizonyult. Mégis folytatódnak a spekulációk a diktátor állítólagos haláláról, melyeknek tápot ad, hogy március 20-án az iraki televízió egy nyilvánvalóan korábban rögzített Szaddam-beszédet közvetít felvételről.

Irak déli részén nagyjából ugyanebben az időpontban kezdi meg előrenyomulását Bagdad felé az első tengerészgyalogos hadosztály (negyvenkétezer fő), valamint a harmadik amerikai gyaloghadosztály (tizenötezer fő). Az „Abrams” harckocsik és a „Bradley” gyalogsági harci járművek a lehető legnagyobb sebességgel törnek előre észak felé a sivatagban. Óránként hetven kilométert is megtesznek, miközben kétszáz liter üzemanyagot fogyasztanak. Ezért közúton követik őket az utánszállító lépcső tartálykocsijai, melyek mindegyike huszonháromezer liter üzemanyagot tud szállítani. Az Egyesült Államok első tengerészgyalogos hadosztálya a haderőnem egyik legrégebbi és leggyakrabban kitüntetett magasabb egysége. A második világháború során részt vett a Csendes-óceáni hadszíntér szinte valamennyi ütközetében. A hadosztály harcászati jelzését, a kék rutapajzsra festett vörös egyest ezért ékesíti a nagybetűs „Guadalcanal” felirat. A hadosztály tengerészgyalogosai a későbbiek során ott harcoltak Koreában, Vietnamban és az első Öböl-háborúban.

A két hadosztályt a százegyedik légi szállítású hadosztály tizenhatezer katonája, kétszázötvenhat félelmetes „Apache” és „Blakhawk” harci helikoptere támogatja. „Vijjogó sasoknak” („*screaming eagles*”) nevezik magukat, mivel taktikai jelzésük egy fekete pajzsra helyezett fehér sas fej. Az elit egység ott harcolt 1944-ben Normandiában, egészen 1972-ig Vietnamban, melyet ők hagytak el utolsóként. A három hadosztálytól keletre az első brit páncélos-hadosztály huszonhatezer katonája tör előre Bászra felé. Alárendeltségébe tartozik a hetedik páncélos dandár, a „sivatagi patkányok” („*desert rats*”), akik ott harcoltak Rommel ellen Észak-Afrikában, részt vettek az első Öböl-háborúban és a Balkán-félsziget nemzetközi békefenntartó kötelékeiben. A szövetségesek azt remélik, hogy Bászra egymillió lakosa - túlnyomórészt suták - nem harcol majd, hanem felszabadítóként köszönti a briteket.

A Kuvaitból kiinduló északi irányú amerikai előretörést további tévedés előzi meg. Az eredeti tervek azzal számoltak, hogy hatvankétezer amerikai katona Törökországból kiindulva észak felől is megtámadja Irakot. A két irányból történő bekerítés az amerikai hadműveleti tervek egyik állandó eleme volt. A török parlament azonban megmakacsolja magát, és nem engedélyezi az amerikai csapatok átvonulását. Marad tehát az egyoldalú előrenyomulás dél felől, és az a remény, hogy a hetven ezer szövetséges kurd milicista elfoglalja majd a légitámadások miatt kiürített iraki állásokat.

A délről történő előrenyomulás során világossá válik, hogy az iraki csapatok harci szelleme finoman szólva nem a legkiválóbb. Legnagyobb részük azonnal megadja magát. Az Egyesült Államok légierije kétmillió rölapot szórt le, melyen kapitulációra szólítja fel az iraki katonákat. Igaz, az irakiak már korábban kinyilvánították, hogy nem a sivatagban, hanem Bagdadban akarnak harcolni. Az amerikai páncélosok naponta kétszáz kilométert tesznek meg, és ennek során csupán Bászrától délre, Umn Quasr olajkikötő térségében ütköznek keményebb ellenállásba. Gyorsan beveszik a nagy fontosságú rumeliai olajmezőket. A harckocsi-ágyúk csövére a katonák felírták: „*The big show*”. Valóban, a műsor káprázatos. Donald Rumsfeld védelmi miniszter német stílusú villámháborút, „*Blitzkrieg*”-et szeretne látni, kis létszámú, de annál jobban felszerelt és kiképzett elit-csapatokkal akarja megnyerni a háborút, melyeket összefog az elektronikus hírközlés és irányítás, valamint a hiánytalan hadtáp alkotta hálózat. A legutóbbi Öböl-háborúban még kilenc hadosztály, csaknem háromszázhatvanötezer katona harcolt, ebben már alig százötvenezer fő a négy hadosztályra tagolt „high-tech” hadsereg létszáma. Tommy Franks így fogalmaz: „Ez olyan háború, amilyenre még nem volt példa a történelemben: a háború új kultúrájának kezdete, a huszonegyedik századi hadviselés technikájának és harcászatiának iskolapéldája.”

Március 21-én este kezdődik a „*Shock and Awe*” hadművelet azaz a dermesztő és rémítő tömeges légi csapások Bagdad ellen, amelyek az eredeti tervek szerint a háború nyitányát jelentették volna. A légi csapások célja a távközlési hálózat, a csapatok vezetési és irányítási rendszere, mindenekeelőtt azonban az ellenség harci szelleme. Meg kell törni az iraki hadsereg harci kedvét, erkölcsi tartását, és megadásra kell kényszeríteni. Összesen háromezer-ötszáz nagy pontosságú, irányított bombát és rakétát vetnek be a katonai célpontok és a diktátor palotái ellen. Ez a mennyiség a tízszerese annak, mint amennyit az amerikaiak az első Öböl-háború kezdetén bevetettek.

Az Indiai-óceán sziget-támaszpontjáról, Diego Gardáról mindössze négy B-2-es nehézbombázó száll fel és repül Bagdad felé. A jellegzetes, denevér formájú, nagyméretű lopakodó bombázókat az ellenséges radar alig-alig képes észlelni. Kíséretüket egy tucatnyi régebbi, Nagy-Britanniából felszállt B-52-es és tanker-gépek alkotják. Az iraki főváros nagyszámú kisebb repülőterén iraki harci gépek állomásoznak, melyek képesek tömegpusztító fegyverek szállítására és bevetésére. E repülőterek is a

bombázók célpontjai közé tartoznak. Az egész azonban nem más, mint az iraki háború számos tévedésének egyike. Sehol nem sikerült nyomára bukkanni a tömegpusztító fegyvereknek, melyek megléte a háború egyik legfőbb indoka volt. A háború után bebizonyosodik az, amit az ENSZ fegyverzetellenőrei már előzetesen valószínűsítettek: Irak már régóta nem birtokol ilyen fegyvereket.

A négy lopakodó bombázó fedélzeti számítógépébe betáplálták a célok adatait, a saját sebesség, valamint a magasság ismeretében a bombakioldás optimális pillanata meghatározható. A többi a JDAM („*Joint Direct Attack Munition*” - egységes közvetlen támadó lőszer) maga intézi: műholdak vezetik célra, beépített mikroprocesszorai elektromos szervo-motorok révén változtatják a vezérsíkok állását, ezzel a bomba röppályáját. A negyvennyolc kioldott bomba között új fejlesztésűek is találhatók, mint például a megerősített bunkertörő bomba, impozáns kéttonnás robbanótöltettel. Hasonlóan új a mikrohullámú bomba, mely szinte megolvasztja a számítógépek áramköreit és százméteres körzetben használhatatlanná teszi az elektronikus eszközöket. Bagdad felett a robbanások tűzgömbjei gomba alakú porfelhők árnyát vetítik az éjszakai égboltra, a robbanások fültépő dörejébe belerázkódik az egész város. Lángokban áll az elnöki palota és számos más kormányzati épület.

Pár nap múlva fény derül egy újabb tévedésre. A háború ellenzői és a béke kutató intézetek egyaránt azt jóslták, hogy az egész Közel-Kelet vértől iszapos csatatérré válik, hogy az iraki hadsereg elkeseredett ellenállást tanúsít majd, mely hosszúra nyújtja a háborút és polgári lakosok százezreinek életébe kerül. Mindebből semmi sem válik valóra. Az a jóslat sem válik valóra, mely szerint Bagdadot a nagy harcértékű és fegyelmezett köztársasági gárda tizenhatezer katonája, valamint a néphadsereg és a párt százötvenezer fegyverese új Sztálingráddá változtatja majd, melyben hetekig tombol a hősi utcai harc és a mészárlás.

A GI-k ezzel szemben ott ütköznek elkeseredett ellenállásba, amelyről mindenki azt feltételezte, hogy a síták barátságosan fogadják majd az amerikaiakat, a reguláris iraki hadsereg katonái pedig egy-kettőre megadják magukat. A Nasszíriáért vívott csata a háború legkeményebb ütközete lesz. A második tengerészgyalogos ezred első zászlóalja kapja a feladatot, hogy biztosítsa a város két hadászati fontosságú vízi átkelőhelyét: délen az Eufrátesz, északon a Szaddam-csatorna felett ívelő hidat. A két hidat mintegy ötkilométeres út köti össze: az „Ambush Alley.” Az előzetes eligazításon azt mondták a katonáknak, hogy Nasszíria Szaddam ellenzékének fellegvára, az ott állomásozó tizenegyedik iraki gyaloghadosztály harcértéke pedig alacsony. Március 23-án délelőtt azonban, mikor az „Amtrack”-ok - láncfalpas kétélű gyalogsági harcjárművek, melyek huszonöt teljesen felszerelt tengerészgyalogost képesek szállítani megközelítik az első hidat, mindenfelől heves elhárító tűz fogadja őket. Géppuskák, aknavetők és páncélelhárító rakéták tüzelnek a támadást végrehajtó három századra. A hídron túljutva a tűz csak fokozódik. Ez ugyan nem szervezetlen ellenállás, még csak nem is lesállítás: ez erős, hadászati jelentőségű, védelmi állás. Tizennyolc amerikai katona hal meg: ez több, mint amekkora veszteséget bármely más század kénytelen volt elszenvedni a hadjárat során.

Az irakiakat külön lelkesíti az a véletlen siker, mely előző éjszaka hullott az ölükbe. Eltéved az ötszázhetedik karbantartó század gépkocsioszlopa, mely Nasszíria mellett az autópályán halad észak felé, és tévedésből az Eufrátesz hídja felé halad. Tévelygésük a nasszíriai éjszakában olyan hatással van, mint amikor valaki véletlenül belenyúl egy darázs-fészekbe: a feldühített védők rávetik magukat a vélt ellenségre. Az oszlop legénysége ráadásul nem kiképzett harcosokból, hanem gépkocsivezetőkből, szerelőkből és szakácsokból áll. Néhányat lelőnek közülük, öten hadifogságba esnek, köztük egy harmincéves afro-amerikai szakácsnő Texasból, valamint egy sebesült katonanő, Jessica Lynch. Mindkettőjüket mutatja az iraki televízió, a képek az al-Dzsazirán és más arab adókon is láthatók.

Ez a sikeres rajtaütés tovább erősítette az ellenállást a városban. Az irakiak végre úgy érzik, hogy képesek legyőzni, de legalább feltartóztatni az amerikaiakat. Minden utcasarkon harc folyik, a földbe vajt lyukakban, a fák mögött mesterlövészek lapulnak, a fegyveres lakosság és a félkatonai fedajjin-alakulatok tagja támogatják a harcot, a katonák pedig inkább motorbiciklikon, mint páncélosokon vonulnak harcba. Rövid ideig az ő erőfeszítéseiket támogatja egy amerikai A-10-es harci gép is: tévedésből saját csapatait támadja, néhány katona életét veszti. A bászrai harcok során brit katonák is meghalnak „baráti tűzben”: egy amerikai „Patriot” légvédelmi rakéta lelő egy „Tornado” vadászbombázót. Március huszonegyedikén Szaddam televíziós üzenetében szent háborúra szólítja fel a lakosságot a megszállókkal szemben, és azt állítja, hogy „Közel a győzelem!” Aznap került sor a legsúlyosabb légitámadásokra Bagdad ellen.

Március huszonötödikén a harmadik amerikai gyaloghadosztály elővédjei már csak nyolcvan kilométerre vannak Bagdadtól. A második dandár másnapra elérheti az iraki fővárost. Az előrenyomuló csapatok azonban - várakozásaikkal ellentétben - Kerbela térségében megállni kényszerülnek. Ennek okával a haditerv egyáltalán nem számolt, az tudniillik nem más, mint a homok, mely erősebbnek bizonyul a csapatok magasan fejlett harci technikájánál. Kitér egy homokvihar, hosszú évek óta a leghevesebb. Dél van ugyan, mégis besötétedik, a látótávolság alig pár méterre csökken. A páncélosok megállnak, semmi sem megy tovább. A vihar érinti a szárazföldön délnyugati irányban előretörő százegyedik légimozgékonyaságú hadosztályt is. Harci helikoptereit a homokviharban nem lehet bevetni.

Mindehhez társul még egy újabb probléma is. Az amerikaiak hosszú és keskeny folyosón nyomulnak előre Irakban, melynek a szárnyait most veszély fenyegeti. Az utánpótlást ötszáz kilométeres

távolságból kell előreszállítani, s útközben biztosítani. Ez leköti a harmadik gyaloghadosztály egyharmadát. Ez a magasabb egység önmagában 56,8 liter üzemanyagot fogyaszt. Az ötvenezer emberből és hétezer gépjárműből álló konvoj végeláthatatlanul kanyarog a Kuvaitból északra vezető utakon. Világossá válik az is, hogy túlságosan veszélyes az amerikaiak eredeti terve, mely szerint az ellenállást tanúsító városokat nem veszik be, hanem csak megkerülik. A homokdombok mögött, a ligetekben elrejtőzött irakiak lesállításokba csalják az amerikaiakat, és feltartóztatják az előrenyomulást. A terveket megváltoztatják, a városokat beveszik. Ez igaz az ötszázezer lakosú Nadzsafra, a sííták szent városára is. Szaddam kegyetlenül elnyomta őket, miután 1991-ben leverte az amerikaiak által szorgalmazott felkelést, melyet azonban végül mégsem támogattak. Az amerikaiak azt hiszik, ha valahol, hát itt felszabadítóként fogják köszönteni őket, de tévednek. Mikor az első harckocsik átgördülnek az Eufrátesz hídján, orosz gyártmányú „Cornet” rakéták tüze fogadja őket. Nadzsafban éppoly heves az ellenállás, mint Nasszíriában.

Kiderül, hogy egyáltalán nem olyan egyszerű pár hadosztállal meghódítani és megszállni egy Franciaország nagyságú országot. Ezért megerősítik a harcoló amerikai csapatokat. Március huszonehetedikén a texasi Fort Hoodból útnak indul Irakba a negyedik amerikai gyaloghadosztály tizenkétezer katonája. A floridai MacDill-ben, a légierő támaszpontján Bush elnök katonáinak így festi le a helyzetet: „Csapatunk Irakban jól haladnak, de messze még a háború vége.”

Váratlanul aztán mégis gyorsan megy minden. Az amerikai csapatok három éke nyomul előre Bagdad felé. Április 3-án áttörik az irakiak védelmi gyűrűjét a város körül. Április negyedikén - miután harci gépek támadták a csarnokokat és az üzemanyagraktárakat - amerikai kézre kerül a bagdadi nemzetközi repülőtér. A tengerészgyalogosok délkelet felől elérik a város külső kerületeit, és pusztán szórványos ellenállásba ütköznek. A köztársasági gárda mintegy kétezeröttszáz katonája megadja magát. Április hetedikén bezárul a gyűrű az ötmillió metropolisz körül. Minden jelentős kivezető út az amerikaiak ellenőrzése alatt áll, a csapatok pedig előretörnek a városközpont felé. A Tigris partján álló Új Palotát - mely nem sokkal azelőtt még Szaddam Husszein székhelye volt - éppúgy elfoglalják, mint a hatalmas, harmincnolcezer négyzetméteres Köztársasági Palotát. A lakosság kifosztja a kormányépületeket egyszer csak szertefoszlik a kormányzat. Április 10-én, huszonegy nappal a támadás után teljessé válik Bagdad megszállása, délkeleten pedig elfoglalják Bászrát.

Az előzetes értékelésekkel szemben nem került sor vegyi fegyverek bevetésére, ilyenek azóta sem kerültek elő. Nem került sor az olajkutak tömeges felgyújtására, így elmaradt a jósolt természeti katasztrófa. Tévedtek azok a szakemberek is, akik előzetesen ötezer szövetséges katona halálával számoltak, a veszteségek mindössze százötven főt tesznek ki. Északon, Moszul és Kirkuk térségében még tartanak a harcok. Április tizennegyedikén elesik Szaddam utolsó erődje, a Bagdadtól északra százhetvenöt kilométerre fekvő Tkrit is. Irak nyugati részén leteszi a fegyvert egy tizenhatezer fős iraki magasabb egység is. A háború gyakorlatilag befejeződött. Kiderült, hogy az ellenség sokkal gyengébb volt a vártnál. A diktátort azonban még nem sikerült elfogni, noha két fiát, Udajt és Kuszajt július 24-én megtalálták és megölték. Az amerikai elnök már május elsején hivatalosan befejezettnek nyilvánítja a harci cselekményeket.

Az amerikai nép és a világ közvéleménye előtt úgy állította be bakot, mint olyan országot, amely teőtől talpig rakétákkal és tömegpusztító fegyverekkel van felszerelve, fenyegeti a világ biztonságát, diktátora, Szaddam Husszein pedig összeköttetésben áll az Al-Kaidával. George W Bush igen nehezen tudja igazolni állításait. A demokrata Robert Byrd szenátor Nyugat-Virginiából május végén a „New York Times” hasábjain kifejti, hogy Irak semmiféle közvetlen veszélyt nem jelentett; e „fájdalmas igazság” „több, mint kínos”. Az USA polgárait téves feltevésekkel rábírták: „törődjenek bele a nemzetközi jog megsértésébe, egy olyan szuverén nemzet megtámadásába, mely azt legkevésbé sem provokálta”. Lehetséges, hogy ezzel a támadással az Egyesült Államok kétszáz évvel „visszavetette a szabadság ügyét”. A „New York Times” titkosszolgálati munkatársakat is idéz, akik azt állítják, hogy a CIA tudatos politikai manipulációk áldozata lett. A Bush-kormányzat és a Pentagon kényszerítene a hírszerzést, hogy csakis olyan jelentéseket készítsenek, melyek igazolják a katonai erő alkalmazását.

Az amerikaiaknak még abba a tévedésbe is bele kell törődniük, hogy villámháborús koncepciójuk végül mégsem vált be. A háborúnak ténylegesen még e sorok írásakor sincs vége. Az elhúzódó, ravasz gerilla-harc még hetekig, hónapokig tarthat. Mindennaposak az amerikai katonák elleni rajtaütések, melyek halálos áldozatokat követelnek. Tartós iraki katonai jelenlételre kell berendezkedni, a csapatok kivonása nincs napirenden. 2003 július végén már Irakban állomásozik az amerikai haderő aktív katonáinak hatvan százaléka.

Szaddam Husszeint 2003. december 13-án fogták el, nem messze szülővárosától, Tikrittől, egy földbe vájt üregben, ahol hónapokon át rejtőzködött - ez a tény azonban korántsem vetett véget az erőszaknak.

Hadi eseményekkel kapcsolatos tévedések a forrásokban és a köztudatban

A hadtörténet egész sor eseményéről a források - tévedés folytán hamis tájékoztatást adnak. E feljegyzések hamis voltára gyakran csupán később keletkezett ismeretek alapján derül fény. Az is előfordul, hogy bizonyos esetekkel kapcsolatban a közvéleményben rögzül egy téves elképzelés, mely a tényekkel nincs összhangban. E tévedések gyakran széles körben elterjedtek, és kiirthatatlannak bizonyultak. A következőkben bemutatunk néhány példát.

Még mindig téves képzetek uralkodnak a spártaiak haláláról Kr. e. 480-ban, a thermophülai szorosnál. Okori költők nyomán az az általános vélekedés, hogy mindössze háromszázan voltak azok, akik „hűen a törvény parancsához” hagyták, hogy a perzsák lemészárolják őket, és akik ezáltal értelmetlenül feláldozták magukat Athén érdekeiért. A katonák először is sokkal többen voltak, hiszen ott volt még hétszáz thepiai és négyszáz thébai is. Tekintettel továbbá arra, hogy minden spártai harcost hét helóta kísért, számításba kell venni kétezer-egyszáz állami rabszolgát is. Így tehát Thermophülainál csaknem négyezren estek el. Ephialtész, az áruló szintén csak költők és drámaírók képzeletében létezett. A hegyen keresztül vezető gyalogösvényt - Hérodotosz szerint ezen kerülték meg a perzsák a szoros védőit - jól ismerték a perzsák oldalán harcoló maliaiak és thesszáliaiak. Xerxész tehát nem volt ráutalva árulóra.

Széles körben ismert, hogy tűzvész áldozata lett a Ptolemaiosz által Kr. e. 280-ban alapított alexandriai könyvtár, mely több mint négyszázezer kézirattal rendelkezett. Sokan még ma is úgy vélik, hogy azt a szégyenletes tettet az arabok követték el, mikor 642-ben vezérik, Amru irányításával elfoglalták Alexandriát - két középkori történetíró legalábbis ezt állítja. Hamis tudósításaik szerint - melyek az arabokra kívánják hárítani a felelősséget - Omar kalifa volt az, aki kijelentette: a könyvek szükségtelenek, ha ugyanazt mondják, mint a Korán. Ha pedig mást mondanak, akkor károsak. Így is, úgy is meg kell semmisíteni azokat. Erre állítólag a város négyezer fürdőjét hat hónapon át kizárólag a könyvtár tekerkseivel fűtötték. Mindebből semmi nem igaz. Valójában Caesar csapatai voltak azok, akik a város elfoglalása során lángba borították a kikötőt és a nagy könyvtárat.

A németországi Naumburg városában a gyermekek évszázadokon keresztül minden július 28-án kivonultak a Vogelwiesére, hogy e „madarak réjtjén” „Győzelem, huszita háború!” kiáltások közepette megtartsák a cseresznye ünnepét. 1801-ben egy utazása során August von Kotzebue német költő is részt vesz ezen a nyári ünnepen. Ezután írja „A husziták Naumburg alatt 1432-ben” című színdarabját, melynek kórusbetéteit Carl Maria von Weber zenésítette meg. 1832-ben azonos címmel népies műdal is születik, mely nagymértékben hozzájárult azon téves vélemény elterjesztéséhez, mely szerint a husziták elfoglalták Naumburgot. Valójában azonban soha nem voltak a környéken, nem ostromolták a várost, így nem is tudtak a gyermekek könyörgésére elvonulni a falak alól. A husziták 1432-ben valóban folytattak zsákmányszerző hadjáratot, de csak a brandenburgi örgrófság területén. A naumburgi cseresznyeünnep feltételezhetően egy másik bőséges ellenségtől való megmenekülésnek állít emléket, minden valószínűség szerint annak, hogy 1642-ben a város szerencsésen kiállta a Hans Christoph von Königsmarck által vezetett svéd csapatok ostromát.

A harmincéves háborúról a költők ennél is több tévedést terjesztettek el. Sokan még ma is azt hiszik, hogy mikor Tilly gróf 1631-ben bevette Magdeburgot, katonáinak engedélyt adott a város kifosztására. Ezért Friedrich Schiller a felelős. Az ő ábrázolásában tisztjei arra kéri Tillyt, vessen véget a fosztogatásnak és a rombolásnak. Schiller ezeket a szavakat adja a gróf szájába: „Gyertek vissza egy óra múlva, addig megfontolom a dolgot. Fáradtságukért, az átélt veszélyekért a közkatonáknak is jár valami.” Valójában azonban Tillynek semmiféle érdeke nem fűződött a város lerombolásához. Az ép város tudniillik további hadműveleteihez remek támpontként szolgál. Tilly kenyeret oszt az éhező lakosoknak, mikor lóháton bejárja a holttestekkel borított utcákat. A foglyul ejtett ellenséges katonának szemére hányja, hogy nagyon rosszul védelmezték a várost. A rombolásra és a fosztogatásra tehát nem adott parancsot, s azt nem is helyeselte.

A nép kollektív emlékezetében hamis kép él Nagy Frigyesről és az akkori idők katonaságáról. A porosz katona sokak számára ma is a felsőbbség kötelességtudó, fegyelmezett és engedelmes besztottjának iskolapéldája, aki hűen követi hadvezérét és a királyt, és parancsokra büszke lelkesedéstől dagadó mellkassal vonult a csatába. Ez távolról se volt így. A porosz hadsereg oly sokszor megcsodált férfias fegyelme mindenekelőtt a deresnek és a vesszőfutásnak, azaz a szigorú büntetéseknek és az azoktól való félelemnek köszönhető. A dezertálás ennek ellenére 1756 és 1763 között meglepően elterjedt volt. Nagy Frigyes hadseregének leghíresebb ezredéből ezeröttszázhuszonöt közkatona, harminckettő zenész, kilencvenhárom tiszthelyettes és három tiszt dezertált. Ezen túlmenően százharminc katona öngyilkosságot követett el, huszonkilencet pedig kivégeztek. Merész bátorságról sem mindig beszélhetünk. 1757-ben, a prágai csatában például Frigyes több tisztje, köztük az egyik parancsörtisztje is harc közben egyszerűen elbújt egy domb mögött. 1760-ban pedig több porosz al egység egyszerűen nem vett részt a torgau csatában, hanem biztonságos helyre, a környékbeli er-

dőkbe húzódott vissza, ahol - néhány osztrák katonával együtt, akik szintén önkényesen távoztak - elrejtőzött, és csak akkor kerül elő újra, mikor vége lett a csatának.

Az első világháború befejezése után azonnal megszületett az úgynevezett „tördőfés-legenda”. Az emberek elhitték azt a propagandaszólámat, mely szerint az ellenség által állítólag soha le nem győzött német hadsereg erejét nem az külső ellenség törte meg, hanem a belső forradalom 1918 novemberében. A „Neue Zürcher Zeitung” bécsi tudósítója már 1918. december 17-én így ír: „Ami a német hadsereget illeti, az általános vélekedés röviden akként foglalható össze, hogy a polgári lakosság orvul tört döfött annak hátába.” A szemrehányás célpontja elsősorban a szocialista baloldal, a legenda valóságos harci eszközzé válik a jobboldali pártok kezében. Az állítás azonban nem felel meg a tényeknek, mint ahogy azt egy parlamenti vizsgálóbizottság már 1925-ben megállapította. Németország katonai vereségéhez kétség sem férhet. Ennek ellenére a tördőfés legendája egészen a második világháborúig elevenen él a német nép kollektív emlékezetében.

A második világháború után hasonló makacssággal tartja magát az a nézet, mely szerint Hitler 1940 május végén Dunkerque-nél tudatosan hagyta elmenekülni a bekerített angol haderőt, annak érdekében, hogy Churchilltől engedményeket csikarjon ki, avagy rávegye a békekötésre. Néhány történész és tábornok jutott erre a megállapításra - a háború utáni időszak ezen legendáját azonban mára már megcáfolták. A körülzárt kötelékekre a megsemmisítés várt, a légierőnek kiadott parancsok e vonatkozásban világosak és egyértelműek. Göring repülőinek azonban nem sikerül végrehajtani a parancsot. Dunkerque sokféleképpen értelmezhető, lovagi gesztusként azonban semmiképpen sem.

Általában is igaz, hogy a német nép körében számos hamis vélemény él a második világháborúról, a híresztelések és tévedések e gazdag tárházáról. Ez közvetlenül a háború után számos legenda kialakulásához vezetett. Ezek egyike az a megállapítás, hogy Hitler Németországa csodafegyvereinek kifejlesztése során karnyújtásnyi távolságra került az atombomba előállításától. Igaz ugyan, hogy 1938-ban német tudósok - Otto Hahn és Fritz Strassmann - fedezik fel a maghasadás jelenségét, és létrehoznak egy kutatási programot, melyet 1941-ig a szárazföldi hadserege fegyverzeti hivatala is bőkezű támogatásban részesít. Hitlernek azonban gyors eredményekre van szüksége: a rakétafegyvereket részesíti előnyben. Ezért nem került sor a hasadóanyag ipari előállításának kutatására sem nem úgy; mint az Egyesült Államokban. Az atombomba megépítése így még vizsgálat tárgyát sem képezte. 1942-ben a német kutatók elegendő mennyiségű nehézvízzel rendelkeznek ahhoz, hogy megépítsenek és üzembe helyezzenek egy atomreaktort. A rendelkezésre álló ipari és pénzügyi kapacitások egy atombomba megépítéséhez távolról sem elegendők. Az USA háromszázezer szakembert és mintegy kétmilliárd dollárt fordít erre a célra. A Német Birodalom távolról sem rendelkezik ekkora kapacitásokkal, így a háború alatt gondolni sem lehet egy effajta fegyver előállítására, harci alkalmazásáról már nem is szólva.

Sokan azt hiszik, hogy a „Waffen-SS” egységeiben kizárólag fanatikus, kiemelkedő katonákkal találkozhatunk: bátor és szívós harcosokkal, akik remek kiképzésűeknek, világnézeti meggyőződésűeknek, szakszerű vezetésűeknek és elsőrendű fegyverzetűeknek köszönhetően mindig és mindenütt kitűntek magukat a harcban. Ez azonban távolról sem volt mindig így. Július 2-án történt az, ami a „Sallai kudarc” néven vonult be az SS „Észak” harccsoportjának történetébe. A finn arcvonal északi szakaszán az öt SS-kötélnek a finn hadsereg egy, a német szárazföldi hadsereg öt hadosztályával együtt a Sallai orosz támpontot kellett bevennie. Az egykori „Halálfejes” kötelékeket azonban kétszer is súlyos veszteségek érik és visszaverik őket. A túlkoros harcosok ugyan meggyőződéses hívei a nemzetiszocializmusnak, de elsősorban rendfenntartó és nem harci feladatokra lettek kiképezve. Alkalmazásuk eddig koncentrációs táborok őrségének felügyeletére és védtelen polgári lakosok kivégzésére korlátozódott. Mikor harmadszorra is kísérletet tesznek Salla bevételére, az oroszok ellentámadással válaszolnak. Az SS-harcosokon jeges rémület lesz úrrá. Szemtanúk jelentései szerint - melyeket Himmlernek is bemutatnak - fegyvereiket eldobták, és „Jönnek az orosz tankok!” kiáltással, hanyatt-homlok elrohantak, át a német tüzéség tüzelőállásain. Néhány SS-harcos fogságba esett, megszegve ezzel Himmler parancsát, mely szerint a küzdelmet egészen a legvégsőkig kell folytatni. Az SS-harccsoportot a szárazföldi német, valamint a finn hadsereg hadosztályának beavatkozása mentette meg a lerohanástól és a teljes megsemmisítéstől. E kudarc után átmenetileg feloszlatták az SS-zászlóaljkat.

1943 áprilisában és májusában tetőpontjára hág az atlanti csata. A szövetséges konvojok támadása során súlyos veszteségeket szenvednek a farkasfalka-harcmodort alkalmazó német tengeralattjárók. Az U-404 - más tengeralattjárókkal együtt - Új-Fundlandtól keletre megtámad egy konvojt, melynek kísérete igen erős, több rombolóból és a „Biter” kísérő repülőgép-hordozóból áll. 1943 április huszonötödikén reggel az U-404 parancsnoka, Otto von Bülow korvettkapitány az AK 4737-es térkép-negyzetből rádióon jelentést tesz Dönitznek, a tengeralattjáró-fegyvernem parancsnokának. Eszerint megtámadott egy amerikai repülőgép-hordozót, melyet az USA „Ranger” hadihajójaként azonosított. Jelenti továbbá, hogy öt torpedót lőtt ki a célra, és felmerülve több lángnyelvet és robbanási zajt észlelt. 12 óra 37-kor Dönitz így válaszol: „Nagyszerű. Jelentse, hogy értékelése szerint elsüllyedt-e a hordozó.” Bülow rádióon így válaszol: „Feltételezem, hogy a hordozó elsüllyedt, mivel a találatokat követően semmiféle védelmi intézkedést nem észleltem, noha a láthatóság jó volt és a hordozó kétség-

telenül súlyos károkat szenvedett. Az utólagos kutatás nem vezetett eredményre.” Ez a bejegyzés a hajónaplóban is szerepel. Nem sokkal ezután Bülow-nak a legmagasabb helyről gratulálnak: „Népünk jövőjéért vívott harcunkhoz történő hozzájárulását hálásan elismerve, a vaskereszt lovagkeresztjéhez járó tölgyfalombokkal tüntetem ki Ont, kettőszázharmincnyedikként a véderő katonái közül. Adolf Hitler.” Másnap reggel megérkeznek Dönitz szerencsekívánatai is. Később azonban kiderül, hogy téves volt a „Ranger”, vagy bármely más hordozó elsüllyesztéséről szóló híradás. Lehetséges, hogy Bülow a „Biter” kísérő hordozót támadta, de torpedói nem robbantak fel. A hordozó ugyanis egyáltalán nem észlelt semmiféle támadást, elvesztéséről a brit és az amerikai feljegyzések sehol sem tesznek említést. Dönitz beletörődik abba, hogy a tájékoztatás tévesnek bizonyult, de haragszik az elhamarkodott felterjesztés miatt. Hajók elsüllyesztéséről, repülőgépek lelövéséről szóló téves jelentések ismételen előfordulnak a haditengerészetben és a légierőben egyaránt. Mégis kivételszámba megy, hogy ily látványos tévedést a hajónaplóban is bejegyezzenek. Bülow megtarthatja a tölgyfalombokat, de az U-404 parancsnoki tisztségéből leváltják.

1943 áprilisában a Német Hírszolgálat bel- és külföldön egyaránt terjeszti a hírt, mely szerint német katonák a katyni nyírfaaerőben, Szmolenszktól húsz kilométerre, a Vityebszk felé vezető út mentén nyolc tömegsírra bukkantak, bennük az egykori lengyel hadsereg több ezer meggyilkolt tisztjének tetemével. Széleskörű antibolsevista propagandakampánya során Goebbels jócskán kihasználja a leletet. A németek azt állítják, hogy a tiszteket 1939 szeptemberében a szovjet hírszerzés végezte ki, méghozzá tarkójukba leadott pisztolylövésekkel. Azonban szinte senki nem hisz nekik, a nyugati szövetségesek sem. A szovjetek természetesen a német fasisztákat vádolják az újabb tömeggyilkosság elkövetésével. A németek ettől eltérő állításai pedig a Goebbels-i propaganda újabb trükkjei. A világ félrevezetett közvéleménye még évekkel a háború után is a németeket tartja felelősnek - egyszerűen azért, mert ez jól illik a róluk kialakított képbe. A valóság azonban más. A borzalmas felfedezés után néhány hónappal német kezdeményezésre létre jött egy nemzetközi orvos-szakértői bizottság, mely a tetemek egy részét fölboncolva megállapította, hogy a négyezer-száztizenhárom lengyel tiszt már legalább három éve halott. A német csapatok pedig csak 1941 júliusában hódították meg Szmolenszket. A szovjet vádhatóság ennek ellenére 1946-ban a nürnbergi perben újra megkísérli a németekre terhelni a katyni tömegmészárlást. Ez ugyan nem járt sikerrel, a szovjet sajtó azonban a hatvanas-hetvenes években folyamatosan ismételteti, hogy a vérfürdőt „hitlerista hóhérok” rendezték. Egészen 1990-ig kellett várni arra, hogy a szovjet kormány - Gorbacsov vezetésével - tekintetbe vegye a mind nyomasztóbb súlyú bizonyítékokat, és elismerje, hogy a bűntényért a szovjet (élet terheli a felelősség. Sztálin rövid úton kivégeztette a kommunizmust ellenző osztályból származó tiszteket. 1992. október 14-én a lengyel kormánynak átadták a tényleges tettesek nevét tartalmazó dokumentumokat. Sztálinon kívül teljes mértékben érintett a párt- és állami vezetés is.

A háború után számos, igen kalandos legenda próbált választ adni arra a kérdésre, vajon Adolf Hitler valóban halott-e, hiszen holtteste épségben soha nem került elő. 1945. június 6-án Sztálin a nyugati szövetségesek előtt kijelenti: lehetségesnek tartja, hogy Hitler még életben van. Júliusban a potsdami konferencián pedig azt állítja, hogy Hitler valószínűleg Spanyolországban van, miután sikerült repülőgéppel kimenekülnie a körülrzárt fővárosból. Sztálin régóta tudja, hogy mindez nem igaz. A szovjetek megvizsgálták a birodalmi kancellária kertjében fellelt elszenesedett tetem maradványait, és mindenekelőtt a jó állapotban lévő állkapocscsont segítségével megállapítják, hogy valóban a „Führerről” van szó, aki 1945. április 30-án a Führerbunkerben jobb halántékába leadott pisztolylövéssel öngyilkosságot követett el. Sztálin azonban abban érdekelt, hogy ne cáfolják meg a Hitler életben maradásáról szóló legendákat. Annak érdekében, hogy ne hulljon szét a háborúban kötött szövetség, nyomást kell gyakorolni azokra az államokra, melyek közel állnak ahhoz, hogy csatlakozzanak a nyugati szövetségesekhez. Elsősorban magas rangú amerikai katonák adnak hitelt a híreszteléseknek, és Hitler felkutatását követelik. A híresztelések változatosak. Hitler egy tengeralattjáróval menekült el. Vagy: a bunkerben csak egy hasonmása halt meg, az igazi Hitler Argentínában, Kolumbiában, esetleg Palesztinában vagy ha ott sem, akkor Japánban tartózkodik. Egy V-2-es rakéta csúcsán lőtték ki Berlinből. Kyffhäuserben rejtőzködik, vagy, sebészeti módszerek révén megváltoztatott arccal, a berlini pincékben bujkál. Pásztorként él a svájci hegyekben, esetleg szerzetesként Itáliában. Vannak, akik úgy tudják, hogy az oroszok Moszkvába vitték, és ott politikai tanácsadóként foglalkoztatják. Mások azt hiszik, az arab világot támogatja Izrael ellen vívott harcában. Olyan feltevés is van, mely szerint a valódi Hitler már a július 20-i merényletben életét vesztette, helyét a bunkerben egy igen jó képességű színész foglalta el. Más legendák ennél is tovább mennek egy lépéssel: a brit titkosszolgálat már 1919-ben Berlinbe küldte egy ügynökét, azzal a feladattal, hogy teljes pusztulásba vigye Németországot. Hitlert, az első világháború katonáját elrabolták, és Angliába csempészték, személyazonosságát az ügynökre ruházták. 1945 után az igazi Hitlert visszavitték Berlinbe, és a Führerbunker közelében kivégezték. Egy chilei diplomata pedig még 1987-ben is azt írja könyvében, hogy Hitler az Antarktisz mélyén várja az alkalmas időpontot a visszatérésre.

A háborús tévedések leggyakoribb okai

A háború nem csupán egy erőszakos cselekmény annak érdekében, hogy akaratunkat az ellenségre kényszerítsük. A háború egyben a bizonytalanság, a váratlan dolgok, a kölcsönös belső súrlódás (frikció), gyakran a teljes zűrzavar birodalma. Mindezt mesterien fejti ki Clausewitz „A háborúról” című könyvében. Kézenfekvő, hogy a háború meghatározatlan, mindig kérdéses jellege, a bizonytalanság és a kétely jó táptalaja a legkülönbözőbb tévedéseknek. Ezek az ókortól napjainkig újra és újra előfordulnak, döntő hatást gyakorolva csaták és egész hadjáratok kimenetelére. Ez így marad a jövőben is - egészen addig, míg a háborúkat nem gépek, hanem emberek, az emberi szellem és az akarat vívják.

A háborús tévedések alapvetően mindig egyformák. Ez meglepő, és arra enged következtetni, hogy a katonai parancsnokok mit sem tanultak elődeik hibájából. Tény azonban, hogy minden alkalommal nehéz halálos veszélyek közepette a helyzetet helyesen értékelni, az ellenség várható reakcióit előre látni. Ennyiben a háború hasonlít egy sakkjátszmához, amelyet az nyer, aki az utolsó előtti hibát véti. A háború azonban több pusztán időtöltésnél, a merészség és a siker örömeinél. Clausewitz szavaival szólva: a háború komoly célok elérésének komoly eszköze.

A modern háborút sem lehet a menedzserek megszokott eszközeivel kézben tartani. Az USA két iraki háborúja bőségesen kínál példát a tévedésekre és a hamis ítéletekre. Az elsőt - téves megfontolásoktól vezérelve - túl hamar abbahagyták. A másodikat 2003 tavaszán ugyan néhány hét alatt ragyogó stílusban, fölényesen megnyerték, megcáfolva a kételkedők és a háborút ellenzők állításait, akik hosszú és véres háborút jósoltak. A háborús konfliktus oka, Szaddam Husszein uralma megdöntésének indoka azonban téves feltételezésekben gyökerezik. E sorok írásáig nem bukkantak rá a rettegett biológiai és vegyi harcanyagokra, melyekkel a diktátor állítólag nagy mennyiségben rendelkezett. A gyanús vegyszerek növényvédő szereknek bizonyultak, a tömegpusztító fegyverek előállítására szolgáló állítólagos mozgó laboratóriumokról kiderült, hogy hétköznapi nyerges-vontatók.

A háborús tévedések, a csata közben hozott rossz döntések legfontosabb okai rendszerezve nyolc pontban foglalhatók össze. A következőkben ezek ismételt, rövid, konkrét példákkal szemléltetett bemutatására kerül sor. A példaként felsorolt események zöme az előző rész negyvenhat esettanulmányában már szerepelt, néhányról azonban itt esik először szó.

1. Az ellenség megtévesztése

A hadicsel a legősibb harci eszközök egyike. A szándékok eltitkolása, a csalás révén megtéveszthetjük azt, aki ellen ezeket az eszközöket alkalmazzuk. Az igazán ravasz hagyja, hogy akit meg akar tévesztetni, maga kövesse el az értelem hibáit. Clausewitz szerint a csel nem más, mint „a cselekvések árnyjátéka”, mely jelentős idő- és eszközráfordítást igényel. Őva int továbbá attól, hogy jelentősebb erőket hosszabb időn át pusztán látszat-célokra használjunk fel, mivel mindig fennáll a veszély, hogy ez feleslegesnek bizonyul, az erők pedig hiányoznak majd a döntés helyszínén. Minél gyengébbek a hadászati vezetés rendelkezésére álló erőforrások, annál inkább áldozatul eshetnek egy hadicselnek - miközben azt remélik, hogy kivívhatják a győzelmet. Ha pedig a gyengék és a kicsik nyúlnak végső eszközként a hadicselhez, hogy ennek segítségével kétségbeesett, bátor csapásban keressék üdvösségüket, akkor a csel és a bátorság együtt hihetetlen sikereket képes kikényszeríteni.

Minderre a leghíresebb példa már háromezer éves, és az ókortól napjainkig fölkelte az összes történelmi kor emberének - mindennekfelett pedig költőjének - érdeklődését. Elmondható ez a régészeti kutatások erőfeszítéseiről is, melyek tisztázni kívánják: vajon az antik eposzok visszavezethetők-e történelmi eseményre. A trójai faló történetéről van szó, Odüsszeusz hadicseléről, mely az évszázadokat túlélve a legtöbb nyelvben állandó szókapcsolattá vált.

Már tíz éve tart a trójai háború, és a város még mindig dacol az ostromlókkal. A görögök nem tudnak áttörni a városfalakon, így nem tudják meghódítani a várost. Minden jel arra mutat, hogy el fogják veszíteni a háborút. A leleményes Odüsszeusz erre ördögi tervet kovácsol. Ácsoltat egy falovat, mely kicsivel magasabb, mint a trójai városkapu, és odaviteli a falak elé. A faló belsejében ott rejtőznek a legbátrabb harcosok, köztük Odüsszeusz is. A görög hajók felvonják vitorláikat, majd elbújnak a legközelebbi sziget mögött. Egyedül Szinon, a görög marad hátra, hogy meggyőzze a trójaiakat: Pallasz Athénének szánt ajándékként vigyék be a lovat a városba. Priamosz király lépre megy, és lyukat üt a városfalon, hogy behozhassák a lovat. Nem hallgat lánya, Kasszandra, és a főpap, Laokoón intelmeire, akik így figyelmeztetik a királyt: „Félek a görögöktől, ha ajándékot hoznak is!” A trójaiak a templomhoz vonsozzák a lovat, és nagyszabású ünnepséget rendeznek a béke örömeire. Ejj szaka azonban a görög harcosok kimásznak a lóból és visszatért katonákkal együtt lemészárolják az alvó trójaiakat. Másnapra a bátor Trójából csupán üszkös romok maradnak. Pusztulása lakói végzetes tévedésének következménye.

Az ellenség hadicsellel történő megtévesztése több más csatát is eldöntött, melyek közül néhány világtörténelmi jelentőségre tett szert. Kr. e. 480-ban a szalamiszi öbölben a perzsák éppúgy áldozatul esnek Themisztoklész hadicselének, mint Kr. u. 9-ben Varus legiói a teutonburgi erdőben a cheruskok megtévesztő manővereinek.

Amikor a mongolok benyomulnak Kelet-Közép-Európába, a parthusok régi hadicselét alkalmazzák, és 1241. április 10-én a liegnitzi csatában menekülést színlelnek. Az őket üldöző német lovagi hadsereget lesállításba csalják és az utolsó emberig megsemmisítik.

A hadicselekhez sorolható a színlelt támadás is. 1757-ben a leutheni csatában Nagy Frigyes azért tudja legyőzni a sokszoros számbeli fölényben lévő osztrákokat, mert egy merész manőverrel megtéveszti őket. Egy évvel később Holzkirchnél viszont maga is áldozatul esik egy tévedésnek.

A második világháborúban a németek a híres „Sarlóvágás”-tervnek köszönhetően gyors győzelmet aratnak Franciaország felett, mivel a szövetségesek nincsenek tisztában az ellenség tényleges számdékaival a hadműveletek során. Mikor felismerik tévedésüket, már késő: a hadjárat elveszett.

2. Az erők téves megítélése

Clausewitz szerint a számbeli fölény mind a hadászatban, mind pedig a harcászatban a győzelem legfőbb rendező elve - csatában pedig döntő körülmény. Saját csapataink erejének és harcképességének túlértékelése, az ellenség alábecsülése ezért egyike a háborúban előforduló leggyakoribb tévedéseknek.

Mikor 1167-ben Reinald von Dassel vezetésével a császári csapatok maroknyi előőrsre a hatalmasan megerősített Róma alá ér, a védők húszszoros számbeli fölényben vannak. Számbeli fölényükre hagyatkozva, a gyors győzelem reményében a rómaiak elhagyják az erődítményt - és vereséget szenvednek.

1758-ban, 1760-ban és 1807-ben az ellenségnek nem sikerül bevennie Kolberg erődjét, mivel tévesen ítélték meg a védők harcerejét és harci szellemét. Amikor Napóleon 1812-ben Moszkva felé menetel, éppúgy alábecsüli az oroszok védelmi képességeit, mint 1815-ben a waterlooi csatában a „vas-herceget”, Wellingtonét.

1876-ban a hiú és betegesen önhitt George Custer alezredes az ép ész határait súroló mértékben téved, mikor a híres Little Big Horn-i csatában felméri a sziúk és a csejének egyesített csapatainak harcértékét. Custer a West Point-i akadémián a hallgatók rangsorában az utolsó, harmincnegyedik helyet foglalta el. Minden bizonnyal egyike a legrosszabb és legkevésbé alkalmas parancsnokoknak, akik katonákat valaha is harcba vittek. Csak a legendaírók tették szőke göndör hajú hőssé, aki a halhatatlan hetedik lovasezred zászlaja alatt önfeláldozóan harcol Crazy Horse indián főnök ellen, míg csak utol nem éri a halál. Custer maga adományozta önmagának a tábornoki rangot, és bársonyból varratott magának arannyal díszített egyenruhát. Legelőször akkor kezdtek beszélni róla, amikor egy alkalommal száznál is több csejent mérszáróltat le, köztük asszonyokat és gyerekeket is. 1876 júniusában Custer a Little Big Horn-i indián tábor felé közeledő három hadoszlop egyikét vezeti. A táborban tizenötezeren vannak, köztük öt-hatezer harcedzett sziú és csejen harcos. Custer minderről nem hajlandó tudomást venni. Felderítői figyelmeztetik, ne gyűjtsön tüzeket, hogy ne árulja el helyzetét, ám Custer fütyül rájuk. Azzal dicsekszik, hogy lovas hadoszlopa egyedül is megsemmisíti az indiánokat. A sziúk eközben már régen felfedezték és bekerítették, úgyhogy esélye sincs a meglepetésszerű támadásra. Mikor néhány indián elvágtat, Custer úgy véli, hogy menekülnek. A támadás mellett dönt, jóllehet előljárói megparancsolták, hogy ne cselekedjen önhatalmúlag. Indián felderítői ismét figyelmeztetik és megpróbálják felvilágosítani tévedéséről. Az ellenség tízszeres túlerőben van, örültség megtámadni. Custer ügyet sem vet az intelmekre, és hadoszlopát háromfelé osztja, hogy délről, északról és nyugatról egyszerre támadhassa meg a tábor. Reno őrnagy száztizenkét katonáját a sziúk éppúgy visszaverik, mint Benteen százados százhuszonöt lovasát. Custer el van vágva mindenfajta erősítéstől, amikor észak felől, egy folyón átkelve támadásra indul. A sziúk legerősebb csoportja egy magaslatra szorítja, bekeríti, és az utolsó emberig lemészárolja. A halottakat levetkőztetik és megskalpolják. Ritkán fordul elő, hogy egy fölényes és öntelt tiszt ily vakon vezette volna embereit a biztos pusztulásba.

1941 júniusában a „Barbarossa” hadművelet során Hitler hasonló tévedést követ el. Az oroszországi hadjáratból hatalmas katasztrófa lesz. Hitler az ardenneki offenzíva során még 1944 végén is túlbecsüli a német véderő erejét és lehetőségeit, ezzel párhuzamosan alulértékeli a védekezni kényeszerű amerikai csapatok harci képességeit. E tévedéséért Németországnak nagy árat kell fizetnie.

1954 tavaszán a Dien Bien Phu-i harcok során a francia tábornoki kar biztos abban, hogy a Vietkong harcosai túl gyengék az erőd meghódításához, ezért visszautasítja a felkínált erősítéseket. Az ellenség groteszk lebecsülése - Dien Bien Phu néhány hét múlva elesik.

1961 áprilisában az emigráns kubaiak Disznó-öbölbeli partraszállása során hasonlóan súlyos következményekkel jár az amerikai kormányzat és a CIA tévedése, midőn szinte elképesztő mértékben alábecsülik Fidel Castro csapatainak erejét és harcértékét. A Disznó-öbölbeli partraszállás így súlyos katonai kudarcá válik.

3. A hadműveleti helyzet téves megítélése

Gyakran előfordul, hogy a katonai vezetők tévednek a tényleges hadműveleti helyzet megítélésében, és ezért helytelen döntéseket hoznak.

Az actiumi tengeri csatában Kleopátra túl hamar adja fel a harcot a rómaiak ellen. Éppen az egyiptomi hajók kapkodó menekülése az, ami miatt Antonius teljes vereséget szenved Octavianustól.

312-ben Konstantin hajítógépek és ostromgépek nélkül, maroknyi sereggel vonul a megerősített Róma ellen. Alig van valami esélye a város elfoglalására. Maxentius hadereje élén azonban elhagyja az oltalmat nyújtó falakat, és a nyílt mezőn áll ki Konstantin ellen, mivel tévesen azt hiszi, hogy küszöbön áll a városi lakosság lázadása. Helyzetét teljesen hamisan ítélte meg.

1588-ban a spanyol Armada minden bizonnyal elfoglalta volna Angliát, ha először nem vitorlázik Calais felé, hogy további csapatokat vegyen fedélzetére, hanem egyenesen a Londontól délre fekvő angol partok felé tart. 1601-ben újabb spanyol flotta tart Írország felé, hogy egyesüljön O'Neill ír katonáival. Ha az ír hadvezér helyesen ítélte volna meg a helyzetet, és csapataival délnek menetelt volna - nem pedig északnak -, úgy a brit csapatok minden bizonnyal vereséget szenvedtek volna a kinsalei csatában.

1632-ben a lützeni csatában Wallenstein azt hiszi, hogy semmi nem veheti el a győzelmet az általa vezetett birodalmi hadseregtől, miután Pappenheim lovasaival a kellő időben megérkezett a csatatérre, és úgy tűnik, megmenekül a svédek által keményen szorongatott balszárny. Helyzetmegítélése azonban tévesnek bizonyul: a harcba vetett svéd lovassági tartalék eldönti a csatát.

1788-ban a dicsőségvágy a beteges és gyenge osztrák császárt, II. Józsefet arra sarkallja - hasonlóan Nagy Frigyeshez, aki ugyanezért támadja meg 1640-ben Sziléziát -, hogy csapatai élére állva hadba vonuljon a törökök ellen. Mint mondja, „bosszút áll az emberiségért” és „megszabadítja a világot egy barbár néptörzstől”. Rögtön a hadjárat elején bekövetkezik egy katasztrófa, amit pedig el lehetett volna kerülni. A helybeliek tanácsaival mit sem törődve, az osztrákok Belgrád mellett egy malária-veszélyes helyen ütnek tábor. Rövid időn belül megbetegszik százhetvenkétezer katona, harmincháromezren meg is halnak. Amikor a császár megtudja, hogy a nagyvezír vezetésével közeledik a török hadsereg, csapatai felével felkerekedik, hogy Karánsebes mellett megütközzön a törökökkel. A rendezett alakzatban menetelő gyalogság szárnyait huszárezredek fedezik. Estére egy hídhoz érnek Karánsebes közelében, ahol házalók ütöttek tanyát. A huszárok megállnak, hogy pálinkát vegyenek. A gyalogosok látják ezt, és ők is vásárolni akarnak, azonban a huszárok elkergetik őket. A bajtársaik arcátlanságán felháborodott gyalogosok a levegőbe lőnek, hogy megijesszék a huszárokat, s hangosak kiáltják: „Itt vannak a törökök!” A már lerészegedett huszárok vad lövöldözésbe kezdenek, és ők is kiabálnak: „Itt vannak a törökök!” A hadoszlop hátulsó része, amely még csak menetel a híd felé, pánikba esik: a katonák a sötétben egymásra lőnek. A katonák azt hiszik, törbe csalták és megtámadták őket a törökök, akik pedig valójában még messze járnak. Heves összecsapásokra kerül sor, több ezer katona fejvesztetten menekül, elhagyják az ágyúkat, felborítják a szekereket, és egyre csak azt kiáltották: „Itt vannak a törökök, minden elveszett, meneküljön, ki merre lát!” A hajnali szürkületben már látható a katasztrófa teljes nagysága. Összesen tízezer sebesült és halott esett áldozatul a saját csapatok tüzének. A minden bizonnyal páratlan esemény a hadműveleti helyzet téves megítélése miatt következett be.

Napóleon, a katonai zseni sem volt mentes az efféle hibáktól.

1815-ben, Waterloonál azt hiszi, hogy az elkeseredett küzdelmet Grouchy marsall harmincháromezer katonája - akik a délután folyamán feltűntek a jobbszárnyon - az ő javára dönti majd el. Azonban nem Grouchy marsall katonái avatkoznak be a csatába, hanem Blücher marsall hadtestjének poroszai.

1870 augusztusában a vionville-i csatában Frigyes Károly herceg, a második porosz hadsereg főparancsnoka is megengedi magának a téves hadműveleti helyzetértékelés luxusát. Ot hadtestét nyugat felé küldi, hogy ott tartóztassák fel a franciákat. Eszébe sem jut, hogy Bazaine tábornok teljes hadserege még tőle keletre, Metz alatt állhat.

1914 augusztusában a franciáknak valóban csodálatos szerencsájük volt, amikor két győzedelmes német hadsereg hirtelen visszavonul a Marne-től, és kiengedi kezéből a győzelmet, mivel mindkettő abban a téves hitben él, hogy a másik képtelen tartani magát. Még ugyanebben a hónapban a keleti fronton az oroszok azt hiszik, hogy kezdeti győzelmeik hatására a németek visszavonulnak nyugat felé. Ehelyett irányt változtatnak, és harapófogóba szorítva Tannenbergnél katlanba zárják Szamszonov egész hadseregét.

1915. szeptember 25-én és 26-án az yperni csata részeként a britek támadást indítanak, mely - a hadműveleti helyzet téves értékeléséből kifolyólag - olyan súlyos veszteségekkel jár, hogy az akció a „loosi mézárulás”-ként vonult be a hadtörténetbe. A francia szénvidék salakhegyei és bányászfalvai között reggel hat órakor hat brit hadosztály indul rohamra a jól megerősített német állások ellen. Mivel nehéztüzérség nem áll rendelkezésre, ezért harci gázok bevetésére kerül sor. Zöld és sárga felhők sűrű pászmái gomolyognak a senki földje felett, úgyhogy a gázálarcban rohamozó csapatok alig látnak valamit. A katonák hamarosan elvesznek a gomolygó klórgáz ködében. Dél tájban Haig úgy dönt, hogy a győzelem biztosítása érdekében tartalékait is beveti. A németekre már az első hullám is döntő

csapást mért, bizonygatja felettesének, French tábornagynak. Most arról van szó, hogy egy újabb csapással végérvényesen meg lehet semmisíteni őket. Teljesen hamis helyzetértékelés, mivel a németeket egyáltalán nem győzték le. Jól kiépített, szögesdróttal biztosított lövészárkaikban várják a következő ellenséges támadó hullámot, védelmi képességük gyakorlatilag érintetlen. Az újabb támadás szeptember 26-án délelőtt tizenegy órakor, a huszonegyedik és huszonnegyedik hadosztály támadásával következik be. Ezek a magasabb egységek azonban semmiféle harci tapasztalattal nem rendelkeznek. A fiatal harcosok tizennyolc órája menetelnek az arcvonal felé, jórészt éjszaka, zuhogó esőben, üres gyomorral, térkép és mindennemű támogatás nélkül. Nem tudják, hogy céljaik pontosan hol is helyezkednek el. Csupán a durva helyzetbecsléshez szükséges tájékozási pontokat adták meg nekik, így például a hetvenes számú magassági pontot. A britek tíz soros mélységben, ezer főből álló sorokban vonulnak előre. A németek alig akarnak hinni a szemüknek, hiszen még soha nem láttak olyan ellenséget, aki ily zárt alakzatban közelítette volna meg a géppuskafészeket. Olyanok, mint éleslövészetben a céltáblák. Amikor az elsők elérik az egy méter magas, hat méter mélységű drótakadályokat, a feladatra teljesen alkalmatlan parányi ollókkal hiába próbálják átvágni magukat rajta. Ezer-számra kaszálják le őket a géppuskák. Sok német lövész beszünteti a tüzet, mikor látja, hogy a rettenetesen megtizedelt hadosztályok visszavonulnak megindulási állásaikba. A tízezer támadóból hét-ezer-nyolcszázhatvanegy katona és háromszáznyolcvanöt tiszt marad a csatamezőn. A németeknek egyáltalán nem voltak veszteségeik. A hadtörténelemben ritka az ekkora különbség. A „loosi mészárlás” azonban csupán a még ennél is nagyobb öldöklés előfutárának tekinthető.

1917 áprilisában a háborúba belefáradt francia hadsereg csaknem ötven hadosztálya a zendülés küszöbén áll. Mindössze két hadosztály áll az arcvonal és Párizs között. A németek most előretörhetnek, és egy gyors hadmozdulattal jelentősebb ellenállás nélkül elfoglalhatnák egész Franciaországot. Azonban nem ismerik fel azonban a számukra kedvező helyzetet, és elszalasztják a soha vissza nem térő alkalmat.

1944 nyarán Hitler és a német tábornoki kar egy része meg volt győződve arról, hogy a régóta várt szövetséges partraszállásra Pas de Calais térségében kerül majd sor. Ide összpontosították tehát a Franciaországban állomásozó német csapatok zömét, nem pedig Normandiába, ahol június 6-án tényleg sor kerül a partraszállásra olyan időpontban, amellyel a németek egyáltalán nem számoltak.

1950-51 telén az amerikaiak mélyen benyomultak Észak-Koreába. MacArthur tábornok biztosítja az elnököt: a kínaiak beavatkozásától nem kell tartani. Nincs tudomása arról, hogy százezer kínai katona már be is szívargott Koreába, hogy a Jalu folyónál majd hadtörténetük legsúlyosabb vereségét mérjék az amerikaiakra.

4. A mit sem sejtő ellenség

A hadtörténelemben számtalan példát találunk arra az esetre, amikor az egyik hadviselő félnek sikerül teljesen meglepnie a mit sem sejtő ellenséget, mely abban a hitben ringatja magát, hogy minden a legnagyobb rendben van - hogy azután lehengerelje az ellenség váratlan, gyors csapása. Titoktartás és gyorsaság: ezek a meglepetés meghatározó tényezői. Clausewitz így fogalmaz: „Ha ezeket sikerül magas fokon megvalósítani, úgy következésképpen az ellenség sorain úrrá lesz a zűrzavar, harci kedve pedig megtörik.”

1740-41 telén a fiatal porosz király, II. Frigyes, alighogy elfoglalja a trónt, máris úgy dönt, hogy megtámadja Ausztriát, a Habsburgok birodalmának törzsterületét. Az osztrákok tökéletesen meglepődnek, amikor 1740 decemberében a porosz csapatok bevonulnak Sziléziába, csapataik zöme ugyanis Magyarországon állomásozik.

1805 novemberében Napóleon csapatai Bécs felé vonulnak, s közben alkalmaznak egy szinte lehetetlen, már-már szélhámoságszámba menő hadicselt. A „Grande Armée” elővédjét Lannes marsall ötödik hadteste és Murat marsall hat lovashadosztálya alkotja. A Bécs felé vezető útvonalon a Duna képez természetes akadályt. Az osztrákok több hidat felrobbantottak, de a nyílt várossá nyilvánított Bécstől északra található Tabor-híd még érintetlen. Az átkelőhely több faépitményből és összekötő töltésből áll, melyek erdővel borított szigeteken keresztül vezetnek át a főágon és számos kisebb csatornán. A Wolfsau szigetét és az északi partot Spitz térségében összekötő hídmű több, mint ötszáz méter hosszú. A cölöpökön ott a tűzifa, a szalma és a robbanóanyag. Az északi parton, a hídfő közvetlen közelében egy teljes osztrák tartalék-hadtest állomásozik az agg herceg, Auersperg altábornagy parancsnoksága alatt, aki már nyugállományban volt, de erre a feladatra reaktiválták. Az északi hídfeljárót egy nehéz üteg is fedezi. A további gyors előrenyomuláshoz a franciáknak feltétlenül szüksége van a hidra, még hozzá sértetlenül. 1805. november 13-án Bertrand, az osztrák tábornok segéd-tisztje meghökkenve látja, hogy Belliard tábornok, valamint a két marsall, Lannes és Murat díszes egyenruhában felsétálnak a hidra, és közlik az őrség tisztjével, Geringer huszár ezredessel, hogy befejeződött a háború, Franciaország és Ausztria fegyverszünetet kötött, s a megállapodás értelmében a híd a franciáké. Murat marsall, ez a heves és vakmerő gascogne-i, odasétál az ellenséges lövegekhez, és mosolyogva ráül az egyik ágyúra. Utána a többi francia; kezet ráznak az osztrákokkal, és azt bizonygatják, hogy ők immáron jó barátok. Elvágják a gyújtózsínókat, és a folyóba dobják az éghető anyagokat. Az orcátlan blöff meglepő módon sikerül, mivel a helyszínre érkező Auersperg

tábornok semmiről nem tud semmit. Murat marsall tiszti becsületszavát adja, hogy az ellenségeskedéseknek vége, és megengedi, hogy az osztrákok zavartalanul visszavonuljanak, kivéve az üteget, mert azt meg kell tartania. Auersperg mindenben hisz neki. Hajmeresztő tévedés, mely néhány nappal később döntően hozzájárult Napóleon austerlitz győzelméhez. A szenilis Auersperget hadbírótság elé állítják, mely halálra ítéli, de a császár kegyelmet gyakorol. Az agg tábornok viszont meghal a fogságban.

1941 decemberében az amerikaiakat éppúgy meglepi a Pearl Harbor elleni japán támadás, mit 1944 decemberében a német haderő nagyszabású támadó hadművelete az Ardennek térségében. 1950-ben viszont ők azok, akik hasonló meglepetést okoznak az észak-koreaiaknak. Merész manőverrel hetvenezer amerikai száll partra Inchonnál, mélyen az ellenség hátában, elhárítva ezzel a fenyegető vereséget.

1973 októberében az izraelieket teljesen meglepi az engesztelés napján indított egyiptomi támadás, az erőszakos átkelés a Szuezcicsatornán. Jom Kippur, azaz a támadás előtt egy nappal az izraeli hírszerzés vezetője a háborús veszélyt „különlegesen alacsony fokozatúnak” minősíti.

5. A csapatok helytelen harcrendje

A háborúban előfordulhat az is, hogy a rendelkezésre álló erőket helytelenül csoportosítják a csatában.

Kr. e. 216-ban a cannae-i csata a helytelen harcrend klasszikus példája. Varro a római harcrend közepén a gyalogságot egyenes vonalban, a megszokottnál mélyebben lépcsőzve állítja fel, úgy, hogy az arcvonál lényegesen keskenyebb, mint az alakzat mélysége. Abból a feltételezésből indult ki ugyanis, hogy a legionáriusok jobban ellen tudnak majd állni Hannibál centrumra mért csapásainak ilyenekre számított -, és így megakadályozható az áttörés. A valóság ezzel szemben épp ellenkezőleg alakult. A római gyalogság mozgékonyasága bűnös módon csökkent, csak kis részük tudott egyazon időben részt venni a harci cselekményekben.

1798 augusztusában az abukiri csata másként zajlott volna le, ha a francia flottaparancsnok másként helyezte volna el a rendelkezésére álló tizenhét hajót. Így a félkör formájú öbölben oly messze horgonyoztak a parttól, hogy néhány brit hajó behatolhatott a résen, a franciák pedig így két tűz közé szorultak.

1866-ban Ausztria kétfrontos háborúra kényszerül, mivel a poroszok szövetségre léptek az olaszokkal. Albert főherceg, a tehetséges és tapasztalt parancsnok azt a feladatot kapja, hogy hetvenöt-ezer emberével tartsa a déli arcvonalat. Az olaszok Lamarmora és Cialdini tábornok vezetésével két hadsereggel, százhetvenöt ezer fővel vonultak fel, céljuk Veneto tartomány elfoglalása. A hadra kelt seregnél tartózkodik ezen felül II. Viktor Emmánuel olasz király is, így kezdettől fogva nem világos, kinek van joga rendelkezni a két hadsereg felett. A seregtestek koordinátlanul vonulnak fel, nem tartanak egymással távírón kapcsolatot, és sejtelmük sincs, pontosan hol tartózkodik az osztrák sereg, és mi a szándéka. Az olaszok felderítés nélkül nyomulnak előre, s harcrendjük is hibás. A lovasezredek nem elöl vagy a szárnyakon helyezték el, ahol érvényesíthették volna mozgékonyaságukat, hanem hátvédként alkalmazták. Mikor Custozánál az osztrákok hirtelen felbukkannak a védtelen szárnyaknál, és megtámadják azokat, Lamarmora tábornoknak leesik az álla. Tizenkét hadosztályának zöme nem készült fel a csatára, a hadsereg nélkülözi a tényleges irányítást. Rövid időn belül elveszít háromezer-ötszáz embert, előrenyomulása pedig katasztrófába torkollik. Az olaszok fegyvereiket eldobva menekülnek a csataterőről.

6. Tévedés az ellenséges csapatok elhelyezkedését illetően

Az effajta tévedés gyakran a hiányos felderítés következménye, és általában közvetlen, a csata kimenetelét döntően befolyásoló következményekkel jár.

Kr. e. 217-ből származik a klasszikus antik példa. A trasimenusi tónál - a Tiberistől nyugatra, Umbria tartományban, nem messze a mai Perugiától - ütközetre kerül sor Franius konzul római csapatai és Hannibál között. Hannibál elszakadt az őt üldöző rómaiaktól és elrejtőzött a tó partján emelkedő, erdővel borított dombok között; segítségére volt a víz fölött összegyűlt sűrű köd is. Afrikai és ibériai csapatai elzárták a völgy kijáratát, anélkül, hogy erről a rómaiak tudomást szereztek volna. Flaminius nem is sejtí, hol lehet az ellenség. Nem küld ki felderítőket a terep adottságainak felmérésére, jóllehet a szűk szoros és a rossz látási viszonyok figyelmeztethették volna, hogy legyen óvatok. A rómaiak a parti úton mit sem sejtve menetelnek végzetük felé. Hannibál katonái hirtelen előbújnak az erdőből, a dombokról lefelé rohanva beszorítják a rómaiakat a tóba, ahol sokan megfulladnak. Négy légió csaknem teljesen megsemmisül, Hannibál ragyogó győzelmet arat.

1866-ban az osztrák fővezér, Benedek lényegében megnyerte a königrätzi csatát. Azonban a helyett, hogy ellentámadásba ment volna át, megmaradt védelmi állásaiban, hogy a poroszokat lassacskán elvéreztesse a védővonalak előtt. Mindezt azért teszi, mivel úgy véli, elegendő idővel rendelkezik, hiszen Vilmos trónörökös vezetésével még messze jár a jobbszárnyát fenyegető második porosz hadsereg. Ez a seregtest azonban erőltetett menetben közeledik. Sokkal közelebb van a csata színhely-

éhez, mint azt Benedek döntése meghozatalakor gondolta - olyannyira, hogy amikor megérkezik, a poroszok javára dönti el az ütközetet.

1905 májusában az orosz flotta Vlagyivosztk felé haladva harcra készen hatol be a csuzimai szorosba, azonban sejtelve sincs, pontosan hol helyezkedik el a japán flotta. Ez harcászati előnyhöz juttatja Togo tengernagyot, aki nyugatról keletre hajózva keresztezi az orosz flotta menetvonalát: alkalma nyílik a klasszikus „*crossing the T*” manőverre, hajói tehát oldal-össztüzeket löhetnek az oszlopban haladó orosz flottára, mely szinte teljesen megsemmisül.

7. A természeti adottságok téves megítélése

A természeti környezet, illetve kihatásának téves megítélése számos csata kimenetelét befolyásolta, sőt, el is döntötte. Tágabb értelemben a természeti hatások közé sorolhatók az éghajlati viszonyok miatt kialakult betegségek is.

Kr. e. 313-ban, a gaugamelai csatában a por érdemel említést. Dareiosz király nem számolt a felkavarodó porral, mikor a csontszáraz síkságon nyomasztó számbeli fölényben lévő perzsa lovassággal és harci szekereivel megtámadja Sándor harcrendjének centrumát. A látótávolság néhány méterre csökken, mely annyira súlyosan érinti a perzsa harcvezetést és kommunikációt, hogy a támadás gyakorlatilag kifulladásra kerül.

1336 augusztusában a franciák figyelmen kívül hagyják a korábbi heves záporok hatását. A retgett genovai íjászok számszerűségük hűre annyira átnedvesedett, hogy feszítőereje szinte tizedére csökkent. A látótávolság nem kielégítő, a nyílvesztők nem érik el az angol állásokat, viszont így az angol íjászok hosszú íjaikkal végrehajthatják a döntő ellentámadást.

1809-ben a Napóleon elleni hadjáratok során Nagy-Britannia hatszáztizenhat hajóval hetvenezer jól kiképzett katonából álló expedíciós hadtestet küld Hollandiába. A nagyszabású tengeri - szárazföldi hadművelet egyik célja a Scheldén horgonyzó francia flotta megsemmisítése, másfelől pedig a Duna völgyében a franciák ellen elkeseredetten küzdő osztrákok tehermentesítése. Az angolok azonban elmulasztják a szükséges egészségügyi óvintézkedéseket, noha köztudott, hogy Walcheren szigetén föltöbb egészségtelen éghajlat uralkodik. E sík szárazföldet feltöltéssel hódították el a tengertől, ezért számos nagy kiterjedésű láp és kisebb-nagyobb állott vízű tó található rajta, melyek fölött csak úgy nyüzsögnek a szúnyogok. 1809 augusztusa forró és zivataros, a láp felett megül a fojtó pára. Amikor az angolok partra szállnak a Schelde torkolatában, és kiépítik állásaikat a szigeten, ügyet sem vetnek a szúnyogcsípésekre. Sejtelmük sincs, hogy éppen így terjed a malária. Akkor még úgy hitték, rossz levegő okozza a betegséget - innen ered a neve is. A mit sem sejtő brit katonáknak magasra szökik a láza, kínzó szomjúság gyötri őket: egyiküket a másik után ragadja el a mocsárláz. Augusztus 6-án hatszáznyolcvannyolcan betegek, szeptember 3-án már nyolcezer-egyszázharminnégyen. Túl kevés az orvos, és alig van kinin. Októberben a Walcheren szigetén állomásozó negyvenezer főből - a brit hadsereg színe-virágából - alig ötezer-hatszázhatvan hadra fogható. Harc közben mindössze százhat katona esett el, a „Schelde-láz” ezzel szemben több, mint négyezer áldozatot követelt. A Walcheren-expedíció katasztrófával végződött - ez lett az egyik legkönnyebb győzelem, melyet Napóleon jelentős haderő fölött valaha aratott.

Három évvel később viszont Napóleon maga is rosszul méri fel a természeti adottságokat. Amikor 1812-ben Oroszország ellen vonul, ügyet sem vet az intelmekre, melyekkel felhívták figyelmét az akkori viszonyokhoz képest is roppant elhanyagolt lengyel területeken fenyegető tífuszveszélyre. 1812 nyara szokatlanul forró és száraz. A lengyel kutak vize szennyezett. A tetvek által terjesztett tífusz mindennapos azokban a falvakban és városokban, melyeken a Grande Armée átvonul. A Memelfolyón való átkelést követően nem sokkal már kezdődnek az első megbetegedések. A katonák testét rázza a láz és ellepik a kiütések. 1812. július végén a tífuszos megbetegedések, illetve halottak száma eléri a nyolcvanezret. Napóleon ennek ellenére nem tart pihenőt a meghódított Szmolenszkben, noha marsalljai erre biztatták. A betegséget éppúgy alábecsüli, mint az ország végtelen távolságait. Katonáinak egyetlen perc nyugtot, egyetlen nap pihenőt sem hagy, mivel még a tél beállta előtt el akar jutni Moszkvába. Szeptemberre az eredetileg félmillió haderő létszáma százhatvanezer főre zsugorodott. Mire a császár Moszkvába ér, alig van kilencvenötezer egészséges katonája. Veresége már a borogyinói csata előtt megpecsételődött. A korán beállt, rendkívül hideg tél pedig maga a katasztrófa. Napóleonnak a hadjárat végén - melynek során egyetlen csatát sem veszített - alig tízezer olyan katonája van, aki elbíri a fegyvert. A természeti adottságok és hatások téves felmérése vezetett a történelem egyik legnagyobb vereségéhez.

8. A helytelen stratégia

A stratégia helytelen megválasztása nem csupán egyes csaták, hanem egész hadjáratok és háborúk elvesztéséhez vezethet.

Erre az 1916 februárja és szeptembere közötti időszak: a verduni csata a legjobb példa. Falkenhayn, a német vezérkar főnöke támadó hadjáratának tervezése során a francia haderő felmorzsolásának, kivézetetésének gondolatából indult ki. A nagyszabású kivézetető csata célja immár nem a területnyereség, hanem az ellenség lehető legnagyobb vesztesége. A számításba azonban

hiba csúszott. A veszteségek kétségtelenül borzalmasak ugyan, azonban a német oldalán csaknem annyira magasak, mint a franciák oldalán. Verdunt nem sikerül bevenni.

1940 szeptemberében a német légerő stratégiát változtat, és Londont támadja ahelyett, hogy tovább folytatná győzelemmel kecsegtető akcióit az angol repülőterek, lokátor-állomások és gyárak ellen. Így akarták megtorolni a német városokat ért angol bombatámadásokat - s ezzel engedték át a briteknek a győzelmet az angliai légi csatában.

9. Összegzés

A számtalan, minden fél által elkövetett háborús tévedésekből, a belőlük eredő győzelmekből és vereségekből levonható a tanúság, melyet a görög író, Plutarchosz mintegy kétezer éve, a lomberekről és teutonokról írt beszámolójában így fogalmazott meg: „Létezik egy hatalom, mely szerencséből és szerencsétlenségből fon változatos emberi sorsot.” Ha így tekintjük a dolgot, háborúban sors- és szükségszerű a tévedés.

A következő századokban azonban alapvetően megváltozik a hadviselés. Már az Oböl-háborúk is megmutatták, hogy nem emberi kéz, hanem a körömnvi mikro-chipek határozzák meg a lövedékek röppályáját. Eljön majd a nap, amikor a mesterséges intelligencia eléri, sőt, talán meg is haladja az emberi értelmet. A jövő csatáit minden emberi erénytől és gyengeségtől mentes, önállóan gondolkodó robotok vívják majd a világűr új csatateréin. Feltehető, hogy ritkábban tévednek majd - már ha tévednek egyáltalán. A jövő háborúiban majd ritkábban fordulnak elő azok a jellegzetesen emberi tévedések, melyeket e könyvben bemutatunk. Háborúval azonban számolnunk kell, hiszen kevés a remény arra, hogy az emberek a jövőben háborúk nélkül is kijönnek majd egymással.

Oswal Spengler „Nyugat alkonya” című művének „A politika filozófiája” című fejezetében azt állítja, hogy a háború „természetes, fajunkba kódolt viszony”, „minden élő legősibb politikája”. Értelmezésében a világbéke sem más, mint olyan helyzet, melyben „kisszámú, eltökélten uralkodó, erős természetű egyén igájában rabszolgasort nyög az egész emberiség”. Talán mégis maga e borúlátó megközelítési mód a tévedés, s egy napon bolygónkon állandó és tartós béke váltja majd fel az összes háborút.

A jövő megmutatja, így lesz-e.

Felhasznált irodalom

- Hanson W Baldwin: Große Schlachten des 2. Weltkriegs. Lübbe Kiadó, 2. kiadás 1977.
Friedemann Bedürftig: Als Hitler die Atombombe baute. Piper Kiadó, München, 2003.
Cajus Bekker: Angriffshöhe 4000. Heyne TB, 3. kiadás 1973.
Nicolaus v. Below: Als Hitlers Adjutant 1937-45. v. Hase & Köhler Kiadó, Mainz, 1980.
Geoffrey Bennett: Die Skagerrakschlacht. Heyne TB, 2. kiadás 1976.
Bruno Bleckmann: Konstantin der Große. Rowohlt TB, 1996.
Paul Carell: Unternehmen Barbarossa. Ullstein Kiadó, 1963.
Paul Carell: Verbrannte Erde. Ullstein Kiadó, 1966.
Raymond Cartier: Der Zweite Weltkrieg. 1-2. kötet, Piper Kiadó, München (é. n.).
Manfred Claus: Konstantin der Große und seine Zeit. Beck'sche Reihe, München, 1996.
Robert Cowley (Herausg.): Was wäre gewesen, wenn? Knauer Kiadó, 2000.
Saul David: Die größten Fehlschläge der Militärgeschichte. Heyne Kiadó, München, 2. kiadás 2001.
Len Deighton: Luftschlacht über England. Heyne-TB, München, 1982.
Der Zweite Weltkrieg: Historische Collage 1938-1945. 1-6. kötet, John Jahr Kiadó, Hamburg, 1975.
Hellmut Diwald: Der Kampf um die Weltmeere. Droemer-Knauer, 1980.
Günter Dorn, Joachim Engelmann: Die Schlachten Friedrichs des Großen. Bechtermünz Kiadó, 1996.
Christopher Duffy: Die Schlacht bei Austerlitz. Heyne TB, 1979.
Erik Durschmied: Wie Zufall und Dummheit Weltgeschichte schreiben. Komet Kiadó (é. n.).
Hans-Jürgen Eitner: Kolberg: Edition q, Berlin, 1999.
Jürgen Elvert: Geschichte Irlands. DTV Wissenschaft, 2. kiadás, 1996.
Paul Ettighoffer: Verdun. Universitas Kiadó, 6. kiadás, 1992.
Joachim C. Fest: Hitler. Ullstein Kiadó, 2. kiadás, 1973.
Stig Förster, Markus Pöhlmann, Dierk Walter (szerk.): Schlachten der Weltgeschichte. C. H. Beck Kiadó, München, 2. kiadás, 2002.
Adolf Galland: Die Ersten und die Letzten. Heyne TB, 4. kiadás, 1974.
Michael Gannon: Schwarzer Mai. Econ Ullstein List Kiadó, München, 1. kiadás, 2001.
Joseph Goebbels: Tagebücher. 1-5. kötet, Piper Kiadó, München, 2. kiadás, 2000.
Walter Görlitz: Geschichte des preußischen Generalstabs. Bechtermünz Kiadó, Augsburg, 1997.
Friedrich der Große: Gedanken und Erinnerungen. Werke, Briefe, Gespräche, Gedichte, Erlasse, Berichte, Phaidon Kiadó, Essen (é. n.).
Sebastian Haffner: Anmerkungen zu Hitler. Kindler Kiadó, 14. kiadás, 1978.
Sebastian Haffner, Wolfgang Venohr: Preußische Profile. Ullstein Kiadó, 1986.
William Lewis Hertslet, Winfrid Hofman: Der Treppenwitz der Weltgeschichte. Ullstein Kiadó, 7. kiadás, 1995.
Joe J. Heydecker: Der große Krieg 1914-1918. Ullstein TB-Kiadó, 1976.
Joachim Hoffmann: Stalins Vernichtungskrieg. Herbig Kiadó, 8. kiadás, 2001.
Alistair Horne: Der Frankreichfeldzug 1940. Molden TB-Kiadó, 1976.
Hans-Christian Huf (Szerk.): Quo vadis. Lübbe Kiadó, 1997.
David Howarth: „A near Run thing” - The Day of Waterloo. Collins, St. James Place, London, 1968.
David Irving: Hitler und seine Feldherren. Ullstein Kiadó, 1975.
David Irving: Hitlers Weg zum Krieg. Heyne TB Nr. 5864, München, 1981.
John Keegan: Das Antlitz des Krieges. Campus Kiadó, Frankfurt, 1991.
John Keegan: Die Maske des Feldherrn. Beltz Quadriga Kiadó, Weinheim, Berlin, 1997.
Hellmuth Konrad von Keusgen: Waterloo 1815. Keusgen Kiadó, 1997.
Hansjoachim W Koch: Geschichte Preußens. List Kiadó (é. n.).
Franz Kugler: Geschichte Friedrichs des Großen, Seemann Kiadó, Leipzig, 1936.
Johannes Lehmann: Die Staufer. Goldmann TB, 1. kiadás, 1981.
Kenneth Macksey: Guderian. Heyne TB Nr. 5457, München, 1978.
A. S. Manfred: Napoleon Bonaparte. Wissenschaften Kiadó, 4. kiadás, Berlin, 1989.
Golo Mann: Wallenstein. Fischer Kiadó, 5. kiadás, 1994.
Golo Mann, Alfred Heuss (Szerk.): Propylen Weltgeschichte. Ullstein Kiadó, 1976.
Werner Maser: Der Wortbruch. Heyne Sachbuch 19/469, 3. kiadás, 1997.
Oskar Meding: Ein Vermächtnis Kaiser Wilhelm 1. DVA, 1889.
Charles Messenger: Blitzkrieg. Bechtermünz/Weltbild Kiadó, Augsburg, 2000.
Theodor Mommsen: Römische Geschichte. Safari Kiadó, Berlin.
Bernhard Law Viscount Montgomery of Alamein: Weltgeschichte der Schlachten und Kriege 1-2. kötet, DTV, 1975.
Hans-Dieter Otto: Stunde der Frauen. Soldi Kiadó, Hamburg, 1. kiadás, 1999.
Wolfgang Paul: Die Schlacht um Moskau. Heyne TB, 1978.

- Henry Picker: Tischgespräche im Führerhauptquartier. Seewald Kiadó, 3. kiadás, 1976.
Janusz Piekalkiewicz: Luftkrieg 1939-1945. Heyne TB, München, 1982.
Heinrich Pleticha (Szerk.): Deutsche Geschichte. 1-12. kötet, Bertelsmann, 1981.
Gerhard I'rause: Niemand hat Kolumbus ausgelacht. Econ Kiadó, Düsseldorf, 7. kiadás, 1995.
Geoffrey Regan: Militärische Blindgänger. Komet Kiadó, 1998.
Chris Scarre: Die römischen Kaiser. Econ Kiadó, 1996.
Dr. Paul Schmidt: Statist auf diplomatischer Bühne. Athenaum Kiadó, Bonn, 1953.
Franz W Seidler, Dieter Zeigert: Die Führerhauptquartiere. Herbig Kiadó, München, 2000.
Roland Smelser, Enrico Syring (Szerk.): Die Militärelite des Dritten Reiches. Ullstein Kiadó, 1995.
George H. Stein: Geschichte der Waffen-SS. Droste Kiadó, Düsseldorf.
Raymond R Toliver, Trevor J. Constable: Adolf Galland. Herbig Kiadó, 1992.
Barbara Tuchman: August 1914. Fischer TB Kiadó, 1990.
Franz Uhle-Wetter: Höhe- und Wendepunkte deutscher Militärgeschichte. Mittler Kiadó, 2000.
Wolfgang Venohr: Fritz der König. Lübbe Kiadó, 2000.
H. D. L. Viereck: Die römische Flotte. Köhlers Kiadó, Hamburg, 1996.
Leopold Vrba, in: Von Hitler zu Adenauer. Geschichtliche Dokumentation Kiadó, Hamburg.
Rudolph Wahl: Friedrich Barbarossa. Bastei-Lübbe Kiadó, 1978.
German Werth: 1916-Schlachtfeld Verdun. Brandenburg Kiadó, 1. kiadás, 1994.
Chester Wilmot: Der Kampf um Europa. Alfred Metzler Kiadó, 1. kiadás, 1954.
Erich Winhold, in: Krieg und Frieden, Weltgeschichte von 1945 bis zur Gegenwart. 1-2. kötet, Hamburg, 1976.
Christian Zentner: Schlacht um England. Ullstein TB Nr. 33053, 1980.

Újságok és folyóiratok

- Das C-Waffen-Phantom. in: Hamburger Abendblatt, 2003. március 25.
Der endlose Blitzkrieg. in: Spiegel, Nr. 30-35. (2003.)